

МИКОЛА ЗЕРОВ

ВИБРАНЕ

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«Д Н І П Р О»
Київ — 1986

Редакція і вступна стаття

Максима Рильського

Упорядкування
С. Ф. Зерової

Примітки
Г. П. Коцуря і В. П. Петрова

КІЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

7 — 4 — 3
355 — 66

МИКОЛА ЗЕРОВ — ПОЕТ І ПЕРЕКЛАДАЧ

I

Це було десь у кінці чудової київської весни. Я зустрівся в Миколою Костянтиновичем, чи як ми звичайно називали його, Миколою Костевичем Зеровим, біля університету. Він, здається, саме кінчив там свої чергові лекції з історії української літератури і вертався додому. Він запропонував мені посидіти трохи в Шевченківському парку, і я залюбки погодився. Важко було собі уявити цікавішого співрозмовника, ніж Микола Костевич. Всіда наша точилася найчастіше коло літератури, але Зеров, хоч і людина філологічної, «класичної» освіти, знався багато на чому. Він, наприклад, одного разу розповідав мені, чому ото всихають верхів'я знаменитих, осіваних іще Пушкіним, прославлених Шевченком, а проте не з «ідда-прадіда» українських, а завезених колись, либо́н, із Італії піраміdalних тополь. Розповідь та націяла мені сонет «Тополя», вміщений у моїй збірці 1929 року «Де сходяться дороги» і присвячений Зерову. А то якось Микола Костевич глянув на моого мисливського пса, сетера-гордона, і почав цілу розправу про звиродніння у нас цього виду сетерів. Виходить, був він, син завзятого мисливця і теж педагога з професії, якою є мірою обізнаний і в такій несподіваній галузі, як собаківництво...

Цікаво було поговорити з Костевичем про образотворче мистецтво, архітектуру, театр. Скрізь мав він неабиякі знання і вироблений, тонкий, строгий смак.

Але того дня у нас ішлося таки про літературу. Виникло ім'я Фета, і Зеров почав читати улюблений ним Фетові вірші один по одному — напам'ять, звичайно... Пам'ять мав він феноменальну, «франківську». Це добре знають слухачі його університетських лекцій. Іноді читав він їх увечері, при електричному світлі. Коли електрика псувалась чомусь, і аудиторія залишалась у цілковитій

темряві, Зеров ні на хвилину не припиняв лекцій, цитуючи з пам'яті цілі сторінки літературних документів.

Я називав Фета, і у читача зараз же може виникнути враження, що «неокласик» Зеров полюбляє тільки таких, як Фет, «жерців чистої краси», прихильників «мистецтва для мистецтва». На цьому треба зупинитися.

Сучасні читачі мають, розуміється, лише туманне уявлення про так звану «групу неокласиків», з якою пов'язують і мое ім'я, і якщо про Зерова щось і чули, то тільки як про завзятого теоретика й практика неокласицизму. Несправедливо репресований у часи культу особи Сталіна, близький літературознавець, критик, поет і перекладач, Зеров на багато років викреслений був із української літератури, ніхто з молодих його не читав і не міг читати, так він і зостався для тих, що чули його ім'я, з осудливим ярликом «неокласика», та й годі.

Треба прямо сказати, що досить невиразний термін «неокласики» прикладено було *випадково і дуже умовоно* до невеличкої групи поетів та літературознавців, які гуртувалися спершу навколо журналу «Книгар» (1918—1920), а пізніше — навколо видавництва «Слово». Хоч і пишеться в наших довідкових виданнях, ніби українські неокласики проголосили культ «чистого мистецтва», заявляю з повною відповідальністю, що ніхто з учасників групи ніде й ніколи такого гасла не підносив,— ні Зеров, ні Филипович, ні Драй-Хмаря, ні тодішній Рильський... У теоретичних твердженнях «неокласиків» було справді багато спірного, а то й невірного,— та про це можна було б говорити лише тоді, коли б читачам була відома спадщина тієї групи. Але аналогетами «чистої краси», «мистецтва для мистецтва» і тому подібних нісенітниць неокласики себе нікак не вважали і не проголосували. Естетичною платформою, яка їх об'єднувала, була любов до слова, до строгої форми, до великої спадщини світової літератури. Український неокласицизм був у значній мірі виявом боротьби проти панфутуристів, деструкторів та інших представників того мистецтва, яке так безпідставно декларувало себе як «ліве»... То ж були часи, коли один «лізвій» ентузіаст запевняв, ніби створена Семенком система філософії мистецтва «дорівнює за своїм значенням»... системі Маркса в галузі соціології. То були часи, коли Гео Шкурупій оспіував «чудову блідість тифозної воши» чи щось подібне, коли Семенко «палив «Кобзар» і по-блозірському називав «Кобзарем» власні віршові вироби, коли Валеріан Поліщук писав (і друкував!) поему «Онан». То були часи, коли наші панфутуристи охоче могли підхопити слова російського егофутуриста, який написав «першу егофутурну пісню на українській мові», заявляючи в ній: «Всім набридли Тарас Шевченко та гопашник Кропивницький». То були часи, коли

Володимир Коряк, вважаючи себе правовірним марксистом, називав Коцюбинського «сектетом» і представником «мистецтва для мистецтва» (проти чого, власне, й виступав Зеров, діставши за те «нинішній відсіч» від вульгаризаторів).

Аж ніяк не беручи під захист усе, що говорили й писали українські «неокласики», серед них і Зеров, мушу, проте, твердо заявивши, що в іх боротьбі проти футуризму та інших формалістичних течій, у їх заклику шанувати літературну традицію, у їх любові до грецьких та римських класиків, до Ередія і Леконта де Пля, до Пушкіна, Міцкевича, Шевченка, Франка було, безперечно, здорове зерно.

А втім, розмова буде у нас не про Зерова-літературознавця, а про Зерова-поета. Ale перед тим, як розглядати творчий його — поетичний і перекладацький — доробок, трагічно короткий шлях його в літературі, скажу, проте, кілька слів про його літературні смаки, бо з них же випливала і власна його творча практика.

Фет — представник «чистого мистецтва», нехай і так. Проте Фета не викresлили із історії літератури, проте Фета любили і будуть любити минулі й прийдешні покоління читачів. I Зеров любив його. Ale ж іще глибше любив він і прекрасно зновув Івана Франка і Лесю Українку, Валерія Брюсова і Олександра Блока, любив він та цінував високо і поета аж ніяк не схожого ні на Фета, ні на Брюсова, ні на Блока, ні на Франка та Лесю Українку — Володимира Маяковського.

Добре пам'ятється мені лист Зерова до мене, як важко не рекласти рядки Маяковського —

Дней бык пег.
Медленна лет арба
Наш бог бег,
Сердце наше барабан.
(«Наш марія»)

Він дуже тішився, що знайшовся один віршник, якому пощастило віддати ці, за висловом Зерова, «знамениті молоси» (у цьому визначені енергійних рядків великого поета позначилась «klassична» освіта Зерова).

Словом, смак у Зерова був набагато ширший, ніж це декому здавалося, і він з великою пильністю вивчав минуле літератури і стежив за розвитком літератури сучасної (згадаймо, що Зеров, як це відзначав недавно Гр. Коцур, першим познайомив радянського читача з творчістю Марка Черемшини, що йому належать вдумливі розівдки про Чехова і Коцюбинського, про Свидницького і Шоголєва, що він тонко аналізував твори молодого Тичини і Васи-

ля Блакитного, виявляв глибокий інтерес до драматургії Миколи Куліша).

Пушкін, Шевченко, Міцкевич належали до першого ряду поетів, яких безмірно поважав, чудесно знов і глибоко любив Микола Зеров. Він був ентузіастом і діяльним учасником перших радянських видань Пушкіна українською мовою, всячкасими порадами допомагав мені в роботі над перекладом «Пана Тадеуша»...

Під час літературних суперечок того часу Зеров заявив якось:

Класична пластика і контур строгий,
І логіки зализна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.

Леконт де Ліль, Жозе Ередіа,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжній верхогір'я.

Але в цій «орієнтації» сучасної поезії на французьких «парнасців», чиї імена годиться нині оцінювати зі спокійних історичних позицій, був не так заклик до наслідування, як протест проти «старосвітчини» і «сентиментальної квасії» старших епіонських поколінь з одного боку, а з другого — реакція на всілякі «ліві» «ізми», яких так багато розплодилося було у нас у двадцяті роки.

Сам Зеров визнавав, сміючись, що цей заклик звернутися до Леконта де Ліля та Ередіа був спричинений передовсім полемічним запалом.

II

Невелика обсягом оригінальна поетична спадщина Зерова складається із сонетів, дванадцять рядкових елегій (термін умовний), писанихalexандристським віршем, і так званих елегійних дистихів. Про винятковий нахил поета до цих форм та підстави цього нахилу мова буде далі. А тим часом приглянемось до одної з елегій, яка здається мені дуже характерною за своїм змістом.

Тягар робочих літ наліг мені на плечі,
Стих безтурботний сміх і словажніли речі,
І голос чую я настирливо-шорсткий:
«Лукавий наймите, а де ж доробок твій?
Де плід твоїх трудів і творчості твоєї,
Чи ж добре ти робив над чорною ріллею,
Чи встигнеш, поки день, скінчить свої жнива?»

Як гірко слухати оті терпкі слова
І як не заздрити вам і молодості вашій,
Цій словненій вина і пенадпітій чаши,
Цій гострій свіжості передсвітніх годин,
Цій смужечці зорі над тихим сном долин!

Елегія ця має заголовок «До альбома», чим і пояснюється звернення — «і як не заздрити вам...», але по суті це роздуми автора про переддній ним життєвий шлях, і суворий, «настирливо-шорсткий» голос, мабуть, надто жорстокого судді — це, звичайно, голос поета, адресований самому собі: «А де ж доробок твій?»

Життя свое Микола Костянтинович Зеров по праву міг назвати «робочими літами». Народився він року 1890-го в м. Зінькові на Полтавщині, в сім'ї вчителя, пізніше інспектора народних шкіл, людини, як доводилось мені чути, талановитої і своєрідної. Розповідали, що Зеров-батько, Іздачі від школи до школи на велосипеді (не забувши прихопити й вудки чи рушницю), одвідував лекції молодих учителів і часом сам давав зразкові «уроки». Ці одвідини завжди сприймалися як свято. Можливо, що саме від батька успадкував Микола неабиякий педагогічний хист. Учився він в одній із київських гімназій (де мав, між іншим, того самого вчителя латинської мови, що й я, — С. В. Трабшу), потім — у Київському університеті на класичному відділі історико-філологічного факультету, де вивчав грецьку та латинську мови й літературу. По закінченні університету (1912) викладав у середній школі, а пізніше, в пожовтневі часи, — в Київському ж таки університеті, а згодом «ІНО» (Інститут народної освіти), та на робітфаку. Його лекції з історії української літератури, а також прилюдні виступи завжди збирала величезну аудиторію. Лектор і промовещъ був з пьюго блискучий. Опублікував Зеров чимало літературознавчих праць, а на поетичному попі визначився передовсім як перекладач римських поетів — Вергелія, Горація, Тібулла, Овідія, Марціала, — а також поетів російських, білоруських, польських, французьких, італійських... Щоб не вертатися вдруге до цієї справи, зазначу коротко, що навіть люди, які досить зимно ставилися до оригінальної поезії Зерова, перекладачем уважали його бездоганним. Його переклади з римських поетів надовго ще не втратять своєї великої пізнавальної та естетичної ваги. По-різому можна ставитись до поетів французької «Плеяди» — Ронсара, Дю-Белле, до улюблениці Зерова — французьких «парнасців» Ередіа та Леконта де Ліля, але те, що він уперше познайомив з ними українського радянського читача, і то познайомив у чудесних перекладах, не можна не визнати серйозною заслугою Миколи Костянтиновича. Перекладачка спадщина Зерова, яку читач знайде в цій книзі, становить

поважне явище в нашій культурі, значення якого навряд чи хто став би заперечувати. Отже, коли взяти в сумі педагогічну й літературознавчу працю Зерова (не приховуючи, звісно, її недоліків), його перекладацьку діяльність і його оригінальну поезію (до розгляду якої я зараз і перейду), то можна сміливо сказати, що на питання: «А де ж доробок твій?» — міг Зеров одновідати без жодного остріху та збентеження. Доробок був неабиякий, а виріс би до незрівнянно більших розмірів, коли б трагічні обставини не виправили його з наших лав у самому зеніті творчого розвитку.

У кінці процитованого вище вірша автор говорить про свою «заздрість» до молодого адресата, але ж хіба не ясно, що це бла-городна заздрість, заздрість, продиктована любов'ю. Всі учні Зерова — слухачі його лекцій в університеті та на робітфаку, його доповідей та виступів на різних диспутах та дискусіях пам'ятують, з якою доброзичливістю ставився він до молоді, до паростків нового в нашому громадському житті, в нашій культурі.

Згадуючи Болдину гору чи Болдині гори в Чернігові, де похований Коцюбинський, поет писав:

Де Болдині дрімали тихі гори,
Де плавав сіверський рибалка Крутъ¹,
Б'ють молоти, нові часи кують²
І будять лугу займище просторе.

Ще яскравіше висловлена ця сама думка, відбитий цей самий настрій у сонеті «Будівниківі»:

Сади нагоряні, луги відлеглі
В бетоні, склі і спондилбій цеглі
Простелять творчості нової тло;

Огнями вулиць процвітуть перлисто
І скажуть: ми — не прадідне село,
Ми днів майбутніх величаве місто.

Здається, цих двох цитат досить, щоб відкинути досить поширене свого часу уявлення про Зерова, як про завзятого любителя старовини, консерватора в естетичних поглядах, «архаїста»...

А щодо поглядів громадського характеру, то нагадаю, з якою глибокою повагою писав цей пібіто вузький «естет» про Чернишевського:

¹ Рибалка Панас Крутъ — герой одноіменного сповідання Ів. Нечуя-Левицького. — М. Р.

² Тут і далі підкresлення автора статті. — Ред.

Полярна ніч і волохатий сполох
Над безвістю засніжених долин.
Як терпне серце! Скільки літ одні
Німует він у нетрях захололих.

Він згадує: між друзів ясночолих
Кипить розмова; від привітних стін
Сліниве світло; і немовби дзвін,
Він кличе все живе, він б'є на сполох.

Суд і заслання... Мука самоти...
О, як у сяйві небо розкололось!
Атиша мертві, і нема мети.

Враз бубоні: далеко рипнув полоз,
І крізь сніжок, здається, чути голос:
«Ще не покаявся? не віправився ти?»

Закоханий у багатобарвне і багатоголосе земне життя, Зеров з особливою любов'ю оспіував ту пору року, коли природа відроджується, розцвітає, буяє під гарячим животворним сонцем,— весну:

Крізь цеглу й брук пульсую кров зелена
Земних ростин, і листя чорноклена
Кривавиться у світлі ліхтарів.

І між камінних мурів за штакетом
Округлих яблунь темний кущ процвів
Таким живим розладистим букетом.

Це, між іншим, якось перегукується із знаменитим початком «Воскресення» Толстого («Как ни старались люди...»), яким Микола Костевич особливо захоплювався, вважаючи його одним із найвищих зразків російської і світової прози...

Зеров прастроно любив природу, він знат, як мало хто, пейзажі української землі,— а проте одна із його елегій закінчується такими багатозначними словами:

Із вірюю летять курличучи ключі,
А з моря вітер дме, гарячий, нетерпливий.
Але пошо мені ці вітрові пориви,
І жайворонків спів, і проростання трав?

З якою б радістю я все те проміняв
На гомін пристані, лиманів сині плеса,
На брук і вулиці старого Херсонеса!

Коли Миколу Костевича питали, чи цей його «старий Херсонес»— часом не Київ,— то він весело відповідав: «А звичайно, так!»

III

Якось Зеров дав собі й тим, кого вважав подібними до себе, таку характеристику, назвавши її «самоозначенням»:

Я знаю: ми тугі бібліофаги¹
І мудрість наша — шафа книжкова.
Ми надто різьбимо скупі слова,
Прихильники мистецтва рівноваги.

Ніхто не скаже нам: «Жерці і маги!
Ви творите поезії дива...»
Чутливість наша вбога і черства
І не вгамує молодої спраги.

Що слово точене? Чарує звук
Аktorських реплік та уданих мук,
Розливних сліз, плиткої гістерії.

І промовляє критик: «Скинь кашкет!
Он світіч наш, він гріє і зоріє,
Люби і поклояйся: то — поет!»

У цьому сонеті не можна не вбачити суперечливості думки. Передовсім ота самокритика — «ми тугі бібліофаги», «мудрість наша — шафа книжкова» — проголошується не без іронії, не без потаємої гордості, що й виказує себе в рядку: «Прихильники мистецтва рівноваги». Тут уже нема нічого ні самокритичного, ні іронічного, поет просто декларує свій смак, свої стилістичні уподобання, свій художній напрямок.

Але ж чому «мистецтву рівноваги», «скупим різьбленим словам» і «вбогій та черствій чутливості» треба протиставляти «акторські репліки», «удані муки», «плитку гістерію» (істерію)? Чому са-

ме перед ними рекомендую «зняти кашкет» той уявний критик, а яким автор цього сонета видимо полемізує? Чому не можна було б протиставити «екничковій шафі» і «мистецтву рівноваги» справжні, а не «удані муки», справжнє пристрастя, а не «плитку гістерію»? Чому коли на одному боці врівноважена, спокійна, ходлива, різьблена краса Ронсара, Дю-Белле, Ередія, Леконта де Ліля, Брюсова та й самого Зерова, то на другому боці доконче плачевні істерики, а не Байрон, не Гюго, не Леопарді, не Лермонтов, не Петефі, не Шевченко, не молоді Тичина і Сосюра?

Може, я висловлююсь не зовсім ясно, але мені здається, що в цьому вірші Зеров якось не до кінця довів свою думку, і вірш цільно по суті однобічним, отже несправедливим. Правда, може, мав поет на очі якесь конкретні висловлювання конкретного якогось критика, що полюбляв такі «плитку гістерію», «удані муки» та інші подібні фальшивки і підробки під гаряче почуття — і саме в них бачив справжню поезію. Проте коли річ дается в таких узагальненіх рисах, то ми маємо підставу висловити жаль, що тут бракує цілковитої чіткості та об'ективності.

Але Зеров був у цьому «самоозначення» несправедливий і до самого себе. Чому широко освічена і залиблена у той чарівний світ книг, у який заплоблений був, скажімо, і Горький (аж ніяк не «неокласик» і не «ларнасель»!), — чому ця людина мала бути доконче «тугим бібліофагом»? Чому майстер, який любить «різьбити слова» і прагне «мистецтва рівноваги», — неодмінно заслуговує на негативну, хоч би й підкрешену іронією характеристику? Чому — коли вязатися до заголовка вірша — сам Зеров піби не вважав себе не те, що «жерцем і магом», але все-таки справжнім поетом? — А він таки не раз, як свідчать сучасники, висловлював невисоку думку про власні свої твори, називав свої сонети «сухарями» і т. ін.

І тут я заходжу в суперечку з автором «самоозначення». Я сперечуюся із Зеровим — за Зерова.

Він був у поет.

Він любив, як уже сказано, строгі форми. Але чи справді це становить непрощенний гріх? Взяти хоч би той самий сонет. Скільки людей висловлювалось проти цієї форми, як нібито штучної, холодної, застарілої і т. ін. Але скільки ж поетів висловлювалось і на її користь! Згадаймо хоч би загальновідоме пушкінське: «Суровий Данте не презирал сонета». Згадаймо і Франків сонет про сонет — «Голубчики, українські поети». За наших часів німецький поет-революціонер Йоганнес Бехер не тільки писав сонети, але й теоретично обстоював цю форму, лаконізм і суворі закони якої не дозволяють місця порожній балаканині, дисциплінують думку поета і владно велять йому зосередитись на головному образі.

¹ Книгоїди (грецьк.).

Коли Зеров прославляв «ясну, дзвінку закінченість сонета», то він рішуче і впевнено протиставляв її розхристаності тогоджасних верлібрів і провінціальному примітивізму та вбогості поетів, які не жартуючи вважали себе «послідовниками Шевченка», навіть у думці не покладаючи, що Шевченко був незрівняним майстром тієї форми, закони якої він для себе встановив.

З прибічниками сонета, та й інших канонічних форм, до яких (прибічників) і я гріщим ділом належу, можна, звісно, сперечатись, але цікаво, що серед нашого молодшого покоління прокинувся, мабуть, закономірно, потяг саме до сонета. Від цього факту відмахнутись не можна. Хочеться відзначити ще й таке: коли Франко, Леся Українка, Самійленко зверталися до сонетів, терцин, секстин, октав і т. ін., то це було не ознакою консерватизму, а навпаки — проявом руху вперед, бажанням вигострити, витончити, злагати українське поетичне слово.

Александристські вірші (шестистопові ямби) та елегічні дистихи (гекзаметр і пентаметр), до яких теж охоче вдавався Зеров, так само служили меті поетичної дисципліни, строгості і ясності думки.

Канонічні форми Зерова, поєднані з ненастальною увагою до багатства, чистоти і мілозвучності мови, я рішуче вважаю прогресивним явищем в українській радянській поезії.

А що Микола Костянтинович чуйно прислухався і пильно придивлявся до здорових молодих паростків у нашій літературі, що пошана до традиції жила в ньому у співдружбі з любов'ю до нового і з відразою до модних, галасливих, скороминущих формалістичних викрутасів,— свідчать такі рядки із сонета «Київ. Традиція», в якому автор звертається до Києва:

І в наші дні зберіг ти чар-отруту:
В тобі розбили табор аспанфуты —
Куточ, і мелоть, і дивують світ.

Тут і Тичина, голосний і юний,
Животворив душою давній міт
І «Плуга» вів у сонячні комуни.

Іронії першого з наведених терцетів протиставлене в другому зеровському захоплення творчістю Павла Тичини, тут виразно лунає: «Ave, vita nova!» («Привіт, нове життя!»).

Пластичність і мальовничість високою мірою властиві сонетам Зерова та й іншим його віршам. Кілька лише прикладів:

З білявих хмар, із шовкових запон
Дивився місяць на стерню і поле;
Низами мла стелила довгі поли,
І сяяв церкви вирізний картон.

Про гостроту поетового ока особливо виразно свідчить останній рядок.

Або:

Дванадцять днів, дванадцять синіх чахи
Над сірими і рожевими ярами.
(Сонет «У Донбасі»)

А ось уривок із вірша «Овідій»:

Убогий, дикий край! Весною бруд і холод,
Улітку чорний степ: ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій ризі,
І от риплять вози, копита блють по кризі,
Вривається сармат, і все плондрue вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай.

Навіть людина, яка не знає біографії Овідія і ніколи не зглядала в «Скорботні вірші» («Tristia») та «Чорноморські послання» цього давнього римського поета-вигнанця, не може не відзначити, що в наведених рядках Зерова розгортається дуже колоритна і жива картина.

IV

Зерова називали «книжним поетом», сам він приклейв до себе титул «бібліофага». Поет, кажуть, повинен черпати свої теми із життя. Ну, а хіба література — не один із проявів життя, і то життя згущеного, сконденсованого, загостреного до краю? Хіба не в книжних джерел зачерпнуті «Анджело», «Бенкет у чуму», «Моцарт і Сальєрі», «Камінний гість» Пушкіна? Хіба не на підставі старовинних хронік побудував більшість своїх геніальних трагедій Шекспір? Хіба не літературні підоснови мають драматичні поеми Лесі Українки, хіба не в боротьбу з віковою книжною традицією вступила вона, пишучи «Камінного господаря»? А Франко не перегукування із століттями, його побудований на біблійній легенді «Мойсей»?

Таких прикладів можна назбирати дуже багато. Годиться тільки додати, що кожний справжній поет, шукаючи натхнення на по-жовкливих старовинних сторінках, скроплює їх живою водою свого творчого «я» — і трепетної сучасності.

Микола Зеров почував себе як у дома в далеких епохах, і, протиставляючи в одному із своїх сонетів образ із християнських переказів — Саломею — Гомеровій Навсікай, він мав на оці, власне, два людські типи, давав велике узагальнення.

У сонеті «Верглій» читаемо:

Та він живе, і дзвін гучних його поем
Донині сниться нам риданнями Дідони,
Бряжчанням панцирів і сплесками трирем...

Я не думаю, що тут треба стати на позицію читача, який зневажливо має рукою: «Біс його знає, що воно там за Дідона і які ото триреми!» Краще можна згадати оці рядки російського поета К. Случевського:

Смерть песне, смерть! Пускай не существует!
Вздор рифмы, вздор стихи! Нелепости она!..
А Ярославна все-таки тоскует
В урочный час на городской стене.

Ярославна — образ із давньої літературної пам'ятки, із «Слов про Ігорів похід». Але ж до цього образу знову і знову звертають свої очі і російські, і українські, і білоруські поети. З особливою силою прозвучав голос княгині «на городской стене» в дні Великої Бітчизняної війни. Великі світові образи — це великі узагальнення, вони живуть і житимуть, запліднюючи творчу людську думку.

Саме оцію довговічністю (боюся сказати — вічністю) образів світової літератури і пояснюється посвяжче звертання до них поетів, і «тінь Данта з профілем орлиним» кинула свій відсвіт на великого поета нових часів — Олександра Блока.

Зеров частіше, ніж інші сучасники, звертався до «тіней забутих предків». І то не тільки до сторінок «Одіссеї», особливо ним улюбленої, а й до «Слова о полку Ігоревім», і до постаті «мандранного дяка» Турчиновського, і до творців особливо йому симпатичних, об'єднаних в його мислях ідеєю людяності — Діккенса, Жюля Верна, Марка Твена, Свіфта... І скрізь він брав *своє*.

У сонеті «Сон Святослава», де так несподівано звучить рядок «Антена гнеться, як гнутике стебло», висловив поет, безперечно, свої глибокі особисті переживання. А ось напоєні зеровським

життєлюбством, зеровською закоханістю в світ рядки із сонета «Князь Ігор»:

В стременах став, зорить. А кінь гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

Ну, хто наважиться сказати, що це тільки переспів стародавнього мотиву?

Зеров добре знатися на астрономії, і запозичені з грецької та римської міфології назви зірок і сузір'їв щоразу викликали у нього нові, свіжі асоціації. Ось, приміром, рядки із сонета «Діва»:

І пролилася кров. Дзвенить сурма;
Ступає віл під тягарем ярма,
І землю грішну килає Астрея.

Лиш повесні в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирея
І згоди Колос світиться в руках.

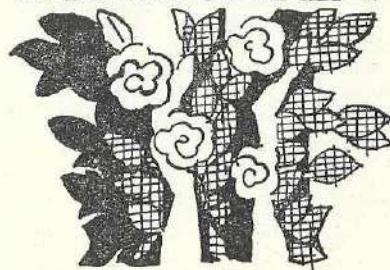
Автор дав таку примітку до цього вірша: «Астрея — Діва — Правда, що з кінцем золотого віку залишила землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви. Колос — головна зоря в сузір'ї Діви».

Але, відкладши набік цей астрономічно-філологічний коментар, ми повинні просто визнати, що перед нами — чудесний клаптик зорянного неба і що постать Астреї в наших очах перетворюється на символ сучасної вселюдської боротьби за мир, а «згоди Колос» світиться для нас як одна з найвищих мрій людства...

Максим РИЛЬСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

СОНЕТИ

ЧАТИР-ДАГ

I

Біжить шосе. Прозорим фіолетом
Закам'янілі хвилі дальних гір
Укрили пайділ, де шумить Салтір,
І спить село з похилим мінаретом.

Черешні над камінним парапетом;
У білій курявлі заїжджий двір,
А в небі, переймаючи простір,
Піднісся Чатир-Даг двійним наметом.

Без силі перед ним падуть горби:
На ржаві буки, на густі граби
Наліг він полониною німою;

І тільки вітер та ставний вівчар
Обходять там побожною ходою
Богам висот поставлений вівтар.

5/IX 1926

ЧАТИР-ДАГ

II

Богам висот — перéлетам-громам,
Землі родючої живущим сокам,
Безмовним хмарам, гомінким потокам
І легокорилям в небі шулякам —

Ти, Еклезі, нашайсвятіший храм!
Під сонцем Криму, під сліпучим оком,
П'янке вино біжить жертовним током,
І від багать синіє фіміам.

Тут на тобі степів холодний подих,
Побившися, лягає в синіх водах,
Щоб голий камінь запліднитись міг.

І перевалів велетенські брами
Здіймаються, немов щедроти ріг,
І в діл рясними сплюются дарами.

5—6/IX 1926

ПАРТЕНІТ

M. O. Драй-Хмарі

Трубадури, як Максим Рильський...

На скелі, де ламають діорит,
За темною грядою Аю-Дага,
Розташувала давня грецька сага
Храм Артеміди, перший партеніт.

Літá минають, не минає міт!
Тут ще цвітуть дива Архіпелага —
Орестів жах, Піладова звитяга
І смертний Іфігенії привіт.

І довго ще, купаючись у морі,
Поети увижатимуть в просторі
Ахейські весла та низькі човни;

А парубки, каміння й дачні мури
Відповідатимуть на їх співучі сни
Крізь зуби витисненим: «Трубадури!..»

22/XII 1927

НА ВЕРХІВ'ЯХ ҚАЧІ

Л. А. Куріловій

Бриніть і ллітесь, джерела ніжні Қачі,
Дзвеніть каскадами слівчого сріблá
З-під скелі сірої, що мохом поросла,—
На села, у сади, між вапняки гарячі.

Минули Бабуган і з ним круги вірлячі,
За нами вже різка і росяна яйла —
І враз нова краса з'явилася, процвіла:
Ліс причарований, як озеро стойче.

Поважно гомонить зелена бучинá,
Сміються струмені і будиться луна,
А битий шлях заліг, мов велетенський полоз,

І в щедрій поводі кольорів, фарб, речей
Горує над усім високотонний голос
Та ясна прямота допитливих очей.

1927

24

ЛОТОФАГИ

Одіссея, IX, 82—104

З-під Трої і кривавого туману,
Від чорних днів ненатлої війни
Цар Одіссея пригнав свої човни
На сонні плеса тихого лиману.

І там громадку нашу, горем гнану,
Зустрілі лотофаги; з глибини
Землі своєї принесли вони
Поживу нам солодку і незнану.

І їли ми, і забували дім,
Сім'ю й родбвище, в краю чужім
Ладні довіку жити на готовизні.

Та мудрий цар не дав лишитись нам
І силоміць нас повернув отчизні —
В науку іншим людям і вікам.

2/V 1926

25

ЛЕСТРИГОНИ

Одіссея, X, 80—134

«Тут, царю, дикий край неситих лестригонів
Та струджених рабів, що вівці стережуть,
Як привела тебе твоя заклята путь
В ці селища смутні недолі та прокльонів?

Ти кажеш: Поліфем!.. Нашадок Посейдонів,
Він знав огонь, а ці — сире і свіже рвуть;
Не має впину їх непогамовна лють,
Не відають святих гостинності законів.

Не йди, зостанься тут. Є скови серед скель.
Вночі я справлю твій стовеслій корабель
У тиху сторону народів хлібоїдних.

А сам лишуся тут у горі та біді,
Я тільки думкою до скель полину рідних,
Я тільки чайкою... з тобою... по воді!»

1926

КАПНОΣ ΤΗΣ ΓΑΙΗΣ

Одіссея, I, 44—61

Щасливо, корабелю темнобокий!
Безпечно плинь під теплій небосхил —
До Швабських гір, до голубих Антіл,
В Кабул чи в землі запашної мокки.

Хай не в'ялять тебе марудні дбки,
І хай романтика твоїх вітрил
Набуде швидкості казкових брил,
Що ними велет кидавсь односкій.

Та чи згадаеш ти в нових краях
Поржавілій і старосвітський дах,
Де огнище твое колись палало?

І чи промовиш з почуттям легким:
Там цілокою йдуть леміш і рало,
Там зноситься Ітаки синій дам?

22/X 1931

ТЕЛЕМАХ У СПАРТІ

I

Одіссея, IV, 1—304

На землю впала ніч — потёмніди дороги.
У цоканні лідков мчить Одіссеїв син.
Півсвіту вже за ним... Сіріє мла долин,
Мигтять огні — і сплять Тайgetові відноги.

Палати... Сонце там чи місяць білорогий?
Блищасть слопівка, мідь, і золото, й бурштин.
Білявий Менелай, щасливий сім'янин,
Провадить юнаків на ковані пороги.

Цариця жде гостей, і відблиски зі стель
Виборну золотять в руках її кудель;
Повага їй в очах... вітай, благословенна!

Дивує Телемах: «Злочинниця грізна,
Що з нею в світ прийшли облуда і війна,—
Ти мудра, ти ясна і лагідна, Гелено?»

28/V 1934

ТЕЛЕМАХ У СПАРТІ

II

Цариця подив той угадує з очей,
З безсмертних уст її снується епопея
Про шлюб зневажений, про мудрість Одіссея,
Про дужий Ілон і смерть його дітей.

Мов смерч, краса її промчала між людей,
Жага і пристрасті владали в світі нею —
Хто згодяний не зна, що важить Діонея,
Хто віджене її від крізевих грудей?

А там світають дні прозріння і науки...
По скарб єгипетський сягнули ніжні руки
І забуття бальзам долило до вина.

О, що буйніша кров і молоді нестями,—
Тим більша лагідність, ясніша глибина,
Тим скорше, мудросте, приходиш ти з літами.

31/V 1934

КІЇВ
З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний золотоглавий
На синіх горах... Загадався, спить,
І не тобі, молодшому, горить
Червлених наших днів ясна загрावа.

Давно в минулім дні твоєї слави,
І плаче давонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Твого буйня, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь па химери барокових бань,
На Шеделя білоколонне диво:

Живе життя і силу ще тайть
Оця гора, зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

1929

30

КІЇВ
ТРАДИЦІЯ

Ніхто твоїх не заперечить прав.
Так, перший світ осяв твої висоти;
До тебе тислись войовничі готи,
І Данпарштадт із пущі виглядав.

Тут бивсь норман, і лядський Болеслав
Щербив меча об Золоті ворота;
Про тебе теревені плів Ляссота
І Левассер Боплан байки складав.

І в наші дні зберіг ти чар-отруту:
В тобі розбили табор аспанфути —
Кують, і мелять, і дивують світ.

Тут і Тичина, голосний і юний,
Животворив душою давній міт
І «Плуга» вів у сонячні комуни.

1923

31

КИЇВ НАВЕСНИ ВВЕЧЕРІ

Хоч як звели тебе «гермокопіди»
І несмак архітекторів-нездар,
І всюди прόслід залишив пожар,—
Ти все стоїш, веселий, ясновидий.

І недаремно вихвалають гіди
Красу твою, твій найдорожчий дар.
Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться спілучі краєвиди.

А вулиці твої виводять зір
В повітря чисте, в запашний простір,
Де ходить вітер горовий і п'яний;

І в тихий час, як западає ніч,
Поважно гомонять старі каштани
І в небо зносять міріади свіч.

1927

32

У ТРАВНІ

Емаль Дніпра, сліпучо-синій сплав,
Газон алій і голе жовтоглиння.
І в поводі прозорого проміння
Зелені луки — як розлогий став.

Ніколи так жадібно не вбирав
Я красоту весняного одіння,
Пісок обмілни, жовтобоке ріння,
Брунатні лози і смарагди трав.

Крізь цеглу й брук пульсує кров зелена
Земних ростин, і листя чорноклена
Кривавиться у світлі ліхтарів.

І між камінних мурів за штахетом
Округлих яблунь темний кущ процвів
Таким живим розпадистим букетом.

12/III 1933

М. Зеров

33

БРАМА ЗАБОРОВСЬКОГО

I

Ні, не бундючний, ситий гетьманат,
Не багатир — полковник череватий,—
Ї поставив очі чарувати
Смирений рясофорний меценат.

Намігся він, замість жебрацьких лат,
Убрата гору в золото й шарлати,
І кругтодахі вирошли палати
Серед поліських, гонтом битих хат.

Наук любив він сяйво щирозлоте
І школам oddавав свої турботи
І був світильник, щедрий і благий;

В дні займанщин, хижакькі і brutальні,
Святительську пишиоту панагій
Він забував для книг і готовальні.

III 1930

БРАМА ЗАБОРОВСЬКОГО

(Коректив)

II

Ваш милив образ — трафарет і хрія:
Був характерніший цей меценат —
Князь церкви, синодальний дипломат,
Досвідчений і промітний вітія.

Він знов, як оздобляє панагія
І люстро мав насподі (біля врат
Оглянути пишиоту власних шат),
Дбав, щоб була ефектна літургія.

А гроші, жертвувані школярам,
Риліди й маски тріумфальних брам —
То є медаль, що має на звороті

Хижакство й хамство «від усіх джерел»:
Гладких ченців, що догоджають плоті,
І чорні стріхи монастирських сел.

12/XII 1930

БУДІВНИКОВІ

Ще прийде він, не архітект — поет,
Старих будівників твердий нашадок,
У білій мармур сходів і площадок
Оздобить кожний прýяр і бескет.

Зламає будівельний трафарет,
Безстильних років соромітний спадок,
Злетить над громадом на крилах гадок
І вроду-бранку визволить з тенет.

Сади нагоряні, луги відлеглі
В бетоні, склі і спондилобій цеглі
Простелять творчості нової тло;

Огнями вулиць процвітуть перлисто
І скажуть: ми — не прадідне село,
Ми днів майбутніх величаве місто.

29/IV 1939

ТУРЧИНОВСЬКИЙ

Меткий, прудкий і на пригоди ласай,
Ще юнаком він кинув батьків двір
І в світ поплив, у неоглядний вир,
Забувши бурсу і марулні класи.

Блукав, спіяв на розмаїті гласи,
Втішав дяків і католицький клір,
А раз, подібний до летючих зір,
З церковних хор помчав через баласи,

Та от, по рóках проби і блукань
Прибився знов у рідину Березань,
Щоб тут знайти солодощі спокою.

Елічний пиворіз, герой-вагант,
Він всюди сіяв щедрою рукою
Колядку, діалог і студний кант.

22/I 1922

ГОРЛЕНКО

Носити в серці Ермітаж і Тена
І звістувати світло хуторам;
Знаходити дивів мистецтва там,
Де походила вже рука певчена.

І в час, як валка земляків численна
Знай сунулась назустріч орденам,—
Вивчати край і залишити нам
Книжки, як дзвін сонетного катрена;

Рельєф культурний рідної землі
Спізнати; віртъ, що на цій ріллі
Ще проростуть науки винні грона,

Щоб потім, затримавши хибний лет,
Ротата кракнула тобі ворона:
«Ні, він не наш, бо... дідич і естет».

10/IV 1931

ТОЙ САМІЙ

Жив чоловік на цих зелених горах,
На звозах кращого із давніх міст,
Писав і мислив, мав химерний хист
Його столітній оживляти порох.

Чому ж у масових письменських хорах
Затерся він, природжений соліст,
Як розійшовся той яскравий хвіст,
Що світиться по бистрих метеорах?

В природі стільки знаків і заміт;
Держить рисунок листу антрацит
І біла крейда мушлі відпечаток.

Чи ж людська споминка така слаба?
Чи то його, минулих днів остаток,
Пожерти мусила нова доба?

17/VII 1931

ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ

Пантелей, Из восп. прошл. II, 165

Полярна ніч і волохатий сполох
Над безвістю засніжених долин.
Як терпнє серце! Скільки літ один
Німую він у нетрях захололих.

Він згадує: між друзів ясночолих
Кипить розмова; від привітних стін
Спливає світло; і немовби дзвін,
Він кличе все живе, він б'є на сполох.

Суд і заслання... Мука самоти...
О, як у сійві небо розкололось!
Атиша мертвa і нема мети.

Враз бубонці: далеко ринув полоз,
І крізь сніжок, здається, чути голос:
«Ще не покаявся? не віправився ти?»

28/XII 1932

ДІВА

В погожі ночі, в запахущім травні,
Як цвіт буяє і ростуть житá,
Вона стоїть, пречиста і свята,
Як в оні дні Сатурнові днедавні.

І бачиться: гаї і тихі плавні
Спогадують ті золоті літá,
Як люд не знав пі спису, ні щитá,
І війни спали, дикі та безславні.

І пролилася кров. Дзвенить сурма;
Ступає віл під тягарем ярма,
І землю грішну кидає Астрея.

Лиш повесні, в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирея,
І згоди Колос світиться в руках.

1923

СКОРПІОН

Блаженні дні і ночі на селі,
Землі Волинської родючі лона,
І дух полів, і гомін од балкона,
І крекіт жаб на вітровім крилі..

А в плесі тихім, мов на синім склі,
Вже позначились клешні Скорпіона,
І Антарес, як іскорка червона,
Уже світив в надобрієвій млі.

Я від'їздив і оком астролога
Допитувався в зір — яка дорога
Мене провадить у майбутні дні...

І Скорпій тас в красі своїй недобрій,
А друг Стрілець виносив понад обрій
Свій срібний лук і приязні огні.

7/VI 1922

БЛИЗНЯТА

(Квітень)

Люблю я й досі присмерки прозорі
Квітневих вечорів і чорну сіль
Вишневих, яблуневих верховіті
І по калюжах піжнотонні зорі.

Як повійнуло свіжістю надворі!..
Десь ключ птахів небачених летить,
А сутінь гусне, і дзвінка блакить
Вже мерехтить у іскрявім уборі.

Молочний пас обняв небесну шир,
І Чаші видко золотий пунктір,
І в світлі Заходу стоять Близнята.

В повітрі звіжкість, холодок і млість,
І бачить неба темноока шата,
Як сходить ряст і набрякає бростъ.

12/XI 1930

ВОДНИК

(Слогад)

Був серпень, ніч; розбитий фаетон
Жалібно поринав у вогкість яру;
Цвіли над обрієм огні Стожару,
І лівим боком сходив Оріон.

Ось журавля скрипучай довгий тон,
І жолоб напува поштову пару:
Устав туман і виповнив мочару,
І холодком прогнав мій перший сон.

І я, малій, з-під будки оглядаю
Небесну малу, зоряну, безкраю,
І в золотих розсипинах тощу.

І знов дрімота у пухнатих лапах
Колише діл та сиву глибину
І поля росяний холодний запах.

30/VIII 1931

По чорних днях, прожитих у чаду,
І сповнених труда і неспокію,
Враз яблуком запахне над горою
І усміхнеться власне Параду.

Прославмо ж вечора легку ходу
Над метушнею денного міською,
Зорю, розлиту повінню німою,
Сухий ковил і вроду молоду.

Тому, хто сам як вечір сутеніе,
Хто нидіє в камінній летаргії,
Твій подув, Параду, благословен;

Він гладить оксамитною рукою
Обличчя нам; він виправляє крен,
Він каже жить хвилиною легкою.

29/VIII 1931

* * *

Ще вчора думка мовила твереза:
Горниє і щулься — он зима іде;
Все, що було недавно молоде,
Вже обтинають невблаганні леза.

А нині — як сонетна антитеза —
Тепло і радість день новий веде,
І проти сонця золото руде
На спаді віт розвішала береза.

Прозорий жовтень радісно вступив
Між стовбуრів, оградок і хрестів,
Розкиданих на жовтому узбоччі,—

І, мов весного, по ливних дощах
Стойть у росах, відновитись хоче
Брунатний лист на пárкових кущах.

24/X 1931

POOR YORICK!

Poor Yorick! У ласкавий листопад
В широкім шумнім вітровім пориві
Побачить очі тоскні та гнівливі,
Немовби вістря невідбійних шпад.

І слів марудних і нудних тирад
В собі відчути пута утяжліві;
Знать, що чуття не здіймуться в припливі,
І буде все, що скажеш ти, невлад.

Poor Yorick! Як тобі відмолодитись?
Чи винен ти, що ти уже не витязь,
Що твій пригодницький минувся вік;

Що в захваті тайтесь стільки суму,
А ввечері ти поринати звик
У хатнютишу і самотню думу.

10/VII 1930

РЕЗИНЬЯЦІЯ

Все те — тріумф усталеного ладу:
Всякдень стрівати на річнім кругу
Безвладну руку, зачіску тугу
І господиню втомлену, нераду.

Так невідхильно повів листопаду
До нас приходить, і в свою чергу
Земля холоне у пухкім снігу,
І висне наморозь на вітах саду.

О перша сивино осінніх днів!
Як тужить той, кому твій час наспів,
Мов біла провість життєвого спаду.

Звикай тепера на гіркій межі
Вбирати зблідлих обріїв принаду
І тішитись на радощі чужі.

25/XII 1931

КОСМОЗ

Зринає він, дзвінкий і розмаїтій,
На шістдесят земних коротких літ
З грузького дна — латаття ніжний цвіт,
Щоб нам жагу безмежну напоїти...

Як тішать нас озера, гори, квіти,
Роса, і теплий грім, і шепіт віт —
І людська творчість підіймає міт
У саме небо, зорями розшите.

Та скоро попіл сутінних обслон
Сладає; глушить веселковий тон
Думок, жадань та широго завзяття.

А дні летять, як вітер; рвути стерно
І топлять нас. І білий цвіт латаття
Вертають на мулке і чорне дно.

22/IV 1931

СОН СВЯТОСЛАВА

Я бачив сон. Важенних перел град
На груди сипали мені, старому,
Вдягали в довгу, чорну паполому,
Давали пити не вино, а чад.

Я зір будив — обводив кругогляд
І відчував крізь димку нерухому,
Як обсипався дах княжого дому,
Як крякав крук і як клубочивсь гад.

О, що за туга розум мій опала!
Яка крізь серце потекла Каяла,
Що за чуття на серце налягло!

Ніч місячна кругом, така студена,
Антена гнеться, як струнке стебло,
І чорний день десь дзвонить у стремена.

23/IV 1931

КНЯЗЬ ІГОР

Князь Ігор очі до зеніту звів
І бачить: сонце під покровом тъмяним;
Далека Русь за обрієм багряним,
І горе чорний накликає Див.

Та не вважає князь на віщий спів:
«Нум, русичі, славетні дні спом'янем,
Покажем шлях кощеям препоганим
До Лукомор'я голях берегів!»

А любо Дону шоломом зачерпти!..
Одважний князю, ти не знаєш смерті.
Круг тебе гуслі задзвенять, тебе

Від забуття врянують і полону.
В стременах став, зорйтъ. А кінь гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

12/IX 1921

SUPERSTITIO¹

Весною віє запашна кімната,
Дзвенить розмова і парує чай;
Віддайся їм і в серце не пускай
Щемливих забобонів Полікрата.

Коли душа спокоєм перейнята,
Не згадуй: усьому настане край!
Що кращий день нам упаде на пай,
Тим тяжча ніч і зліша нам розплата.

Втішаю серце... Але прикрих дум
Не сходить попіл — як прогнati тлум
Передчувань і всі страхи безсонні!..

Тож навіть сад за вікнами темнить
Тремтячі вогники на оболоні
І затіняє кожну ясну мить.

19/VI 1931

¹ Забобон (лат.).

ПІД НОВИЙ РІК

Ішов додому, цукор піс пайковий
І думав про гіркий щоденний труд...
Разком огнів світився Голлівуд
У чарах новорічної обнови.

Скрізь шаруділо: радий і святковий
На стріті незнаному збирався люд;
Мороз прибрав весь учораший бруд,
Що серце тис і накладав окови.

Минала заздрість, гамувався шал.
Що ж? Хай вершиться бідний ритуал
Стрівання рядового пілігрима;

Хай рання юнь, надіями рясна,
Схиляється бездумними очима
Над склянкою рожевого вина.

1/I 1932

ВОРОЖІННЯ

Різдвяна тиша повагом зійшла
На місто пообіднє присмеркове.
На білий іній, на вбрання святкове
Заноситься рідка холодна мла.

Мов більма з помережаного скла,
Вітрини дивляться в лицезимове,
І з гомоном розтріпаної мови
Чужа веселість мимо нас пройшла.

Та багатьом уже немає свята.
Колись весела і червона дата
Як чорна цифір нині промайне —

І лиш нудьгу всередині сколише,
І скаже місяцеві стрітъ мене
Примарою холодного безгрішша.

29/I 1932

СУНИЦІ

Верхами сосон шум іде розлогий
І хмарою пухнатою темнить
Високий день і осяну блакить;
У буйних травах плутаються ноги.

Отак би тут упали край дороги,
Примкнувши вій, і хоча б на мить
Од псів гавкучих солодко спочить,
Од ницих душ, підступства і тривоги.

А там, по хвилі набіжного сну,
Натрапить знов на риму голосну,
На ритми десь у серці позосталі,—

І, соків земляних відчувши міць,
Розплющить очі і зустріть корали
Таких веселих запашних суниць.

9/VII 1934

INCOGNITO

Іого стріваю я — і мало не щодня! —
В студентській постаті на темних коритарах,
В повазі лекторській і в круглих окулярах,
Детиша темних книг, де збори й метушня.

Він народився давно, і то не маячня!
Живе в усіх часах, в усіх суспільних шарах,
Та нині розплодився у безліч екземплярах,
Мов літоросль повзка від в'язового пня.

Ще вчора віл слова тóчив мені медові,
І стільки приязні було в облесній мові!
Та утиральничок скрashав поважну стать.

Він бачить наперед годину злóї страти;
А руки прийдеться від крові обмивати,
То ж ліпше рушника напохваті держати.

1934

SEMPER LEGENDA¹

Книжок дитячих неубутні чарі,
Безсмертних вигадок легкі дива,
Яка це знову смуга житъєва
Виносить ваші голосні фанфари².

Та де вони, ті темні дортуари,
Алея, сад і лава садова,
Де вперше зароїлись, як мушва,
Ви, горді одинці і ченні пари?

Були, нема — і слід по вас пропав.
А все ж од ваших дорогих появ
Ще й досі мають колоски та ості.

І в хмурий день, як вітер і сльота,
Ви несподівані, ви любі гости,
Гра порошин і сонця золота.

1930

¹ Завжди перечитувані (лат.).

ТАЄМНИЧИЙ ОСТРІВ

Такі доречні, добрі таємниці!
Огонь плавцям, недужому — хінін,
Піратам — вибух справедливих мін
І куля пневматичної рушниці.

Під дахом гранітової світлиці
П'ять колоністів мучаться — хто він,
Що доглядає їх серед шуртиц?
Існує він чи, може, тільки сниться?

Гуркоче грім, і в гроті серед скель
На чорних водах диво-корабель
Лежить, митцем розв'язана проблема.

Так от до кого озвався Топ!..
І мириться з людьми бессмертний Немо,
Індійський принц, ласкавий мізантроп.

6/VI 1930

ДОМБІ І СИН

Капітан Катль говорить:

То має бути вікопомна ера:
Твій Вальтер ушасливить нас обох —
Нехай тоді, покинувши свій льох,
На світ виходить ця стара мадера.

О дядю Соль! То все була химера;
Навік вино укрис темний мох:
Загинув Вальтер, я давно усох,
І де ти сам, мій добрий прожектер?

Шо? Хлопчик з чорних виплутався згуб?
Красуня з ним бере щасливий шлюб,
І е душа в черствого мільйонера?

Вино на палубу, серця в галоп!..
Ви твердите, що це стара мадера,—
О дядю Соль, кондитерський сироп.

29/II 1932

ІСТОРІЯ ГЕНРІ ЕСМОНДА

Ріс як нешлюбний син. Веселий езуїт
Зашеплював йому старопрестольну віру,
То молитовник клав у руки, то рапіру,
Щоб з нього був папіст і добрий яковіт.

Недбалий претендент стоптав той гордий цвіт,
Спалив у полум'ї його горливість щиру,
А титул знайдений оддав він на офіру
Тій, що любив її з дитячих ніжних літ.

Що жалкувати за тим? На світі є романі..
Жіноча врода там і в сорок літ не в'яне,
Там сходить на серця розбиті благодать.

А десь в Америці є затишок для праці,
Де можна думати і бога споглядати
Серед розлогих нив і цукрових плантацій.

10/IV 1931

ЖИТТЯ НА МІССІСІПІ

Безвусі бороди, штани картаті;
Глибока, бистра і мутна ріка;
І лоцманів фантазія легка
Про чудеса на кожнім «перекаті».

А скільки пльоток! Як у нашім штаті
Вела війну плантаторська рука;
Як позбулася міста чернь міська,
Як злочин в злій подвоївся розплаті.

Ласкавий гумор жанрових картин,
Цитат, пейзажів і лукавих мін,
Ліричний жаль над неминучим тлінням;

І свіжий дух весняної луки,
Шо зноситься під зоряним склепінням
Над плесами могутньої ріки.

28/II 1932

ЛЕГЕНДА ОДНІЄІ САДИБИ

I

Скрипаль і крамар із метких селян
Купив маєток, озеро та рудні,
І білій дім в околиці безлюдній
На острові зарослім — Мункхюттан.

Минули роки. Предківський талан
Украї розвіяли суворі будні,
І фру Турботи подихи облудні
Діткнулись саду і густих альтан.

Тоді, щоб одвернути руїну й поруб,
Нащадок взявся за крамарський короб,
Пішов, як дід, по селах і лісах.

Та як погамувати фру Турботу?
Хто божевільним вздрів родинний дах,
Чи є тому надія повороту?

10/II 1982

ЛЕГЕНДА ОДНІЄІ САДИБИ

II

Так! Бо не вік на водах темний лід,
А в домі кажани єдині гості:
Встає з могили в загадковій мlostі
Зоряноока молода Інгрід.

Подяка в серці залишає слід,
Мов полозки на крижанім помості...
О ви, чуття самовіддані й прости,
Як красите ви бідний людський рід!

Ви безум розірвали на лахміття.
Ліс перед вами склонить верховіття
І себелюбство згине як туман.

Що горе? Втіхи тимчасова маска!
І процвіте спустілий Мункхюттан,
Мов ця далекарлійська тепла казка.

11/II 1982

ГУЛЛІВЕР

Гуллівер фантазує: «Ви? збагнути?
Чи можете у тямку взяти ви,
Що горя мав я вище голови
Не в Бробдінгнегу, не в садах Лапути,—

У карлів півдня, долею забутий,
Шептав я найпалкіші молитви:
Не так-бо люті тигри і леви,
Як дріб'язкові мстиві ліліптути.

Щоб кожен волос брати як струну,
В'язать до паколів... плести страшну
Інтригу... лагідно і так зухвало!

І як невдячність виявить таку?..
Давно б для мене світло дня не сяло,
Коли б не дружня щирість Блефуску».

28/VII 1934

ТИТАНІЙ

Щасливий, хто не знає пізніх літ,
Хто тішиться прозовими рядками,
Де книга Руф, і «Пісня над піснями»,
І дотепу гризький колючий дріт.

Біда, хто тратить сон і апетит,
Кому життя немов бурлацькі лями,
На кого скрізь чигають вовчі ями
І жалить сумніву дрібний москіт.

Та рання юнь сміється — не холоне...
Що ж обіцяеш їй ти, сива скроне?
Фальшиву мудрість? Безперечний нуд?

Чи ті обіцянки такі уrocі,—
І вік не вийти з чаїв і облуд
Тітаніям «Іванової ночі»?

ДВЕРІ У СТІНІ

Цей сон на яві вібі бачив я:
Нараз потухли шуми пароплавні,
Лиш очерет, та ясновербі плавні,
Та многовода дужа течія.

Крайно див загублена моя,
Я знов тебе у дні щасливі, давні,—
Та напосіли злідні непоправні,
І я забув святе твоє ім'я.

І ось тепер вечірньої години
Не стало іх, тривог і мотанини,
Відкрились знову «двері у стіні»:

Стих очерет, замшілі сплять колеса,
І чаплі, знявшися на мілині,
Перелітають золотисті плеса.

3/X 1934

ВИЗВОЛЕНИЯ

Зачотів, лекцій, дум і хвилювань
Позаду залишились довгі смуги,
Коли ім тъмою крились виднокруги
І товариство їх топило в твань.

Щасливий час! Десять на вітрилах знань
Помчать тепера стовесельні струги;
Ніхто ім не розкаже скніти вдруге
У темну ніч і у безсонну рану.

Хто говорив про гострий біль прощання?
О як, часино «виходу» остання,
Чарує дорога твоя яса!

Де в'язні ті, що вирватись не раді?
І хто засвідчить, ніби є краса
У цій важкій острожній колонаді?

5/I 1934

ЕЛЕГІЯ

Чорніє лід біля трамвайних колій,
Синіє в темних вулицях весна;
Мого юнацтва радість осяйна
Встає назустріч нинішній недолі.

«Це справді ти? В якій суворій школі
Так без жалю розвіялась вона,
Твоя веселість буйно-голосна?
Які смутять тебе нудьга і болі?

А згадуеш, яке тоді було
Повітря? Небо? Гусяче крило,
Здається, з нього пил і бруд змітало.

Як лід дзвенів, як споро танув сніг,
І як того, що звалося «замало»,
Тепер би й сам ти витримати не зміг!»

26/11 1934

ПРИСВЯТА

Я туго ріс. Тож не дивуйте їм,
Тим недосвідченим, невправним звукам,—
Таким беззахисним, таким безруким
Я був тоді на торзі життєвім!

«Горби шалфейні» в килимі ряснім
Мене своїм не спокушали туком:
Дитячим радощам, наївним мукам
Складав я в'язки виснажених рим.

А потім надійшло гурманство слова:
Добірних звуків шата пурпурова
Оповила мій символічний «блат»;

Та почуття усохли соковиті:
Так просихає торфу чорний плат
По многосоннім і пекучім літі.

30/XII 1933

У ДОНБАСІ

Дванадцять днів, дванадцять синіх чащ
Над сірими і ржавими ярами —
Ми їх пили маленькими ковтками,
Бо знали ми: лівмісяць буде наш.

З далеких гіл, де море і Сиваш,
Вітри міцними набігали снами,
Схилявся день до західної брами
І вабив степ із саду і піддаш.

І вгору брались ми крізь глід і терен,
Не зводячи очей з огнистих зерен,
Просипаних на кристалічну синь.

В крайнебі гасли просмуги янтарні,
А проти нас крізь млу і далечінь
Здіймалось дві зорі на солеварні.

4/V 1933

70

28 СЕРПНЯ 1914

З білявих хмар, із шовкових запон
Дивився місяць на стерню і поле;
Низами мла стелила довгі поли
І сяяв церкви вирізний картон.

Степ розповзавсь без міри й перепон,
Над ним склеплялось небо білочоле,
Мотались дзвоники, і Гуляйполе
У діл спускалось, оповите в сон.

Я думав: «Степе! За твоїм порогом
Щó на добриден 'ддасть моїм тривогам?
Понура пустка? Темнота гірка?

Чи буде день і світла бистрі скалки
Заграють синім усміхом ставка
На жовтім дні западистої балки?»

1/III 1933

71

СТЕПОВІ ДОРОГИ

Видно шляхи полтавській
І славну Полтаву...

Я бачу їх. Заломами поволі
Вони сповзаються, за шляхом шлях,
В розлогих і закурених полях
Там, де стрункі шикуються тополі.

Крізь жовтий пал, що осідає долі,
В яру з'явився черепичний дах
І димарями по сухих горбах
Полтава їжиться на виноколі.

Я знаю їх — мов спомин ранніх літ,
Мов Гоголя незитравлений слід,
Мов співи давнини повноголосі.

У балки пливучи з розмитих круч,
В моїх ушах відріпуються й досі
Тягучі ритми опішнянських «куч».

1/III 1934

ГІЛЬГАМЕШ

Ут-Напіштіме, давній предку мій,
Загублений в далекім океані,
Я — Гільгамеш, прославлений на брані,
Я — цар Урука, кат і лиходій.

Я друга мав. На щастя й супокій
Він обернув мої пориви п'яні,
І от умер мій добрий Еабані,
І клятих дум мене бентежить рій.

Порадь мене, мій предку староденний,
Як людський вік продовжити нужденний,
Як дослухатись загадок буття?

А ветхий дід, мов особливу ласку,
Рипить йому, провадить давню казку:
Рай, та потоп, та дерево життя...

7/V 1922

ХІРОН

Високо гребінь свій підносить Ета
Понад зелені килими долин;
Кентавр творить, і сім очеретин
І тонкий звук виказують поета.

І спів його — як тиховода Лета...
Його побожно п'ють Орфей і Лін,
І горя людського гіркий полин
Вміть перетворений на мед Гімета.

Давно забувши рідний свій табун,
Він звик до лікарства і лірних струн,
До людських слів і Фебового лавра.

Настроєний на мусикайський тон,
Він переміг звірячу хіть Кентавра,
Друг смертних і богів, кентавр Хірон,

25/II 1922

САЛОМЕЯ

П. Филипович

Там левантійський місяць діє чарі
І колихає в серці теплу кров,
Там диким цвітом процвіла любов,
І все в крові — шоломи і тіари.

А з водозбору віщуванням кари
Гримлять громи нестриманих промов...
Йоканаан!.. Не ясний шум дібров,—
В його словах пустиня і пожари.

І Саломея!.. Ще дитя (дитя!),
А п'є страшне, отруене пиття
І тільки меч та помсту накликає,

Душа моя! Тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель
Струнка, мов промінь, чиста Навсікай.

18/VI 1922

НАВСІКАЯ

...ніжна Навсікая,
Струнка дочка феацького царя.
M. Рильський

Феацький квіте, серце Навсікає,
Як промінь сонця на піску морськім!
Перед тобою вбогий пілігрим
І море пурпурове і безкрає.

Твій царський жест скликає бистру зграю
Служниць, пойнятих бстрахом німим,
І вроди її гідності струмистий німб
Над чблом піжним і дитячим сяє.

А Одіссея стоїть і, сам не свій,
Під чарами стрілчастих брів і вій
Ладен забути безмір мук і горя:

Ясна, зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Еллінського моря
Йому сміється радісна Краса.

15/IX 1922

ТЕСЕЙ

Perjurie et perfide Theseus!

Перед величчям бога безпорадний,
Закоханий у панцир свій і спис,
Енеїв син у жертву їм приніс
Свою любов і серце Аріадни.

Іого повів геройства клич принадний,
Берло і меч, і біг прудкий коліс,
І під вітрилом чорним він повіз
Всю душу і всю кров на подвиг ратний.

Та до кінця повитих горем днів
Не міг забути він прозорих снів
Егейських вод і золотої Кріти.

І перед смертю, мов німий докір,
Все увижав седмицю білих зір —
Золототканий пояс Афродіти.

2/XI 1921

АЛЕКСАНДРІЯ

Когда мне говорят: Александрия...

М. Кузмин

Згасає день, і море вечоріє,
Пасатний вітер нам вітрило рве,
І чорний корабель спішти — пливе
До портових огнів Александрії.

Он в сутіні велике місто мріє,
Двигтить і дихає, немов живе,
О серце світу, муз житло нове,
Наш Геліконе, наша Пієр!

Ми скрізь були, нас вабив спів сирен,
Сарматський степ, і мармури Атен,
І Сапфо чорна скеля на Левкаді;

Але ніщо не хвилювало так,
Як Фарос твій, твій білий Гептастадій
І тінню чорною піднесений маяк.

12/III 1922

ВЕРГІЛІЙ

Мужик із Мантуї, повільний і смаглявий,
З дитинства ніжного колисаний селом,
Звеличив кий і плуг, і мідяний шолом,
І знявся до вершин нечуваної слави.

Бо крізь огонь і дим усобиці іржавий
Побачив країцій вік і проспівав псалом,
Як спочиває світ під цезарським орлом
У лагіднім ярмі безсмертної держави.

Той час минув — і Рим, і цезарів діла
Рука історії до трун поволокла,
Де сплять усіх часів ілюзій й корони.

Та він живе, і дзвін гучних його поем
Донині сниться нам риданнями Дідони,
Бряжчанням панцирів і сплесками трирем.

12/III 1933

ЧЕРНІГІВ

Могутніх ферм мереживо прозоре,
Залізний ляск і двоколійна путь
В широкий світ непереможно звуть,
Де йде життя і довгу ниву оре.

Де Болдині дрімали тихі гори,
Де плавав сіверський рибалка Крутъ,—
Б'ють молоти, нові часи кують
І будять лугу займище просторе.

А там, позаду, на валу міським
Біліють вежі; золотом густим
ГоряТЬ хрести — і тиша залягає.

Плекаючи, щоб в давнині жило,
Останні дні дрімотно досилає
Олегів мужніх прастаре кубло.

II/V 1920

ОГЛАВСЬКИЙ САД

Тим часом маємо Лису гору
замість Парнасу.

Столітні верби над низьким парканом.
У сливняку солом'яний курінь;
Сто кроків вглиб і сто у широчину —
Красоти, знані всім передміщанам.

Так от де зріє бурхливим ураганом
Кумир хатянських буйних поколінь!
Ще й досі тут витає славна тінь,
Прославлена сопілкою й тимпаном.

Селянська музо! Теплий твій привіт
Тут розкидав «Сон-трави» й «Огнєцвіт» —
Простацьких душ запізнену покрасу;

Тепера інший час. Виходь з нори,
Шукай стежок — од Лисої гори
На верховини і шпилі Парнасу.

14/XII 1921

ЧИТАЮЧИ ПОЕТА

«Є світлі розуми, є душі осяйні,
Мов ранок молодий, мов заграва багряна.
Луна їх голосів — проречиста осанна
Серед буденних справ і злої метушні.

Ми згуби-вічності отвобри крижані?
Обранцям не страшна ненатлість їх захланна:
Іх винесе бурун Запомин-океана
На береги життя, мов перли світляні».

Стара романтико!.. Жива ти ще в поетах!
Щоб так накульгувати у стансах і сонетах —
І свято вірити в бессмертну мідь свою!

І справді — що таким знавецтва суд убогий?
Чи проти забуття не встоять у бою
Романси натрутні і томи антологій?

27/II 1922

САМООЗНАЧЕННЯ

Я знаю: ми тугі бібліофаги
І мудрість наша — шафа книжкова.
Ми надто різьбимо скупі слова,
Прихильники мистецтва ріноваги.

Ніхто не скаже нам: «Жерці і маги!
Ви творите поезії дива...»
Чутливість наша вбога і черства
І не вгамує молодої спраги.

Шо слово точене? Чарує звук
Акторських реплік та уданих мук,
Розливних сліз, плиткої гістерії.

І промовляє критик: «Скинь кашкет!
Он світлич наш, він гріє і зоріє,
Люби і поклоняйся: то — поет!»

29/XII 1922

ТВОРЧА ТИША

О! Нас давно не видко на кону.
Закохані у тишину робітні,
Ми стали скромні, стали непомітні,
Скупі на жест і мову запальну.

Але не кидаймо свого «клену»
Тим давнім дням борні і кроволитні:
Болото в березні, гроза — у квітні,
Все має час і пору уставну.

А по весні приходить гоже літо,
Як хилиться і наливає жито
І спокій сходить з темно-синіх бань.

Тоді працюй без крику і зупінок,
Хай остронь од бур і хвилювань
Скиртами твій підноситься ужинок.

12/IV 1932

PRO DOMO¹

Яка ж гірка, о господи, ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!

Що не митець, то флегма і сіряк,
Що не поет — сентиментальна кваша...
О ні! Пегасові потрібна паща,
Щоб не загруз у твайні пеборак.

Класична пластика і контур строгий,
І логіки залізна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.

Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжні верхогір'я.

23/IV 1921

¹ В обороні, на власний захист (лат.).

КЛАСИКИ

Ви вже давно ступили за поріг
Життя земного, лірники-півбоги,
І голос ваш — рапсодії й еклоги
Дзвенять у тьмі Аїдових доріг.

І чорний сум, безмовний жаль паліг
На берег наш, на скитські перелоги —
Невже повік не знайдете спромоги
Навідатись на наш північний сніг?

І ваше слово, смак, калагатія
Для нас лиш порив, недосяжна мрія
Та гострої розлукти гострий біль.

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує ваш строгий стиль —
Ясна, дзвінка закінченість сонета.

15/XII 1921

ДАНТЕ

Сагою дивною, без демена й весла,
Ми пропливали вдвох, я й чарівник Верглій.
Як бронза він різьбивсь — і до даліких лілій
Ріка незнана нас гойдаючи несла.

Латаття там плелось без ліку і числа,
На світ займалося в пустелі златохвилій;
Я поглядом тонув у тій наплаві білій,
А слухом — у речах небесного посла.

Я чув: «Ці лілії, що упоюють чаром,
Далеко від землі, від *valle lacrimatum*¹,
Зросли тут засівом потужної руки;

Далекі від тривог і від земної сварки,
Колишутися і снять одвічні двійники
Сонетів і канцон майбутнього Петракі».

23/IV 1921

¹ Долини сліз (лат.).

СВЯТОСЛАВ НА ПОРОГАХ

Варуфорос? Геландрі? Змеженілій,
Липнєві води котить Вулніпраг.
А князь стойть, невитертий варяг —
Веде свої на північ моноксили.

Та сам полинув би що тільки сили
Під Доростолом свій поставить стяг:
Він народивсь для бою і звитяг...
Що Київ? мати? досвід посивілій?

І хоче вже вертати байдаки;
Та раптом крик, по скелях хижаки.
Бряжчатъ мечі і знемагає слава.

Хто в далеч рвався, головою ліг.
І з черепа п'яного Святослава
П'є вже вино тверезий печениг.

7/VI 1930

РОЗМОВА НА ПАРОПЛАВІ

Дніпро заскливсь. По горах тепла тінь;
Ритмічно допотопні б'ють колеса.
«Звернись лицем до низового плеса
І хоч в думках зазивний поклик кинь.

Хай приплівуть за куренем курінь
Чайки, чуби, що розігнав Нечеса,
І хай Сіркова тінь довготелеса
Списом розкраслить надбере жну рінь».

«Ні, вже не приплівуть. Нову будову
Поклали ми на темну гладь Дніпрову,
В музей замкнули ми старовину.

А може, й так, що весь той вік несвітський
Є тільки виплід молодого сну,
Що й досі спить романтик Яворницький».

26/I 1931

ПОТЬОМКІНСЬКІ СЕЛИЩА

(Аппо 1787)

«Сонця виходять із своїх орбіт,
Щоб нас огріти у благій гостині!» —
Так промовляли Другій Катерині
Облесні проповідник та піт.

Та посміхався царський фаворит,
Галеру ведучи по хвилі синій,
Де на підвальнині новій твердині
Мав степовий прослатися граніт.

I як пливли, то скрізь на виноколі
Зринали хутори, церкви, тополі
В місцях, буцім залюднених тепер.

А ніч ішла на працю, крик і галас,
Щоб завтра сонцем названа — з галер
На степові експромти милувалась.

28/IV 1931

ГОЛОС

Ти надто любиш спів дзвінкоголосий
Минулих днів і показних епох,
Слід половецький, що давно заглох,
Книжок старинних перетлілі стоси.

Невже тобі байдужі наші троси
І наших ворогів переполох?
Невже не бачиш, як Великий Льох
Нам oddає свої скарби-приноси?

Як одступає старожитна цвіль
I як у розмаху плідніх зусиль
Угору зносяться стрункі каркаси?

I як під марші часу крицеві
Вже заступив бетон старі покраси
I вицвіт праці — квіти степові?

1/XII 1931

ВІДПОВІДЬ

— Дарма твій гнів, дарма твої докори,
Пуста твоя убога рудерія¹,
Бо бачу світло твоє я зорі,
Що кажеш ти, о мудрий гострозоре!

Як ти, люблю я фільтри і затвори,
Ці шнуром витягнуті димарі,
Цей жовтий дим (од нафти!) угорі,
Ці щогли, що мережають простори.

Іван зламав свій заповідний круг,
Глуху обмеженість, батьківський плуг
Іван спалив у цій печі могутній.

А ти мені верзеш безсило... ти! —
Що ці співучі і тугі дроти
«Загадувати кажуть про майбутнє».

22/III 1935

¹ Удавана цвотливість (франц.).

ХЕРСОН

I

Ріка в зелених плавнях, жвавий порт,
Герби і судна всіх держав і націй;
Ведуть угору нас ряди акацій,
Нудний, звичайний степовий ескорт.

Ось біле місто нас взяло на борт
І присипляє на мертвотнім плаці;
Ще літо, на базарі рух і праця,
Але повільні тут і торг, і спорт.

Ще далі...тиша славного кварталу,
Де в куряві розколаного валу
Храм-мавзолей покоїть свій фронтон.

Шатро небес, і гострий дух полину,
І гордий напис над рядком колон:
«Спасителеві світу — Катерина».

3/X 1934

ХЕРСОН

ІІ

І от крізь порох і блаватну синь,
Що гладить води і купає судна,
Вміть воскресає все, що непробудно
Проспало низку літ і поколінь.

Сатрап і мрійник, легендарна лінъ;
Держави грецької примара злудна;
Класичні оди, свята, смерть безплодна
І воен трудних безпощадна тінь.

Цей вал, надгробки (їх зсталось трохи!)—
Застиглий шум пістрявої епохи,
Що тут метала бистрий фараон,

Епохи тьми, неволі і азарта,
І грецька назва з притиском: Херсон —
З тії ж колоди висмикнута карта.

5/X 1934

94

В ГОСТЯХ У ПОЕТА

Я слухаю: «Єдиний він, баштан —
Ще зброя нам на голод і на злидні.
День ясний там і вечори погідні
Та вранці роси, холод і туман».

Я думаю: крізь степовий бур'ян,
Крізь прикорості іти не день, не три дні
І в резиняції такій лагідній
Не знati ржі, не відчувати ран.

І серед стій заробленої хати
Обаполи прожитих літ єднати,
Старе й нове збирати в свій альбом —

То значить мати серце, зір і вухо...
Хто сміє не віддать свого «чолом»
Цій неуянятності людського духу.

2/X 1934

* * *

То був щасливий десятилітній сон!
Так повно кров у серці пульсувала
І екстатичних сонць легкі кружала
Злітали в неба голубий плафон.

І кожен рік звучав на інший тон,
На кожнім дні своя печать лежала,
І доля, бачилося, така тривала,
Не знатиме кінця і перепон.

Та... розійшлося чарування щасне:
Осінній день, тепло і сонце яспе
Побачили мене сухим стеблом.

Стою пімий і жити вже безсилий:
Вся думка — з білим і смутним горбом
Немилосердно ранкої могили,

20/XI 1934

* * *

А може, ще добро побачу,
А може, горе переплачу?

Тут Теплій Олексій ще іскриться зрана,
Скрізь під ялинами хрумтить тонкий льодок,
І струмні талих вод до торф'яніх річок
Іще не гомонять... І сира далеч тьмяна...

О ні! В пустелі цій не випадає манна,
Сидить лише гризот неублаганий смок
І душить тугою мій виснажений крок.
Смутна, о земле, ти! Скупа, обітованна!

А може, це не ти, а сам я туманію...
Чи скоро ж у мені, о Теплій Олексію,
Минуться туга, біль, розтане темний лід?

Чи скоро промісок прокинеться для мене
І, рястом крючи утрати глибший слід,
Заграє, зацвіте надії тло зелене?

30—31/III 1935

LUCROSA

Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
Де розум і чуття — все спить в анабіозі,
Живем ми, кинувши не Київ — Баальбек,
Оподаль від розмов, людей, бібліотек
Ми сіємо пашню на неродюче лоно.
Часами служимо владиці Аполлону,
І тліє ладан наш на вбогім олтарі.
Так в давній Ольвії заходжі різьбярі
Серед буденних справ і шкурної громади
В душі плекали сон далекої Еллади
І для окружних орд, для скитів-дикунів
Різьбили з мармуру невиданих богів.

У СТЕПУ

Високий, рівний степ. Зелений ряд могил
І мрійна далечінь, що млюю синіх крил
Чарує і зове до еллінських колоній.
Ген-ген на обрії сильвети диких коней,
Намети, і вози, і скити-орачі.
Із вирію летять курличучі ключі,
А з моря вітер дме, гарячий, нетерпливий.
Але пошо мені ці вітрові пориви,
І жайворонків спів, і проростання трав?
З якою б радістю я все те проміняв
На гомін пристані, лиманів сині плеса,
На брук і вулиці старого Херсонеса!

ДО АЛЬБОМА

Тягар робочих літ наліг мені на плечі,
Стих безтурботний сміх і споважніли речі,
І голос чую я настирливо-шорсткий:
«Лукавий паймите, а де ж доробок твій?
Де плід твоїх трудів і творчості твоєї,
Чи ж добре ти робив над чорною ріллею,
Чи встигпеш, поки день, скінчить свої жнива?»
Як гірко слухати оті терпкі слова
І як не заздрити вам і молодості вашій,
Цій сповненій вина і ненадплітій чаши,
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над тихим сном долин!

1/III 1922

ПОМИНКИ

В п'яти немудрих дів євангельської притчі
Взяла ти посох свій і свій мандрівний світоч.
Весела і струпка, в вінку живих надій,
Ступила ти на шлях на зловорожий свій
І ждала дивних див, геройв сутозолотих...
А дні текли смути у непастанних слотах,
Без ранків сонячних, без геройчних дій,
І згасли ранні сині, і догорів олій;
По краплі розійшлося чуття твоє багате,
На гордій дух лягли мандрівництво і втрати,
І от настав твій час, і в той святочний час
Твій посох поламався і світоч твій погас.

БЕЗСМЕРТЯ

Утешься: неувял Овидіев венец.

А. Пушкін

Як піжна праосінь, ти йдеш моїми снами,
Мов китиці калин, рожевієш устами.
Очима темними, мов вереснева піч,
Округлістю тъмяних алебастрових пліч
Ти невідступно скрізь з моїми почуттями.
Проміння слів твоїх стоцвітними огнями,
Стожарами мені горить у далині...
Ти давню праосінь нагадуеш мені,
Широколаний степ, бліді свічада стáву,
Берегових грабів грезет і златоглави,
Повітря з синього і золотого скла
І благодатний дар останнього тепла,

* * *

Вінець Овідія довіку не зів'яне.
Безсмертний «Плач» його, гіркий і незрівніший,
Елегії душні, як світ весняних лоз,
І чари сонячні його «Метаморфоз»,
І мудрі тонкощі ученого кохання.
Хай Цезар зlostиться, і хай літа вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вплетуть,
І хай гуде сармат і гети смерть несуть,
А гнівний Понт реве, і гори набігають.—
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавільний лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад.

ОВІДІЙ

Suppositum stellis nunquam tangentibus
aequor...

Ovid., Trist., III, 10, 4

Братерство давніх днів, розкішне любе гроно!
Озвіся ти хоч раз до вигнанця Назона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода, та зима,
Та моря тужний рев, та варвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод;
Улітку чорний степ: ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат, і все плюндрує вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай.

104

ЕЛІЙ ЛАМІЯ

Aell velusto nobilis ab Lamo...
Hor., Carm. III, 17

Ще за дитинних літ бував я у Мессали,—
Улюбленці камен там зорями сіяли.
Там вабили серця, там чарували нас
Вергілій і Тібулл, жалібний Вальгій, Басс
І Галла смутна тінь. Але в моєму серці
Зосталися навік нестриманий Проперцій,
Овідій сміливий та многодумний Флакк.
Приязні їхньої невимушнений знак
Ціню я над усі тріумфи й консулати.
Ти хочеш бачити їх руку, їх присвяти?
Там, між пожовкливих книг, найкращий мій клейнод,
Лежить автограф двох Горацієвих од.

5/II 1922

105

АРІСТАРХ

В столиці світовій, на торжинці ідей,
В музеях, портиках і в затінку алей
Александрійських муз нащадки і послідки,
Вони роїлися, поети і пітки,
Ловили темний крок літературних мод,
Сплітали для владик вінки дотепних од
І сперечалися — мирились і змагались.
І був один куток, де їх нікчемний галас
Безсило замовкав,— самотній кабінет,
Де вчений Арістарх, філолог і естет,
Для поколінь нових, на глум зухвалій моді,
Заглиблювався в текст Гомерових рапсодій.

АРГОНАВТИ

M. Рильському

Так, друже дорогий, ми любимо одно:
Старої творчості додержане вино,
І мед аттіцьких бджіл, і гру дзвінких касталій.
Хай кволі старчуки розводять мляві жалі,
Хай про сучасність нам наспівує сколаст,
Хай культів і фактур неважений баласт
У човен свій бере футуристичний тризій,—
Ми самотою йдем по хвилі білогривій
На мудрім кораблі, стовесельнім Арго,
А ти як Тіфій нам, і від стерна свого
Вже бачиш світлу тінь борні і трудних плавань:
Дуб з золотим руном і колхідійську гавань.

30/IV 1924

* * *

...Вновъ я посетил
Тот уголок земли.

А. Пушкин

Мої серпневі дні і безголосі ночі!
Самотні спомини на сірому узбоччі
Широко скруглених і вишвільних горбів,
Край придорожніх верб і мудрих вітряків —
Які далекі ви, далекі і несхожі
На ті прогуллянки веселі та погожі,
Коли, не знаючи ні прикрих дум, ні втрат,
Ми сповивали ніч у серпантині цитат,
Признань захованіх і явних декламацій.
Хто зідав, що й дотепер, до років горя й праці
Ті легковажні дні, уламки буйних літ,
Простягнуть золотий, метеоричний слід?

1925

108

ВОЗОВИЦЯ

Спочинку крашого немає та й не треба!
Високий літній день підвісся в ясне небо
І вовну білих хмар тримає при землі.
Папір пожолобивсь на довгому столі,
На сонці жовтому, і сам поволі жовкне,
І літнє шемрання спливає неумовкне
З високих верховин зелених груш і лип.
І враз вривається ритмічний рівний скрип,
Немов розгойданий волячими рогами,
Іде загатами, левадами, садами
І золотим дощем прим'ятого стебла
Б'є по сухих тинах півсонного села.

109

НА ВІДДАЛЕННІ

Над синьовою гірською Тебердою,
В тісних ущелинах, оселях супокою,
Минає час легкий, як дальній обрис гір.
В оксамиті небес потоки сяйних зір
Нас заколисують і тиснуть на повіки.
Повітря ллеться тут незаймане і дике
І поїть, і п'янить, і веселить мене.
Тут огнище живе, пахуче, смоляне
Неолітичних чар і міфотвору повне.
А сни біля вогню у волохатій вовні
Туземних бурок!.. Хто б віддати їх хотів
За вигоди міських, таких первових снів!

1928

* * *

Я не складав тобі ні гімнів, ні поэм,
Добірного вина замість ліричних тем
Шукав я за твоїм оспіваним камінням.
В сухих поточинах над темнобоким рінням
Угору ідучи до синіх верховин,
Кляв мулкість камінців і дерезу ожин.
На горах, поблизу зеленокорих буків
За вітром степовим, за перебором звуків
Не бачив ні Алми, ні хвалених криниць,
Щоб нині, осторонь морських твоїх теплиць,
З завзяттям славити у віршах «занепадних»
Жорству стежок твоїх і спадів виноградних.

ВЕЧІР

У синій синяві рогаликом округлим
Став жовтий молодик, і ніч обводить углем
Понад дорогою самотній кипарис.
Авунди вогкий яр ожиною заріс,
І зносить над струмком тополь верхи стрімчасті.
Ходімо, де яйли обочини скелясті
І темний оксамит Гурзуфського сідла
Злила в єдине тло націвпрозора мла,—
Щоб круговид морський пустельний, синій, голий
Заклинився в огні і гомін суходолу,
Як сум за тъмяністю розлогих рік і нив,—
У безтурботний лад відпочиванських днів.

8/VI 1934

Прудко на безвість ідуть наші дні і короткі години,
Зрана до ночі гуде колесо темних турбот.

Не помічаемо — як надворі весна розцвітає,
Не помічаемо — як з дерева сплеться лист.

Тільки і вимовиш «косінь», коли, ідучи тротуаром,
Втомлені очі зведеш на облетілий каштан.

Так у півні пролетять наші дні і літā повносили,
І заchorніє в душі старості голе гілля.

26/X 1927

* * *

В біленій вапній хатині, заскочений світлом
рум'яним,
Я прокидається враз, смаглий увесь і легкий.

Сонце червоним снопом стоїть біля ніг Аю-Дагу,
Цяткою сів у кутку темний від крові москіт

Кедрів вершини стрімкі витягають лапи мохнаті —
І на морську голубінь гойдалку з віт заплели.

Море півдиском на ній, круглиною обернене долі,
І золотиста луска грає на синьому тлі.

7/VI 1934

* * *

Мимо бескетів червоних злетів наш авто в полонину,
Вже попід нами зубці морем обвітрених скель.

Камінь показує нам, що путь опадає в долину...
Як же він хутко настав, горяний той перевал!

Вже не побачимо моря, ні голих над ним спочиванців,
Ні в запняковім пилу чорних сухих веретен.

Ниці вітай, полиновий, над хвилями зёмними, віtre,—
І трав'яниста яйло, родичко наших степів!

7/III 1928

*   *

Трудно і вбого живеш ты, дитино людей земнородних,
Сон оминає тебе, думка марудна тяжить.

Бачиться: кров твоя навіть, скуча і солона, поволі
В жилах негнучих пливе,— не зашумує, руда.

Есть на світі обранці — щасливі, ясні, безтурботні,
Легко, вином золотим півиться іхне життя.

Скажеш: боги олімпійські зійшли поміж люд смутиоокий—
Скорбним поріддям земним приклад високий явить,

26/IX 1925

*   *

Чей ти не знаєш, що в Орковій тьмі ітакійцеві мовив
Мудрий набутим знанням цар прудконогий Ахілл?

Не розважай! Не розважиши у смерті мене, Одіссею,
Краще б я там на горі ратая бідним рабом

Землю робив попід сонцем пекучим, останній із смертних,
Як у підземнім краю берло владичне тримав.

Ти ж... уповаєш зухвало на успіх свого научання,
Всім пропонуючи нам чорну біду небуття.

23/IV 1934

СОН

В сірій імлі попідземній, понад потоком Летейським,
В травах без запаху стрів я молодий асфодел.

«Бідна рослино! Чому з усіх непривітаних сонцем
Ти найдорожча мені? Що ти і як проросла?»

«Я? Я — у пам'яті бідній твоїй, я зросла у хвилину,
Як обірвалось життя, що веселило тебе,

Юної повне снаги, та не суджено зав'язок дати...
Тільки й лишило саму тугу мою по собі...»

26/XI 1984

ЕЛЕГІЯ ГРАБУЗДОВСЬКА — НА УМОЛЧАНІЕ МЕЛНИЦІ ФАМИЛНОЇ

На річці Чумгачку, без служби дворянин,
бездійствуя, стоїш, отечественний млин,
на славнім місці сем през предків заложений
і слави нашої свідітель не зелжонний!..
Умалилась вода... Не грають лотоки
і — насладженіє дідівської руки —
тополі і дуби склоняють токмо чола
на праздній твоїй немелючия кола.

Колись во времена тяжких і горких бід
від глада рятував ти Грабуздовський рід,
в широкі ланухи точа одмінні брашна,
тим часом як крупа гречана, пшінна й яшна
в приправах розних наш приоздобляла стіл,
а Грабуздовський кінь і Грабуздовський віл,
в самім Пирятині нотовані хвалою,
во гладкості своїй сіяли красотою.

Достатку і багатств пройшли злоті літа,
Млин став... не йде вода. Все в світі суєта,
і владарка світів, недоля необорна,
наш знакомитий рід взяла на люті жорна.

Забвений пам'ятник прешедших поколінь,—
мій млине, я, як ти: єсмо обидва тлінь,
і навіть повесні з прибулими водами
не бачить нам підвод, вантажених мішками.

І/ІV 1920

РФ

Лу кр е ц і й

ПРО ПРИРОДУ РЕЧЕЙ

КНИГА ПЕРША

I. Вступ

Римського роду прамати, утіхо людей і безсмертних,
Ти, благодатна Венеро! Під зоряним небом текучим
Ти виповняєш собою моря, кораблями укриті,
І хлібородну землю. Все суще в світах сотворіння
Тільки тобою живе і сонячне світло вбирає.
Перед тобою, богине, вітри утікають, і хмари
Перед приходом твоїм розступаються; перед тобою
Цвіт розмаїтій земля простилає, всеміхається море
І заспокоєне небо горить-променіє сінням.
А як весна молода лице своє вихилить красне
І легокрилий зефір життєдатним повіє диханням,
Зразу ж небесні птахи твое прибуцтя розголосяять
І затріпочуть серця, охоплені міццю твоєю.
Дики звірі подадуться на пасові, луки веселі,
Через бурхливі річки попливуть. Заворожене дивним
Чаром, богине, твоїм, потягнеться все за тобою.
Скрізь-бо — в морях і по горах, по ріках рвачких і шумливих,
По густолистих домівках пташиних і нивах зелених —
Всім ти створінням земним серця виповняєш коханням,
Щоб у жадобі безсмертній нові покоління зачати,
Тож як природою ти усією сама заправляєш
І як без тебе ніщо світа-сонця ніде не побачить,
Нам же без тебе ніщо не смакує і втіхи не будить,—

То я й благаю твоєї в писанні моїм допомоги.
Будь моїм спільником вірним у творі, де я про природу
Меммія синові хочу усے розповісти достоту —
Ти ж йому бути у всьому зразком повеліла, богине.
Вічної вроди надай моїй недосвідченій мові
І заподій, щоб година спокою до нас завітала,
Щоб на землі і морях втихомирились війни криваві.
Ти-бо єдина, що можеш у цьому зарадити смертним.
Сам зброєвладця Маврот, що в справах війни невблаганих
Сkrізь на землі урядує,— на лоні твое припадає,
Носячи в серці одвічно роз'ятрену рану кохання.
І, нахилившись до тебе могутньою шиею, часто
Очі неситі свої на тобі випасає, богине,
І залахувше впиває із уст твоїх ніжних дихання.
Тож огорни його тілом своїм благодатним, священним,
Солодкомовні зверни до владики суворої речі
І, препрославлена, миру благай і спокою для римлян.
Бо ж у годину жорстоку війни я не зможу спокійно
Праці віддатись своїй, та й Меммія парость славутня,
Певне, свого обов'язку в громадській біді не зреchetься.

II. Зміст книги

Ухо тепер прихили і, сприйняття своє загостривши,
Київ усі зайні турботи, правдивого слухай навчання.
Дару моого, що з такою любов'ю тобі пропоную,
Не залишай у зневазі, до краю його не забагнувшi.
Спершу тобі розповім про всешиших богів, і про небо,
Та про основу речей, про лéрвістки ті, що створили
Всесвіт увесь незмірений, що ними росте, і живиться,
І, розпадаючись, знову у них обернутися має.
Первістки ті іменуєм: матерія, або інакше
Тільця речей родовиті. Або, уживаючи назви
Найзвичайнішої, кажем: насіння речей і предметів,—
Бо таки й справді усякове з них проросло створіння.

III. Тенденція і труднощі твору

В роки, як людське життя по землі плазувало ганебно
Під тягarem навісним релігійної злії науки,
Що, від небесних висот підіймаючи голову, грізо
Погляд свій кидала жахний на смертні поріддя звісбка,
Він щонайперший наважився очі до неба підняти,
Сміливий еллі, він перший наваживсь повстati па нього.
Ні блискавками, ні громом, ні божеським гнівним обличчям
Небо його не злякало, а тільки ще лучче, ще крапце
Думку його насталило, накинувши намір одважний
Вічні зламати замки на зачинених брамах природи.
Розуму міццю живою він все переміг і далеко
Гострою думкою вийшов за всесвіту грани огненні
І всю незмірість світів переміряв допитливим духом.
Як переможець приніс він знаття нам про те, що можливе,
Що неможливе в природі, про розуму межі останні
Та про найдальшу мету, до якої ми прагнути можем,—
Так що релігії всі опинилися в нас під ногами,
Ми ж перемогою тою піднесені вгору до неба.

Але побоююсь я, щоб тобі не здалося як-небудь,
Ніби безбожні основи навчання мою небезпечну
Стежку злочинства тобі прокидають. Релігія, друже,
Без порівняння частіше на путь беззаконну справляє.
Так, у Авліді, згадай, на жертву пречистій Діані
Іфіанассину кров пролили щонайбільші герой,
Війська Ахейського славні вожді. Там жертва нещасна
Скоро відчула священну на скронях холодних пов'язку,
Що упадала на щоки, однаково справа і зліва,
Скоро завважила батька, що край вівтаря похилився
В тузі незмірній, і слуг, що в одежі мечі укривали,
Скоро побачила горе вояцтва, що слози ронило,—
Вся затретміла від жаху і впала на землю, безвладна,
Не врятувало її, що владику злочинного вперше

Батька ласкавим іменням назвала вона, бідолашна.
Жахом пойняту, німу, її понесли до жертовні
І не для того, щоб, предківський звичай відбувши святочно,
Світому богу вона Гіменею в опіку далася,
Ні! щоб мерзотно й жорстоко у шлюбній порі нерозkvітлій,
Жертвою впавши сумною від батьківських рук невблаганих,
Вдатний щасливий похід кораблям здобути ахейським.
От на злочинства які наштовхнути релігія може!

Може, ти будеш мене і павчання моє уникати,
Різним страхіттям повіривши, вигадкам наших поетів.
Справді, вони без кінця тобі можуть на очі наслати
Видив і темних примар, що жахом своїм нездоланим
Лад життєвий перевернути і щастя твоє скаламутять!
Знай: коли б люди своїм мордуванням і мукам всячасним
Бачили певний кінець, то якось би вони спромоглися
Стати на опір погрозам жерців та страханням поетів.
Нині ж до того не мають вони ні підстав розумових,
Ні витривалості, смертного скону жахаючись тяжко.
Суть і природа душі не відомі для них і не знають,
Чи постає вона з тілом, чи вже по народженні тіла
Входить у нас — і що діється з нею по смерті тілесній.
Гипе вона, чи в пустелях, у темряві Орка блукає,
Чи на величнія всевишнє до інших тварин переходить,
Як переказує Енній-співець, що перший дістав нам
Вічнозелений вінок на солодких шиніях Гелікону,
Скрізь пошанований гучно серед італійського люду.
Енній розказує нам у віршах своїх невмирущих,
Ніби якась в Ахерузії є таємнича місцевість,
Де пробувають не душі, проте їй не тіла наші людські,
А надзвичайні якісь, позбавлені крові, подоби.
Згадує він, ніби, вираувши звідти поблідлою тінню,
Вічно прославлений образ Гомера, солоними слізьми
Весь обливаючись, став научати його про природу.
Отже, тим більше належить досліджувати з'явища різні,

Що в небесах одбуваються,—сонця і місяця рухи,
Студювати ті сили, що правлять земнimi речами,
І приглядатися пильно, допитливим оком, що саме
Сутін свою юявляють наш дух і душа. І нарепті
Що то за речі, що, інколи станувши нам перед очі,
Нас у недузі лякають і сон налітній непокоять,
І видається тоді, ніби бачимо й чуєм найву
Тих, що в довічному сні спочивають давно під землею.

Не заперечую: тяжко учения Еллади найтонші
В вірші покласти латинські і все розловісти достоту.
Силу зворотів нових, силу слів мені треба створити.
Бо ж і предмети незнані, і вислови наші убогі.
Але чеснота твоя і сподівана дружба солодка
Надята мене і примушую працю нову розпочати
І перезорювати ночі, шукаючи слів відповідних
Та відповідного складу, щоб віршем моїм про природу
Mіг я на душу твою проміння науки пролітти,
Глибоко сховані речі на очі твої появивши.
Нині не стрілами дня, не сонячним світлом яскравим
Маєм розвіювати жах і людського духу темноту,
Але пізнанням природи, її непохитних законів.

IV. Перше твердження: з нічого ніщо не родиться

Правило перше в природі, вважаю, таке: із нічого
Навіть по божеській волі ніщо народитись не може.
Жах марновірний, однаке, тяжить над поріддям смертельним,
І неспроможне причини і ладу твердого доглянути
В тім, що вершиться у нас на землі і в висотах небесних,—
Темне гадає людство, що діє то божеська воля.
Тож як упевнились ми, що з нічого ніщо не постане,
Тим надійніше, вірніше спроможемось ми зрозуміти,
Звідки і з чого формуються речі, і як воно саме
Все виникає, росте без волі богів несмертельних,

Тож, якби щось із нічого росло-виникало, то, певне,
Кожна стихія могла породити, що й до згодоби:
Люди б виходили з лона морського, а птаство і риби
Десь у землі виростали. У тверджі високого неба
Всяка худоба водитись могла б, а звір найдикіший
Разом би міг заселяти поля і незаймані пущі.
І не одинаковий овоч родив би тоді на деревах,
Але всі овочі всуміш на гілці тій самій зростали.
Отже, не будь для окремих речей і начатків осібних,
Як би ти міг з'ясувати незмінну народження сталість?
Нині ти знаєш, що кожна істота свій первісток має
І народитися може, на сонячне сяйво з'явившись,
Де відповідна матерія, зародки певні існують,
І через те неможливо, щоб все виникало з усього.

Кожна-бо річ відокремлену має властивість і вдачу.
Отже, чому процвітає троянда весною й пшениця
Стигне у літню спекоту, а осінь красить виногrona?
Чей же тому, що усякі начатки снаги набувають
Певного часу, і певного ж часу спроможні відкритись,
Як відповідна погода стойти і земля житедайна
Може безпечно на поверхню вивести памолоду ніжну.
І навпаки: коли б речі могли виникати з нічого,
Разом би все появлялось, своєї пори не діждавшись.
Бо ж усі речі тоді не складались би з первісних тілець,
Що несприятливий час міг би розвиток їм затримати.
Далі, коли б усі речі з нічого могли поставати,
Жодного часу не треба було б їм тоді для зростання.
Знай, що малі б немовлята робилися враз юнаками,
Знай, не зростали б угору, а просто стрибали дерева.
Але тим часом ніде ми подібних не бачимо з'явиш.
Все, що не візьметь, зростає поволі і з власних начатків,
І, виростаючи, власний гатунок і рід зберігає;
Має початок з матерії власної кожне створіння.
Правда, належить сказати, що в різних предметах ми бачим

Первістки спільні, мов літери спільні в словах розмайтих,—
Але, щоб річ існувала, основа своя їй потрібна.

Далі вважай: без дощів, що певного часу спадають,
Жодні ґрунта не могли б утворити відрядного плоду;
І без поживи були б неспроможні породи живущі
Ні покоління нового, ні власне життя забезпечить.
Ше ж і над цим поміркуймо: чому не створила людину
Велетнем мати природа, щоб море могла перебродити
І розкидати руками могутніми гори кремінці,
А довгоденним життям у численних століттях тривати?
Чи не тому, що властивість речей, безперечно, залежить
Від особливостей первісних тілець, з яких народились?

І настанку. Хіба ми не бачим, де зорані ниви,
Де цілина степова? Так ж робота дає себе знати.
Звідси ти можеш побачити, що перві матерії всюди
Перебувають у ґрунті, і ми бороною та плугом
Іх заохочуєм виріст і плід потужніший давати.
Так, бо без первісних тілець природа могла б самовільно,
Не потребуючи праці, усе відміняти на краще.
Так і впевняємося ми, що з нічого ніщо не постане
І що потрібне насіння, щоб річ народилася кожна
І, народившись, побачила день і повітря прозоре.

V. В природі ніщо не гине до краю. Вічність матерії

Треба до цього додати: природа розв'язує речі
На складові елементи, але не до краю їх нищить.
Тож якби гинули ті складові елементи до краю,
Речі щезали б одразу, на очах у нас пропадали;
Жодної сили не треба було б додожити, щоб з'язки
Між складниками порвати і вузлики всі розітнути.
Нині ти знаєш, що складено все із начатків безсмертних,
І через те розумієш, що, поки не з'явиться сила,

Здібна розбити або ж ізсередини річ розложити,
Доти природа противиться з'явишам скону та смерті.
Далі, коли б усе те, що старість підточує, малить,
Нищив би час до останку, матерію зводив дощенту,—
Звідки б Венера її почерпала, нове покоління
Маючи в світ породити, і звідки б земля живодайна
Для порождіння нового поживи корма достачала?
Чим виповнялося б море, річки, джерела самородні?
Звідки етер підживляв би отари бліскучих сузір'їв?
Будь існування природи на смертних начатках оперте,
Вічність давно б поглинула усе світове будування,
Отже, як з давніх-давен існувало воно і донині
Міцно триває, новими речами сповняючи втрати,—
Певне, природа уся з несмертельних начатків зложилася,
А через те і в ніщо обернутись ніколи не зможе.
Далі додаймо: та сама причина і сила та сама
Речі могла б руйнувати, коли б не матерія вічна,
Що неоднаково міцно збиває свої елементи,—
Дотику досить було б, щоб усе зруйнувати на світі:
Тож як немає в речах безсмертно тривалого тіла,
Досить найменшої сили, щоб кожну сполучу розбити,
Нині ти знаєш, що злуга частин у речах розмайта,
Тільки самі вони, первісні тільки, довіку незмінні.
Тим-то і речі не знають ушкодження, доки належна,
Здатна розбити сполучення часток не знайдеться сила.
Не пропадає ніщо без останку: всі речі, розпавшись,
Тільки вертаються знов до запасів матерії вічних.
Так от щезають дощі, що батько Етер з високостів
В матернє лоно землі проливає. Зате ж і красує
Буйна пашня по родючих ланах, дерева зеленіють;
Гнуться під овочем стиглим розкішно, обтяжені віти.
Люди і звір той дарунок природний беруть на поживу;
І процвітають міста молодим поколінням; і пташтво
По кучерявих лісах озивається радісним співом.
Сита худоба лежить безтурботно по випасах щедрих,

I переповнене вим'я, важке від молочного соку,
Видоєм тішить солодким. Нове порождіння тим часом
Соком молочним годоване і невгомонно грайливе
Скаче по луках зелених невправними ніжками. Отже,
Маеш ти виснувати думку: нічого з того, що ми бачим,
Не пропадає: одне з одного поновляє природа,
I не народиться річ, поки інша не вмре, не загине.

Я вже сказав: із нічого з'являтися речі не можуть,
Як і не можуть, скажімо, у повні ніщо обертатись.
Щоб не здалося тобі наукання моє неймовірним
(Бо ж неспромога ті перші начатки завважити оком),
Слухай і влевнишся сам, що існують вони, безперечно,
Хоч і не можна очима долянути їх існування.
Вітру розбурхана сила простори морські підіймає,
Судна великі руйнує і хмари важенні розгонить.
Вихром нестриманим кружить вона по широких долинах,
Валить дерева найвищі, і в горах шилі кучеряві
Подувом лютим пустошить — і з довгим пронизливим ревом
Хвиля розгойдана диким перекотом ходить у морі.
Отже, існують і в вітрі якісь непомітні начатки,
Що суходоли, і море, і хмари метуть піднебесні
I поривають усе за собою нестриманим вихром.
I не по інших законах той вихор летить і руйнує,
Як і спокійний струмок, що, набравшись води дощової,
Буйно з узбочин гірських течією могутньою рине
I у долинах реве бистриною, по спадинах скаче,
Хмиз та гілля пescучи, а часом то й цілі дерева.
Часом мости найміцніші не можуть опертися силі
Збурених хвиль, коли річка страшна, від дощів каламутна,
В люті грізний накидається раптом на палі та гатки;
З ревом летить течія і котить каміння коритом,
Валить і нищить усе, що й заступає дорогу.
Так ото й вітер повинен у подуві сильному мчати
I, як потужна ріка, пориває він геть за собою

Різні предмети, і мече їх люто, і скрізь розкидає,
Вихром невдержним летить і що тільки не стріне в дорозі,
Все намагається він закрутити у вир безбerezний.
Висновок звісн готовий, що вітер складається з первнів,
Тільки не сприйманих оком,— оскільки-бо в діянні схожий
З повінню він водяною, вода ж є матерія певна.

Далі, так само ми паході різних речей відчуваєм,
Не помічаючи, щоб підступало до ніздрів що-небудь;
Так і гарячої спеки і холоду ми не побачим,
Звуків так само не можемо ми ухопити очима.
Втім, усі названі явища мають природу тілесну,
Бо дотикають усі безперечними нас почуттями,—
А дотикати і бути діткнутим є тіла властивість.
Далі, одежа край хвилі морської, що б'ється у берег,
Вогкості враз набирає і губить ту вогкість на сонці,
Як же волога забралась туди і пропала потому,
Вийшовши парою звідти, побачити те неспромога.
Тут-бо волога розбрізканана вся на такі крапелинки
Дрібно-малі, що ніяк їх не можна на зір ухопити.
Теж і каблучка, що ношиш на пальці ти протягом років,
Дешо (не знати — коли) на своїй товщині утрачає.
Крапель падіння продовбує камінь, і гостре заливо
На лемешах притупляється в ґрунті також непомітно.
Бачимо ми, як стирається брук від ходіння людського,
Як, біля брам стоячи, із бронзи твердої боввані
Од прикладання прохожих, що шану дають їм побожну,
Мають правицю дедалі, то більше зціловану, тоншу.
Бачимо ми, як усе те зменшілося, стершися з часом,
Але які уступилися частки і як уступились,
Заздра природа укрила від нашого людського зору.

Так і все те, що природа щодня до речей докидає,
Надаючи їм дедалі, то більшого зросту та міри,
Навіть при гострому зорові нам не побачить ніколи

І як старіються речі від виснаги й років великих,
Гублячи частку по частці (немовби ті скелі гранітні,
Що роз'їдає їх море солоне), ми теж не побачим.
Так і орудье тими крупинками мати природа.

VI. Друге основне твердження: у всесвіті є порожнява

Але не всюди матерія рівно виповнене всесвіт:
Єсть і порожнява певні дільниці в світах неосяжних.
І, безперечно, з усякого погляду буде корисно
Все те пізнати докладно, щоб далі тобі не вагатись
І викладання моє під сумніви прикрі не брати.

Я повторяю: порожнява справді існує на світі.
Якби її не було, не могли б тоді речі ніякі
Руху вчинити,— бо ж тілу усякому є притаманно
Інші тіла утіснити, противлячись їм повсякчасно,—
І неможливо було б речам наперед просуватись,
Бо ж просуванню такому всі інші перечили б речі.
Але тим часом і в небі, і скрізь на землі, і на морі
Бачимо ми у наявності найрозмаїтіші рухи.
Тож без порожняви зовсім інакше було б у природі.
Речі не тільки були позбавлені всякого руху,
Але і в світ народитися жодної змоги не мали,
Отже, матерія всюди в спокої нерушнім лежала б.

Окрім того, усі речі, що їх за дебелі вважаєм,
Мають, як сам пересвідчиться легко, будову дірчасту.
Так пробивається часом вода крізь склепіння печерне
І крізь каміння тверде краплинами точиться рясно.
Так і пожива розходитьсь в тілі живої істоти;
Так і дерева в гаях виростають і хліб колосистий,
Бо ж у свій час від коріння у віti і листя зелене
Соки живущі, піднявши щедро, все тіло сповнюють;

Звуки проходять крізь стіни, і засуви хатні не можуть
Їх зупинити, і холод різкий до кісток розбирає.
Не припустивши порожняви, ти не з'ясуеш ніколи,
Як крізь густе середовище може все те переходити.

Далі розваж, через що неоднакові речі вагою,
Хоч і не мають найменших різниць у об'ємі своїому?
Тож, якби шерсті клубок мав би стільки в собі речовини,
Як і олів'янний злиток, вагою були б вони рівні.
Тільки ж: як кожному тілу властиво тяжіти додолу
І як з природи своєї порожнява — не ваговита,
То, розуміється, все, що легке, дозволяє нам думати,
Що воно має всередині силу порожнього місця,
І навпаки: що важке, те незмінно говорить про себе,
Що усередині зовсім порожнього місця не має.
Тим і з'ясовуєм ми, що всі речі вагою різняться:
Різна порожняви домішка різну вагу спричиняє.
Шоб од правдивої думки ти тут не відбився як-небудь,
Деяким вигадкам я примушений тут запобігти.
Кажуть, наприклад, що море гладким поступається риbam,
І, як вони пропливають, те місце ізнов виповняє:
Так відступає і знову назусід вертається хвиля.
Так і всі інші предмети у русі могли б пробувати,
Переміняючи місце в заповненні щільно просторі.
Бачиться, втім, що ця думка не має достатнього ґрунту.
Як і куди просуватись могли б лусконосні творіння,
Якби вода не давала ім місця? Куди б відступили
Хвилі могли, якби риbam несила було просуватись?
Тож вибираємо одно: або речі не відають руху,
Або до п'ервісних часток порожняву додано всюди,
І від тієї порожняви — всякого руху початок.

Далі: коли двоє тіл плескуватих, на хвильку зійшовши,
Зразу ж розійдуться, треба гадати, що повітря негайно
Сповинти мусить порожняву, що залягла поміж ними.

Хай і прискореним рухом воно потече звідсюди,
Але не зразу спроможеться просторінь всю заповнити;
Займе частину спочатку, а потім уже послідовно
І весь проміжок між згаданих тіл опанує собою.
Марно гадав би хто-небудь: «Це з'явіще має причину
В тім, що взаємне відходження тіл згустило повітря».

Ні, тут з'явилася порожнява, де не було її перше,
І наповнитися стала розсунутим зразу повітрям.
Далі: я мислю, що так не могло б повітря згуститись;
А як могло б, то, не маючи в тілі своєму порожні,
Так ущільнитися дуже спроможності, певно, не мало б.
З тих міркуваннів, дарма що не все угрутовано в мене,
Мусиш призвати наявність порожняви скрізь у природі.

Міг би я ще аргументів тобі доджити багато
І до свого наукання довір'я в тобі підкріпити,—
Але і цих невеликих слідів для чутливої думки
Буде доволі, щоб слова моого ти призвав правдомовність.

Мовби собаки мисливські, що нюхом вистежують звіра,
Що залягає у пушах під листяно-темним покровом,
Скоро на певні сліди хижака нападуть лісового,
Так от і ти, ступінь по ступневі зображені таємниці
І в найукритіші скованки пройдеш — і суть свіtotвору
Всю розпізнаеш, і правду життя зрозуміеш найглибшу,
А як і досі ще, Меммію, ти зволікаєшся стати
На головніших зasadах моїх, я тобі обіцяю
Солодкомовною річчю од широго серця пролитись,
Мовби ріка, що з глибоких джерел розливается плесом.
І як боюсь я, то тільки, щоб старість не влізла змією
В тіло, ослабле мое і зв'язків життєвих не порвала.
Перше, як зможу я віршем увазі твоїй доручити
Всю розмаїтість своїх міркуваннів та доказів певних.

VII. Висновки. Все, що існує, є тіло або порожніва.

Третього між ними нема нічого

Нумо ж ізнов закладати підвалини дальшої думки.
Отже, природа стоїть на двох безперечних основах —
Матеріальних начатках і тій неосяжній порожні,
Де ті начатки містяться і рухи свої відбувають.
Безпосереднім чуттям упевняємося ми в існуванні
Часток матерії; віри свідоцтвам чуття не пойнявши,
Ми неспроможні були б самим-но напруженням думки
Щось безсумнівне відкрити у тих найскладніших питаннях.
Що ж до просторів і місць, що порожнєю ми називаем,
То в існуванні таких ми упевняємось мисленням нашим:
Таж без порожніви ніде було б і міститись начаткам,
Місця б не мали вони, де б і рухи свої відбувати.

Далі дізнайся: немає нічого, що можна б назвати
Чимсь од порожні відмінним і разом на тіло не схожим;
Отже, немає підстави щось трете в світах признавати.
Все, що існує у світі, повинно (допоки існує)
Бути велике на розмір або незначуще собою;
І як при розмірах різних воно пізнається на дотик,
Має належать до тіл і законами їх керуватись.
Як же діткнутись його неможливо (воно-бо не може
Рухи тілесних речей зупиняти і ставити опір),
Значить, воно є порожнія, чи то цілковита пустизна.

Далі. У світі стріваемо ми або те, що **впливає**
І, в свою чергу, сторонньому впливу даватися може,
Або вже те, що з'являється **місцем** для діяння й руху.
Діяти і піддаватися дії є тіла **властивість**;
Місце для дії давати — ту службу порожніва служить.
Отже, крім тіла й порожніви, в світі немає нічого,
Що уважати годилося б третім природи устрем.
Наші чуття неспроможні наявність його зауважить,
І міркуванню несила довести його доконченність,

Все, що існує і має наймення, є завжди і всюди
Або **властивість**, або якийсь **прояв** тих ділянок світу.
Слово «**властивість**» ми маєм для того, що можна відняти
Від чого-небудь лише при умові його зруйнування.
Так от камінню **властивий** тягар, пекучість — огневі,
Плінність — воді, дотикальність — тілам, недіткенність —
порожні.

Зовсім що інше становлять собою свобода, багатство,
Рабство і бідність, боріння і злагода. Все те пітрохи
(Чи воля є чи нема) природи речей не міняє,
Проявом звички поправно ми з'явниця ті називати.
Час не існує так само, як щось відокремлене. Завжди
Ми відчуваємо його невід'ємність від того, що сталося,
Що відбувається нині чи має в прийдешності бути.
І ще ніхто не дивився на час, як на щось самостійне
І не залежне від руху предметів чи їх супокою.
Тож, як розказують, що Тіндаріду насильством узято
І на відплату за те повоювано царство Троянське,—
Знай, що не можна повірити в те, як ми віримо в дійсність,
Бо ж покоління, що діяли в тих славнозвісних пригодах,
Безповоротно минула доба захопила з собою.
Отже, що сталося в певному часі, те мислиться завжди
В з'язку з якимись людьми і якимось означенням місцем.
Отже, коли б не було те в матерії явлено певний
Або не мало умовою левного місця в просторі,—
То і краса Тіндаріди кохання вогонь розпалити
Не розпалила б у серці живім Олександра Фрігійця,
І не скопилася б буря кривавої згаді пародів,
І, у пологах нічних озброєних греків привівши,
Кінь дерев'яний не зміг би на попіл Пергам обернути.
Звідси ти можеш побачити, що вся та бувальщина давня
Вже не існує насущним буттям, як існують предмети,
І до порожні цілком неможливо її прирівняти.
Чи не вірніше сказати, що то було з'явіще певне
Тіл і порожні, що в ній пробувають і творяться речі.

VIII. Тіла прості і складні. Властивості простих (первісних) тіл:
дебелість, вічність, неподільність, твердість і тривалість.
Величина первісних тілець.

Далі, в матерії ми розрізняємо первісні тільци
І складові, із тих первісних тілець сформовані речі.
Первісних тілець подужати сила не може ніяка:
Все переможуть вони невідпорою міццю своєю.

Бачиться, тяжко погодитись на існування начатків,
Що цілковита дебелість на пай їм одвіку дісталася...
Тож блискавичний огонь крізь муровані стіни проходить,
Голос крізь мур досягає; залишо у полум'ї дикім
Топиться і розсідаються скелі від лютого жару.
Золото твердість свою утрачає, стає рідиновою,
Мідь переможена тане, немов яка крига весною,
Срібло тверде переймає мороз і тепло благодатне,
І, як обряд довершаючи, чашу тримаєм руками,
То відчуваєм вагу до неї налитого трунку...

Як же повірити маєм у твердість речей нездоланну?
Втім, міркування правдиве і правила вічні природи
Кажуть — і я коротенько тобі розгорну мою думку,—
Що у природі існує матерія вічно тривала.
Це, як розказано вище, є первісні тільци, зачатки,
Що утворили із себе всю чисто смітів безконечність.

Передовсім, ці частини обидві — тіла і порожня —
Мають одмінну і навіть цілком протилежну природу,
Отже, тіла і простір, що в ньому усе пробуває,
Спершу повинні бути існувати немішано, чисто.
Що є простори пустельні — порожня, як ми називаєм,—
В тому немає матерії; що ж є матерія, в тому
Марно шукати порожняви. Отже, і первісні тільци
Мають лишатись тверді і порожні в собі не містити.

Окрім того, як порожнява є у речах народженних,
То вона мусить оточення мати із тілець дебелих,
Та й нерозумно було б припустити, що річ якась може
Десь у собі укривати порожняви частку і разом
Не оточати тієї порожняви тілом дебелим.
Отже, все те, що порожняву може в собі замикати,
Єсть не що інше, як тільки матерії злучення щільне.
З первісних тілець складаючись, гине вона як сполука,
Але самі складники залишаються, не пропадають.

Далі. Коли б не було просторів у світі порожніх,
Все одноцільне було б і дебеле. А без існування
Первісних тілець, що густо і щільно заповнюють місце,
Був биувесь світотвір лише порожня сама велетенська.
Втім, у наявних речах ми не бачим порожняви й тіла
В іх суперечності повній. Вони перемішані завжди
І не стріваються в чистому вигляді. Первоначатки
Тільки і можуть підкреслити основи світових протилежностей.

Первісних тілець ні зовні розбити ніщо не спроможне,
Ні із середини їх роз'єднати несила. Не можна
Жодпо силою зменшити їх неподатність уперту.
Тож без порожняви, бачиться, тіло не може зазнати
Внутрішніх вад, і надвіс навіть йому не розпластись.
Не подолають його ні вогонь, ні волога, ні холод —
Ці найдіяльніші чинники та носії руйнування.
І як тіла, що найбільше порожні в собі обімають
(Все це докладно тобі з'ясував я уже передніше),
Мусить скоріше піддатись занепаду та руйнуванню,—
То навпаки: зародкові початки, тверді та суцільні,
Мають, як я вже сказав, несмертельним життям животіти.

Так!.. коли б вічність тим первішим тілам не була притаманна,
Всесвіт не раз би тоді у ніщо обертатися мусив
І відновлятися потім так само би мусив з нічого,—

А із нічого, ми знаєм, ніщо виникати не може;
Що ж народилось, не може так само в ніщо обернутись.
Отже, ті первісні тільки безсмертними бути повинні.
Тільки тоді, в остаточну годину розпавшись на перші,
Зможе матерія в інших речах до життя відродитись...
Знаймо ж: начатки речей суть тіла найпростіші, суцільні,
І лиш тому неушкоджені можуть віки існувати,
Від предковічних часів поновляючи світу будову.

Далі. Коли б не поклала природа ніяких обмежень
Для розпадання матерії, знай, що первісні частки
Вже у минулих віках докришились були б до такого,
Що вже віщо, народившися з них, підупалих та кволих,
Стиглого віку і сил повноти не змогло б осягнути...
Правда, ми бачим, що речі розпастися можуть скоріше,
Як народитися знову. І часто все те, що в колишні,
Давноминулі часи зруйнувалося, звалищем стало,
Потім на протязі років наступних і цілих століттів
Вже відновитись не в силі. Однаке і те зауважмо,
Що виникають предмети наново (не тільки-но гинуть)
І у призначений термін доходять свого квітування,—
Отже, і висновок звідси єдиний тобі набігає:
Що розпадання речей поставлене в певні границі.

Треба додати, проте, що при всій густоті і твердоті
Первісних тілець — оскільки в наявних речах вони завжди
Змішані вкупі з порожнєю — може матерія легко
Твердість і вдачу свою відмінити, ставати водою,
Жаром, землею, повітрям, залежно від внутрішніх рухів.
І навпаки. Якби тільки були від природи м'якими.
Ми б не могли з'ясувати, як саме із них сформувались
Кремінь твердий і залізо, і жодних підстав та законів
Не спромоглися б знайти у великій споруді всесвітній.
Отже, начатки своєю суцільністю саме і важать,
І що густіше вони сполучаються в даному тілі,

Тим життєздатніше, тим витриваліше тіло буває.
(Навіть припустим, що й справді ніяких немає обмежень
Для розпадання речей... І проте як багато предметів,
Що опираються й досі сторіччям і всім лихоліттям
І від прадавніх-давен стоять без помітної шкоди.
Отже, коли б зародкові тіла та були нетривали,
Ми б не збагнули ніколи, чому ті предмети існують
Стільки вже часу і зносять удари віків мимобіжних).

Врешті природа кладе — від породи й татунку залежно —
Певну межу для життя і зростання живих створіннів
І визначає, що є неможливе для них, що можливе,
Що повсякчас непорушним повинно для нас залишатись.
Та не міняються зовсім прикмети, що рід визначають,
В інших породах пташиних, то навіть забарвлення пір'я
Без найменших одмін од батьків до дітей переходить.
Треба гадати, що кожна порода не знає одміни,
Бо із незмінних формується тілець. Коли ж припустити,
Що яксь зовнішня сила дає ті характерні риси,—
Це означає: до краю утратити живе розуміння,
Що і як саме створіння окремі у світ порождають,
Чим обмежено їхню природу і розвиток їхній;
Та її не могли б тоді покоління нові повторяти
Вдачу батьків, їхній спосіб життя, і звичай, і рухи.

Далі, у кожнім предметі припустимо ми щонайменшу
Частку, крихітку таку, що чуттями її не спіймати
І що несила її на дрібніші розбити порошини.
Цей найдрібніший пилок, відокремлено взятий од інших,
Зовсім нічого не важить, бо часткою інших предметів
Завжди буває — і сам по собі існувати неспроможний,
Прагне до інших таких порошинок пристати і разом
Впорядкуватися мудро, заповнити всесвіт речами.
Зародки ті поодинці безсилі, єднаються тісно,
Так що її сполучення їхне тяжке до зірвання буває.

Ті найдрібніші начатки, дебелі, суцільні і прості,
Мішно єднаються всі і сплітаються поміж собою
Не через те, що до різної статі вони принадежні,
Але такі вже властивості їм притаманні одвіку.
Не допускає природа також, щоб вони убували,
Хоче, щоб, вік неутратні, основою світу служили.
Далі. Коли б не було їх, начатків таких щонайменших,
Мусили б речі найменші складатися з часток дрібніших
(Кожна б тоді половина сама пополам розпадалася
І безконечно б те ділення й розпад наступний тривали).
Чим би тоді відрізнялася цілість од часток складових?
Думаю я, що вічним. Як у цілості світу ми бачим
Силу силенну речей, отак би і частки найменші
Мали так само складатися з дрібніших частин безконечних.
Але ж і розум все те відкидає, і тяжко пристати
Безпосереднім на те почуттям — і призватись належить,
Що такі в світі існують тіла, неподільні на частки
І якнайменші на розмір. І далі, що думку прийнявши,
Треба додати, що вічні вони, і тверді, і суцільні.

І наостанку. Коли б, розкладаючи речі, природа
Не залишала цих тіл неподільних, то вже більш вічного
З решток загиблих речей не могла би вона утворити,—
Бо ж при відсутності зародків, речі, надрібно розпавшися,
В рештках своїх не лишили б того, що потрібно для творчих
Діянь матерії: здібності різних товчків та сполучень,
Аві ваги, ні тих рухів, що все через них виникає.

IX. Спростування різних філософічних доктрин про основи свіtotвору.

Основа матерії не є вогонь (заперечення Геракліту)

Ставши на цьому, скажу я: всі ті, що вогонь уважали
За світородну матерію, землю ж і світ за відмінні
Форми огню,— від правдивої думки відбились далеко;
І серед них на чолі Геракліт, знакомитий в Елладі

Незрозумілістю віщої мови, щоправда, скоріше
Серед людей нетямущих, як поміж дослідників пильних:
Дурість-бо людська найбільше дивується і поважає
Те, що ховається в марніх словах, загадкових і темних,
Правдою ті уважаючи речі, що звуком приемним
Слух дотикають і думку приглушують дзвоном добірним.

Я запитаю, чому ж тоді так відрізняються речі,
Раз вони всі із того ж осяйного вогню утворились?
Ми ж не здобудем нічого, згустивши те полум'я чисте,
Як не здобудем, його розрідивши,— і матимут частки
Завжди ту саму природу, що має і цілість огненна,
Збивши частини докупи, ми полум'я матимем більше,
А порізнивши, розкидавши,— матимем слабше, кволіше,
Але нічого відмінного спроби не виявляти наші,—
Тільки вогонь,— а такого речей розмаїття, як маем,
Він би явити не зміг, ні рідкий, ні ущільнений павіть.

Ще зауважмо. Порожню в тілах припустивши, ми можем
І про ущільнення, і про розріднення їх говорити.
Але ж філософи тії свої міркування наводять
І заперечують зовсім наявність порожнин в світі,
І, обминаючи труднощі, блудять собі манівцями:
Не розуміють вони, що, коли заперечить порожнину,
Треба призвати, що всесвіт би мав обернутися в тіло
Збиті, суцільне, з якого нішо не могло б виділятись
Так, як, наприклад, з отню виділяються жар і проміння—
Певна ознака, що полум'я масу розріджену має.
Втім, припускають вони, що згуститися полум'я може,
Згаснути навіть і масу свою відмінити грунтовно.
Але ж коли б було так, як вони викладають уперто,
Мусив огонь би тоді в цілковите нішо обернутись
І свіtotвір із нічого примушений був поставати.
Бо ж коли річ, відміняючись, з власних границь виступає,
Це означає загибелъ того, що було передніше.

Отже, повинно зостатися щось од огню непорушне:
В іншому разі матерія спершу в нішо б оберталась
І вже з нічого речей розмаїтість у нас поставала.

Звідси висновуєм: в світі існують тіла, безперечно,
Що зберігають незмінними вдачу свою і природу,
Що приєднанням, одходом, а також своїм розпологом
Змінюють речі і навіть істотно,— але вогняними
Ці складники річетворні, звичайно, ніхто не назував би.
Тож, коли б цілість всесвітня з вогняних складалася тілець;
То чи вони прибували б чисельно, чи то убували,
Чи відміняли свій лад і стосунки, чи то зберігали,—
Все надаремне: вогонь би незмінно вогнем залишався.

Не помилившися, можна сказати: є первісні тільци.
Що їх порядок, стосунки, єднання, фігури і рухи
Можуть огонь породити. Та свій розполіг відмінивші,
Власну природу міняють вони, і не більше подоби
Мають вони до вогню, як до інших предметів, що можуть
Слати до нас свої частки і наші чуття дотикати.
Отже, сказати, що все є вогонь і, крім нього, немає
В цілій природі уже ні одної справжньої речі,—
Є, на мій погляд, лише маячня і безумство найбільше.
Той, хто говорить таке, на чуття наступає війною,
Валить усе, що підставу дає йому вірити й знати
І про вогонь попереднє поняття йому спричинило.
Він уважає, що власне чуттями вогонь пізнається
І відкидає все інше, по суті таке ж пізнавальне.
Все це здається мені безперечним і диким безглуздям.
Що нам основу дає для пізнання? І що надійніше,
Як почуття, помагає нам правду і лжу розрізняти?
І настанку — які в нас підстави усе відкидати,
Тільки вогонь залишаючи, як безперечну реальність?
Чом не відкинути огонь, а все інше за дійсність признати?
Бачиться ж, міра безглуздя в обох міркуваннях та сама!?

Отже, усі, хто єдиної в світі основи шукає,
Чи з запального вогню світову розмаїтість виводить,
Чи то з повітря, гадає, все суще в світах народилось,
Чи то з води, з глибочених нуртів, чи то, настанку,
З ґрунту, з землі, що, мовляв, усе чисто сама породила,
В іншу природу, в одмінні тіла обертаючись часом,
Всі вони блудять собі манівцями, не знаючи правди.
З ними блукають і ті, що, подвійну основу призначавши,
Землю з водою, наприклад, повітря з вогнем сполучають;
Блудять і ті, що чотири основи в світах віднаходять,
Тобто вологу і землю, вогонь і повітряний подув.

X. Спростування теорії Емпедокла про чотири основні стихії свіtotвору

Серед останніх стоїть на чолі Емпедокл Акрагантський.
Острів трирогий на світ породив його на узбережжях,
Де Іонійського моря заглиблі луками хвилі
Сиро-блакитні ропою своєю оббрізкують камінь,
Де у протоці тісній проривається море шалене
І відділя острівне приконеччя і край Італійський;
Де розляглась Харібда, де Етні погрозливий гуркіт
Гнів обіцяє невтишений свій у вогнях розбуялих
Викинути з надрів крізь пащу страшну, повертаючи небу
Жах безнастаних громів і разючі вогні блискавичні.
Гідна країна, здавен ушанована захватом щирим,
Варта уваги мандрівників, подиву та милування!
Щедра на добра усякі і людською зброєю славна!
Але нічого немає у ній, що було б показніше,
Краче, дорожче, святіше, як цей чоловік знакомитий.
Так! Бо, народжена в серці його боговитим та мудрим,
Пісня дзвенить і донині таким відкриттям надзвичайним,
Що видається: не з людського сімені він народився.

Він, як і інших філософів лава — од нього дрібніших,
З кожного погляду менших (про них говорилося раніше),

Хоч і доходили часто божественним здогадом правди
І з потаємної серця святині давали оракул,
Без порівняння святіший і глибший, як той загадковий,
Що прорікала з триніжка під Фебовим лавром жрекиня,—
Але в пізнанні основ світотвору поразки вазнавши,
Тяжко й велично упали додолу з вершин мудрування
Передовсім через те, що, відкінувши в світі порожню,
Визнали рух і розріджену м'якість речей припустали —
Вітру, роси, і землі, і вогню і земних порождіннів —
Навіть найменшої лайки порожняви в них не призначавши.
Друга їх помилка в тім, що границі вони не поклали
Для розпадання матерії; не визнають вони також
І неподільних частин, на які розділяються речі
(Ми ж добаваем у кожнім предметі якусь остаточну
Дрібку, частинку, що нам увиждається тілом найменшим;
Все ж бо із того, що оком її не ухопиш ніколи,
Можеш ти виснувати думку, що тіло те справді найменше.
Далі додаймо: вони помилково основи всесвітні
Всі уважають м'якими (а нам ті основи здаються
Смертним, пізніше утвореним тілом) — отож на їх думку
Мала б всесвітня матерія спершу в ніщо обернутись
І вже з нічого розбіжність численних речей породити.
Перше припущення й друге — обидва далекі од правди.
Тільки такі у незлагоді поміж собою бувають,
І як отрута вони одно одному: збивши в купу,
Або загинули б зразу вони, або різно розбіглись,
Як у негоду вітри, близкавиці та дощ крапелястий.

Далі: якщо світотвір з чотирьох постає елементів,
І як потому до них усе чисто вертається знову,
Де ж тоді рація їх уважати за перші начатки,
Чом не сказати, що світ сам породжує ті елементи?
Чом би то ім не з'являтись по черзі одно із одного?
Може, гадаєш, що тіло землі і вогонь поєдналися
Із крапелястими росами та легковійним повітрям,

Не відміняючи зовсім ні в чому природи своєї.
Але з такого сполучення що утворитися може?
Ні живоріддя, ні речі бездушні — рослини, наприклад!
Тож у такім різностайнім сполученні кожна стихія
Вдачу свою виявлятиме. Подув повітря з землею
Споритись будуть, і полум'я жар у воді залишиться.
Всім же начаткам, всім первісним тільцим в речах

створенних

Тільки затаєним впливом належить себе виявляти,
Щоб не було перешкоди окремим творінням постати.
Як своєрідним — при вдачі і силі своїй — одиницям.

Творчого ж чину ті люди шукають у вогнищах неба,
Кажуть, немовби вогонь обернувся найперше в повітря,
Потім з повітря постали дощі, а дощі обернулися
В землю, щоб потім пішло те порядком зворотним.
Тобто земля виділяє вологу, а далі повітря, а далі —
Полум'я чисте. І зміна така ненастально вершиться
То від етеру на землю, то знов від землі до етеру.
Тільки ж... матерія справжня таких перетворень не знає.
Дещо повинно незмінним вовк у світах залишатись,
Щоб не могло будування всесвітнє в ніщо обернутись.
(Бо ж коли речі якісь поза межі свої виступають,
Це визначає загибель того, що було передніше).

А через те ці стихії, що змін вазнають ненастаних,
Мусять, як я говорив уже, з інших начатків складатись,
Що відмінятись істотно ні в яких умовах не можуть,
Бо ж у інакшому разі в основах твій світ захитався б.
Краще признайся, що в світі існують деякі тільци
Саме такої природи, що можуть, огонь утворивши,
Дещо зробити, а дещо утратити, перемішатись,
(Внутрішні рухи змінивши), і стати повітрям текучим;
Так і вершаться усі речові перетворення в світі.

Ти заперечиш: «Але ж очевидно, що все це береться
З ґрунту, з землі, а росте у повітря і з нього живиться.

Таж як година в належний час не сприяє дощами
І від гучних неповздержливих злив не колишутсья віти;
Тож коли сонце не гріє, свого відмовляючи жару,—
То ні дерева, ні хліб, ні тварини тоді не зростають».
Справді, коли б то пожива тверда і рідинне питво нас
Не підкріпляли, то тіло снаги позбулося б, і скоро
Сила живуща покинула кості і всі наші жили.
Та підкріпляємося ми, безперечно, одними речами;
Інші ж істоти знаходять собі і поживу інакшу.
Все це доводить, що в тих от поживних речах є багато
Первісних тілець з живими створіннями спільніх; а значить,
Кожна істота повинна й підсилку свою вимагати.
Має vagу величезну і те, що за первісні тільци
В'яжуться в масу і зв'язки, які поміж ними заходять,
Щоб за удари вони завдають і яким піддаються.
Бо ж небеса, суходоли, потоки, моря і сузір'я
З тих же начатків, що й дерево, звір і хліба, утворилися —
Тільки в сполученні іншім, при внутрішніх рухах одмінних.
Так от і в віршах моїх ти всюди побачити можеш
Спільніх багато значків і висловів навіть тотожніх...
Але ти мусиш признати, що вірші мої, безперечно,
Кожен зосібна, відмінні і звуком, і внутрішнім сенсом.
Так от міняється значення літер від їх розпологу.
Первісні ж тільци заходять у більше число поєднаннів,
Отже, і більше утворюють тіл та речей розмаїтих.

XI. Спростування доктрини Анаксагора. (Речі не є сполучення подібних до ціlostі часток)

Анаксагорову гомоймерію нині розглянем.
Греки дали їй цю назву; у нашій же мові убогій
Ще для того наукання належного титла немає,
Хоч міркування самі досить легко вкладаються в слово.
Гомоймерії суть полягає у твердженні — ніби
Кістка, наприклад, зложилася із кісточок найдрініших,

Так само нутроши і наші з подібних же часточок склалися,
Тільки дрібних, щонайменших, і кров, що у жилах пульсує.
Є не що інше, як suma малих найдрініших кровинок.
Легіт з'явитися може, як нас научає філософ,
Із елементів повітря, земля — з земляних елементів,
Полум'я — із вогняних, а волога — з вологаних. Так от,
Думає він, і все інше формується в нашому світі.
Не визнає він, крім того, порожняви в світоспоруді
І в розкладанні матерії краю й межі не знаходить;
Отже, є певна підстава гадати, що він заблукався,
Як і всі ті мудреці, про яких була мова раніше.

Далі додаймо, що надто вже кволими він уявляє
Перші початки, коли проголошує їхню подібність
До створіння, — і гинуть вони, і страждають так само.
Отже, пішо існування тривалого їм не звістує.
І уави, що натиснуло щось на цей світ ненадійний —
Що ж би уникнуло смерті, що в пашах її заціліло б?
Я уважаю: ніщо. Бо ці речі так само смертельні,
Як і все те, що у нас на очах повсякчасно, щоденно,
Діянням сил неприязніх нараз переборене, гине.
Та неможливо, одначе, щоб речі в пішо обернулись,
Як і постали з нічого, — про те говорилося вище.

Далі: пожива ростить напів тіло і міць укріпляє,
Отже, виходить, що жили, і кров, і кістки, всі тканини
Нашого тіла вбирають багато часток чужородних.
А як признаєм, що наша пожива є мішане тіло,
Містичи в складі своєму в примененні вигляді жили,
Кості і навіть дрібні елементи зашерхлої крові,—
То, очевидчаки, кожне питво, як і кожен наїдок,
Із чужородних складається часток — отже, доволі
Мають і крові в собі, і мазкі у кісток найдрініших.
Далі. Багато є тіл, що наявно з землі виростають.
Отже, коли вона містить все те, що її порождіння,

Мусить так само й вона з чужородних складатися тілець
(Бо ж не лише їх породжує, але й живить, і зміцняє).
Це ж міркування і в іншому разі ти можеш прикласти.
Якщо вогонь разом з димом та попелом потай містяться
В дереві, значить, містяться вони і в малих деревинках,
Що укладаються разом в одну деревину велику.

Тут залишається ще один захисток досить укритий,
Анаксагорові знаний. Він каже, що в кожному тілі
Часток намішано різних; та їх непомітно, бо завжди
Із мішанини одно виступає вперед, чого більше
Міститься в тілі і що на видноті в речах пробуває.
Втім, і ця думка убік од правдивої стежки віходить.
Отже, тоді випливало б, що, мелочи зерно, могли ми
Часто заважити на жорнах малі, щонайменші краплинки
Крові, що нею од збіжжя таки підживляється тіло.
Мусив би камінь важкий у млинах від мазки червоніти,
Мали б і трави тоді і лози сочиться ніжні
Білим, солодким на смак молоком, подібним до того,
Що виповняє вівці тонкорунній обтяжене вим'я.
Мала б земля у відвaledній і заскородженій скибі
Стебла трави, і пашино розмаїту, і листя зелене
У найдрібніших частинах, у цяточках нам показати.
Мали б і дрова тоді, побиті в тріски щонайменші,
Виявить полум'я, попіл та дим, що від зору тайлисъ.
Але ж у дійсності нам не доводиться бачити *такої*
Мішанки різних речей. І ніколи її не буває.
Справді-бо, з різних начатків ті речі постали; і спільні
Деякі з первістків тих, але завжди у різних сполучках.

«Але ж почасту,— мені ти відкажеш,— трапляється в горах,
Що від тертя обопільного двох верховіttів зелених,
Як нагинає їх вітер південний одне до одного,
Полум'я зірветься раптом і віття, і стовбур поймає».
Так! Не перечу. А втім, це ж не значить, що полум'я справді

Міститься в дереві. Ні! Лиш начатки *вогню* родовиті
В ньому таяться, і тільки тертя їх пожежою робить,
Тож коли б завжди ліси укривали готові пожари,
Знай, що утримувати їх повсякчасно вони б не здолали:
Десь би вогонь прохопивсь і спалив чагарі та дібрви.
Як ти й досі не певен, що має вагу величенну,—
(Вже говорив я) які і з якими єднаються тільця,
Що за стосунки взаємні між ними тоді виникають,
Що за удари вони завдають і самі піддаються,
Як відміняється лад і сполука начатків, і може
Дерево стати вогнем? Чи не ті е в словах помічаем?
Трохи по іншому звуки розклавши, а дещо додавши,
Маєм ми *ignis i ligna* — два досить одлеглі поняття.

I наостанку. Коли ти вважаєш, що речі видимі
Тільки й могли народитися кожна з осібних начатків,
З тілець, своєю природою їм відповідних, тотожних,—
Ти утрачаєш правдиве про первісні тільця поняття.
Тільцям твоїм не дивниця було б і стрясатися сміхом
І захлинатись плачем, проливаючи слізози солоні.

XII. Незліченна кількість первісних тілець і вічність їх руху. Неосяніність всесвіту

Нині — вперед! Я не все ще сказав... Наслухай уважніше!..
Я не даюсь на облуду. Багато ще темного бачу.
Але надія добутися слави виповнє душу
І надихає любов'ю до муз моє радісне серце.
З їх допомогою думку і хист у собі розбудивши,
По бездорожжях землі піерд я проходжу, в містинах
Ше не одвіданих. Любо мені до джерел припадати
Ше не замулених. Любо із свіжих квіток виплітати
Для гордовитої скроні вінок, що одвіку і досі
Музи в країні моїй нікого ще ним не звінчали.
Так! Бо про речі поважні у книзі своїй я навчаю

І намагаюся душі від пут марновірства звільнити;
Так! Бо предмети ті темні, неясні — у вірші моєму
Ясні стають і прозорі, обвіяні чаром мусійським,
Та й не без певних підстав я до часу того удаюся.
Я мов досвідчений лікар, що, в кубку підносячи дітям
Прикрій напій полиновий, на біль та недугу цілющий,
Спершу обмазує вінця густим нерозсиченим медом,
І молода нерозважність дитячого віку відразу
Іде на ту хитру принаду і, меду діткнувшись устами,
Далі гіркий випиває полин непомітно, а потім,
Ліками зміцпена тими, одужує й сил набирає,—
Так от і я не чужий того заходу. Я розумію,
Що міркування мое може здатись важким і немилим,
Може мого читача знехочити. Тому я й волю
Висновки думки мої у вірші зложить піерійські,
Медом, мовляв, поетичним гірку всолодити науку,
Щоб затримати в той спосіб на ній твою пильну увагу,
Поки не зможеш ти все зрозуміти, до краю збагнувиши
Лад світовий в його глибшій основі і зовнішніх формах.

Я вже доводив тобі, що матерії тільки дебелі,
Непереможні вовік, пробувають у русі всячаснім.
Нині ж погляньмо, яка їх чисельність: чи справді безмежна,
Чи то обмежена чимсь? І чи справді існує порожня,
Тобто простори пустельні, де речі усі утворились?
Звідаймо також, чи є у тієї порожні граници,
Чи неоглядно без меж і кінців вона стелеться в безмір?

Справді, ні в якому напрямі всесвіт граници не має.
Так у противному разі він мусив би десь завершитись;
А для такого завершення треба, щоб далі потойбі
Щось простелялось за ним і межі йому визначало,
Далі яких не сягали б ні наші сприйняття, ні думка.
Але ж за всесвітом нашим, нічого вказати ми не можем,
Отже, й границь він не має, не має обчислення й міри.

І анітрохи не важить, звідкіль ти його оглядаєш,—
Всюди те саме віддалення маєш побачити, всюди
Перед тобою простір, простелений кругом безмежним.
Окрім того, і природа пильнує, щоб світ безконечний
Грані собі положити не міг. Так порожнява в ньому
Речі обмежує, речі ж підкреслюють грань для порожні
І в обопільному чині нескінченість світу доводять.
Кожне-бо з них, коли б інші не клалось йому пограниччям,
Певно, з природи своєї змагалось би теж до безмежжя.
І наостанку. Хоч кожна з речей обмежує іншу,—
(Гори межу покладають повітря, повітря ж — узгір'ям,
Смуги землі обтинають моря, а вода — суходоли),
Але ж нічого нема, що могло би обмежити всесвіт.
Даймо, наприклад, собі, що всесвіт кінчиться де-небуль,
І уявімо, що хтось, краєсвіття того досягнувши,
Взяв і пустив іще далі знаряддя якесь виметальне.
Буде тоді щось одно: або далі знаряддя полине
В напрямі, що проказало йому повносиля стрільцеве;
Або застрягне в якійсь перешкоді, і далі не піде,—
Мусиш один з тих висновків ти доконечно прийняти.
Але обидва вони накидають тобі обов'язок
Здатись на думку, що всесвіт не має межі і границі.
Чи перешкодить що-небудь стрілі до мети досягнути,
Чи без завади вона полетить поза межі всесвітні,
Ясно, що пущено нашу стрілу не з кінця світотвору,
Так от міркуючи, буду іти я, де край світотвору
Ти б не поклав,— і питання про постріл триватиме далі.
Так і побачиш, що годі край світу тобі осягнути,
І від стрілі щораз далі тікатиме ціль остаточна.

Ще міркування. Коли бувесь світ цілковито, до краю
Замкнений був відусюди, і мав береги безперечні,
І завершався де-небудь,— то вся б матерія в ньому
Під тягарем своїм власним все нижче у діл осідала,
Доки б ні одної речі під дахом небес не лишилось,

Доки б і неба не стало і сонце само не померкло...
Так би матерія вся і лежала з часів передвічних,
Збита в один величезний клубок, нерухома, безвладна.
Але ти знаєш уже, що матерії перші начатки
Завжди рухливі, і в світі немає ніякого споду,
Де б ті начатки могли осідати у безвладність довічну.
Ні, в безнастannому русі з'являються речі невпинно
Сkrізь у просторі всесвітнім, і скрізь, до осідків найнижчих
Бистрі матерії тільци одвіку вони почерпають...
От тобі справжня властивість безмежних розлегlostів світу:
Навіть могутня ріка, у невпинному гоні своєму
Води прудкі несучи з найдавніших часів предковічних,
Так би від устя далека була, як колись напочатку...
Безліч речей розмістилося скрізь у просторищах світу,
Краю ж йому не знайти, хоч куди б ти думками полинув.

Що ж, якби маси такі розбивались і геть відбивались
Від осереддя і скрізь у порожніві первісні тільци
Вроztіч блукали,—то, певно, ніщо б і на світ не з'являлось;
І не могло б у безладі такім несвітеннім постати
Навіть на час найкоротший, на хвилю якусь невелику —
Ні суходолів, ні моря, ні горяніх плес піднебесних.
Ні несмertельних богів, ні минуцього людського роду.

Справді: начатки речей розміщались і світ споруджали,
Жодного намислу, волі, свідомого руху не мавши,
І не змовлялись завчасно, якого їм напрямку взяти.
Ні, споконвіку вони, затягнені в рух безнастаний
Власним своїм тягарем, одне одним підбивані й гнані,
В спліки заходили різні і рухів усякових бралися,
Поки нарешті такого собі rozpologу набігли,
Що і тепера у ньому сукупність речей пробуває,
І як такі, найдоцільніші рухи між них пов'язалися,—
То й залишаються довші часи у повторенні вічнім.

Так от і сталось, що ріки несуть свої води широкі
В море несите, і землі розлогі під сонячним жаром
Овочі родять нові, і наплодом квітнуть тваринним,
І променисті вогні обертаються в сфері єтерній.
Жодним би чином цього не зложилось, коли б споконвіку
Маса матерії не поновлялась, і в щедрому лоні
Те, що загинуло раз, не могло б відродитись заново.
І як позбувшись тіла, що гине собі без поживи,
Кожна істота жива умирає,— і всесвіт великий
Має загинуту так само, як маси матерії змінять
Власні закони і далі не будуть його підживляти.

Зовнішня ж сила товчків розмаїтих сама неспроможна
Сумі речей забезпечить життя без занепаду й шкоди.
Можуть стрясати вони і від розпаду світ боронити,
Доки новий не прибуде запас, виповнюючи трати.
Та як по кожному з них і віддача буває, а завжди
Після такої віддачі і первісних тілень багато
Змогу собі дістають від цілості геть одриватись,—
То і всій цілості треба запаси свої поновляти.
Отже, і даваних зовні товчків припускаючи чинність,
Маємо визнати, однаке, матерії міць невичерпну.

Треба ще, Меммію, думку відкинути тобі помилкову,
Ніби всі речі тяжать до середини світоспоруди,
Отже, і всесвіт великий живе без найменшої дії
Зовнішніх сил; і ніщо не змагається в нім одріватись
Ні угорі, ні внизу, бо ж усе досередини тягне.
Ти не гадай, ніби може що-небудь само утриматись;
Ніби каміння, що десь під землею, повинно тяжіти
Вгору, а те, що на поверхні, мусить у діл ваготіти,
Взявшись за приклад подвійність предмета, відбитого в водах.

Кажуть ще, ніби живуть — ногами до ніг — попід нами
Інші створіння живі, але в долішні неба дільниці

Власти не можуть, подібно як ми неспроможні полицьту
З власної волі угору до зоряних неба просторів.
Сонце їм світить в той час, коли зорі мигтять понад нами,
Літо гостює у них, коли нас долягають морози,
І як ми маємо день, у темноті вони пробувають.

Погляди ці помилкові, однак, зацепилися людям,
Бо з неправдивих основ виходять вони в міркуваннях.
Тож як простори кругом без початку й кінця розляглися,
Жодного там осередя нема. А коли б і було щось,
То у тому осереді ніщо б не змогло осідати,
Як і по інших віддалених, скрайніх містинах простору.
Ті-бо незміряні тоні, що їх називаєм порожня,
Чи в осередді, чи інде, однаково мають податись
Перед речами важкими і рухові місце відкрити.
Місця ж такого, де речі могли би вагу загубити
І затриматись назавжди, немає ніде у просторах,—
Бо ж, як відомо, порожня нічому опертись не може
І навіть більше: властивість її — усьому поступатись.
Отже, як речі в просторах додержують певного ладу,
То не тому, що їх в'яже до центру славетне тяжіння.

Інколи твердять, немовби не кожному тілу властиво
До осередя тяжіти, а тільки землі, та волові,
Та усьому, що як злива додолу з небес опадає
Або в стосунку стоїть найтіснішім до тіла земного —
Хвилям, наприклад, морським та шумливим гірським
водоспадам
І навпаки — як повірить філософам — легіт прозорий,
Як і палочий вогонь, на обочині світу прямують.
Надто ж усяке тепло від середини тягне на обід.
Тим-то круг світіщ усюди хвилює єтер розігрітий,
Тим-то і сонце в висотах багаття своє підживляє,

З другого боку: верхів'я дерев не могли б зеленіти,
Якби земля це давала їм також своєї поживи...
Отже, подібні крилатим огням, розлетіся б раптом
Світу великого грані, розвіявши скрізь у просторах,
Все, що існує, за ними б услід подалося. Не стало б
Синіх склепінь громоносного неба. Земля б розступилася
В мить найкоротшу у нас під ногами. І світ величавий,
Перемішавши руїни землі і високого неба,
Весь би, на частки дрібні розспорожній, зник у безоднях.
Так от хвилина одна — і нічого б уже не зосталось,
Окрім порожні та первісних, оком не бачених, тілець.
Знай же: як стане де в світі матерія слабнути, зразу ж
Там, у тій смузі, роззвяиться брама загину та смерті,
І світотвір без остаті у отворах тих западеться.

Так без великих зусиль зрозумієш мою ти науку;
Буде одне ясуватися другим, і ніч непроглядна
Шляху твого не застуਪить. Основи творіння збегнувші,
Будеш немов смолоскипом нові осівати царини.

20/IX 1931

КНИГА ДРУГА

Вступ. I. Мудрість і життєвої тривоги

Любо, як моря поверхня запіниться, бурями збита,
Із суходолу дивитись, як інший на хвілі бідує,—
І не тому, щоб утіха була у чужому конанні,
Але прнемно себе поза тими нещастями бачить.
Любо дивитись на чварі війни, на криваве змагання,
Що у долині кипить, коли сам непричетний до бою.
Ta найлюбіше у світі — сидіти собі безтурботно
У непохідних будовах, що вивела мудрість премудрих,

І поглядати у діл, як розсипались череди людські,
Як вони стежки собі життєвої набіліп шукають,
Як сперечаються хистом і родом своїм знаменитим,
Ночі і радісні дні в ненастаний висиджують праці,
Щоб досягнути достатків і влади, вершин панування.
О нерозсудливі людські серця! О засліплені очі!
Серед яких небезпек і в темноті якій непроглядній
Ваше минає коротке життя, і невже вам не видко,
Як небагато на втіху собі потребує природа:
Тільки б хвороба не мучила тіла і туга минала
Душу, позбавлену прикрих турбот та нестерпного жаху?
Чей же ти бачив, як мало для нашого тіла потрібно,
Щоб утишити жадобу і прагнення всі заспокоїть;
Як без великих розкошів утіхи воно заживає,
Задовольняючись тим, що дає йому мати природа.
Тож як не маеш у домі багатому статуй різьблених,
Що у правиці світільники ясно-бліскучі тримають,
Хай твій бенкет уночі осягають нелічені зорі.
Тож як немає в палаці твоїм срібляної оздоби
І золочене склепіння не будиться голосом лірним,
Втіхи дізнаєшся ти, в запашних простелившися травах
Край течії журкотливої, у холодку садовому,—
І без великоїтрати, без клопоту будеш щасливий,—
Надто як тепла погода тобі усміхнеться і щедро
Бризнути по луках зелених гарячою барвою квіти.
Зваж і на те, що пропасниця б'є тебе з тим же завзяттям,
Чи спочиваеш на красних, узорами тканіх покровах,
Чи на звичайнім лихім укривалі маєш лежати.
А як ніякої нам не буває користі в достатках,
Ні в родовитім походженні, ні у поширеній славі,—
То для душі чи не зайві вони іще більше, ще дужче?..
Чи ти гадаєш, якщо легіони тобі підлягають
І на величіння твое стають до кривавого бою,
Або шикуються в лаву кінноти озброєні сотні,
Захватом тим же пойняті, або як, покірна наказу,

Флота по хвилі твоя вирушає, вітрила напинувши,—
То свободішим себе ти відчуєш від пут забобону?
Легше покине тебе безжалісне смерті привидя
І розмаїті турботи твого не гнітитимуть серця?
Що то за думка пуста! І якє то дурне міркування!
Ніби тривога твоя і турбота грязькі, невідступні
Мають злякатись брязкучої зброї та стріл прудколетних?
Ні, поміж сильних царів, між людей велеможних владущих
Сміливо ходять вони — ні корон золотих не шанують,
Ні переливного відблиску шат дорогих, пурпурowych.
Як, ти ще віри не ймеш, що лиш мудрість зарадити може
Нам, бідолахам, що в темряві чорні такій животем?
Мовби дітвобра мала, що боїться, як поночі стане,
Кожної речі, отак от і ми боймося при свіtlі,—
Хоч покажи ти мені, де той жах невідпорний, страшніший
Від порождіннів інчих у рухливій уяві дитячій?
Нині не стрілами дня, не сонячним гострим промінням
Маєм розвіювати острах і людської мислі темноту,
Але пізнанням природи, її непорушних законів.

П. Рух атомів і творення речей. Незалежність творчого процесу в природі від волі богів

Що ж то за рух, у якому матерії первісні тільци
Речі породжують різні і, вже породивши, руйнують?
Що то за сила скеровує їх і якої потуги
Надано їм, що вони у просторах безкраїх мандрують?
Все я тобі розповім. Уважай на мое викладання.
Отже, не завжди матерію збито однаково щільно.
Бачимо ми, як у масі своїй ізменшуються речі,
Мовив би, гинуть поволі на протязі довшого часу
І, перестарівши зовсім, із наших очей пропадають.
В цілому ж маса матерії жодних убутків не знає;
Бо ж як утратить одна якесь річ на кількості часток,
Інша на стільки ж прибуде, узявші собі ті утрати.

Отже, одні підивається, занепадає на силах;
Інше в той час підроста. Обновляється світ повсякчасно.
І почергено на світі смертельне людство проживає;
Никнуть одні покоління, а другі настомість приходять.
Так і звірячі породи усі поновляються хутко,
Мов на бігу віддають одні одним життя смолоскипи.

Як же гадаєш, що першіні тільци спроможні спинитись
І, зупинившись, потому весь рух світовий відмінити,—
Ти далеченько стаеш од правдивої, вірної думки.
Всі вони, первіні матерії, носячись скрізь у просторах,
Рухатись мусять — чи то від ваги, що властива їм звіку,
Чи від спіткання із другими; так вони хутко простують,
І як одно на одно набіжать, то мусять потому
Різко розскочитись. Дива нема тут, бо первістки мають
Власну дебелість, вагу і ніщо їм назал подаватись
Не заважає. Щоб краще матерії рух усесвітній
Ти зрозумів і спізнав, пригадай, що в просторах немає
Жодного споду, де первіні речей могли б затриматись.
Ті-бо простори всесвітні кінця і початку не мають
І у керунках розбіжних одкриті без краю, як різні
Нас мудреці научають, наводячи докази певні.

А як признаємо це, не здивуймо, що первопочатки
Не віднаходять спокою ніде у просторищах світу,
Але всяка час пробувають у руках невпинних та дужих.
Ті від спіткання удару розходяться далі і далі,
Інші ж, удару зазнавши, тісніше збиваються в купу,
Ті із початків, що щільно в сполуку одну поєднались
(Бо недалеко розскочились, в сутиці 'перші побивши'),—
Ті переплівшіся цупко, у формах своїх неоднакі,
Склі становлять, заліза тверду покладають основу
І невеличку громаду подібних предметів формують.

Ті ж елементи, що широко скрізь розливаються в світі
І на велику відстаню одне від одного відходять,
Бувши легкими, текучими,— ті елементи складають
Жизне повітря та сонця пекучого щедре проміння.

Сила ї такої іще в неосяжних блукає просторах,
Що не ввійшло аві в яку сполуку і разом не мало
Змоги найменшої рухи свої погодити взаємно.
Взором і прикладом з'явиш таких нам придатися може
Te, що на очі всяка час навертается нам і впадає.
Певне, ти бачив не раз, як у темряві наших покоїв
Сонця яскравого промінь знадвору параз промицьється,—
Безліч тоді порошинок дрібних, найдрібніших ти бачив,
Як вони в паруску сонця танцюють і всі метушаться
У безупинній борні, у зваді ї лихій колотиці,
Як вони тиснуться тлумом, хвилини спокою не знають,
То до єдиння змагаючись, то розлучаючись знову.
Звідси ти можеш собі уявити, як першіні тільци
Серед безкрайх просторів, у світі широкім блукають.
Справді-бо: речі малі є часто модель для великих,
Шлях до пізнання, вказівка до повного їх зрозуміння.
От чому мають вони на увагу твою заслужити,
Ті порошинки дрібні, що у сонячнім світлі танцюють.
Їх метушня, іхні купи — то певна подoba, то образ
Нам неприступного руху матерії. З прикладу того
Ти зауважити можеш, як тільци, зазнавши удару,
Ледве помітного окові, напрямок руху змінюють,
Кидатись вліво і вправо, вперед і назад починають.
Отже, ї такої блукання ми можем початки вказати.
Спершу до руху заходять матерії першіні тільци —
З власної сили. Потому їх рух затягає предмети,
Що із найменшої кількості часток зложились,— і більше
Силі рухливі, що первістки мчуть, улягають. Нарешті
Рух невгамовний і більші тіла починає поймати.
Так від начатків найменших здіймається він до предметів,

Нашому оку приступних, до тих порошинок, що бачим
В промені сонця. І бистре метання їх можем збагнути,
Хоч щонайперших будителів руху вхопить неспроможні.

Нині в коротких словах ти довідатись, Меммію, маєш,
Руху якого матерії первісним надано тільцям.
Скоро Аврора на землю проле новороджене світло
І розмаїті пташки по дібровах прокинуться темних,
Ніжно-прозоре повітря сповняючи співом солодким,—
Бачим наочно тоді ми, і кожному те очевидно,
Як підіймається сонце раптово і як воно хутко
Світ обіймає увесь живодайним, гарячим промінням.
Але ж тепло, що нам сонце дає, і те світло сліпуче
Не крізь порожніву йдуть, вони йдуть крізь повітря, немовби
Хвилі які розтинають, отож у дорозі ї баряться.
Не поодинці вони-бо — ті частки тепла — пробігають,
Але тримаючись гурту, немовби клубочками збивши,
А через те ї занадто тіснять одне одного; і зовні
Їм перешкоди стоять, заважаючи рухатись швидше.
Первісні ж тільця, оскільки вони неподільні і прості,
Ще ї у порожніві йдуть, і ніяка їх зовнішня сила
Не обаряє в дорозі, то бувши міцні, одноцільні,
Тільки-но зірвуться з місця, одразу ж і мчать у просторах,
То ї зрозуміло, що швидкістю руху свого світового
Мають вони переважити промінь і встигнути можуть
Кілька разів перебігти ту віддалу, що сонячний парус
Встигне лише раз перебігти за час той короткий. До того ж
Первісним тільцям немає потреби досліджувати спершу
Рухів зумовленість власних і всі світотвору закони.
Тут заперечення нам від людей нетямущих готове,
Ніби природа сама, без волі богів, неспроможна
Так застосовувати все до потреби та намірів людських:
Зміни річні впоряджати, усяковий овоч родити
Та ї усе інше чинити, до чого смертельному роду
Пристрась показує путь, ця найбільша життя провідниця,

Щоб у Венериних пестощах рід умножався тваринний
І щоб людство не згасало. Усі, хто вигадує й вірить,
Мовби боги задля людського племені світ утворили,
Надто у мислях своїх правдиві стежки обминають,
Навіть не знаючи, що воно є, оті первісні тільця,
Я би наважився твердіть, за горішим стежачи небом,
Спостерігаючи інші дільниці, що світу будова
В жадному разі не є і не може вважатися твором
Божеських рук, бо в споруді отій недоладностей повно.
Згодом, мій друже, почуєш од мене про те докладніше,
Нині ж тобі докажу я про рухи тих первісних тілець.

III. Рух атомів, його напрямок; відхилення від простопадної лінії.
Первопричини свободної волі в живих істотах.
Незмінність атомного складу та атомного руху матерії.

Я уважав би доречним упевнити тебе на цім місці,
Що ані одна з речей не спроможеться з власної волі
Ні піднестися угору, ні там, угорі, перебути.
Приклад оғно не повинен до блуду тебе запровадити.
Правда, що полум'я, враз народивши, вгору зростає
(Вгору так само женуть і пашня і, розлогі дерева),—
Та від ваги прирожденої все те у діл опадає.
Отже, як полум'я часом доскочить ген-ген, до покрівлі
І язиками почне перелизувати крокви та лати,
Думаю я, що то зовнішня сила йому потурає,
І від сторонньої сили так само із жил перетятих
Близкає кров і високим струмком червоніє угору.
Чей же ти бачив, либонь, як глибока вода випирає
Всякові палі та дошки? Що глибше їх тиснем у воду,
Дужче і тяжче згори намагаючись їх придушити,—
Тим переможніше їх глибоченні нурти викидають,
І аж підскакують вгору вони, вириваючи часом.
Втім, не вагайтесь і трохи, що справді всі речі природні
У світовому просторі додолу тяжать прямовисно.

Так і вогонь. Хоч і златен у повівах дужих повітря
Вгору здійматись, одначе вага, що йому притаманна,
Змушує рано чи пізно додолу його нахилятись.
Чи ти не бачив нічних смолоскипів у синяві неба,
Як вони просліди довгі вогню по собі залишають,
Линучи там і туди, де природа дає їм дорогу?
Чи ти не бачив, як світочі ті упадають на землю?
Навіть і сонце, з небесних шпилів облизаючи світлом
Твориво скрізь світове і ріллю огріваючи жаром,—
Влиз нахиляє і сонце пожежу свою променисту.
І споглядаючи в бурю, як небо огні роздирають
І громовиці то тут вибухають, то йнде,— завваж-но,
Як вона часто, та іскра грізна, потрапляє на землю.

Далі б хотілось, щоб ти усвідомив собі якнайкраще,
Що, несучися в безоднях і вниз опадаючи, тільци
Десь у незнаному місці і в час невідомий (так само)
Від простопадної лінії остроронь трохи відходять,
Так непомітно, що ледве те можна їх відхиленням звати.
Тож якби первінні тільци спадали були прямовисно
(Так, як часами спадають доші), то вони б у просторах
Не зустрічались ніколи і не завдавали б ударів,—
І утворити тоді не могла би нічого природа.

Може, подумав би хто, що первістки більші вагою,
Линучи швидше в просторицях світу, як є, простопадно,
Важко спадають на менші згори і такого удару
Їм завдають, що до творчого руху стають вони здібні.
Той, хто помислив таке, був би з правдою геть розминувся.
Кожне-бо тільце, що лине додолу крізь воду, а надто
Крізь найрідкіше повітря, прискорює рух свій у світі
Власним своїм тягарем. Бо ж природа води нетриваля,
Як і повітря легке, неспроможні падіння задержать,
Скорше самі вони тяжчим речам поступаються місцем,
Але порожнява, знай, анічому ніколи не може

Стати насупроти, опір якийсь учинити, бо, власне,
Має з природи своєї покірно всьому улягти.
От через те і всі речі в порожняві світу повинні б
Падати рівно, дарма що вагу неоднакову мають,
Тим-бо і тіло важке налетіти в просторах не зможе
На легкоплинне її мале і нездатне удару завдати,
Що відмінив би той рух, у якому формується всесвіт.

Треба сказати, що первінні тільци у рухові мусять
Від прямовисного спаду вбік відхилятись,— одначе
Так непомітно, що скісним назвати той рух не годиться.
Бачимо ми раз у раз, як, додолу спадаючи, речі,
Маючи власну вагу, можуть рухатись тільки-но просто,
Не забираючи вбік. Так упевнє досвід щоденний.
Але хто зважиться твердить, що в русі своїм простопаднім
Не одхиляються вбік вони трохи, на віддалі найменшу?
Далі. Як рухи усі в ланцюг нерозірваний скують,
Як певідхиально вони одні з одних були б виникали,
І, ухиляючись вбік, начатки речей не творили б
Інших начал та сполучень, що приписи долі ламають,—
Ту послідовність залізу рушійних причин та їх діянь,—
Де б тоді бралось в істоті живої свободне воління?
Звідки б тоді, повторюю, з'являлася міць непоборна
Не улягати судьбі, по своїй уподобі чинити
І простувати не туди, де обставини місця і часу
Кажуть ходити, а там, де велять уподобання її розум?
Тож безперечно, що кожному тут своя воля диктує
Напрямок руху — і потім на тіло той рух переходить.
Чи ти не бачив, як коні дрижать з нетерпіння палкого
(Поки для них одмикаються стайні), що змоги немає
Кинутись рвійно вперед, як бажання проказує буйне,
Сила матерії вся, що є тільки в тілі, повинна
Вельми збудитися, мають всі первінні тільци з'єднатись,
Щоб спромоглася істота таким перенятись бажанням.
Отже, як бачимо, руху почин полягає у серці.

Він випливає із нашої волі, із нашого руху
І відтіля по всьому незабаром розходиться тілу.

Зовсім інакше, як ми підпадаємо впливам стороннім.
Силі чужий улягаєм, наказам чужим коримося.
Ясно тоді, що вся наша істота просте і робить
Силоміць, власної волі не маючи, чинить безвладно,
Поки діяльне *своє* не прокинеться в неї воління.
Чи ти не виснует звідси, що, навіть скоряючись салі,
(Як розуміння чуже нас неволить і каже робити
Проти охоти і власних вигбд), у нашому серці
Щось застається, що може сторонній противитись мої,
Що заправляє всіма забаганками нашого тіла
(Навіть коли пробуває під тиском) і має спроможність
Сили тілесні украї загнузати і назад осадити.

От через те ми й повинні призвати, що в атомнім русі,
Окрім ваги та ударів зокола, є й третя причина,
Що в нас породжує вибір свободний, нез'язану волю
(Знаємо ж ми, що з нічого ніщо народитись не може).
Першів питання вага заважає нам думати, що все світ
Тільки приложенням зовнішніх сил утворився; так само,
Щоб не томилося наше воління під внутрішнім тиском,
Не відчувало себе подоланим, стражденним, безвладним,
Треба, щоб десь (в неозначенім місці і в час невідомий)
Первісні тільци хоч трохи від шляху свого відхилялися.

Маса матерії завжди була однаково щільно
Стиснена, і на однаковій відстані поміж собою
Перші трималися в ній і кількість її не змінялась,
І через те усі рухи, що первістки в них пробувають,
Завжди лишались ті самі, що з правіку світ утворили
І що потому в наступніх, грядущих віках залишається.
Те, що творили раніше, те будуть і далі творити,
Тим же законам покірні, і буде усе процвітати,

Скільки істоті окремій на пай призначила природа.
Жодної сили немає, щоб лад світовий одмінила,
Бо ж ані один гатунок матерії геть oddілитись
Від світотвору не може, так само і сили незнані
В нього уже не увірвутися, щоб поламати закони
Космосу нашого вкрай і рухи усі відмінити.

Хай не вражає тебе і та дивина очевидна,
Що, не зважаючи зовсім на первістків рух ненастаний,
Всесвіт, однак, нерухомим здається, якщо не числити
Різних істот, що наділені здатністю власного руху.
Справді ж начатки матерії не піддаються сприйняттю
Органів наших, а втім (хоч ество їх для нас неприступне),
Чи не повинен їх рух відкриватись для нашої думки?
Знай, що віддалення часто спроможне від нас затайти
Пересування куди показніших і більших предметів.

Часто, як вівці бредуть білорунні по згір'ях зелених,
Де їх принаджують трави, росою зеленою вкриті,
Ідуть, і корма соковиті поскубують, ситі ягната
Граються і жартома молоденськими б'ються лобами,—
Здалеку все те зливається вкупі і бачиться, ніби
Пляма якась білувата на похилі гір простяглася.

Або коли легіони ідуть, виповняють долину
І бойові прапори колихаються; зброя блискуча
Сяє промінням під небо високе; розлога долина
Вся червоніє од міді, від тупу численного люду
Тяжко дуднити, і відбитий од гір гомінкою луною
Гук бойовий до високих сузір підіймається в небо;
Вколо ж кінота літає по полю і бистре загони
Перетинають усе бойовище від краю до краю,—
З гір височених тим часом здається все те нерухомим:
Сяйво немовби блискуче лежить у долині широкій.

IV. Різні форми первісних тілець та різні їх властивості

Нині довідатись маеш про інші властивості тілець,
Про розмаїтість їх зовнішніх форм і потім — про кількість
Різноманітних сполучень, у котрих ми їх зустрічаем.
Я б не сказав, що тих форм розмаїтих є надто багато,
Але в численні вони і відмінні складаються речі.
Ти не здивуєш, згадавши, що кількості первісних тілець
Не облічти (про те говорив я тобі передніше).
Та і не диво, що мають і вигляд вони нетотожній
І не спадаються зовнішні контури їх цілковито.
Глянь на людей, глянь на риби, на плем'я німе та плавуче,
На плавунів, глянь на свійських тварин і на дикого звіра,
Глянь на співучих птахів, що на березі рік та потоків
Селяться скрізь над водою, і тих, що сповняють дібропри
Щебетом любим, веселим літтанням,— і всіх поодинці
Перебери, рід за родом оглянь,— і відразу побачиш,
Що відрізняється кожне ество своїм виглядом власним.
В іншому разі — скажи, як би діти пізнали, де матір,
Як би і мати пізнала дітей? А втім, усі тварі
Вміють не згірш од людей пізнати себе поодинці.

Так, коли ніжне теля перед храмом богів упадає,
На вівтарі запашному, безсмертним у жертву забите,
І обілиться нещасне гарячою кров'ю із серця,—
Мати, дитини позбувшись, нудьгує, блукає по луках
І колитами подвійними всюди сліди залишає,
Скрізь накидаючи оком, чи де на пастовнях немає
Плоду її дорогого, і скаргою ліс непокоїть;
І до обори у марнім шуканні не раз навертає,
Вся перейнята болючим бажанням знайти малолітка.
Ні співучаливі верби, ні росяних трав соковитість,
Ні прохолода річок, що в крутих берегах пропливають,
Сили не мають нестерпне боління її вгамувати.
Інші телята від іншої матки на вільній поляні

Серце її заспокоїть, звільнить од турботи не можуть.
Так! Бо шукає вона тільки певне, своє порождіння.
Так і малі козенята, уривчастий голос почувши,
Маток рогатих своїх пізнають, і брикліві ягнята
Меканням рідне вирізнюють. Так на веління природи
Кожне ество непомильно відгадує матерне вим'я.

Ту ж особисту відмінність доглянути можем у збіжжя;
Двійка однакових зерен у колосі ми не зустрінем.
Завжди відмінні якісь одрізнятимуть їх незначущі.
Не без відмін особових і мушля дрібна, що незрідка
Лоно землі оздобляє, де моря голублива хвиля
На узбережжях заломистих піски сухі напуває.
Так доконечно і те нам, подумавши, слід припустити,
Що й елементи речей всі повинні на вигляд різнятись,
Бо ж не руками смертельних на спільній зразок
вироблялись,

Але у творенні вічнім природи життя здобували.
Знаючи це, нам не тяжко напруженням думки пізнати,
Чом блискавичний огонь у пройманні речей потужніший,
Аніж звичайний земний, що у світочах наших палає.
Маємо ми зрозуміти, що блискавки іскра небесна
З тонших і значно дрібніших складається первісних тілець
І через те у такі непомітні проходить отвори,
Де ні світильничий, ні з деревини вогонь не проходить.
Далі: чому крізь тонку роговину просвічує промінь,
А рідини не проходить? Тому, що складовники світла
Без порівняння дрібніші, як первісні тільци вологи.
Так помічаемо ми, що вино витікає з баклажки
Весело, жваво і точиться звільна важенна олія.
Все це тому, що остання з буйніших складається часток,
Або густіше пов'язаних, злитих далеко щільніше.
Наслідком цих особливостей тільци її неспроможні
Відособлятись одне від одного в короткому часі,
Щоб покванненсько моторною цівкою з горла політись.

Треба додати, однаке, що мед і всі соки молочні
Завжди приємним язик і гортань відчуттям дотикають.
І навпаки: одворотний полин та кентавриша дика
В'яжуть язик і примушують нас од відрази кривитись.
Легко тобі припустити, що речі, на смак бездоганні,
Зложені з первісних тілець гладенько обточеніх, круглих,
І навпаки: речовини, що надто гіркими здаються,
Мають у складі своєму багато дебелих і міцно
Зв'язаних тілець,— тому і повинні вони розгинати
Нашого тіла ество, щоб осідків чуття доступитись.
Словом, усе, що приємно чи прикро на нас уліває,
Із неподібних на вигляд складається тілець; наприклад,
Пилки залишній гострі, пронизливі звуки — із інших,
Тяжких, гостріших, формуються тілець, як лагідна пісня,
Що на покірливих струнах досвідчені пальці музики
Будять її і розносять кругом, потішаючи душу.
І неоднакові в ніздрі заходять до нас елементи,
Як перепалюєм трупи на попіл, чи то у театрі
Куримо ми кілкісський шафран, чи у храмах всевишнім
Сиплемо смоли ланхейські на щедрі жертвовники наші,
І не з однакових тілець, дізнайся, складаються фарби
Ті, що приємний дають колорит і погляди ніжать,
І нестерпуче яскраві, що слози в очах викликають,
Або здаються ганебними, надто і надто гідкими.
Щó до вподоби чуттям, те утворене з первісних часток,
Завжди позначеніх круглістю, завжди гладеньких

та рівних,

І навпаки: щó здається шорстким, неприймовним та грубим,
Має в собі якусь міру дебелих, зачепистих тілець.

Тільки, крім того, бувають, що й рівними їх не назвати,
І одночасно було б помилково призвати кривими.
Іжаться злегка вони гострокутим своїм поконеччям,
Так що злегенка дратують чуття, а не ранять направду:
Смак виноградного соку і вижимки винні, наприклад.

Далі: текучий огонь і наморозь біла, холодна
Зовсім по-різому наше тілесне чуття переймають;
Дотиком ми пізнаєм неоднакове діяння їхнє.
Дотик єдиний — о божеська сила незмірна! Дотик
В нашему тілі чуття прокидає: чи зовнішня сила
Діє на нас, чи внутрішні будяться в нас відчування;
Силою дотику творча Венерина міць вибухає;
Дотик, нарешті, спричинює біль і чуття каламутить,
Скоро насильство порушує в тілі часток рівновагу.
Можеш у тім пересвідчитись легко, завдавши удару
Сам по якійся частині свого ж таки власного тіла.
Звідси готовий і висновок: мають різнистися сильно
Первісні тільки, як можуть одмінні чуття викликати.
Далі. Коли речовини твердими, густими здаються,
Мусять вони складниками своїми триматись міцніше
І, мовби віття розлогих дерев, заплітатися цупко.
Серед речей найтвердіших на першому місці звичайно
Камінь стойть, діамант, що розбити нічому не дастися.
Другу чергу посідає граніт, а третю залізо
І найостаннішу мідь, що в завісах дверей промовляє.

Ті речовини, що плином спливають, течуть рідиною
З атомів, думаю, мусять складатись з гладких та округлих;
Нібито зернятка маку, вони розсипаються легко
І по нахиленій площі котитися хутко уміють,
Так що і вдергати їх неспромога, коли розбіжаться.

Єсть іще плини осібні, гіркі нестерпучо, солоні.
Води, наприклад, морські... Не дивуйся, почувши від мене,
Що, із округлих складаючись тілець, вони одночасно
Містять багато шорсткого і можуть нам біль заподіять.
Втім, це не значить іще, що вони крюкуваті, шпичасті.
Ім одночасно властиві і шорсткість тверда, і округлість;
Можуть котитись вони і ранити нашу чутливість,
Щоб пересвідчився ти, як помішано різні начатки,

Ті, що гладенькі, і ті, що шорсткі, у Нептунових водах,
Маємо спосіб надійний одні відлучати від других.
Води морські прісняють, у лоні землі просмокталися;
Десь у ґрунтах залишають вони гіркоту та отруту,
Бо що шорстке, те скоріш зав'язає у горішнім шарі.

Також і те, що на очах у нас за хвилину щезає—
Хмарі, дими та вогонь,—усе те складається з тілець
Не цілковито округлих, зусиди обточених, рівних
Та одночасно не зовсім цукіх та покривлених разом.
Наше чуття вони прикро разять і крізь камінь проходять.
Не застригають вони, як те можемо часто побачить...
Легко з усього того надається до висновку думка,
Що не з зачепистих тілець, а з гострих вони утворились.

V. Обмежена кількість атомних форм при необмеженому числі самих атомів. Рівновага творчих і руйнівих рухів у природі

Все розповідане вище доповнити нині гадаю
Тим, що є доказ найкращий мого наукання. А саме:
Певним числом варіацій обмежено форми начатків,
Бо ж у протилежному разі якісь елементи могли би,
Впину не знаючи, вирости в розмір без краю великий.
Справді, при малості тілець, при розмірі їх найдрібнішім
Речі ніколи не можуть у формах численних з'явитись.
От уявімо собі, що кожне із первісних тілець
Має на три або там на кілька частин розділятись.
Спробуй тепер переставити їх усіма способами,
Горішні вниз умістивши, а ліві праворуч подавши,
Скорі сполуки усі перепробуєш ти і побачиш,
Що за фігури у тебе складуться із тих елементів.
Впевнишся ти, що, шукаючи дальших фігур, ти повинен
Взяти також і нові елементи. А звідси наука:
Будуть все інші та й інші складові частки прилучатись,
В міру того як зростатиме кількість фігур-комбінацій

Так, що нова комбінація — то виростає і розмір
Кожного даного тіла. Тому помилково гадати,
Ніби у первісних тільцих заложена форм безконечність.
Ставши на цьому, ти мусив би й розміри тіл припустити
Збільшенні до безкінця, а це неможливо в природі...

Так би і варварські шати, і ткані тонкі мелібейські,
Двічі фарбовані в пурпур густий Тесалійської скойки,
І кольорові хвости павичів переливчато-пишні
Тратили б ціну, поволі новій поступаючись вроді.
Пахощі мірри, солодкі б меди попадали в зневагу.
Спів лебединий і Фебова пісня, довірена ніжним
Струнам кітари, такої ж ганьби невідхильно дізнали,
Скорі б нові, показовіші речі на світ появилися.

В тій же самій послідовності, як говорилось про ліпше,
Так і на гірше природа могла б відмінятись без краю,
І з'явилися би речі дедалі, то все противні
Нашому зоровій слуху, гидкіші на смак і на запах.
Але ж нічого такого нема. І тримаються речі
Певних своїх берегів, а тому ми повинні призначатись,
Що у матерії маєм обмежену кількість гатунків.

Гляньмо й на те: між снігами зими та огнем пролягає
Певна границя і певне віддалення їх розлучає.
Крига зимова і жар протилежні кінці посідають,
Різноступіннє ж тепло заповняє собою відстані,—
Так що й тепла всі предмети одмірену мають даницю;
Межі її визначаються звідси огнем нестерпучим,
Звідти таким же напасником всього живого — морозом.

Все, що розказано вище, гадав би доповнити нині
Тим, що є доказ найкращий мого наукання. А саме:
Первопочатки, однакові формою, жадних обмежень
В кількості власній не знають. При бідності певній на види

Мусять вони існувати в числі безконечнім,— інакше
Станути треба на тім, що матерія світу — конечна,
І проповідувати те, що відкинули ми передніше.

Підемо далі тепера. У віршах тобі доведу я,
Що лих числом безконечним підтримують первопочатки
Всесвіту цілість і можуть невпинністю товчків забезпечить,
Тож як побачиш ти часом породи звірів незвичайних,
Видастися, може, тобі, що природа на них неродюча;
Маєш згадати тоді, що десь у країнах далеких
Водиться їх подостатком і кількість вирівнює їхню,
З четвероногих, наприклад, на першому місці згадаймо
Хоботуватих слонів, що й у нас де-не-де зустрічаем.
В Індії ж дальний тим часом така їх невидана сила
Водиться скрізь, що з їх білих кісток палісади збивають,
Щоб укріпити міста і від ворога їх захиstitи.
Втім, я піду іще далі. Нехай би з'явилася де-небудь
Дивна істота якась, одинока у цілому роді,
Що на всім світі такої ніколи й ніде не побачиш,—
Знай: якби первісних часток її не було до безліку,
Жаднім би способом дане ество не могло народитись
Ні, народившася, в світі прожить, і зрости, й розвиватись.
От уявімо, що частки начальні тієї істоти
В кількості якось обмежений бродять по всесвіту всюди.
Де б, яким робом і чином зустрілисъ вони і з'єдналисъ
В морі матерії, в дикому вирі істот чужородних?
Думаю я, що вони б не з'єдналисъ ні в якому разі.
Ніби велике, запінене море, судно розламавши,
Носить усюди розметані щогли, носи та кормила,
Счасть і окремих плавців, прибиваючи те бурунами
До узбережжя країн велелюдних, щоб тямili смертні
І почерпали з того собі певну, нехібну науку,
Як небезпечно звірятися силі облудного моря,
Як уникати належить підступства його і не вірить

Тихій годині, коли усміхаються плеса лукаві,—
Так би і первістки-речі тієї (коли припустити,
Що у числі їх обмежено) мусили б вічно метатись
По велетенських шуртах і хвилях матерії вrozтіч,
І не зазнали б товчків, і сполуки б вони не набігли,
І не змогли утриматися в ній і зрости як належить.
Досвід щоденний навчає тим часом, що завжди незмінно
Речі приходять на світ і потому зростають поволі.
Тож очевидно, що кількість начатків у кожному роді
Жадних обмежень не знає, сповняючи просторінь світу.

Згубні руйницькі рухи не можуть в світах переважить,
Щоб поховати навік усі втіхи життя найсолодші;
Та одночасно і всі життєтворчі, сприятливі рухи
Не забезпечать, щоб кожне ество животіло без краю.
Так, у всячаснім та рівнім змаганні двох сил супротивних
Точиться в світі війна сперворіку глуха, ненастанна.
То життєтворчі у пій світові переважать потуги,
То переважать потуги руйні. І плач похоронний
З криком дитини, що в світ народилась, мішається завжди.
Ночі такої немає, ні дні, ні зорі світової,
Щоб не почула дитячого крику, а з ям однічасно
І супровідників смерті — плачу й молитов похоронних.

VI. Атомна різноскладовість кожної речі.
Творча сила землі як результат різноманітності атомного її складу.
Обожнення землі. Інші приклади різнородності тілець у речах.

Треба і те ще належно відзначити в нашій науці
Ще й уважати завсідь, тримаючи в пам'яті міцно,
Що між речами всіма, що їх суть і природа відомі,
Жодної ти б не знайшов, що зложилася з первісних часток
Тільки одного гатунку, і домішок жадних не мала б.
Що розмаїтіші сили й властивості мають предмети,
Тим розмаїтіші первісні тільця, що їх сформували

I щодо зовнішніх форм і до внутрішніх якостів їхніх.
Так от, наприклад, земля має первісних тілець багато.
Деякі з них прохолодою рік та потоків невпинних
Море велике підживлюють; інші вогонь порождають
(Знаєм, як часто ґрунта опаляють вогні попідземні,
Як вибухає, наприклад, огнями бурхливими Етна),
Треті пашню золоту і веселі гайки та діброви
На благодатний спожиток вирощують людям; ще інші
Зілля усяке сочисте та свіжі струмки-водопої
Дикому звірю, що в горах живе, подають на потребу.
От за таке надзвичайне багатство і названо землю —
Matri bogiis, мати дикого звіра, родільниця люду.

Давні й учени поети Еллади її оспівали,
Як вона мчить небесами; і леви в її колісниці.
Мусить — навчали воїни — у повітрі богиня триматись,
Бо ж не годиться землі на іншу спиратися землю.
Дики звірі у запряжці — на думку митців — то ознака,
Що навіть люте нащаддя скоряється матерній владі.
Голову її оздобляє корона із замкових мурів,—
Знак, що в містинах найліпших красує вона городами.
В тім символічнім уборі великої матері образ
Возять по різних містах і людності серце жахають.
Різні племена, звичаєм старинним, її узивають
Також Ідейською матір'ю і оточають великим
Почтом фрігійським, тому що, як вірить переказам людським,
Вперше у Фрігії хліб колосистий земля породила.
Галли-жерці, до богині приставлені, люд научають,
Що, коли хто зневажає богиню, батьків не шапує,
Той, на їх думку, не гідний (і сам того, видно, не хоче),
Щоб покоління живе від нього на світ народилось.
Б'ють у тимпани щосили воїни, у цимбали порожні,
Голосом дужим, хріплівим численні ріжки виповнюють,
Співом фрігійським на флейті до дна розворушують душу.
Перед бовваном різьбленим, на знак невблаганного гніву,

Зброю несуть, щоб серця здебелі і розум невдячний
Жахом пойнять перед святістю її міцю грізою богині.
Тож як провозять її по великих містах в колісниці
І уділяє богиня свого благодатного дару
Смертному людові,— мідлю і сріблом її шлях устеляють,
Щедрим приносом збагачують; іншими трояндовим цвітом,
Мовбите снігом, на постать її і супутників спилью.
Жрецький озброєний відділ, що греки його іменують
Братством *куретів фрігійських*, оружну забаву справляє:
Кров'ю пролитою п'яні, танцюють воїни, і до танцю
Струшують всі головами, убраними в пір'я жахливе,
І удають тих куретів диктейських, що, кажуть, на Кріті
Вереск дитячий самого Юпітера так заглушали,
Разом з тамтешніми дітьми, що бога кругом обступили
І супроводили танець ударами зброї о зброю,
Щоб не настигнув Сатурн і не з'їв би своє породіння,
Матері війному серцю довічної рани завдавши.
Отже, богині озброєний шин знаменує собою
Крітську легенду; а може, на здогад дає, що богиня
Людям наказує мужністю землю свою обставати
І для батьків своїх захистом бути і втіхою разом.

Правда, красиві на вигляд усі ці казки та обряди,
Але правдивої в них надаремно шукатимеш думки:
Щодо богів, то з природи своєї вони, несмртельні,
Вічним спокоєм і внутрішнім миром повинні втішатись,
Осторонь наших учників, далеко від прикростей наших,
Їхня природа не відає лих, небезпеки не знає;
Не потребуючи нас, вдовольняючись власною міцю,
Знай, до чесноти байдужа вона і на гнів неподатна.
Так от як море Нептуном ми інколи всі узиваєм
Або пашню іменуєм Церерою; Вакха найменням
Справжнє наймення *вино* раз у раз заступати воліем,—
Так лише можем землі надавати ми титло старинне
Materi всіх несмртельних *bogiiv*, хоч у дійсності всі ми

Дуже далекі від тих забобонів та вірувань марних.
Справді ж, чуття та свідомість землі не властиві олвіку,
А як багато речей розмаїтих вона породила.
То лише тому, що багата була на тілесні начатки,

Часто на лузі одному, у травах зелених пасуться
Коні, до бою приdatні, і рунні отари овеці;
Тут і рогата худоба під тим же покровом небесним
З того ж таки джерела погамовує спрагу пекучу,—
Але на вигляд усі вони різні: доховують вдачу
Власного роду, додержують звичок, батькам притаманних.
Стільки ж начатків одмінних і в випасі міститься кожнім!
В кожному струмені стільки ж гатунків матерії різних!..
Далі у кожній тварині вся цілість формується з суми
Різних начатків; тут зародки плоті, тепла і вологи,
Жил і кісток, і формують усі вони органи різні,
Що неоднакову службу у цілому тіліправляють.

Далі, все те, що горить, охоплене полум'ям ясним,
Має в собі подостатку складовників різного роду,
Що вибухають огнем, що світло підтримують жаром,
Що миготять іскорками і попелом сивим лягають.
Способом тим і всі інші численні оглянувши речі,
Висновку дійдеш, що в кожній із них затайлося безліч
Первісних тілесъ одмінної форми, властивостей різних.

Знайдеш, нарешті, й таке, де зливаються смак і кольори
З запахом; і серед цього на першому місці — офіри...
Мусять вони з розмаїтих також елементів складатись:
Сморід по-іншому нас дотикає, як колір кривавий,
Смак доступається органів наших, як запах та колір.—
Отже, від тілесъ одмінних одмінні сприйняття залежать.
Так неподібні взаємно на зовнішній вигляд начатки
Разом єднаються; мішанка їхня породжує речі.

Можеш цей висновок навіть на віршах моїх перевірити.
Тут по окремих словах є спільніх значків забагато,
Але ти мусиш призвати, що все-таки вірші у мене —
Кожен зосібна — формуються з різних частинок складових.
Правда, ти часто зустрінеш те саме сполучення звуків,
Часто надибаеш схожу пов'язаних слів послідовність,
Але у цілості кожен рядок має значення власне.
Так от і в кожнім предметі є зародків спільніх багато
Часток, що входять до різних речей, — однаке предмети
В сумі частин складових одмінні одне від одного,
Отже, не помилка буде сказати, що з тілесъ одмінних
Люд сформувався, і хліб на полях, і веселі дібрости.

Втім, не гадай, ніби первісні тільци *усякої форми*
Можуть єднатись; інакше б повтори жили повсеземно
І півлюдина-півзір зустрівався б усюди, і вітті
З тіла тварини живої здіймалося високо вгору,
Тіло тварин водяних мішалося б з тілом наземних,
І на землі всеродючій природа була б появилася
Плем'я химер одворотних, що з паші вогонь видихають,
Але ж нічого такого не робиться. Бачимо всі ми,
Що лише у певній утробі і з зародків певних приходить
Кожна істота на світ і породу свою зберігає;
Отже, усе відбувається тільки на певних підставах.
Тільки споріднені частки з поживи щоденної входять
В органи внутрішні наші, щоб діяння там породити,
Строго зумовлені завжди; а все негодяще невдовзі
Наше ество викидає із себе. Так само від струсу
Сила частинок од тіла одходить: це ті елементи,
Що неспроможні ні з чим поєднатись, ні викликати в тілі
Творчого руху, ні просто літи на користь організму.
І не вважай, що цим правилам тільки тварини коряться:
Ні, це закон світовий і створіння усе обіймає...
Кожне створіння природи одмінне буває на вигляд,
Тож неминуче, гадаю, належиться нам припустити,

Що випливає все те із добору начатків одмінних.
Раз неоднакові перші, різнятися мають так само.
Іхні путі, інтервали, сполучення, внутрішні рухи,
Словом, усе, що різнило не лише організми тваринні,
А й суходіл од безодні морської і синяви неба
Понад земними просторами вгору ген-ген підіймає.

VII. Невластивість атомам характерних якостей утворених ними речей. Первісні тільця матерії не мають кольору, запаху, тепла, холоду та інше, що відзначає речі

Нині дізнається, що далі у праці своїй віднайшов я,
І помилково не думай, що з білих начатків зложилося
Те, що на око твое відається фарбованим біло,
Або що чорні предмети від первістків чорних походять.
І не гадай, що кольори, якими оздоблено речі,
Певною мірою відповідають забарвленню власних
Первопочатків, з яких утворилася матерія Іхня.
Знай, що ніякого кольору первісні тільця не мають —
Ні ідентичного з кольором речі, ні схожого павітъ,
Як же подумаєш ти, що таких незабарвлених тілець
Нам і пізнати не можна, то знай, що то помилка певна.
Сліпорожденних згадай, що ніколи не бачили світла.
Дотиком можуть, однаке, вони розпізнати належно
Речі, одвіку для них позбавлені всяких кольорів.
Треба гадати, що й нам не так тяжко поняття зложити
Про незабарвлени речі, що жадної фарби не мають,
Зрештою, ми ж і самі, дотикаючись доночі різних
Хатніх предметів, ніякого кольору теж не сприймаєм.
Нині, на досвід опершись, до викладок я обернуся...
Кольор, ми знаємо, кожний до всякових змін надається...
Та не повинна ця змінність властивістю зародків бути.
Щось незахитаним має і завжди незмінним лишатись.
Щоб у основі своїй не скинулася всесвіту цілість.
Тож коли речі виходять за межі своєї природи,

Все це сполучене з смертю того, що було передніше.
Отже, не думай, що колір — то первісних часток властивість,
Бо, припускаючи це, ти захитуеш всесвіту цілість.

Знай, що хоч первісним тільцям кольорів не дало ніяких,
Та розмаїтими формами їх наділила природа.
З того всього і з'являються фарби та колір одмінний.
Має, крім того, vagу, які прилучаються тільця
І до яких, і що за стосунки між ними заходять,
Рухи які спричиняють вони і яким піддаються.
Знаючи це, без великої муки здає собі справу,
Чом усе те, що недавно на колір було найгоріше,
Може світлішати раптом і навіть як мармур робитись.
Море, наприклад, як поверхню темну схильовано вітром,
Сивою піною враз поїмається, біле як мармур.
Можна все те пояснити. Що досі здавалося чорним,
Перемішало матерію власну, змінило порядок
Первісних тілець, відкинуло дещо і дещо придало
І через те перед нами блискучим та білим з'явилось.
От коли б море складалося з тілець, на колір блакитних,
То вже ніколи воно б неспроможне було побіліти.
Хоч би якими мішав способами ти тільця блакитні,—
Не змандрували б ніколи у колір вони мармуровий!
Також як первісні тільця були б розмаїті на колір
І тільки разом усі у блакитному тоні єднались,—
От як єднаються різні фігурки і контури різні
Разом у форму якусь квадратову, і в тому квадраті
Все-таки ми розрізняєм складові частки неоднакі,
Контурів різних,— отак відзначали тоді б ми у морі
Чи то у другій якійсь рідині однотонної барви
Різноманітні і поміж собою несходжі кольори.
Тільки ж одмінність фігур не може тому перешкодити,
Щоб уложились вони у форму одну квадратову;
А розмаїті кольори матерії первісних тілець
Не дозволяють, щоб цілість до краю була однотонна.

Так і розпалось припущення наше, що нас намовляє
Первісним тільцим приписувати інколи певну окраску,—
Скорі завважили ми, що білі предмети не з білих,
Чорні не з чорних, але з розмаїтих начатків з'явились.
Але ще легше ту думку прийняти, що білі предмети
З безкольорових начатків позині скоріш виникати,
Як, припустімо, із чорних чи інших, відміної барви.
Колір є наслідок певної первісних тілець сполуки,
Тож якби колір речей мав основу у кольорі тілець,
То розмаїтістю барви і речі були б визначалися.
Але ж чому, сформувавши з атомів, речі ніколи
Нас не вражають раптовою зміною сталих кольорів?
Ворон чому, пролітаючи десь угорі понад пами,
Сніжною блістю крил ніколи очей не здивує?
Чом же із чорних начатків не з'являється лебеді чорні,
А з розмаїтих чому ми ніколи не бачим перстихи?
Далі, зміркуймо, що колір без світла ніде не існує,
Тілець же первісних навіть і в світлі ніяк не побачиш,—
Чи ж не виходить із цього, що атоми — безкольорові?
В темряві чорні чи може якийсь проявитися колір,
Колір, що міниться часто і завжди від світла залежить,
Просто чи скісно його відбивають од себе предмети?
Пір'я, наприклад, що бачим на шийці його голубиній
Ззаду і спереду,— як воно міниться, грає на сонці!
Звідси немов дорогим червоніє, гарячим піропом,
Звідти інакше на наших чуттях відбивається: мовби
Серед коралів нараз ізмарагди зелені пробилися.
Так і хвости в павичів, у яскравому парусі сонця,
Від повороту свого і кольори виразно міняють.
Так коли колір з'являється тут від ударів проміння,
Треба гадати: без того з'явиться йому неможливо.
Також і те зауважмо: по-різному колір сприймають
Наші зіниці — чи білій предмет упадає на очі,
Чи навертается чорний, чи інший який набігає.
І вже нітрохи нам колір ніякий не важить, коли ми

Дотиком річ пізнаєм і форми її відчуваєм.
Виснуймо звідси, що первісткам колір не є притаманий;
Дотиком сприймані, форми різницю між ними покладають.

Ще ж розміркуймо: коли розбиватимем річ на частини,
То, що дробитимем дужче, то більше сповзатиме колір,
Поки, дедалі блідніючи, аж до остатку не зійде.
Спостерігається це, коли золото щире дробити
Або тканину багряну коли розпускати по нитці
(Фарба густа фінікійська яскравість тоді утрачає).
Звідси нам висновок певний дається, що речі свій колір
Тратять раніше, аніж розпадуться на первісні тільци.

І настанку. Ти ж, певно, признаєш, що тіло не кожне
Має свій голос і пахощі власні, і я сподіваюсь,
Ні аромату, ні звуку всім чисто речам не припишеш.
Так от і зором не всюди кольори ми виявити можем.
Отже, висновуймо, єсть і не торкані барвою речі,
Як і позбавлені звуку, позбавлені пахощів власніх.
Але допитлива думка спроможеться іх розпізнати,
Як і багато чого пізнає, що не зразу дається.

Та не роби з того висновку, віби матерії тільци
Кольору тільки позбавлені. Ні! Не властиві так само
Ім і розпечений жар і холод різкий льодовитий,
Звуки не здібні вони видавати і соків не мають,
Не притаманні їх суті природній і пахощі власні.
Якщо ти хочеш зробити якусь рідину духовиту
Чи з майорану, чи з мірра, чи нардовий цвіт найсолодший,
Що мовби нектар у ніздрі вступає, настояти схочеш,—
То щоайперше візьми не пахущої зовсім олії,
Що не приносить ніяких до ніздрів твоїх аромату,
Щоб якнайменше вона (до зáправок тих домішавши)
Власною міццю могла перебити оті аромати.

Так і начатки речей неспроможні своїм формуванням,
Що виникають із них, накидати свій запах нечутний
Або свій голос (бо й звуку ніякого видати не можуть).
З тої причини не можуть вони і речам надавати
Ані смаку, ні пекучого жару... ні холоду навіть.
Інші властивості, спільні усім створінням смертельним,—
М'якість гнучка, порожнеча (всередині), розклад нарешті,—
Все це чуже і стороннє матерії первісним тільциям.
Маєш усе це признати, як хочеш насталій основі
Світ утвердити і вічну тривалість йому забезпечити,
Щоб не скитнулася цілість речей у підвалах власних.

VIII. Зародки живих істот позбавлені почуття (теза й докази)

Переконатися нині ти маєш, що кожна істота
Із почуттями живими формується з тілець, що зовсім
Не відчувають нічого. Наявність тому не перечить;
Враження наші щоденні на прикладі нас упевняють
І лакерують думку на висновок певний, правдивий,
Що створіння живі з нечуттєвих походять начатків.
Чей же ти бачив не раз, як живі появляються черви
У калюжках та гною, коли жирні ґрунта починають
Від безнастанних дощів на грузьке розмокати болото.
Бачим, крім того, всякден і взаємне речей обертання.
Так обертаються ріки, ліси і пасовища гойні
В ситу худобу, і так обертається сита худоба
В нашу поживу і кров. І так ми самі підживляєм
Силу і кров хижаків пазуристих і навіть крилатих,
Всяку поживу природа у тіло живе обертає
І розвиває із неї тваринячі всі відчування,
Певне, величнім того ж світового закону, що й дрова
Полум'ям ясним поймає і робить огонь з деревини.
Бачиш тепер, яке значення має, як важить багато
Спосіб і лад, що у цьому начатки речей розмістилися;
Те, які рухи вони віddaють і яким піддаються.

Підемо далі. Та що ж то таке, що стрясає нам душу?
Що нас схвильовує так і чуття викликає розбіжні,
Якщо не згодишся ти, що з нечулого чule зростає?
Правда, як камінь і дерево ми намішаєм з землею,
То відчування живого вони ще не можуть явити
От що б тобі придалося в умовах таких пригадати:
Таж не з усіх і не зразу, сказав би я, первісних тілець
Може живе і чуттям обдароване тіло постати.
Треба прийняти до уваги, малі чи великі ті тільци,
Що прокидають чутливість, якої їм надано форми
І, наостанку, який у них лад, і стосунок, і рухи,
І як нічого живого в землі чи у дровах не знайдем,—
Відаймо: скоро вони загнивати почнуть од вологи,
Черви народяться в них, бо ж матерії перші початки
Так тоді свій розполіг у новітніх обставинах змінять,
Що і в створіння живі поєднатися зможуть нарешті.

Далі, хто думає, ніби чуттям обдаровані тварі
Можуть із чулих лише народитися тілець, той мусить
М'якість добачити в атомах: чулість пов'язана завжди
З кров'ю, з утробою,— ті ж наші органи (хто не признає?)
З плоті м'якої, з матерії смертної зложені завжди.
Та коли б навіть начатки були і м'які і бессмертні,
То чи часткова була б їм усім притаманна чутливість,
А чи загальна, всьому створінню живому властива?
Перше припущення маєм відкинути. Окремі частини,
Як відособити їх, не причетні чуттям організму.
Так і рука, та і кожна кінцевина нашого тіла,
Бувши од тіла віддалена, тратить свою почутливість.
Друге лишається нам: припустити, що чулість начатків —
Чулість цілого ества. Коли ж так, то повинно признати,
Що відчування їх те, як і в нас, і життя їх свідоме.
Але чи можна тоді їм засвоїти назву начатків?
І чи спроможні вони ухилитись від смертної стежки,
Якщо подібні у всьому вони до смертельної тварі?

Далі. Коли це припустим, то визнаєм: їхня сподука
Тільки її могла породити незлічене плем'я тваринне:
Так-бо і люди, і звір лісовий, і покірна худоба
Можуть, з'єднавши, в світ привести лише подібних до себе.
Можна ще думати, що першні втрачають чутливість часткову,
Щоб на загальну її відмінити. Але ж як недоцільно
Дати властивості певні і зразу ж назад завернути!..
Так!. А тим часом з яєць нерухомих живі пташенята
В світ появляються, і по дощах ненастаних у ґрунті
Сила черви виникає... Отож і вагатись не треба,
Що з нечутливих начатків чутливість з'явиться може.

Хай мені скаже хто-небудь, що з зародків невідчутливих
Може істота чутлива постати, як наслідок зміни
Чи то пологів якихось, що під появляють новітній,
Я відповім коротенько. Скажу: не буває пологів,
Якщо раніш не було спарування, тілесної злукі,
Зміни не буде, якщо не було поєдання начатків.
Так і в сподуці тілесній живих почуванні не буде,
Поки цілком не народиться в ній природа тваринна.
Дива нема тут, бо зародки довго тримаються врозки
В водах текучих, в землі і по інших дільницях всесвітніх,
І як сполучаться, то не відразу зав'язують руhi,
Що обдаровують їх почуттям всепроймаючим, гострим,
І до створіння, що тими чуттями живе, прилучають.
Далі. Удар на творіння живе упадає часами
Дужче, як може воно перетерпіть, і валить раптово,
Зразу вражаючи всі відчути — і духовні, і тілесні.
Далі що діється з тілом? Порушено атомів зв'язі,
Внутрішні руhi помішано, зменшено їх життєздатність.
Все це триває, долики матерія, струшена в ґрунті,
Вузлики всі життєві не розірве у тілі, і, душу
Вкрай розметавши, у проники тіла не вижене зовсім.
Що ж би інакшого міг той жахливий удар спричинити,
Як не зірвати і вкрай потлумити усю життєздатність?

Може і слабший удар на істоту живу обвалитись;
Руху остатки тоді життєвого поновлюють силу
І, поновивши, чутливість помішану знов прояснюють,
Кожне чуття навертують на шлях і показують межі.
Руhi руйні, що от уже весь організм обіймали,
Десь розтеклися, і знов променє свідомість пригасла.
Шо ж за причина, що можуть істоти від смертних порогів
Знову, душевну напруживши міць, до життя повернутись
І уникати загину, що бачився вже неминучим?
Далі. Ми всі відчуваємо біль, коли первісні частки
Глибоко міцю чужою у всім потривожені тілі
Аж до найглибших основ та осідків своїх метушаться;
І відчуваємо радість, коли вони стануть на місце.
Частки ж самі, як уже говорилось, не відають болю,
Як і ніяких утіх неспроможні відчути ніколи.
Так, бо вони одноцільні, не зложені з часток дрібніших,
Отже, не можуть страждати від змін у розміщенні їхніх,
Як і утіхи не знають від їх повороту на місце.
Тим-то й повинно одвіку нечулими їх признавати.
Та припустімо, що кожна істота тому почуває,
Що її первісні частки наділено всі почуттями,—
Як би тоді уявилися нам наші людські начатки?
Мали б вони самостійно стрясатися сміхом невпинним,
Плакати могли б, і струмити сльози, зітхнати скорботно,
Тямили б дещо про себе і власні пригоди сказати
І міркували б про певні відзнаки своєї природи?
Словом, подібні були б до всіх чисто живих створіннів,
Отже, могли б, як і ті, в свою чергу, складатися з тілець,
Ті ж розпадалися так само на частки, і так безконечно.
Кожна істота наділена думкою, мовою, сміхом,
Мала б з частин формуватись, озброєних тим же умінням.
Але ж таке припустивши, ти б став на порозі безумства.
Тож, як можливо сміятись, не бувши з часток сміхотливих;
Мислити можна і розуму міць у слова покладати,
І не поставши з начатків замислених чи красномовних,—

То, очевидно, і все, що наділено тими ж чуттями,
Може постати із тілець, позбавлених всіх відчуваннів.

Зрештою, всі ми з начатків небесних у світ народилися.
Небо нам батько усім. Напоена з неба дощами,
Мати земля життєдайна ростить на просторі родючим
Хліб на полях золотий і дозвілля зеленого гаю;
Людському роду і дикому звірю дає існування,
Пашу тварині усій постачає, щоб сита і буйна
В світі дозвільно жила і нашаддя своє умножала.
А через те по заслузі дается їй матері титло.
Знов повертається в землю, що спершу у вій пробувало;
Те ж, що прийшло від просторів етерніх, підносяться вгору
І віднаходить собі пристановище в висях небесних.
Смерть не руйнує речей до останку, і перші начатки
Не пропадають — вона тільки звязки між них розриває.
Вийшовши з цих поєднаннів, начатки до інших вступають,
Так настає перетворення, міняться форми і колір
І виникає свідомість, щоб потім загинути знову.
Звідси ти бачиш, як важить багато, що то за начатки
Поміж собою стріваються, що за стосунки між ними,
Що за удари вони завдають і самі піддаються.
Та й не подумай, що вічність начаткам речей не властва
Тільки тому, що на очах у нас коливаються речі,
То виникають із первістків, то розпадаються знову.

Так от і в віршах моїх та обставина важить чимало,
Що сполучилося, і з чим, і в якім розпорядку знайшлося.
З тих же значків укладаються назви дерев, суходолу,
Моря, тварин, і пашніці, і сонця. Не всі ті значечки
Спільні окремим словам, але спільніх між ними багато;
Значення ж різне словам надається розміщенням знаків.
Так і в речах вся відмінність залежить од злучення тілець,
Іх розпологу, фігури і внутрішніх рухів. І зміна
Всіх цих умов доконечно і речі самі відміняє,

IX. Незчисленність світів, їх рокованість на пригасання їх смерть. Старість землі, вичерпання її життєвої енергії

Нині до мислі правдивої серцем уважним схилися:
Знання нове намагається слуху твого доступитись
І по-новому тобі світотвору ество показати.
Та не буває і простої речі, яка б напочатку
Мудрою, до зрозуміння важкою тобі не здалася,
Як не буває і дива такого, що з уплівом часу
Не перестало б наше сприйняття людське дивувати.
Небо, наприклад, і колір його незрівніний, пречистий,
Зорі мандрівні, що розсипом срібним його осявають,
Місяць і сонячне сяйво, незмірне у силі сліпучий,—
Все це коли б перед людським сприйняттям розкрилося вперше,
Вразивши очі смертельні своїм несподіваним дивом,—
Чи показала б людина щось краще від тих дивоглядів,
Що, не побачивши, тяжко й повірить у їх існування?
Ні! Я гадаю, ніхто не вказав би дивнішої вроди...
Нині ж усяк до тієї краси привичаєний змалкі,
Навіть очей не підводить у ті осяйні верховини.
Отже, і ти перестань уникати мого наукання,
Що відстрашити тебе новиною пізнання могло би,
Зваж його в думці своїй і руку мені простягни ти;
А не погодишся з ним, виступай проти мене оружно.

Я вже казав: незмірні простори лежать поза границю
Нашого світу, і дух наш допитливий прагне незмінно,
Що там, у далях всесвітніх, дізнатися, ліне в простори
І на свободних уявлення крилах шугає повсюди,
Передовсім у ніякому напрямі: ні попід нами,
Ні понад нами, вгорі, ні з того, ні з іншого боку
Весь світ не має кінця (і я те довів, і не тяжко
З безпосередніх природи вказівок упевнитись в тому).
А через те неймовірно, що в безмірах тих неосяжних,
Де, як належить гадати, порожняв морем простерлась,

Де у числі інеліченім блукають начатки і, гнані
Вічними рухами, у розмаїті сполучення входять,
Де утворилася наша земля і покрови небесні,—
Інших світів не постало б з запасів матерії вічних.
Надто ж коли пригадати, що світ — то є утвір природи,
І розмаїто, без жодного намислу первісні тільци
В цьому стрівалися і випадково лучилися в масу,
Поки, нарешті, не збіглися в те поєднання, що стало
Первоосновою різних великих дільниць світотвору:
Моря, небес, і землі, і живого тваринного царства.
Тож неминуче, мені б видавалося, слід припустити,
Що у просторах безмежних, в широкім етерянім лоні
Є ще багато згromаджень матерій, схожих на наше.

Далі над тим поміркуймо, як стільки матерій в світі,
Стільки простору і стільки причин у наявності всяких,
То безперестану мають істоти нові виникати,
І як начатків загальне число є таке незмірнене,
Що довжелезного віку всього животвору не стало б
Іх полічити; і сили природні ті самі, що й тута,
Тими ж таки способами і в інших містинах простору
Зародки тії громадити можуть,—то маєш признати,
Що у великому світі є інші незвідані землі,
Інше людство і звіриного царства інакші породи.

Ще міркування. У цілому світі немає предметів,
Що одиноко з'являлися б і одиноко зростали.
Що б ти не взяв у природі, те завжди частиною буде
Цілого роду якогось. Найперше поглянь на тварини.
Знайдеш одразу ти рід хижаків лісових та нагірних,
Потім завважиш людське породіння, ніムуюче плем'я
Риб лусконосних і птаства усякого рід легокорилій.
Так і вся інша природа закону тому ж улягає.
Сонце, земля, і місяць, і море, і другі сполуки —
Не одинокі: у всесвіті їх необмежена кількість.

Кожному з них установлено термін життя і зростання,
І утворились вої із тих самих начатків, що й інші,
Різні породою, ліком незлічені тварі наземні.
Раз ти засвоїв все те, то природа новинка з'явиться
Перед тобою свободна, від гордих владик незалежна,
Власним велинням, не божим наказом керована в діях.
Ви, божества, ви, серця безтурботні в спокої святому!
Якщо провадите ви у блаженстві життя бездільне,
Хто управляє тоді світотвором? Хто в світі безодніх
Віжки тримає в руках і керує роззажно і твердо?
Хто небеса обертає так рівно, і землю родючу
Хто огриває повсюди довічними з неба вогнями?
Хто одночасно спроможен по різних місцях пробувати,
Тучею тінь наганяючи і неохмарене небо
Дужим стрясаючи громом? Хто блискавку може послати,
Що, розкидаючи божеський дім, у просторах лютує,
Падає, мовби стріла, і, минаючи часто негідних,
Б'є незаслужено мудрих, правдивих і повних чесноти?

Справді, потому, як світ народивсь, як моря й суходоли
Перший побачили день і сонце з'явилося вперше,—
Сила начатків зокола прийшла, і багато пристало
Первістків тих, що край нашого світу трималися обіч.
З того запасу земля підростала і повнилось море;
Звідти і небо будову свою підживляло, і бані
Зносило вгору, і вгору ж примусило знятись повітря.
Сила товків відусюда-бо первінні тілесні приносить,
Розподіляючи їх по споріднених масах; наприклад,
Тільци вологи — воді, а землі — земляні приділяє,
Полум'я чистим огнем підживляє, а небо — етером.—
Поки усе завершаючи, мати природа родюча
Не приведе усі речі до повної стигlosti,—тобто
До рівноваги того, що сприймають вої на поживу
Та боротьбу, і того, що втрачають із власних запасів.
Всім створінням у світі приходить призначений термін,

І зупиняє природа зростання снаги життєвої.
Бачимо ми, як створіння ростуть у приутку веселім,
Як із ступня на ступінь підімаються в стиглому віці,
Більше собі здобуваючи, як виділяють із себе;
Як тоді легко пожива вбирається кров'ю, і жила
Ще не поширені так, щоб підживлення тратилось марно,
І не доводиться тілу губити замість набувати.
Завжди чимало від тіла начатків живущих одходить,
Але ще більш прибуває, і так воно діється доти,
Доки істота жива не досягне вершини зростання.
Потім набута снага починає помалу спадати
І наближається кожне ество до найгіршого віку.
І що повніша істота, то більше прирошення тратить,
І що у розмірах ширша, то первісних тілес рясніше
З різних сторін одкладає від себе і губить потому.
Тут і пожива нелегко уже обертається в жилах,
Та й не доволі її, щоб припливом відлив надолужить,
І допомогу подати, і в тілі завзяття піддержать.
Тим-то на старості завсіди не вистачає поживи;
Тим-то і тільциам стороннім безсила тоді опиратись
Наша істота і гине не раз під їх тиском ворожим.
Так і знесилені втратами цілість загинуть повинна,
Квола зсередини, перед ударом зовні беззахисна.

Так ото згодом і стіни великої світобудови
Геть розпадуться і порохом звіяться скрізь у просторах,
І хоч усе відновляє і все покріпляє пожива
(Може ітрати поповнити і врятувати од загину),—
Тут усе піде намарно: не вдержать-бо зношенні жили
Свіжої крові та соків. Немає снаги у природі.
Так, її міць надломилася; земля, натомившись до краю,
Тільки дрібноту приводить на світ, земля, що раніше
Творам своїм надавати могла велетенського зросту.
Бо ж не спустились, гадаю, з висот щонайвищого неба

На мотузку золотому усі ті породи звіряті
І не створило їх море, що б'ється у скелі стрімчасті.
Ні! Іх створила земля, що й тепера дає їм поживу,
Що породила свою охотою, з власної волі
І золотисту пшеницю, і лози рясні виноградні,
Овочі ніжно-солодкі і трави гірські соковіті.
Нині все те потребує тривалих і певних зусиллів.
Марне воли надриваєм і ратаїв з сили виводим:
Рала не досить самого, щоб поле до жлив заохотити.
Зводиться зерно нінащо, зростають труди та турботи.
Щораз частіше зітхає плугатар старий сумовито
І головою хитає, що марно пішла його праця.
І, порівнявши новітні часи до минулого часу,
Хвалити достатки батьків і править своє безнастанино,
Що старосвітським поріддям, побожності давньої повним,
Легше велося, як нам, хоч і поля було небагато
(Менше, як нині у нас) і знаряддя було не найкраще.
І все частіше сумний виноградар жалється гірко
На перестарілі лози і скаргою небо турбує;
Не розуміє старий, що все на цім світі марніє,
Занепадає на силах і звільна простує до гробу.

КНИГА ЧЕТВЕРТА

Вступ

По бездоріжжях землі Піорд я іду, по крайніх
Ще не одвіданих. Любо мені до джерел припадати
Ще не замулених. Любо із свіжих квіток виплітати
Для гордовитого чола вінок, що від віку і досі
Музи в країні моїй нікого ще ним не квітчали.
Так!.. Бо про речі поважні у книзі своїй я навчаю
І намагаюся дунці від пут марновірства звільнити.

Так!.. Бо предмети ті темні, неясні — у вірші моєму
Ясні й прозорі стають, мусійським овіяні чаром.
Та й не без певних підстав я до чару того обертаюсь,
Я мов досвідчений лікар, що, в кубку підосячи дітям
Прикрій напій поліцовий, на біль та недугу цілющий,
Спершу обмазує вінця густим, нерозсиченим медом,
І молода нерозважність дитячого віку одразу
Іде на ту хитру принаду і, меду діткнувшись устами,
Далі гіркий випиває полин непомітно, а потім,
Ліком підтримана тим, одужує й сил набирає.—
Так от і я — не чужий того заходу. Я розумію,
Що міркування мое може здатись важким і немилим,
Може мого читача знеохотить. Тому я й волю
Висновки думки моєї у вірші зложити піерійські,
Медом, мовляв, поетичним гірку всолодити науку,
Щоб затримати при ній увагу твою неослабно,
Поки закони всі світстворіння збагнеш ти і зможеш,
Все зрозумівши, відчути всю користь від досліду й знання.

КНИГА П'ЯТА

I. Похвала Епікурові

Хто б іспромігся у серці потужнім знайти величання,
Гідне його надзвичайних відкрить та славетних учників?
Хто, незрівнянний у слові, зумів би у пісні похвальній
Дивним заслугам його дорівнятись, що розумом бистрим
Мислі такі віднайшов і стільки скарбів позоставив?
Ні, неспроможен ніхто, коли смертним у світ народився!
Так як розважимо добре величиність його научання,
Богом його наземо, так, прославлений Меммію, богом!
Він нам найперше вказав оте життєве прямування,

Що называемо мудрістю нині, і він же, управний,
Вивів життя наше з хвиль розбуялих, із темряви ночі
На супокійні простори, на денне, на сонячне сяйво.
Ти пригадай і розваж всі відкриття богів стародавніх.
Кажуть, наприклад, Церера нам хліб постачає, а Лібер
Серед смертельного роду винарство колись запровадив.
Тільки без хліба й вина, я гадаю, ще можна прожити
(Так і тепер без них обходяться інші народи),
Але без чистого серця ніхто не дізнається щастя.
От і скажу я: тим більше повинен здаватися богом
Той, що від нього і досі, серед найсильніших народів,
Шириться втіха солодка і серце м'якшить благородне.

Навіть як схочеш ділами його прирівняти до Геракла,
Навіть тоді, як належить, заслуги його не оціниш!..
Чим нам тепера зашкодити може розявлене паща
Лева немейського? Що заподіє кабан ерімантський?
Що нам потроєні груди й потроєла міць Герона?
Що нам подіють боліт стімфалійських страшні пожилиці
Та Діомедові коні, що з ніздрів огонь відихають
На Бістонійську крайну, на Тракію та на Ісмару?
Що нам дракон велетенський, що поглядом хижим пильнує
У гесперидських садах золочені яблука, шіле
Дерево тілом своїм обвинувши? Які небезпеки
Нас виглядають в Атлантовім краї, в суворому морі,
Де приставати не сміє ні варвар, ні наш корабельник?
Що, настанку, нам крітський бичок і страшило Лернейське—
Гідра, щоколо її обвинулися змії отрутні?..
Що, коли б ці і подібні потвори лишалися й нині
Ще не повбивані,— чим небезпечні були б воїни людям?
Я вважаю — нічим. Також і нині земля наша має
Силу звірів пайдикіших і жахом третить несвітінним
По верховинах гірських, по дрімучих лісах та пустелях;
Але здебільшого в нашій то волі — минаТЬ небезпеки.
Зовсім інакше, як серце у нас непросвічене й темне!..

Скільки тоді боротьби й небезпек закрадається в душу,
Скільки турбот роздирає людину, що пристрастим лютим
Вся віддалася? І скільки від того жалів та нещастя!
Чи говорити про гордість зухвалу, брудне марнотратство?
(Скільки-то горя від них!) А дозвілля? А навички згубні?..
Той, хто спромігся все те подолати і вигнати з серця,
Ta не знаряддям оружним, а словом — невже він не вартий,
Щоб шанувашням його до безсмертних богів дорівняти?
Надто коли пригадати, що й сам він натхнено і влучно
Нас научав про природу і міць тих істот несмртельних
І таємиці всесвітні глибоким з'ясовував словом.

II. Зміст книги

Я, його слідом пішовши, тут викладу всі міркування
І доведу я, що кожне створіння в світах животів,—
Лиш покорюються вічним законам, в яких народилося,—
І не спроможне ніщо тих умовин конечних зламати.
Так уже бачили ми на прикладі людського духу,
Як появляється він у народженні тілі і смертнім,
І неубутним, певтратним повік заставатись не може;
Отже, як часом з'являється нам, що уже не існує,—
То лише мислі потъмарення, образів сонних омана.
Тут послідовність моого наукання велить розказати,
Як з нетривалих, минуших начатків складається всесвіт,
Отже, як виникнув він з небуття і почав існувати;
Як із великих згромаджень матерії згодом постали
Небо, земля, і простори морів, і світила небесні —
Сонце та місяць; які створіння з'являлися часом
На життєдайній землі і яких не бувало ніколи.
Далі, як саме, змінюючи звуки, людство научилось
Послугуватися ними і речі усі називати;
Як у смертельні серця закрався той страх невітравний
Перед богами, що й нині в крузі земному пильнує
Свяності храмів, озер і гай, вівтарів та кумирів.

Потім з'ясую я сонця перебіг і місяця фази
І покажу, що за сила природна той рух направляє,
Щоб не помислив хто-небудь, немов між землею і небом
З власної волі вони свою путь непастанну верстають,
Допомагаючи нивам зростати і звірю плодитись,
Чи то по волі богів відбувають своє обертання.
Навіть і добре засвоївши думку, що вишині богове
Жадніх не знають турбот,— питаютъ-дивуються люди,
Як же воно відбувається все і безладдя не знає
(Надто як очі угому зведуть, до сузір'їв небесних),
І до колишніх готові нараз забобонів вернутись,
І пропустити суворих владик існування. Нещасні
Вірять у їх всемогутність. Не знають вони, що можливе,
Що неможливе в природі, де саме покладено межі
Кожній істоті і в чому найвища мета свіtotвору.

III. Кінцевість світу. Його матеріальність

Втім,— щоб тобі не баритися вже на самих обіцянках,—
Гляньмо, по-перше, на небо, і землю, і просторінь моря.
Всі оті три розмаїті істотно, різні стихії,
Три неоднакі на вигляд, одмінні основою, друже,
Мають загинути враз,— і всесвіт величний, що стільки
Літ і віків протривав, на порох колись розпадеться.
Не сумішаюся я, що ця думка про смерть неминучу
Неба і світу всього новою та дивною здається,
Шо розумінню людському нелегко пристати на неї.
Так воно завжди буває, як речі нечувані кажеш,
Шо неспромога в наявності їх пересвідчитись оком,
І неспромога рукою діткнутись і, віру пойнявши
Способом тим безперечним, до них призвичайти розум.
Все-таки висловлюсь я. Може, дійсність сама допоможе
Доказам кволим моїм. Чи ти бачив: під час землетрусу
Як за коротку хвилину руйнується все до останку.
Хай те нещастя одверне провідниця доля, хай ліпше

Нас переконує розум, аніж катастрофа, що має
Так от — у громі йогні — руїна всесвітня настать.

Перше, піж я оповім віщування оті безперечні,
Що переважає своюю надійністю темні пророцтва
Піфії (що провіщає з триніжка під Фебовим лавром),—
Хочу тобі я подати знаття величаву розраду.
Знай: марновірство навчає — та слухать його не спішися,
Ніби земля, простір моря, і небо, й світила небесні,
Маючи суть і природу божественну, житимут вічно;
Та й не гадай, ніби має за прикладом давніх гігантів
Кару за злочин несвітський узяти той смертний зухвалець,
Що намагається дослідом смілим світи захищати;
І, називаючи речі божественні словом блузнірським,
В небі збирається сонце промінне навік погасити...
Так, бо ж усе те природні, далекі від святості речі,
І безпідставно було б їх до кола богів зачисляти.
Скоріше дають вони доказ нехібний і свідчення певне,
Що не властиві їм рухи свободні, чуття та свідомість,
Та неможливо і те припустити, щоб створення кожне
Мало природу духовну і власну свою постанову.
Дерево в небі не виросте, хмара на дні океану
Не заклубочиться, риба ні одна не житиме в полі;
Марно шукатимеш крові в рослині, а в камені — соку.
Все розподілено, все — як має і де пробувати.
Тож і духовна природа без тіла ніде не постане
І пробувати не зможе оподаль від жил та від крові.
Що, як би все те було по-інакшому? Сили духовні
Десь у руках, голові чи у п'ятах могли б осідати
І розвивалися всюди, де їм припаде до вподоби,
Але вони пробувають тим часом все в тому ж осідку.
Тож як у нашому тілі є певне, призначене місце,
Де відокремлену мають домівку, ростуть, багатіють
Дух і душа, тим більше належить відкинути думку,
Ніби вони поза тілом без форми тваринної можуть

Десь існувати,— скажімо, у ґрунті земнім, перегної,
В променях сонця, в огні чи нагірних країнах етеру.
Отже, чи маємо ми говорити про їх боговітість,
Як не наділено їх, ті речі природні, душою?

IV. Незалежність світу від богів. Походження релігії

Та не годиться ще вірити і в те, ніби божеські житла
Розташувались в якійсь місцевості нашого світу.
Надто тонка-бо природа богів і аж надто далека
Од відчування людського і думці лише піддається...
Бачили люди і те, що своєю чергою у небі
Все обертається, зміни річні постають невідхильно,
Ta неспроможні були пояснити ті явища дивні.
Вихід один уявляється: усе те богам приділити,
Іхньою волею весь незахитаний лад з'ясувавши.
Житла богів тих бессмертних воли умістили на небі:
Там-бо видимою ходять дорогою сонце і місяць,
День живодайний з'являється, ніч і сузір'я близкучі,
І смолоскипи комет, і летючі вогні метеорів,
Хмар, роса, снігові і град, близкавиці і бурі,
Гурkit раптовий і довгі перекоти, повні погрози.
О нещасливе людство, що явища ці приписало
Волі бессмертних, ще й гітіу ознаки побачило певні!
Скільки зіткнань цим собі завдало ти, і скільки страждань тих
Нам спричинило, і скільки іще заподієш нащадкам!
То не побожність, що, голову вкривши собі покривалом,
Звіduє всі вітари або крутиться коло каміння;
То не побожність, що, долі простерши, руки здіймає
Перед святынею, зрошує щедро жертвовники в храмах
Кров'ю четвероногих, проказує з жахом моління,—
От де вона — в рівноважній мислі, що світ обіймає.
Часто, як ми оглядаєм високого неба простори,
І над вогнів мерехтінням усталену сферу етерну,
І кругове обертання світлі нам спадає на думку,—

Темна тривога, звичайно приглушена ділом щоденним,
Будиться, приспана в серці, і голову вгору підносить:
Може, то справді, мовляв, могутність богів невмирущих
Зорі блискучі по різних орбітах круг нас обертає?
Вбожество нашого знання нам сумнівом серце турбує:
Як учинилося те, що споруда всесвітня постала,
Як і коли їй настане кінець — і чи довго ще можуть
Стіни всесвітні витримувати буйних стихій колотнечу?
Чи то з божествених рук віковічної моці набравшись,
Гідні стояти вони у спливаниї віків тих майбутніх
І зневажати незмірену міць безконечного часу?

Далі. Чи є хто такий, щоб у нього не стислося серце
З осаграху перед богами і весі він не взявся тремтінням,
Як пересохла улітку земля задвигти від упалих
Стріл блискавиці і небом покотять громи за громами?
Чи не тремтять тоді цілі народи? Чи жах не поймає
Навіть могутніх царів, і пім'ють їм руки та ноги,—
Чи не настала пора відповісти за вчинки мерзотні
І відпокутувати карою давню зневажливу мову?
А як нуртами морськими розходиться буря і мече
По бурунах неоглядних вождя й кораблі вже без силі
Із усіма бойовими слонами і збройним народом,—
Чи не дає він богам обітніць, не благає покірно,
Щоб заспокоїлось море і зітер сприятливий знявся?
Марне благавши! Підхоплений бурею, хвилюю змитий,
Не спам'ятивши, мчить він назустріч загибелі власній,
Так от прихована сила якась розбиває достоту
Людське надбання, і потоптом ходить по лікторським прутті,
А топірці ватагів на забаву собі обертає.
І, наостанку, згадай, як земля під ногами схитнеться,
Валиться цілі міста і, розхитані, згубу віщують,—
Чи ж ливуватись, що людське насіння себе зневажає
І приділяє богам усю владу і сили чудесні,
Що заправляють немовби усім світовим будуванням?

Катулл

* * *

III

Плач, Венеро! Плачте, купідони!
Плачте, люди витончені і чемні:
Вмер горобчик милої моєї,
Вмер горобчик, що вона любила
І як свого ока доглядала.
Був він ніжний і ласкаву пані
Знав, як доня малолітня матір:
На її колінах завжди бавивсь
І, стрибаючи навколо неї,
Шебетанням вірним озивався.
А тепер і він пішов до краю,
Звідкіля ніхто ще не вертався...
Хай навіки ти не діждеш долі,
Попідземна темряво несита,
Ти нам радість нашу відібрала...
Горе й нам, горобчику сердешній,
Через тебе дорогі очіці
Від плачу, від сліз почервоніли.

ДО ЛЕСБІЇ

(V)

Жиймо, Лесбіє, жиймо і любімось!
Поговори лихі ділів сердитих
Мідяком найщербатішим цінуймо.
Сонце зайде на ніч і зійде вранці,
А для нас, як померкне світло денне,
Ніч без краю спаде і сон довічний.
Так цілуй же мене сто раз і двісті,
Знову тисячу раз і знову сто раз,
Та й до тисячі знов, і знов до сотні.
А як буде у нас багато тисяч,
Помішаемо всі і лік забудем,
Щоб із заздріх ніхто та не позаздрив,
Стільки наших цілунків налічивши.

ДО ЛЕСБІЇ

(VII)

Та хочеш, Лесбіє, дізнатись неодмінно,
Яким числом твоїх цілунків неоцінних
Украй і через край задовольнився б я?..
Ах, скільки є піщан у золотих краях
Кірени дальньої, де сильфію багато,
Від гробовищ царя шанованого Батта
І до Юпітера лібійського святынь,
І скільки зір — очей з нагоряніх склепінь
Глядять на людський рід, мовчанням ночі
                                                                                        —
Цілунків стільки жде і твій Катулл неситий,
Щоб заздрісник урвав той незліченний лік,
Щоб горя не вшептав лукавий чийсь язик...

ПОЕТ ПРО СЕБЕ

(VIII)

Катулле бідний, вже химери гнатъ годі,
Бо те, что втратиши ты, пропало навіки!
Всміхалося тобі колись ясне сонце,
Як ты туди ходив, куди вела люба,
Дорожча і миліша над усе в світі.
О, скільки пустотливих там було жартів,
Яких хотілося й тобі і йї разом!
Так, так, всміхалося тобі ясне сонце,
Тепер вона не хоче,— будь же й ти гордий
І не біжи за нею, й не журись дурно,
А все стерпи й переможи твердим духом!
Прошай, дівчино! Вже Катулл стоїть твердо.
Шукать тебе й просить не буде він марно,
Щоби, непрохана, зазнала й ти горя.
Злочинна, що тепер твоє життя значить!
Чи прийде хто? Кому здаснія за гарну?
Кого полюбиш і чиєю ти будеш?
Кого, цілуючи, укусиш за губку?
А ти, Катулле, не хитайсь і стій твердо!

ДО ФУРІЯ ТА АВРЕЛІЯ

(XII)

Аврелій і Фурій — Катуллові друзі:
Куди б не пішов він,— від тими ж стежками:
На море Індійське, що рве й бурхає
    В бою з берегами,
До саків далеких, до ніжних арабів,
Між парфи, стрільців племено гострозоре,

В Єгипет пекучий, де Нілові гирла
Замулили море...
Поглянули б з ним ви й за гори Альпійські,
В долини, де Цезар прославився великий,
На Рейн лограницічний і острів Британський,
Далекий і дикий.
І все, що б там Доля мені не послала,
Зо мною ви радо усе б поділили...
Тож прошу мой передати коханій
Це слово немиле:
Дай боже ій жити й повік процвітати,
І триста коханців водити з собою,
І серце їх бідне лукавою тільки
В'ялити жагою.
Моєї ж любові вона не діждеться:
Кохання Катуллове вмерло, упало
Як квіт польовий, коли пройде по ньому
Залізне рало.

* * *

(XXVI)

Наш дім поставлений в куточку затишному:
Ні Австр, ні Апельйот не рушать мою дому;
Фавоній і Борей дихнуть не сміють там,—
А вітру все-таки несила збутись нам:
Наш дім заставлений за двісті тисяч, Фуре!
О пагубо моя, боргів шалена буре!

* * *

(XXVII)

Хлопчиську-слуго! Давнього фалерна
Подай нам чашу пінну та гірку!
Такий наказ Постумій-цариці,
П'янішої від п'яних виногрон.
Ти ж, пагубо вина, твереза водо,
Ти йди від нас до мудрих та розважних:
Тут нерозведений панує Вакх.

ГІМН ДІАНІ

(XXXIV)

Ми під покровом Діаниним,
Хлопці ѹ дівчата незаймані;
Хлопці ѹ дівчата незаймані,
Владарку славимо ми.
Ти, о Латоніє, вишнього
Паросте батька Юпітера!
Ти, яку в гаї Делійському
Мати на світ привела,—
І ти царюеш над горами,
Над полонінами буйними,
Ти зеленіеш дібривами,
Гомоном рік томониш.
Ти у пологах родільницям
Пільгу приносиш Люціною;
Трівія владна,— лампадою
В темрявих ти небесах,

Ти обертанням щомісячним
Часу потік розмежовуеш,
Збіжжям добірним плугатарям
Ти віддаєш за труди.
Будь же велика, прославлена
Під іменами розбіжними
Анковим дітям, Квіріновим
Захистом певним вовік.

ДО КОРНІФІЦІЯ
(XXXVIII)

Корніфіцію, як препогано,
Як Катуллові твоему тяжко!
І щодия то гірше, то прикріше...
Хоч би ти — такий-бо ты недобрий! —
Словом співчуття яким озвався...
Чи така мені за приязнь дяка...
Вір: одно твое маленьке слово
Варте всіх зітханий Сімоніда.

* * *

(XLVI)

Знову весна, оживає земля.
Бур одгриміла пора буркотлива,
З заходу легіт повіяв пестливий...
Де ви, багатої Фрігії ниви?
Де ти, Нікеї родюча рілля?...
В Азію, славну містами, мчимо.
Серце забилося, прагне дороги,
Радо ступають, тутішають ноги...

Друзі, прощайте! Брательським гуртком
З дому забились ми в даль незнайому,
Нáрізно шлях свій верстаєм лодому.

ДО ЦІЦЕРОНА
(XLIX)

Найкрасномовніший із Ромулових чад,
Із тих, які живуть, і з тих, що вже немає,
І з тих, що принесе майбутніх років ряд,—
Мій Марку Туллію! Хвалу тобі без краю
І дяку без кінця Катулл зложити рад —
Катулл, між усіма поетами найгірший,
Такий між усіма поетами найгірший,
Як ти між усіма найкращий адвокат.

ПРО ЛЕСБІЮ
(LXX)

Владарка мовить моя, що моєю б вона залишилась,
Навіть коли б її втіх батько богів зажадав.
Але що кажуть жінки своїм легковірним коханцям,
Тільки б на вітрі писать та на текучій воді.

ПРО СВОЄ КОХАННЯ
(LXXXV)

В серці — кохання й ненависть. «Чому?» — ти спитаеш.
«Не знаю». Та відчуваю в собі біль цей і мучусь, терплю.

В е р г і л і й

БУКОЛІКИ, I

Перша еклога

Мелібей

Тітіре, ти в холодку опочив-есь під буком гіллястим
І на сопілці сільській награєш мелодійної пісні.
Ми ж залишили свій дім, наші ниви; від рідного краю
Геть утікаєм... Нам тяжко... А-ти в холодку, на дозвіллі
Будиш в діброві луну солодким ім'ям Амарилли.

Тітір

О Мелібею! мій бог послав мені втіху цю й радість.
Завжди для мене лишиться він богом; олтар його завжди
Буде окроплений кров'ю ягнятка з моєї кошари;
З ласки його-бо на пащу корів я й ягнят виганяю,
З ласки його награю, що захочу, на тихій сопілці.

Мелібей

Так! Я не заздрю тобі... Я дивуюсь... Бо буря лютує
Нині на наших ланах. І сам я, старий та безсилий,
Кіз своїх далі жену... А ця! Поглянь-но на неї:
Двох на горбі козенят у ліщині вона породила,
Так і лишила їх мертвими там, на камінні непліднім.
Часто це лихо мені — о моя сліпота і нерозум! —
Громом розбиті дуби на путі на моїй віщували;
Часто це горе гірке вороняня накликало зловісне...
Але хто ж бог твій і де він, скажи мені, Тітіре друже?

Тітір

В Римі мій спас і заступник... Ти знаєш, простець незвичай-
ний,

Місто те дивне, гадав я, подібне до наших містечок,
Де на базарах ми сир продавали і наші ягници;
Думав я: пес, хоч і більший, у всьому подібний щенятам.
Нині я знаю, що Рим над містами підноситься всіми,
Як над кущами повзкої лози кипарис величавий.

Мелібей

Що ж так манило тебе до того величного міста?

Тітір

Воля, мій друже! Хоч пізно, як волос на старість посивів,
Взнав я принади її,— осяяла вік мій ледачий;
Зглянулась доля на мене, хоч довго прийшлося її ждати.
Перш Галатеїн невільник, я нині служу Амариллі...
От як була Галатея, то широ тобі признається:
Вільної хвілі не мав я, не мав заробітку ніколи...
Хоч і складав на олтар я нелічені жертви безсмертним,
Хоч працював я, як міг, і сир свій видавлював тugo,
З трішми ніколи моя не верталась додому правиця.

Мелібей

От коли я зрозумів, через що Амарілла зітхала,
Щиро молилася богам, для кого виноград зберігала:
Тітір покинув свій дім, а по п'яму тут сосни журилися,
І говіркі джерела, і широкі зелені діброви.

Тітір

Що ж мені діять було? Чи ж міг я лишатися в призері?
Чи ж я не міг попросити у бога спокою та пільги?..
О Мелібею! Я бачив там мужа, якому на шапу
Пишні щомісяця жертви по храмах приносяться наших;
І на благання своє ласкаву почув я одівіль:
Все, що твоє, при тобі! Вертайсь до худоби безпечно!

Мелібей

О, ти щасливий, мій друже! Майно і твій хутір з тобою,

Досить тобі на життя... Твоє поле оброблене добре,
Не заболочений луг; ні комиць, ні рогіз не росте там.
Не на чужому ти пастимеш вівці, і пошестъ ворожа
Від незнайомих сусід на ягнята твої не перейде.
Так, ти щасливий, мій друге! Ти вдома лежиш в холодочку.
Біля священих джерел, на березі рідної річки.
Тут тобі тин-живопліт, де гіблейські трудівниці-бджоли
Взяток важений беруть на буйнім верболозовім цвіті,
Вколо літають, бринять, до солодкого сну запрошають;
Тут, попід скелью йдучи, садівничий наспівує пісні;
Тут про кохання твое голуби тобі стиха туркочуть
І з верховіття кленка озивається горлиця ніжна...

Тітір

Так, мені добре... І перше олень піде пастись в повітря,
Море раніше всі викине риби на піски безвідні,
Парфи із жизніх долин прибликають раніше до Рейну,
А напівдикий германець Евфратові питиме води,
Аніж у серці моїм захищається образ владики.

Мелібей

Лихо судилося нам: ми йдемо на безвіддя Лібійські,
Другі мандрують до скітів, а треті — на берег Оакси;
Навіть на північ, за море ідуть до Британського краю...
Чи доведеться коли повернутися знов до вітчизни,
Щоби з слізми на очах, по рόках сумного вигнання
Глянути на землю свою, на ту стріху убогої хати.
Жовнір захожий мої родючі виснажить ниви,
Варвар тут жатиме хліб... От до чого усобиця люта
Нас, громадян, довела!.. Чи для того ходив я за полем,
Чи задля того я груші щепив і викохував лози?..
Кози, щасливі колись, годі плакатись, далі рушаймо!
Вже не лежати мені поміж рястом у темній печері,
Вже не дивитись на вас, по далекій розсипаних скелі,
Пісні уже не співати, і певно, що скоро без мене
Вам доведеться гіркий верболіз та конішину скубти.

Тітір

Ні, ти не підеш нікуди і ніч перебудеш зо мною;
Ложем нам буде трава, а вечерю ми маєм розкішну:
Добре оддавлений сир, і каштани, і яблука спілі.
Глянь-бо: ген-ген над хатами димок уже в'ється вечірній,
І від гірських верховин по долинах послалися тіні.

Четверта еклога

Музи Сіцлії! Нині почнем поважнішої пісні;
Кущ тамариску, гаї та діброви не всім до вподоби:
Вже як співати про ліси, хай той спів буде консула гідний.

Час надходить останній по давніх пророцтвах кумейських;
Низка щасливих віків на землі починається знову.
Знову вертається Діва, вертається царство Сатурна;
Парость новітню богів нам із ясного послано неба.

Ти лише, чиста Діано, злелій нам дитину ту дивну:
З нею залізна доба переходить, спадає в непам'ять,
Вік настає золотий! Непорочна, твій Феб уже з нами!

В консулювання твое, Полліоне, це станеться чудо,
Місяці дивні, щасливі літа розпочнуться від тебе:
Щезнуть останні сліди диких чварів і братньої крові,
Від ненастаних тривог земля відпочине страждения.
Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо,
Світлих героїв побачиш і сам засіяш в їх колі,
Правлячи світом усім, втихомиреним зброєю батька.

Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та крученій плющ зростить без насіння,
Лотосом вся процвіте, засміється веселим акантом.
Кози самі понесуть молоко з полонини додому;
Смирна худоба без страху на лева глядітиме в полі.

Квіти ласкаві, рясні поростуть край твоєї колиски.
Згине і ворог твій — змій, і все зілля отрутне загине,
І ассе́рійський аном ніби килимом землю укріє.

Виростеш ты і почнеш дізнатись про славу героїв,
Батькову славу пізнаеш і мужності міць непохитну,—
Колосом буйно-важким заговорять лани нессяжні,
Терна колючого куща зчервоніє від грон виноградних,
Листя суворих дубів золотистим ороситься медом.

Дещо лишиться, проте, із давнішніх гріхів та нещастя,
Випливуть в море човни, і місто оточиться муром;
Рало по лону землі борозною глибокою пройде.
З'явиться Тіфіс новий, і юнацтво добірне, відважне
Славну збудує Аргб і в криваві походи полине.

З військом хоробрим Ахілл проти нової вирушить Трої.
Мужем ты станеш і віку дозрілого дійдеш. Чи бачиш:
В морі не видно вітрил, кораблі соснові не возять
Краму по хвильях морських; все, що треба, земля дає людям,
Оранки більше нема, ні ножа для кущів виноградних;
Скинув волові ярмо з терпеливої шні плугатар.

Вовни не красять уже у фарби, пороблені штучно:
Нині вівця на пасовищі ходить в одежі червлений,
Кольором ясним шафрану та пурпуром міниться темним;
Нині природний сандике одягає ягнят недорослих.

Дивні, надходьте, вікі! До своїх веретен нахилившиесь,
Присуд сповняючи Долі, так випряли парки нехибні.
Час вже обніти тобі руками дитячими владу,
Вибранцю мілій богів, Юпітера славний нашадку!
Глянь, як на радості всесвіт дрижить, як радість проймає
Море, і простір землі, і безоднію глибокого неба;
Глянь, як подвиглося усе назустріч майбутньому віку.

О, коли б мав я на світі прожити і, як пан свого хисту,
Співом прославить гучним твої вчинки для пізніх нащадків!
Ні, проти мене не встояв тоді б пі Орфей-ісмарієць,
Ані досвідчений Лін, хоч обом ім боги помагали —
Калліопея Орфею, а Лінові — Феб гарнолицій.
Навіть і Пан, коли став би зо мною до суду аркадців,
Навіть і Пан-чарівник призвав би мою перемогу!
Хлопчуку любий, навчися ж вітати, всміхаючись, матір;
Болю і прикрих страждань довелось їй натерпітись досить.
Хлопчуку любий, навчися! Кого-бо не пестила матір,
Той не зазнав ні поваги богів, ні кохання богині.

ГЕОРГІКИ

(I, 483—497)

НА КОСТЯХ

В ті вікопомні дні все віщувало нам
Криваві зграї бід. Нелагідним богам,
О, як даремно ми офірами годили:
В утробі наших жертв лише зловісні жили
Знаходили жерці; кров била в джерелах,
І ніч розносилася по вимерлих містах
Погрозливе виття голодної вовчиці.
Серед ясного дня спадали бліскавиці
І комети в темрявих палали небесах.
В лихій усобіці, в погибельних боях
Знов зустрічалися братерські легіони,
І вдруге римська кров точилася червона
Під мурами Філіпп, на ярій цвіт долин.
Колись настане час, і мирний селянин,
В тім краї ідуши облогом-новиною,

Віднайде меч і спис, поточений іржею,
І білим лемешем у чорній борозні
Натрапить на шолом і стріли мідяні,
І стане, вражений розбіжними чуттями,
На полі тім страшнім, над білими костями.

ПОХВАЛА ІТАЛІЇ

(II, 136—176)

Так... Ні Мідійська земля, горовими лісами багата,
Ані уславлений Ганг, ні Герма потік златоносний
Не дорівнюють Італії — ні Бактріана, ні Інди,
Ні узбережжя Панхей, смолою пахучою славне...
Тут не впрягали до плуга биків з полум'ям
диханням,
Не засівали ланів дивоглядним драконовим зубом;
Поле не їжилось тут зоятвом, у ратища збройним,—
Буйноколосі пшениці, масійські зате виногради,
Луки, оливні гаї спокопівку тут тішили око;
Коні гарячі зате на полях бойових вигравали.
Звідси, Клітумне, твої білорунні отари; оміті
В водах священних твоїх, бики для жертвника білі
Звідси рушали на Рим і в походах ішли тріумфальних.
Тут повносила весна за призначенні межі сягала;
Двічі худоба плідна і двічі тут дерево родить.
Але ні хижого тигра, ні дикого лева немає,
Ні аконіту, що смертю грозить збирачам легковажним.
Гада такого нема, як по інших країнах, і змії
Тут не плаzuють так хутко, у кільця страшні
беручися.
А пригадаймо міста і всі величаві споруди,
Замки на урвищах гір, муровані хитро, згадаймо

Ріки в долинах, що мури старинних осель обпливають.
Море додаймо на сході і долішнє, західнє море
І повноводі озера — тебе, шонайбільше, Ларійське,
І, гомінливе, тебе, прибоями знане Бенакське,
Славний згадаймо Лукрін, і греблю на смузі піщаній,
Де з таким шумом і плеском лютують розбурхані води,
Юлій порт і загати, що море відгонять і разом
Аж до Авернського плеса Тірренський бурун пропускають,
Надра, іздавна славетні рудою червоної міді,
Золотоносними жилами та сріблляними річками.
Край, де марсієць змагався воївничий, і молодь сабейська,
І терпеливі в біді лігурійці, і вольськ списовоносний.
Маріїв плем'я хоробре, народ величавих Каміллів,
Грізні в боях Сціліони і ти, наш Цезарю хвальний,
Що переможцем щасливим з найдальших земель азіатських
Індії пещений люд до римських твердинь навертаєш.
Мати хлібів золотих, вітай же, Сатурнова земле,
Мати великих людей!.. Для твого добра я підношу
Давні багатства твої, джерелá викриваю забуті,
І по містах італійських дзвоню Гесіодовим віршем.

ЖИТТЯ ХЛІБОРОБІВ

(II, 458—542)

Найщасливіше було б, коли б щастя свого пильнували,
Просте життя хліборобів! Оподаль боїв та незгоди,
Гойні грунта постачають самі їм поживу солодку.
Хоч у палатах високих з важкими порталами вранці
Не напливає на них привітальніків хрвиля кипуча,
Не привертають очей черепахою биті одвірки,

Золотом ткані убрання та бронзові вази корінфські;
Хоч і біле шорстка, багрецем фінікійським петкнута,
Тога на них старосвітська, і простим слоєм мастьяться.—
Мають за те вони спокій, безпечність, нерушену щирість,
Всіх дарунків землі подостатком, а втіху дають ім
Гроші, проточні стави, прохолода міжгір'їв Темпійських,
Мукацья дальне корів та дрімота в гаю під кущами.
Випаси в них соковиті, гай, дичиною багаті
І працьовита, до вбогих потреб призначена молодь;
Свята веселі, шалована старість. Злітаючи в небо,
Слід найостанніший свій поміж ними покинула Правда.

Музи, дорожчі мені від усього на світі! Богині,
Що найпильніше служу вам і серцем шаную я щирим,
Хай мені вкажуть причини обходу сузір кругового,
Сонця скорботних затемнень і місяця ливних зникань тих,
Звідки у нас землетруси і хиль невідпорних припливи,
Що то за сили здіймають і знову осаджують море,
Чом поспішає узимку зайти й потонути в Океані
Сонце і що заважає коротким ночам залишатись.
Як же не дано мені світових таємниць доступитись,
Якщо холодної крові тяжить кругобіг надо мною,
То, не шукаючи слави, вподобаю інві джерела,
Шану відлам я річкам та долинам. Рівнин Сперхея,
Де ви? Верхів'я Тайgeta, де Вакхове свято обходять
Діви спартанські? О, хто б мене взяв на узбіччя холодне
Гема і вмить під наметом дрімучого лісу поставив!

Щастя довідавсь, хто зміг розпізнатися в силах природи,
Хто всі жахі потоптав і долю свою невідхильну
Кинув до піг і суворого рев Ахеронта зневажив.
Але щасливий і той, хто спізнався з сільськими богами:
Паном старезним, Сільваном і Німф хоровими танками.

Не причарують того ні різки громадянської влади,
Ні багряння царя, ні парфянських царевичів зграя,
Ні наддунайське повстання, ні даків насмілених змова,
Ні на поталу призначени землі. Над долею бідних
Уболіває він серцем, скарбам багатійським не заздрить.
Бо що досліє в саду і що вродить рілля урожайна,—
Досить йому на життя. Він не знає суворих законів
Несамовитого Ринку, ні Сховища актів державних.

Інший турбує веслом простори морів небезпечних,
Інший береться до зброї і важить на царські чертоги;
Цей облягає міста і руйнує будинки нещасні,
Щоб попивати із чаш многоцінних і спати на Тірськім
Пурпурі; той над закопаним золотом труситься, чахне;
Той, оставпій, стойте перед рострами; ті розкошують.
Оплески вчувши гучні по лавах усіх театральних!
Ті ж, у затягах боях братерську кров розкропивши,
Ідуть на вигнання, покинувши рід і пороги вітчизни,
Іншого краю собі під чужинним шукаючи сонцем.

Ратаї розорює землю широко закривленим плугом;
З неї живе цілий рік, підтримує дім і державу,
З неї худобу годує і з гурту бичків надійніших.
І відпочинку не знає: то сад похилився гілками,
То розродилися вінці, то копи пажатого хліба
Звозити треба з рілл, виповняючи збіжжям комори.
Прийде зима — сікіонку сочисту пускати на олію;
Жолудем ситих свиней завертай у хліви. Лісовот
Ягоди, овочу повно осіння пора посилає;
І, розхилившись на всонні, рудіють важкі виногrona.
Любі дітки обступають його, з поцілунками виснуть;
Дім господарський додержує честі; молочні корови
Щедро набілом його оділяють; на лузі веселім
Вперті одне на одне цапенята наставили ріжки.
Свята надходять. В траві розпростершились, у дружньому колі

Круг святкового вогню та заквітчаних чащ, закликає
Жертвою він і зливанням тебе, о Ленею; на в'язі
Ставить мету для пастуших списів, і засмалене тіло,
Звикле до вправ, оголяє пастух для сільських перегонів.

Тим старосвітським звичаєм жили і сабіняни давні;
Ромул його шанував. З ним Етрурія сил набувала;
Вірний звичаєві, Рим став найкращим містом у світі,
Сім сусідніх горбів однією обвівши стіною.
Поки всесвітне берлб не дісталось цареві Діктей;
Поки важерливий люд ще не різав биків на поживу,
Так золотий утішався Сатурн на землі плодовитій.
Сурен тоді бойових не чутъ було звуку різкого,
І на твердому ковадлі залізних мечів не кували...

Так, але всю уже путь ми на полі пройшли скаковому,—
Коням з гарячої шії пора хомути поздімати.

ОРФЕЙ І ЕВРІДІКА

(IV, 453—529, Оповідання Протея)

Горе твоє і біду заподіяла божеська воля:
Тіжкий покутуеш гріх, ще й кара ласкова занадто.
Тільки б погодилася Доля, Орфей би нещасний подвоїв
Міру твоїх бідувань за смерть Еврідіки дочасну.
Та пригадай, як вона понад струннем тікала від тебе.
В травах високих, що берег вкривали, тоді ненароком
На ядовиту гадюку вона наступила — о леле!..
Приязні хори дріад плачом обізвалися в горах.
Склі Родопів по ній смуткували, і гетів країна,
І верховини Пангеї, і люд войовничого Реса,
І Оритія, і Гебр многоводний... Співець же невтішний,
Лірний струні довіряючи біль і скорботи любові,

Тільки про тебе, кохана, на березі моря самотній,
Тільки про тебе співав од рана до сутінів ночі.
Навіть в лечери Тенара, в ті паші Плутона неситі,
В темні гаї непроглядні, понурого сповнені жаху,
Він увіходить, простуючи в царство грізного владики,
Де незворушні серця, неподатні на людські благання.
Але на звук чарівний з глибин щонайглибших Ереба
Товпляться тіні легкі, примари, позбавлені світла,
Мов незліченних пташок в деревах перелякані зграй,
Як од вершин проганяє їх сніг або сльоти холодні.
Тут матері і батьки; змарні, знесилені смертю
Постаті давніх героїв; дівчата, що вмерли до шлюбу,
І юнаки, що на очах батьків у вогні спопеліли,—
Всі, кого чорне багно, невірні й гидкі очерети
Ta драговинна нетеча Коціту навік ув'язнили,
Ще й дев'ятьма оборотами Стікс oddілив од живущих.
Весь, до найдальших осель, заслухавсь здивований Тартар,
Сірі вужі Евменід — тій коси страшні — не сичали;
Цербер не смів роззявляти потрійної пащи своєї,
І Іксіонове колесо, гнане вітрами, спинилось...
І вже вертався співець, підіймаючись вгору, до сонця,
Муки пекельні пройшовши, здобувши свою Еврідіку,
Що поспішала позаду, покірна словам Прозерпіні,
Як, перейнятій нараз напівбожевільним бажанням
(О, коли б чорний Аїд міг прощати такі почування!..),
Він зупинився і, знеможений духом, забувши умову,
На Еврідіку поглянув, уже на порозі яснобуму.
Жаль невимовний! Розбито угоду з царем попідземним!

Тричі нечуваний грім прокотився над плесом Аверну.
«Леле! — озвалася вона... — Хто нас губить, Орфею
нешчасний,
Хто прогнівився на нас?.. Недоля мене повертає
В темрявий Орк, і ніч налягає на зір мій померклий...

Любий, прощай! Я уже не твоя і даремне до тебе
Я простягаю долоні, пойнята підземною ніччю.
Так промовляла вона і раптом, як дим у повітрі,
Шезла з очей... І даремно він мчить, розпростерши обійми,
Тільки повітря він ловить руками. Даремно він рветься
Щось настанку сказати їй, крикнути,— весляр невблаганий
Вдруге його не бере на той бік багнистої хвилі..
Що йому діять, як знову благати йому за дружину,
Слізьми якими, якими словами й до кого молитись..

Сім, переказують, місяців він побивався і, тужний,
Попід бескетами в горах і над течією Стрімону,
Горе своє повідаючи зорям північні холодним,
Лютих зворушував тигрів, дуби поривав за собою.
Так Філомела в кущах, під широким наметом тополі,
Ніжне поріддя шукає своє молоде і безпере,
Як, постерігши гніздо, хто жорстокий поб'є пташенята.

Плаче щоніч на гіллі, незрівнянну виплакує пісню
І поновляє її, навіваючи туту щемлячу.
Серце співцеві не вабить ні шлюб, ні солодке кохання,—
Гіперборейські льоди, Танаїду засніжені луки,
Ниви Ріфейські, морозами куті, обходить, самотній,
В скаргах своїх поминаючи Діта змарновану ласку
Та незабутнє подружжя. Ціконські жінки, розлютившись
За повсякчасну зневагу, на оргії Вакха всенощній
Вбили Орфея і тіло його розметали по полю.
І як білішу від мармуру мчав його голову стяту
Гебр Еагрійський по вирах найглибших, уста похололі
Все вимовляли ім'я Еврідіки. Тебе, Еврідіко,
Кликала вірна співцева душа, покидаючи тіло,
І «Еврідіко» луною той кліч береги повторяли.

ЕНЕІДА

(I)

Збройного славлю звитяжця, що перший з надмор'їв
Троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юптони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив,
Лацію давши пенатів, а з ними— і плем'я латинське,
І Альбалонгу стару, і мури високого Рима.
Музо, повідай мені, чим саме прогнівана тяжко
Чи то покривдженя чим, цариця богів засудила
На позлічені труди та нещастя побожного духом
Батька й вождя, як богиня — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було — фінікійського люду осада,
Звалось воно Карфаген на лібійському березі, проти
Тібрових гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть і Самос забувши для нього; там зброя богині,
Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном
народів,
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійські.
З'явиться люд, підкоритель земель, воївничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лібійська: так випряли парки.
Все те Сатурнія знає і кров ще пригадує свіжу,
Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів.
Ше ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву,
Ше, притаївшись, в серці живуть її й вирок Паріса —
Прикра зневага краси божественної,— й рід непависний.
І Галімеда, на небо узятого, шана висока.
Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих,—

Все, що зосталось від люті данаїців і зброї Ахілла,
Не підпускала до краю латинського; довго і гірко,
Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
Стільки страждання лягло на підвальнини Римського роду!
Вже вони кинули берег Сіцілії, вийшли у море
І під вітрилом веселим запінену сіль розтинали,—
Мати ж Юнона, у серці довічну роз'ятривши рану,
Мовить собі: «Ta невже я не дужа дійти перемоги
І від Італії геть одвернути владику троянців?
Доля боронить мені. Хіба ж не спалила Паллада
Флоту аргівську, а сильний насад потопила у морі
За навіженство самого лише Ойлеїда Аянта?
Батьківським бистрим перуном метнувши із хмар
піднебесних,

Іх кораблі погромила, нуртам на здобич oddавши,
А самого ватажка, що полум'ям дихав смертельним,
Вихром грізним пойняла і на гострій скалі розі'яла.
Я ж, небовців повновладна цариця, сестра і подружжя
Батька богів,— і стільки вже літ з одним лише родом
Марно борюся. Та хто ж після того святу, боговиту
Волю Юнони вшанує і дасть їй офіри побожні!»
В серці розпаленім думи такі обертаючи потай,
Лине цариця на острів Еолію, в те родовище
Бур і дощів ненастаних. Цар Еол в печері великий
Там непоборні вітри та бурі усі громоносні
Міцно тримає в обладі, гамуючи їх ланцюгами.
Ремствуєть буйні і, гомін збудивши вгорі нездоланий,
Б'ються довкола замків. Цар Еол сидить у твердині,
Берло в руках, і втишає їм лютъ, і прискромлює серце.
Бо ж попустити їм, море і землю, і горішне небо —
Все рознесуть буревійні і геть розімчать у просторах.
Тим-то владика світів і замкнув їх у чорні яскні
І, опасаючись сам небезпеки, важкою горою
Іх привалив і наставив царя, що на праві незломнім
Міг би їм волю давати і знову до рук прибирати.

От до того царя і вдалася покірно Юнона.
Ёоле! Владі твоїй господар людей і безсмертних
Хвилі віddав — і власкавлювати їх, і здіймати вітрами.
Плем'я вороже мені випливає на море Тірренське,
Трою у край Італійський везе і звіттяжених ларів.
Сили вітрам вадихни, поруйнуй кораблі, потопи їх,
Трупом плавців укриваючи тоні морські безбережні.
Маю я в почеті німф найприкметніших дві семeriці;
Вродою дивною з них найповабнішу — Деіопею —
Нині ж тобі прирікаю віддати у шлюб непорушний:
Хай, за послугу твою нагородою бувши, з тобою
Вік проживе і нашаддя тобі подарує вродливе.
Ёол говорить: «Я твій, о царице! Чого б не схотіла,
Маєш лише зажадати, а виконати — мій обов'язок.
Ти мені царство мое присудила, дала мені частку
Від повновласті Юлітера, ти мені там дозволяєш
Божеські учти одвідувати, тут — керувати вітрами».
Мовив, і гору порожню у бік патерищею б'є він,
І відкриває отвори, і, в лаву струнку вшикувавшись,
Подуві всі вилітають і вихрами линуть на землю;
Наполягають на море і все до вуртів щонайглибших
Збурюють разом — і Евр, і Нот, і бурхливістю знаний
Афрік, — і хвилі могутні па берег віддалений катять.
Крик розітнуся на морі, кóдол та щогли скрипіння.
Хмари, набігши раптово, у тевкрів з очей виривають
День і небесну блакитъ. І ніч нависає над морем.
Загуркотіла твердінь, блискавками мигоче рясними;
Де б не поглянув, усе неминучою смертю грозиться.
Ралтом безвладність холодна на серце Енееві впала,
Стогін зірвався йому і, руки здіймаючи вгору,
Кличе він голосом дужим: «Які ж бо ви, браття, щасливі,
Що у батьків на очах, під високими мурами Трої
Стрінули смерть у бою! І ти, найсильніший з данаїв,
Тідіде, чом я не зміг на полях Іліона загинуть
І від правиці твоєї із кровію душу проліяти —

Там, де Гектор упав під списом Еакіда, де велет
Ліг у бою Сарпедон, і стільки щитів і шоломів
Котить по дну Сімоент між тілами героїв полеглих».

Стогне й метається він. А буря реве Аквілоном,
Вкрай обірвала вітрила і хвилю до зір підкидає.
Ламлються весла. А море носи кораблям одвернуло,
Б'є у боки, у облавки, горою паде на помости.
Ті — на шпилі водянім, а ці западаються в яму.
Дно оголилось. У пісках кипить і бушує негода.
Нот розходився і три кораблі на приховані скелі
Мчить (той хребет величений, що з хвиль виринає

глибоких,
Зве Вістарями народ італійський), а Евр, завертівши
Друге тройкó, гонить їх мілководям — аж глянути страшно!
І посадивши на бродах, пісковатим валом обносить.
От уже човен з насадом Лікійським та вірним Оронтом
Перед очима в самого Енея бурун височений
Б'є по кормі, а старого керманиця сторч головою
В море змиває і, тричі на місці судно обернувші,
На пожертя віддає ненатлім нуртам та глибинам:
Поодинокі лише виринають плавці у розложисті тоні,
Дошки, і збіжжя троянське, і зброя пливе по безоднях.
Вже Ільйонеїв міщний корабель і дебелій Ахатів,
Той, що Абанта тримав, і той, що Алета старого
Бурею вщент переможені, закріпі всі розхитались
І крізь щілини роззвялені воду солону вирають.

Тою порою, що спінений Понт розгукався і плеще,
Вчув і стривожився вельми Нептун,— що негода зірвалась,
Що від найглибшого дна знадобилися хвилі,— і, плеса
Збурених вод оглядаючи, голову зносить над морем.
Бачить Енееву флоту, по хвильях розкидану різно,
Троїв, знеможених бурею та руйнуванням небесним;
І відкриваються братові злість і підступство Юони.

Кличе до себе Зефіра та Евра і мовить поважно:
«Чи не занадто звіряєтесь ви на свій рід і потугу?
Як то без волі моєї, вітри, моря й суходоли
Важитесь ви помішати і гори такі нагромадити?
Я вас! І дайте-но море розлоге мені вгамувати,
Карою мусите ви сваволю мені відкупити.
Миттю втікайте і так ватажкові своєму скажіте:
Що не йому панування над морем і тризубень царський
Жереб судив, а мені. У скелях своїх велетенських,
Вашому стоїці, Еvre, хай Еол собі розкошує
В гідності царській і бурі скоряє собі у темниці».

Ще й до кінця не домовивши, море набрякле гамує,
Нарізно хмари жене нагромаджені, сонце виводить.
Пильний Трітон і легка Кімотоя з підвояних рифів
Зводять човни, а володар обом помагає тризубцем
І розгрібає піски, втихомирює хвиль нарікання,
І по свічадах морських помчав у легкій колісниці.
І як на вічах не раз велелудних буває, коли там
Заколот несамовитий повстане і чернь ворохобить,—
Вже головешки летять і каміння, поблискую зброя.
А зауважать нараз чоловіка, заслугами, честю
Знаного людові, і замовкають, і слухають пильно,
Він же царює речами і пристрасті їм утишає,—
Так і на морі бурхання та гук западаються, скоро
Поверхню всю оглядаючи, під розпогодженим небом,
Віжки пускаючи, мчить панотець на колесах покірних.

Зморені тяжко, енееви прагнуть мерцій досягнути
Берега і до лібійського ґрунту човни привертають.
У суходолі глибока западина є там, і острів
Супроти неї, і затишна гавань, утворена ними.
Хвилі морські не доходять затоки, об остров розбивши;
Склі зусуди її обступають, двома стрімчаками
В небо спинаючись грізно, і широко води погожі

В затінку їх спочивають. Ліси по шпілях зеленіють,
Сонцем облиті, а далі затінений гай простягнувся.
Глянувши просто — печера тьмна під навислим камінням.
В ній джерела журкотливі і приступки в скелях природні,
Німфам — домівка. І суднам не треба там цепом залишним
Берега братись, ні скривленим якорем дна добувати.
В заводі ті і вступає Еней із сьома кораблями —
Все, що зсталося йому, і, тухою за суходолом
Пбйняті, зразу ж на берег вискають люди троянські,
Ріння усе надбережне вкриваючи змученим тілом.
Тут щонайперше Ахат, роздобувши з кременя іскру,
Листом сухим підхопивши її і поживи додавши,
З того запасу небавом багаття живе розкладає.
Інші виносять Церерине зерно, водою попсуть,
Та розмайте до нього знаряддя, і, що надається
До уживання, сушать в огні, і мелють на журнах.

Тою ж порою Еней на узгір'я виходить; на море
Дивиться він, далечінь оглядає, чи де не забачить
Гнаного вітром Антея, фрігійські човни-двоєрядки,
Капія або Каїкову зброю на кермі високій.
Жодного човна! Та от — примічає він — трое оленів
На узбережжі блукають, а далі весь рід їх пасеться,
Довгюю в жизній долині простягшись ген-ген чередою.
Тут він спинився, і лука бере, і стрілу прудколетну
На тятиву накладає, узявиши її від Ахата.
Ціліть спочатку у трьох вожаїв, що їх роги гіллясті,
Мовби дерева, зростають; а потім, сполохавши рід весь,
Стрілами гонить у гай густолистий і лук залишає
Тільки тоді, коли семеро дужих звірів показніших
Впали на землю, до суден троянських числом дорівнявшись;
Потім іде до причалу, і здобич мисливську паює
Поміж човнами, і вина, що добрий Аест павантажив
На кораблі, коли воїн острів Трірого лишали,
Теж роздає, і братчикам тугу гірку розважає:

«Друзі, та чей же досвідчені ви у пригодах скорботних!
В гіршій біді витривалі! Минуться і ці небезпеки.
Знаєте Сцилліне ви навіженство, і скелі співучі
Бачили зблизька, і камінь Циклопа у пам'яті вашій
Ще не минувся... Верніть собі звагу, а розлач і тугу
Далі женіте. І злигодні любо колись пригадаєм.
Крізь розмаїті нещасти та крайнощі всі незчисленні
В Лацій простуєм тепер, де мир і господа спокійна
Нас дожидає, де Трою призначено нам оновити.
Отже, кріпіться і серцем до країці долі готуйтесь».

Так промовляє і сам, пе виходячи з мук і тривоги,
Світлом надії горить, і з болем сердечним тайтесь.
Ті ж, захопившись собі біля страви, бенкет уряджають.
Оббліувавши оленів і потрух увесь повиймавши,
Тут вирізають шматки соковиті, стромляють на рожна,
Там казани повиносили мідні, багаття розводять,
Стравою потім підживлюють сили; простершися в травах,
Ласують давнім вином, дичину споживають добірну.
А як вдоволено голод і набік одсунуто їжу,
Друзів утрачених образ у теллих словах поновляють;
Страх і надія приходять по черзі: то бачать живими,
То видається,— загинули й поклику вже не почуто.
Сам же Еней боговірний оплакує надто Оронта,
Тяжко зітхає над долею Аміка, тужить за Ліком,
Та неподоланим Гією, та непоборним Клоантом.

Бенкетування кінчалось, коли з верховини етеру
Глянув Юпітер на море вітрильно-крилате, на землі
Та узбережжя, на різні народи і, в небі спинившись,
Божеські зорі свої затримав на Лібійському царстві.
І як турботи такі обертав він у серці, до нього,
Ніжна й смутна, блискучими слізами зрошаючи очі,
Так удається Венера: «О ти, що ділами смертельних
І несмртельних одвіку владаеш і мечеш перуни!

Що мій Еней заподіяти міг проти тебе такого,
Що учинили троянці, що стільки вже лиха зазнали
Ради Італії, і, безтаканні, спочинку не знайдуть?
Ти ж нам подав обітницю, що в упливі часу побачим
Ми злакомитих мужів од крові і племені тевкра,
І подолають вони суходоли і море підіб'ють.
Нині ж яка новина обітницю твою заступила?
У жалібному занепаді Трої, у темних руїнах
Я утішалась, що доля неласку давнішу відкупить,—
Нині ж ті самі нещастя женуть переможений люд мій
Знову,— і де положив ти, о царю, кінець бідуванням?
Мір же Антенор, із тиску данайської зброї пробившись,
Без небезпеки в затоку пройти Іллірійську — і далі
В царство Лібурнів і вустя Тімава-ріки обминути,
Що, упадаючи голосно з гір дев'ятьма гечіями,
В море спішить, і рокоче, і зрошує луки родючі.
Там осадив він Патавіо-місто і втомленим тевкрам
Дав пристановище, людям тубільним ім'я залишивши,
І, заспокоївші зброю троянську, спочив тихомирно.
Ми ж породіння твое, що небо нам вблиш одкрити,
Втративши знов кораблі, на поталу єдиній (о горе!)
Дані павік і розлучені з краєм своїм Італійським.
То нам заплата за нашу побожність? І берло новітнє?»

Та, посміхнувшись, батько богів і людей сотворитель
Оком повів, що єднає негоду і небо ласкавить,
І приголубив дочку, у відповідь їй проказавши:
«Марле тремтиши, Цітере. Нерушно стоїть твого роду
Доля обіцяна. Місто побачиш і мур Лавінійський,
Суджений з предку віків, і до горішніх зір запровадиш
Мужнього серцем Енея. І слово мое непохитне.
Син твій (скажу я тобі, раз турбота тебе непокоїть,
І таємниче прийдешнє з сувоїв судьби прочитаєш),
Син твій Італію сповнить борнею, і люд войовничий
Скорить собі, і звичай уставить, і мури спорудить.

А як на царстві Латинському трете мине йому літо
І як утрете минеться зима по здоланню рутулів,
Отрок Асканій, що нині Іула йому надається
Імення (бо ж Ілом не зватись йому, як нема Іліона),
Тридцять великих кругів годових пануватиме потім
І з лавінійського міста оселю свою королівську
Перенесе до міцної знаряддям і Довгої Альби.
Триста її літ царювати і славитись родом троянським,
Доки царівна-жрекіння, від Марса самого вагітна,
Ілія в світ не появить свого порождіння двоїного.
Тут під покровом вовчиці рудої згодований гойно
Ромул підгорне свій рід, і Марсовим муром оточить,
І на своє імено нарече його римським народом.
Цим уже я не кладу реченців і межі не знаюджу,—
Владу судив без кінця. І навіть Юнона напасна,
Що ненастanno моря, й суходоли, і небо турбує,
Серце одмінить своє і буде zo мною плекати
Римлян, володарів світу, зодягнене тогою плем'я.
Так ухвалив я. Часн довершаться — і прийде година,
Що племено Ассакове славні уярмить Мікени,
Фтію і Аргос підбитий примусить собі слугувати.
І народитися має у роді славетному Цезар,
На Океані потугою знаний, а славою в зорях —
Юлій, на імення спадкове Іула-царя наречений.
Радо зустрінеш його, як дарунками Сходу розкішний,
Вступить у небо, і будуть його в молитвах поминати.
Вік злагідніє тоді і війни в непам'яті згинуть,
Веста, і Вірність днедавня, і Рем, і Квірін одностайно
Будуть права уставляти. І щільно на засув залишній
Візьмуться брами Незгоди: всередині ж люта Ненатлість
Сяде на зброй самотня і, вся спижевими вузлами
Туго пов'язана, в люті даремній заб'ється, заскиглить».

Так проказав він і Майну парость з висот посилає,—
Щоб і земля, і Карthagині свіжопоставлені мури

Не відмовляли гостинності тевкрам, і владна Дідона
Їх прийняла у своїй володіння. І лине звістовник,
Веслами крил гребучи. І от він у краї Лібійськім
Діє по слову володаря, і залишають пунійці
Давно свою неподатливість. Надто ж цариця голубить
В серці своїм тихомир'я і лагідну щиру зичливість.

А боговірний Еней, цілу ніч змарнувавши у думах,
Скоро світанок зійшов благодатний,— ухвалює вийти
І роздивитись кругом, до яких узбережжів прибila
Їх непогода, і хто тут насељником — звір чи людина,
Щоб по розвідниках друзям усе розповісти достоту.
У гущині непроглядній, в западні скель прямовисніх
Судна свої укриває, затишні гаєм дрімучим.
Сам же рушає, Ахата єдиного взявши з собою,
На раменах два великі списи з поконеччям залізним.
Тут йому мати назустріч з середини лісу виходить,
Діви спартанської образ і вбрания уявши на себе
Або тракіянки стати Гарпаліки, що кіньми правує,
Випереджаючи в гоні шаленім вітри прудкобіжні.
Наручний лук за плечима у неї — звичаєм мисливським;
Куцері дало свавільному вітрові; голі коліна;
Одіж хвилясту підв'язано тugo вузлом непорушним.
Мовить вона: «Чи не бачили ви, о юнацтво добірне,
Десь іншароком сестрічки моєї, що тут заблукала —
Із сайдаком і плямистою шкорою рисі на плечах,
Може, де вепра напавши неситого, криком гонила?»
Так проказала Венера, і син одповів їй Венерин:
«Жодної я із сестричок твоїх нечував і не бачив,
Діво! Не знаю твого величання. Лицем — несмertельна,
Не про людину звістує твій голос, ти, певно, богиня!
Хто ти, сестра Аполлона чи німфа яка богорівна,
Будь милосердна і горя тягар одпусти нестерпучий.
Під небесами якими, в якій стороні пробуваем —
Нам розкажи! Бо, не бачивши люду, не знаючи краю,

Блудимо тут, бурунами морськими та бурями биті:
Гойні офіри за те від правиці моєї побачиш!»

Мовить Венера: «О ні! Я такої не гідна пошани:
Так повелoso у нас, у тірійок, — при зброй ходити
І пурпурний на літках високий котурні шнурувати.
Царство ти бачиш Пунійське, тірійця Агенора місто;
Землі ж належать лібійцям, в оружнім бою нездоланим.
Влада в руках у Дідона, що з міста тірійського вийшла,
Дівера кривд уникаючи. Довга то повість, багато
В ній плутанини — я тільки верхи перегляну з тобою.
Звався Сіхеем її чоловік і був найбагатший
У філікіянах. Щиро любила його бідолашна
З першого дня, як її, непорочну, до чесного шлюбу
Батько віddав. Царем же у Тірі був брат молодого —
Пігмаліон, із наземних усіх найлютіший злочинця.
Скоро незгода між ними постала, і брат нечестивий
Потай убив необачного лезом підступним Сіхея
Край вівтаря, засліпивши золотом і братової
Шлюб споневажив; і довго таїв заподіяну кривду,
Вигадки плів і надіями марними зводив Дідона.
Та незабаром у віщому сні перед нею з'явилася
Тінь непохована. Звівши обличчя бліде, дивоглядне,
Викрила їй храмову таємницю, і груди пробиті
Її показала, і навіч явила злочинство цареве.
Радить покинути край і тікання своє приспішити,
А на підмогу в дорозі показує скарб потаємний,
Пильно укритий — незнаного срібла та золота купи.
Вражена тим, товариство собі добирає Дідона.
Всі, кого жах, і неназисть, і лютъ до царя поєднали,
Сходяться. На кораблі, що у місті в той час нагодились,
Зносять скарби і вантажать. І от уже плине по морю
Пігмаліонове золото. Жінка все те довершила.
Так і дістались до краю, де нині стоять велетенські
Мури і зноситься гордий нової Карthagіни замок.

(Землю купили, і Бірса славетному ґрунту наймення —
Скільки воловою шкурою можна було охопити).
Але хто ж ви і з яких узбережжів сюди заблукали,
Звідки й куди ваша путь пролягає?» І так на той запит
Відповідає Еней у глибокім зітханні сердечнім:

«О, коли б я розповів од самого початку, богине,
І коли б ласка твоя про злигодні наші послухать,—
Веспер раніше б замкнув небеса і день упокоїв.
Нас од старинної Трої,— як тільки до вашого уха
Славне наймення долинуло Троя,— по довгих блуканнях
Буря свавольства прибила до цих узбережжів лібійських.
Я — боговірний Еней, що пенати у ворога вирвав,
Взявши на свій корабель, і славою знісся до неба.
Плину в Італію я, до роду свого, що походить
Від громовладця самого. У морі Фрігійському мав я
Двадцять суден, і мати богиня мені помагала,
Ледве одна семериця від Евра та хвиль заціліла;
Сам я, забутий, нужденний, блуджу у пустелі лібійській,
Гнаний з Європи, від Азії гнаний». Та дальшої скарги
Не припустила Венера і так йому в річ упадає:

«Хто б ти не був, але думаю я, що в опіці небесній
Ти пробуваеш, коли до тірійських осель доступився.
Далі простуй, поки дійдеш цариціних славних порогів.
Знай, що твое товариство і судна твої врятувались —
І до безлечних заток з вітерцем ходовим завертують —
Чей же немарно мене ворожіння батьки научали!
Глянь, як ця лебедів зграя кричить у повітрі, весела,—
Іх од етерніх висот Юпітерів птах, заletівиши,
В чистому небі полохав, а пізні, у ключ розвернувшись,
Ті поспадали додолу, а ці — де їм сісти, шукають!
Як вони, лиха уникнувши, дужими крилами плещуть!
Як у повітрі окреслюють кола, ячать і співають!
Так і твої кораблі і твое молодецтво троянське

Або на котвах стає, або до причалу прямує.
Сміливо ж далі іди, куди стежка твоя завертає».

Мовила — і відвернулась. І тут зарожевіла шия,
Амброзіальне волосся тонким ароматом війнуло,
Шата коротка опала додолу: в ході і поставі
Справжня богиня нараз об'явилася. І зразу ж володар
Матір пізнав і словом тужливим услід обізвався:
«Нашо, жорстока, облудною статтю ошукуеш сина
Ти невідступно? Чому б я не міг твоїх рук доторкнутись,
І говорити до тебе, і голос почути правдивий?»
Так нарікає і кроки свої скеровує в місто.
І подорожнім Венера заслону дає із туману;
Мовби плаща із густого повітря на них накидає,
Щоб не помітив ніхто, і кривда ніхто не подіяв,
І на путі не задержав питанням про ціль і дорогу.
Справивши те, подалася до Пафу свого і, весела,
Пишну домівку свою повітала, де сто її храмів
Зносять кадила сабейські і свіжими квітнуть вінками.

Далі ідуть подорожні, куди їх тропа закликає,
І незабаром стають на горбі, що над містом панує,
Маючи замок насупроти себе грізний оборонний.
Дивом дивує Еней на споруду таку — між землянок,
Дивом дивує міським бурковицям, і брамі, і людям.
Пильно до праці взялися тірійці: ті мури мурують,
Щоб докінчiti фортецю, підкочують брили камінні,
Інші для власних осель позначають ґрунта борозною,
Треті суди устанавливають, сенат та уряди найвищі,
Гавань поглиблюють там, а тут підмурівки виводять
Задля сидінь театральних і просто у камені дикім
Повирубали колони — майбутньої сцени покрасу.
Все те роботу бджолину нагадує: лесь у початку
Щедрого літа, у променях сонця, по луках зелених,
Грає бджола молодими роями, або запахущий

Мед запасає і нектаром повнить тісні комірчини,
Або прибуток збирає від новоприбулих і трутнів.
Плем'я ледаче від повних уже щільників одганяє.
Праця і рух — і дихає медом щільник ароматний.
«О щасливі! У вас уже мури міські виростають»,—
Мовить Еней, і покрівлі з вершини горба оглядає,
І, оповитий туманом, спускається (річ неймовірна!).
В людське живе осереддя, нікому з людей не помітний.

Тінявий гай зеленів посередині міста, де, кажуть,
Пуни, вітрами та борвієм гнані, як вийшли на берег,
Зразу ж признаку собі одкопали — ту голову кінську,
Що показала Юнона-цириця, звістуючи місту
Славу гучну у боях і надовго спрятливе щастя.
Тут і поставила храм величавий Дідона Тірійська,
Щедрій дарами і доброю міццю Юони багатий.
Міддю оковані сходи здіймаються; мідні одвірки
Падали в око, і міддю бляховані двері рипили.

Тут, у святому гаю, новина несподівана гонить
Сумнів і жах; тут уперше Еней починає плекати
Ясну надію, і певність — що лихо мине — віднаходить,
Бо ж біля храму, ждучи на царицю і кожну оздобу
Переглядаючи пильно, дивуючись долі і щастю
Міста нового і шану віддавши митцевому хисту
Ta працьовитості, бачить події нараз іліонські —
Битви, що гомоном слави в широких світах пролунали:
Тут і Пріам, і Атрід, і Ахілл, обом ненависний.
І зупинився Еней: «Чи є де крайна, Ахате,
Місце чи є на землі, де б злигодіїв наших не звали?
От він, Пріам! Ще є нагорода за честь і за гідність.
Є ще на світі сльоза і до подвигів людських пошана,
Не потерпай же: ця слава віщує тобі порятунок!»
Мовив і очі живить на марнім німім малюванні,
Тяжко зітхає, і котяться слізози потоком нестримним.

Тут йому видко, як, лавою ставши довкола Пергаму,
Граї назад подаються: натиснула молодь троянська;
Там одступають фрігійці: жene їх Ахілл шоломенний.
Трохи оподаль на очі йому навертаються білі
Резові шатра, той табір, у першому сні нерухомий,
Що різаниною Тіділ кривавий його запустошив.
Грекам дісталися коні гарячі: ще й корму не встигли
Покушувати троянського, ні у Скамандрі напились.
З іншого боку летить у бою обеззброєний Тройл,
Хлопчик нещасний, що став до борні з незрівнянним

Ахіллом.

Коні несуть його — він же у возі відкинувся навзнак,
Віжки тримає, а кучері чорні метуть бойовище;
Спис обернувся, і вістря дорожній розкраслює порох.
Далі троянки ідуть, розметавши по плечах волосся,
До віттарів невблаганної серцем Паллади, і пеплум
Їй на офіру несуть, і в розпаці б'ють себе в груди —
Діва ж сидить на престолі і погляд від них одвернула.
Далі бездушного Гектора втрете Ахілл-переможець
Круг Іліона волочить, щоб потім за золото 'дати.
Стогін тяжкий виривається з серця Енееві, скоро
Бачить він друга забитого зброю, і тіло вояцьке,
І неозброєні руки Пріама, з молінням простерті.
Він помічає себе серед тиску ахайів чільниших,
Шики прибульців зі Сходу і Мемнона чорного панцир;
Бачить округлі щити — амазонок ряди незчисленні;
Пентезілея веде їх до бою, грізна, вайовнича
І, пояском золотим підв'язавши оголені перса,
З чоловіками вона не бойтесь змагатися збройно.

Поки троянець Еней оглядає картини дивочні,
Поки стоїть і німує, віддавши весь спогляданню,—
До будування цариця іде, незрівнянна на вроду,
А за царицею слідом добірного вицвіт юнацтва.

Як на Евротовім березі або на горах Цінтійських
Водить Діана танок, і зусиди прилипнуть до неї
Хори легкі Ореад. Вона ж сайдака перекине
Через плече і рушить, найвища з богинь олімпійських,—
Що то за радість тоді вповіває Латонине серце!
Так і Дідона сіяла красою і йшла в осереддя
Праці і всіх закликала до міста майбутнього братись.
Перед дверима богині, під дахом високого храму,
Сіла на троні вона, в оружному колі вояцькім.
Суд вирікала, закони заводила і поміж людьми
То постановою, то жеребком розкладала роботи.
Тут несподівано бачить Еней, як у збігові люду
Мужній Клоант, і Сергест, і Антей до святині надходять
З іншими тевкрами, що налітна на просторищах моря
Буря скопила і в сторони їх розімчала далекі.
Вражений дивом, спинався. Від радості та небезпеки
Розхвилювався Ахат. І бажанням горять потиснути
Дружнє правоцю, і тяжко турбується дальшою миттю.
Затамувавши чуття, із туманної стежать обслони,
Доля яка перстріла мандрівників, де залишились
Іх кораблі, і для чого сюди прибувають? Бо ж тлумом
Сходяться від кораблів і храм виповняють благанинам.
Ледве зайшли під склепіння, і дано їм слово держати.
Іліоней, найстаріший з усіх, починає лагідно:
«Ти, о царице, що з ласки Юпітера тут осадила
Царство і люд непокірний єднає собі правотою!
Ми — переможені тройці, всіма наблукавши морями,
Молим тебе: не давай наших суден на здобич огневі!
Зглянися над людом побожним, спізнай наше горе

смертельне.

Ми не пустошити землю лібійську сюди заблукали
І не збираємось чорним грабунком човни навантажити:
Ні, в переможених серце від тих зазіханнів далеке.
Є сторона — Гесперійською греки її прозивають,—
Давня країна, прославлена військом та ґрунтом родючим,

Люд енотрійський її оселив — та нові покоління
Стали, на імення свого ватажка, італійцями зватись.
Ось ми куди прямували.
Ta несподівано бурю здійняв Оріон дошковитий
І, на обмілни нас ошалілим Австром погнавши,
Сіллю морською здолав нас, на скелі погнав непрохожі;
Тільки частина плавців до вашого ґрунту прибилася.
Але ж... який у вас люд? І яка сторона припускає
Звичай подібний? Гостинність чужа узбережжям тутешнім.
Зброя дзвенить, не дає і на край суходолу ступити.
Хай ви людей і смертельну їх міць держите у погорді —
Не зневажайте богів, на чесноту і гріх пам'ятливих.
Був у нас цар і державця Еней, що ніхто й не зрівнявся
З ним справедливістю, збройною міццю та духом побожним.
Якщо рокувало нині йому врятуватись і п'є він
Подих наземного світу і з тіннями ще не блукає,—
То не опасуйся: не пошкодуєш, що ти учинила
Послугу нам перед іншими. Є у Сіцілії царство,
Зброя, міста і владика Аcest од троянської крові.
Тільки дозволь кораблі до берега нам привернути,
Дерева взяти у лісі та весел собі настругати —
І як нам дано царя і братерства свого дочекатись,
Радісно ми попливем до Італії, в землю латинську.
Як же, володарю тевкрі, тобі не судився рятунок,
І простелились нурта над тобою, і згинув Іул наш,—
Ми подамося назад, до Сіканського моря, до селищ,
Звідки до вас прибули — до вождя і зичливця Аcestа».
Іліоней закінчив, і гомоном спільним озвались
Всі дарданіди.

Злегка цілом поникаючи, коротко мовить Дідона:
«Тевкри, одкиньте турботу і страху в серцях не тримайте.
Труднощі наші і царства несталість мені накидають
Заходи ті негостинні, те чуйне ґраниць пильнування.
Хто ж товариства енейців і хто Іліона не знає

Мужніх бойців? І облоги з нечувано лютим пожаром?
Бо ж не до краю серця здебелі у грудях пунійських
І не занадто од нас одвертається сонце живуще!
Чи до Гесперії рушите ви, на Сатурнові ниви,
Чи до Ацеста вождя, до Ерікса гір пожаданих,—
Вас я пущу безборонно і видам усе до потреби,
А побажаєте в царстві цьому залишитись зо мною,—
Місто, що нині будується, ваше. Виходьте на берег!
Трой чи тіріець — ніякої в мене одміни не буде.
О, коли б сам в цим же вітром південним сюди нагодився
Ваш оборонець Еней! По всьому узбережжю пошли я
Вірних гіаців і найдальші границі звелю обшукути —
Чей же блукає де-небудь в лісах чи по селищах людських?»
До глибини розворушені словом, Ахат і побожний
Батько Енея поривались давно уже мlu розірвати;
Тут до Енея звернувшись, хоробрий Ахат обізвався:
«Сину богині, яка в твоїм серці зринає ухвалу?
Бачиш, піщо не пропало, і братчики всі повернулись,
Тільки й нема одного, що на очах у нас поглинуло
Море розбурхане. Сталось — як мати тобі ворожила!»
Ледве промовив, як оболок темний, розлитий довкола,
Раптом прорвався і в чистому небі розвівся легко.
Станув Еней перед людом і, весь опромінений сяйвом,
Був раменами до бога подібний: бо ж мати Венера
Кучерям сина краси надавала, і юності відблиск
В лицях йому зарожеві і звагою словнились очі:
Кістку отак різьбярева рука оздобляє слонову,
Так у червоному золоті срібло та мармур ясніють.
І несподіваний так до цариці й до людського збору
Він удается: «Я з вами, не треба пошукаю! Ось я,
Троєць Еней, урятований з хвилі Лібійського моря,
Ти ж, о єдина, що глибоко болем троянським боліеш,
Що — недобитих данаями, на суходолах і в морі
Повною чашою горя напоєніх, голих, голодних —
Нас до господи й до царства свого прилучаєш! Несила

Нам, о царице, несила кому б не було із троянців,
В світі розкиданих, гідну подяку тобі уложить.
Хай несмертельні тобі (коли є нагорода побожним
І коли праведне серце в шанобі ѹще пробуває)
Гойно за те віддадуть. У якому ж блаженному роді
Ти із'явилася? Яких ти батьків звеселила собою?
Поки до моря спливатимуть ріки, поки в долинах
Перебігатиме тінь од шпилів, а в горішнім небі
Зорі живитися будуть, — наймення твое і чеснота
Підуть зо мною на всі мої дальші дороги». Промовив
І подає Ільйонееві праву, Серастові ліву
(Мужнього тисне Клоанта і мужнього Гю вітає).

Образ героя найперше Дідону вразив фінікійську,
Потім — нещасть його. І так вона мовить устами:
«Сину богині, яка тебе доля крізь ті небезпеки
Гопить? І сила яка до суворих країн привертає?
Ти ж бо той самий Еней, що Дárдана крові — Анхізу
Мати Венера на світ привела біля вод Сімоенту?
Тевкra я знала колись, як він до Сідону приходив
З рідного краю вигнанцем, щоб царство нове роздобути
Із запомогою Бела; а батько мій Бел, звоювавши
Кіпра багатого ниви, всю землю ту мав у обладі.
З ранніх ще літ по знаку мені злигодні вашого царства,
Слава троянська, і ти, і пелазгів царі вояковичі.
Навіть і ворог тоді іліонян хвалою підносив,
Пагінцем сам від троянського пня величався охоче.
Отже, вояцтво, і ви розгостіться у нашому домі.
Знайте, і я, лихоліттям досвідчена, довго терпіла,
Поки богове дозволили ці береги осадити.
Горя зазнавши, нужденним учусь і сама помагати».
Мовила. І одночасно Енея веде до палацу,
Упоряджає офіри безсмертним богам одночасно;
А товариству на берег наказує зараз послати
Двадцять биків і сотню великих щетинястих вепрів,

Сотню ягнят молодих і добре вгодованих маток,
Щедрі даруники святочного дня.
Уча тим часом розкішна готується в царських покоях;
Попід склепінням високим оздоба нечувана сяє:
Килими ткани красуються скрізь багрецем найдорожчим;
Срібне начиння столи обтяжає; у золоті кубків
Видко різьблені діяння батьків і вчинки численних
Витязів од найдавніших начатків пунійського роду.

Батько ж Еней — неспроможен без сина знайти супокою —
Каже Ахатові йти до причалів, і все розказати
Синові, і самого привести до пунійського муру
(Все про Асканія ніжно піклується батькова думка).
Каже він також узяти дари, що в руїні троянській
З полум'я виніс — плаща золотого в оздобі мистецькій
І дорого покривало, акантом шафрановим ткане,—
Вбраний Гелени-артіг'янки (як із Мікен знакомитих
До нечестивого шлюбу в далекий Пергам поспішала.
Їй же від матері Леди дісталося те в подарунок),
Берло узяти веліть, що носила колись Іліона,
Старша з Пріамових дочок, і перлів разок многоцінний,
І діадему з подвійною грою каміння і золота.
І до човнів поспішає Ахат — доконати веління.

А Цітерея тим часом новий обмірковує задум,
Заходів інших береться: щоб, постать свою відмінівші,
Замість Іула, Купідін мерцій приступив до цариці,
І подарунки віддав, і коханням їй висушив кості.
Їй увиждається зрада. Тірійського слова двозначність
І невгамовна Юнони злостивість тривожать їй серце.
І, невпокійна, до сина крилатого так промовляє:
«Сину мій, владо моя, що единий у цілому світі
Стріли Тіфові батька богів і вождя зневажаеш,
Сину, до тебе вдаєсь, до безсмертної сили твоєї.
Знаєш гаразд, як твій брат Еней, блукаючи морем

Вздовж берегів негостинних, спізнав усю лютъ і запеклість
Серця Юнони; ти сам вболівав над моїм бідуванням.
Нині ж Дідона його фінікіянка лагідним словом
Щиро у себе держить. Та Юнони боюсь я, що може
Все відмінити: нестерпить вона повороту такого!
От я й гадаю, на хитрощі взявши, огонь розпалити
В серці Дідона, щоб навіть богині воно не корилось
І до Енея коханням великим, як я, прив'язалось.
Як осягнути того — послухай моого научання.
Царствений хлопчик Асканій, турбота моя найдорожча,
Батьківській золі покірний, іде до сідонського міста
І подарунки несе, від пожару та хвиль позосталі.
Сном огорнувши його, на Цітеру візьму його дальню
Або у храмі укріплю своїм на горі Ідалійській.
Щоб здогадатись не міг він і нам перешкодою стати.
Ти його образ візьми на єдину добу — і, хлоп'ятко,
В іншій подобі хлоп'ячій царицю мені ошукаєш.
І як до серця тебе, звеселившись, пригорне Дідона
Серед бенкету дзвінкого, за спіненим кубком Ліея,
Як обійтися почне і цілунками пестити рясно,—
Ти їй огонь потаємний навій і трутізну підступну».

Матері слову кориться Амор і згорнув свої крила,
І виступає, веселий, Іула ходу перейнявши.
Мати ж Венера на вії Асканія сон супокійний
Зводить, і, ніжно на теплому лоні своїм пригорнувши,
До Ідалійського гаю відносить, і там в майоранах
Пестити тонким ароматом, і затінком кріє солодким.
От уже путь до Тірійського замка простує Купідін
І подарунки несе під Ахатовим проводом левним.
Як же прийшли до палацу, Дідона уже під наметом
На дорогих килимах посередині учи сиділа.
Входить батько Еней, за ним товариство троянське,
І на простелених тканях пурпурних місця обіймають.

Слуги з'являються, кошки з хлібом і воду розносять
І рушники подають із коротковолосої вовни.
П'ять десятків служниць метушаться по царських покоях,
Наготовляють на стіл і про вогнище дбають пенатам.
Інші, сто юних дівчат і сто хлопчиків-одногодків,
Страви на стіл подають і ставляють кубки різьблені.
Сила також і тірійського люду зійшлося у покоях
І на запрошення царське лягло по тканинах барвистих.
На подарунки Енея милуються, сина Іула
Зносять хвалою лиць променисте і мову облудну,
Палії дивуються і покривалу у жовтих акантах.
Надто ж нещасна, на жертву рокована згубі майбутній,
Серця й жадібних очей наситити не може цариця,
В захваті від подарунків і дивної отрока вроди.
Він же в обійми Енееві влав і на ший зависнув;
А заспокоївші батька мніманого серце гаряче,
Йде до цариці. І пестить вона його оком і серцем,
І пригортає до лона, і гріє: не знає Дідона,
Що то за бог проти неї звіттяжить. А він, не забувши
Апідалійних слів, починає захитувати пам'ять
Про чоловіка, завязвшись сповнить живою любов'ю
Душу дрімливу, німу і давно відзвичаене серце.

От і спочинок настав за бенкетом. Столи відсуваютъ,
Чаші великі становлять і квітами їх коронують.
Гомін пішов у покоях — і присінки котять луною
Голос далеких розмов. Вже склепіння різне променіє
Лампами; вже смолоскип темноту ніччу розгланяють.
Каже цариця подати їй кубок важкий, самоцвітний,
Золотом красний, що пив його Бел і всі Белові предки,
І виповняє вином. І тиша стає під дахами:
«Батьку Юпітер! Ти, що звичаєм гостинним з'єднав нас!
Хай у веселоцах день цей минає троянцям прибулим
І фінікіянам — хай і нащадки його пам'ятають.

Вакхова радість, Юнонина ласка, тривай же над нами!
Ви ж, о тірійці, вітайте своє товариство бенкетне!»
Мовила і пролила над столами краплину присвяту.
Потім устами злегенька діткнулася кубкових вінець,
Бітії передала — просила, і він неліниво
Вихилив спінену чашу і виблиснув двом золоченим.
Хилиться кубок по черзі. А довголосий Іопа
При золоченій кітарі Атлантову пісню заводить,
Оповідає про путь місяця і труднощі сонця,
Звідки звірі, і людина, і полум'я звідки, і зліва,
Звідки слотливі Гіади, Арктур і обидві Запряжки,
І через що зимове поспішає до хвиль Океану
Сонце і що заважає ночам зволікатися довше.
Плещуть раз по раз тірійці і гости троянські — за ними.
А нещаслива Дідона, віддавши довгій розмові,
Ніч пересиджує, вкрай упиваючись трунком кохання.
Пратне вона за Пріама, за Гектора пратне дізнатись;
Що то за зброю (питається) мав син Аврори могутній,
Що то за коні були в Діомеда і міць — у Ахілла.
«Ні, від початку найпершого, гостю, тепер розкажи нам,—
Мовить вона,— про підступство даниїв, і злигодні Трої,
І про блукання своє многотрудне. Бо от уже сьоме
Носить морями тебе і всіма суходолами літо».

(II, 199—227)

Тут несподівано друга, грізніша подія заходить
І на стурбовані наші серця тягарем палигає.
Лаокоонт, новообраний жрець моревладці Нептуна,
Саме колов молодого бика на офіру святочну.
Бачим: по тихому морю два змії пливуть велетенські
Збоку, де Тенед лежить (розвіжу вам — і здригаюсь!),
І, вигинаючись пружно, до берега поряд простують.

Груди в обох серед хвиль підймаються; гребні криваві,
Знесені грізно, стоять. Хвости за собою у жмури
Хвилю збирають, і колами в'ються хребти величезні.
Піниться море і плеще, солоне... На берег виходять,
Кров'ю і полум'ям очі горять, лиховісні, неситі,
І язики ворухливі облизують пашу шиплячу.
Всі ми уроціч, смертельно-бліді, а вони на палкого
Лаокоonta ідуть і, спочатку дітей обвинувши,
Душать обох молодят у сувоях тугих найтісніших,
Зубом отруйним у тіло впиваючись їм неокріле.
Потім самого його, що на поміч їм кинувся збройно,
Люто халають і в'яжуть узлами. І от уже двічі
Стан обвинули Йому і, шию лускою укритим
Тілом стиснувши, здіймаються ген над його головою.

Він же, руками упершись, даремно вузли розтинає,
Кров'ю і чорною скрізь трутиною по тілу облитий,
Крики нелюдські, страшні до зір підймає високих,
Мовби той рев, що жертвений бик видає недобитий
Край вітвяря, отрясаючи з себе сокиру непевну.
Змії ж обидва, своє довершивши, повзуть до святині
Вишнього замка і там під дахом священним Паллади
Захист знаходять, під кругом щита, біля ніг
несмертельних.

(V, 835—871)

Темрява ночі уже досягала середини неба;
Тяжко стомились гребці і, знесилені, кинули весла
Та на помості мулкім, та по лавах твердих полягали.
Тільки спочали, як Сон легокрилий з етеру ясного
Вігким повітрям летить і тумани нічні розгортає.
Так, Палінуре, він лине до тебе, зловісні примарі
Він насилає на зір твій... Он сів він на кермі високо,

Образ Форбанта прийнявши, і з словом до тебе вдається:
«Язідів сину, поглянь: самі хвилі пильнують за тебе,
Рівно так діше повітря,— настала година спокою.
Голову ти прихили, дай спочити натрудженим щам,—
Я замість тебе посиджу, за хвилею й морем доляну!»
Ледве підводячи вій, натомлений мовить стерничий:
«Що мені радиш, Форбанте? Невже ж я довірюсь повторі?
Чи, ти гадаєш, не знаю я хвилі облудного моря?
Як доручу й Енея, досвідчений давній керманич,
Мало я бачив біди од погідного неба та моря?» —
Так одмовляв він, спокійно і міцно тримався кормила,
І не одводив очей од зір на високому небі.
Взяв Легокрилий тоді галузку, обмочену в Леті
І міццю сноторворою Стіксу напоєну, й чобло старого
Стиха обвіяв. Одразу ж по кволому тілу розлився
Непереможний спокій; склепились досвідчені очі.
Знявшись угору тоді і на човен упавши звисока,
Бог одриває стерно і скидає стерничого в море,—
Марно кричав Палінур, марно в друзів благав порятунку;
Бог легокрилий, як птах, злетів і щез у повітря.
Мирно тим часом пливли кораблі по широкому морю.
Мирно дрімали гребці, забезпеченні словом Нептуна,
І наблизались уже до бескетів Сірен, до тих білих
Скель лиховісних, засіяних густо кістями мореходців,
І зачували здалека, як бухає море об камінь...
Глянув на керму Еней і побачив: нема Палінур!
Сів до стерна і повів корабель свій по тёмрявих хвильах,
Тяжко зітхаючи й слізози ллючи над недолею друга:
«О Палінуре, для чого довірівсь ти небовій й морю,
Будеш лежать, непохованний, ти на пісках невідомих».

Душі чие володіння, боги, і ви, тіні беззвучні,
 Хаос, і ти, Флегетонте, місця мовизні серед ночі,
 Хай, що я чув, розповім все і, з вашого дозволу, речі
 Я розповісю дуже занурені глибоко в землю і в морокі!
 Ішли всі самотні вони там, у сутінках ночі незримі,
 Вздовж через Діта будови порожні та царства примарі:
 Так у непевному місяці світлі сумнім, ненадійнім
 Путь по лісах манятися, коли присмерком небо затягне
 Батько Юпітер і піч обезбарвить околишні речі.
 Перед самим переддвер'ям у першому вході до Орка
 Сум притулився, а з ним і месници поруч Турботи.
 Тут і Хвороби безкровні живуть, і засмучена Старість,
 Голод на лихо підмовний, і Страх, і Нестаток огидний,
 Теж і жахливі на вигляд примари там—Смерть і Страждання.

З ними ж, споріднена з Смертю, лежить Летаргія й зловтішна
 Заздрість, а супроти них на порозі Війна смертоносна.
 Ложа залязіні стоять Евменід і Незгода безглузда,
 Що на волосся зміїне скривавлену пов'язку в'яже.
 Там посередині руки старі і гілля простягнула
 Ільма тініва, гіантська, де марні житло своє мають
 Сни, як то кажуть в народі, й під кожним листом причайлось
 Сила страховощ, крім того, до різних подібні тварин всі,
 Перед дверима Кентаври і Сцілли стоять двоголові,
 І Бріарей спочиває сторукий, і Гідра Лернейська,
 Страшно сичить там Химера, озброєна полум'ям в пащі,
 Гарпії там, і Горгони, і образ тритільної тіні,
 Раптом за меч тут скопивсь, тремтячи перед привидом
 грізним,
 Вийняте лезо Еней на ці зустрічні тіні наставив
 І, не сказала б супутниця мудра, що це лише тіні

Пурхають, привиди ті, в оболонках порожніх без тіла,
 Кинувся б він і даремно мечем уражав би примари.
 Звідси дорога на Тартар веде вже до хвиль Ахеронта.
 Тут каламутна безодня кипить і, у нуртах широких
 Весь перемішаний з мулом, пісок у Коціт виригає,
 Води жахливі оці стереже перевізник і ріки,
 Брудом страшеним укритий Харон: борода сивиною
 Нечепурна пойнялась, і жевріє зір нерухомий,
 Плащ той забруднений грубим вузлом йому висить на плечах,
 Човен відштовхує сам він жердинкою й ставить вітрила.
 І на судні, що іржею пойнятє, тіла перевозить.
 Літній уже, але повна снаги його старість зелена.
 По берегах порозкидамі товпи сюди натискають,
 Мужі стоять і матрони, позбавлені подиху трупи,
 Постаті славних героїв, лівчата, що вмерли до шлюбу,
 І юнаки, що в батьків на очах у вогні спопеліли.
 Так по лісах незліченне, як холодом першим повіє,
 Листви пожовкле летить; так від спінених моря безодень
 На суходолі збиваються птиці, як рік непогожий
 Гонить за море іх всіх у землі, що сонцем зогріті.
 Ставши на березі, лехто благає собі перевозу,
 Руки простягши вперед, бо іншого берега прагне.
 Хмурій, проте, той весляр, то тих обирає, то інших;
 Декого й зовсім далеко держать від пісків надбережних.
 Прикро дивує Еней і, зворушений галасом диким,
 Мовить: «Скажи мені, діво, що треба тим людям на ріці?

Хочуть чого всі ці душі? Чому це він тим залишатись
 Қаже на березі, тим же на синій воді вescувати?»
 Коротко так відповіла жрекиня йому довголітня:
 «О порождіння Ахіза, богів найлевніший нащадку.
 Бачиш глибокі Коцітові води й болото Стігійське,—
 Ним і боги присягатись бояться й порушити слово.
 Всі, кого бачиш отут,— це юрба непохованіх бідна,
 Цей перевізник — Харон, з ним же тільки поховані ідуть,
 Бо не дозволено тих перевозити перше по хвилях

Від берегів цих страшних, ніж в могилах їх кості спочинуть;
Круг берегів тут блукають і пурхають ціле століття:
Тільки тоді вже, допущені, води бажані побачать».

Спершу затримавшись, знову нащадок Анхіза відходить,
Мислячи довго, ѹ, зворушений долею душ тих сумною,
Бачить скорботних, позбавлених шані лежати в могилі,
Там він Левкаспа й привідця лікійського флоту Оронта,
Тих, які з Трої по моря шляху прибули вітряному
Із згублені Австром, що в воду затяг кораблі й моряків всіх.
Ось серед них і керманич блука Палінур, що доліру
На перегоні Лівійськім, пильнуючи зір мореплавних,
Скинутий раптом, у хвилі звалився з корми вниз крутой.
Ледве його розпізнавши у темряві дуже сумного,
Спершу звернувся отак: «Хто з безсмертних тебе, Палінуре,
Вирвав із нашого кола, в безоднях морських утопивши?
Все розкажи мені. Бо по цей день правдомовний, надійний,—
В цім лише слові мене опукає Аполлон-віщувальник,
Він же мене запевняв: «Без утрат і напасті щасливо
Дійдеш Авзонії. Що ж тепер важать його віщування?»
Мовить керманич: «Ні! Правду триніг віщував тобі Феба,
Сину Анхіза,— не бог утопив мене в морі бездонним,
Бо ж і кермо корабельне, якого я міцно тримався,
Човном керуючи, я одірвав і потяг за собою,
В море упавши. Та, свідчуся морем тобі непогожим,
Я не за себе тоді жахавсь, а боявся за тебе,
Що без керма й без керманіча, серед нуртів опинившись,
Твій корабель не спроможеться більшої витримати бурі...
Три непогодяні ночі носяв мене Нот ошалілій
На бурунах тих високих, і лиш на четвертий світанок,
Хвилю знесений, я італійську землю побачив.
От і до берега я досягнув і вже був у безпеці,
Але тубільці лихі, що мене уважали за здобич,
Збройно напали на мене, коли я в намоклому вбранні,
Весь обважнілій, хапався за виступи скель прямовисніх.
Нині ж я іграшка вітру та хвиль на глухім узбережжі.

Радісним сяйвом небес і повітря тебе заклинаю,
Батьком померлім і Юлом — надію серця новою:
Визволь мене і в неволі моїй поможи, бездоганний.
Гавань Велінську знайди і землею посип мое тіло
Або, як знаєш ти путь, що тобі показала напевне
Мати богиня,— адже ж неможливо без божої сили
Перепливати ці ріки страшні, це болото Стігійське,—
Руку нещасному дай, відведи через води з собою,
Хай хоч по смерті я мирно спочину в оселі спокійній».
Так говорив він, а віща пророчиня так відказала:
«Звідки таке, Палінуре, у тебе бажання жахливе?
Ти, непохованний, води Стігійські побачиш і далі
Води страшних Евменід і на берег без дозволу зійдеш?
Не сподівайся ж благанням одвічний закон одмінити,
Але нехай мое слово потішить тебе у скорботі.
Знай, що сусідня по всіх тих містах та околицях людність,
Вражена явищем з неба, з костей твоїх зніме наругу,
Насил зробивши могильний і честь тій могилі віddавши;
Матиме вічно те місце віднині ім'я Палінур».
Після цих слів весь розвівся сум, і турбота у нього
З серця зійшла вже. Та пам'ять і назва його звеселяють.
Далі рушаючи в путь, до ріки подорожні доходять,
Ледве від плеса Стігійського їх постеріг перевізник,
Як вони, гай мовчазний перешовши, до човна прямують,
Зразу ж до них удається і так нарікає словами:
«Хто б ти не був, що при зброй ідеш до потоків підземних;
З місця не руш, відповіж, звідкіля ти, чого потребуєш?
Тут лише місце для тіней, і Сину, і сновійної Ноці;
Тіла живого не можна везти на стігійському плоті.
З внуком Алкея не радий я був, що колись тут зустрівся,
Взявши на човен колись Піріфоя з Тесеєм — так само,
Хоч і безсмертного роду вони і в боях непоборні:
Той, триголового сторожа-пса ланцюгом полонивши,
Витяг третячого геть з-під трону царського, зухвалий,
Ті ж господиню наважились Дітову викрасти з дому».

(VI, 679—853)

Коротко так Амфрітійська на це відказала Сівілла:
 «Наміру злого немає у нас, а тому не турбуйся:
 Не для насильства ця зброя, а твій воротар велетенський
 Хай досхочу гавкотнею зекровлені тіні лякає,
 Хай, як раніше, пильнує Плутонів поріг Прозерпіна.
 Троєць Еней, знаменитий мечем і побожністю знаний,
 Сходить до батька свого під землю до тіней Ереба,
 Ale, як приклад такої пошані тебе не зворушить,
 Може, тоді оци гілку (і, вийнявши з шат, показала)
 Ти вже пізнайеш». Гівліве його заспокоїлось серце.
 Більш ані слова. Здивований він подарунком почесним —
 Віткою Долі, — давно вже не баченим тут під землею,
 Свій корабель темнобокий на берег наводить кормою,
 Тіні згаяє, що там скрізь по лавах довженних сиділи,
 I на розчищене місце Енея величного садить.
 Тут застогнав під вагою надмірною човен легенький,
 Ринула твार усередину через краї і щілини.
 Так перевіз і Сівіллу, й героя по водах безпечно
 Й висадив їх на багнистому грунті в густі очерети.
 Цербер потворний околицю гавканим всю ту словняє,
 Звір триголовий навпроти мандрівників в печері

простертій.

Бачивши віща, як шия йому настовбурчилась гаддю,
 Тісто снотворне, медове, також з чарівними плодами,
 Кідає. Тут, роззявляючи три пенажерливі пащі,
 Пес пожирає пиріг, витягає довженну спину
 I, на землі розпростершись, печеру усю затуляє.
 Тільки заснув, наче мертвий, той сторож, Еней поспішає
 Швидко на берег ступити, звідкіль повороту немає.

Батько Анхіз на той час у глибокій долині уважно
 Переглядав до наземного світу призначенні душі.
 Пильно очима водив по власному племені; бачив
 Щастя потомків і доло, і лік їх увесь незчисленний;
 Постаті кращих героїв і подвиги ввік незабутні.
 Та як побачив Енея, що йшов через луки назустріч,
 Руки простяг він до нього обидві; на радощах слізми
 Лиця старі окропив і голосом зрушеним мовив:
 «Так, ти нарещі прийшов. Твоя щира до батька прихильність
 Всі подолала завади, усі перешкоди. Я можу
 Глянути в очі тобі і голос почути знайомий.
 Правда, я так і гадав. Я думав, прибудеш ти, сину.
 Дні з нетерпінням я числив, і от моя мрія збулася...
 Через які ж ти моря переплив? По яких суходолах
 Ти перейшов? I в яких побував небезпеках, коханий?..»

«Батьку, — промовив Епей, — твій образ, такий сумовитий,
 Часто являється мені і кликав за брами підземні...
 Наші човни на Тірренському морі. Дай стиснути руку,
 Дай же, мій батьку, обняти тебе... Не тікай від обіймів...
 Так говорив він і слізози струмив із очей неутішних.
 Тричі хотів він обвити руками Анхізову шию,
 Тричі з обіймів йому уривався укоханий образ,
 Так, ніби вітер легкий, ніби сонна примара крилаті.

От уже бачить Еней захисну та глибоку долину,
 Гаем порослу зеленим і тихого шелесту повізу,
 Де супокійні оселі потік обмиває Летейський.
 Над берегами, над плесом людські племена і народи
 В'ються, літають, немовби улітку погожої днини
 Бджоли по луках зелених, над цвітом рясним, розмаїтим
 I коло білих лілей бринять, і гудуть сіножкаті.

Глянув Еней і, здригнувшись на вигляд, питаеться в батька:
«Що то за хвили тримтять вдалини і що то за люди
Геть понад племом літають і луг укривають зелений?»
Відповідає Ахіз: «То душі, що вдруге судилось
Тіло їм земнє узяТЬ. До летейської хвили припавши,
В водах спасенних її вони п'юТЬ забуття довгочасне.
Хочу уже я давно тобі показати наочно
Рід твій майбутній і славних нащадків твоїх полічити.

Щоби зо мною радів ти, Латинського краю дійшовши...
Нині Дарданського роду в майбутньому суджену славу,
Кращих нащадків твоїх італійського племені й крові,
Світлих героїв, що наше імення у спадщину візьмуть,—
Все я тобі покажу, ѹ прочитаеш ти власну долю...
Бачиш того юнаця, що, списом підпираючись, ходить.
Він щонайближчий до світла. Він паростком першим,

на славу

Роду твого італійського, ввійде в повітря нагірне.
Сільвій ім'я його буде, твое порідя останнє,
Старощів пізніх твоїх нагорода. Лавінія-мати
В лісі догляне його і на батьківське царство поставить.
І Альбалонгу стару він під скіпетр наш завоює.
Цей от, найближчий, це Прока, троянського племені слава;
Нумітор далі і Капій, і той, хто тебе нагадає
Іменем, честю, побожністю.— Сільвій Еней, коли тільки
Доля дозволить йому царювати у місті альбанськім...
Що за юнацтво, поглянь! Скільки сили у них бойової!
Скільки вінків горожанського дуба йм чола вінчає;
Ці тобі Габії чесні осадять, Номент і Фідену;
Ті коллатінські мури складуть на гірських стромовинах,
Болу, Пометію, Кору і Фавна святе городище! —
Назви повік голосні на землях, неназваних вині.
Далі за дідом, дивися, син Марса іде до престолу,
Ромул, що Ілія-мати (славетного кров Ассакара)
В світ приведе. Подивись: двоє пер на шоломі у нього.

Так, його батько богів на діла призначає великі;
Так, під рукою у нього наш Рим величавий огорне
Міццю і владою землю, а духом сяgne до Олімпа,—
Рівняву всю семигорбу єдиною взявши стіною,
Благословений потомством герой... Так мати Кібела
Пишно в короні зубчатій по Фрігії йде в колісниці,
Родом божественным горда, сто внуків собі пригорнувши,
Сотню святих небожителів, що на етері панують.
Нині зверни свої очі, поглянь на цей рід незліченний.
Все — твої римські нащадки: тут Цезар, тут Юлій плем'я,
Що попід небо високе величям своїм піднесеться.
От перед нами і той, що так часто тобі віщували,—
Август — герой і нащадок богів, що знову появить
Вік золотий у краю Італійськім, на нивах, де вперше
Щедрий Сатурн царював. І війною собі поневолити
Він гарамантів та індів, що в землях живуть краєсвітніх
За годовими кругами, по той бік од наших сузір'їв,
Де небодержець Атлант розпечені осі тримає,
Вже і тепер, пам'ятаючи приkre богів віщування,
З жахом чекають його меотійці і царства Каспійські,
Ждуть і тримтять перед ним береги семигирлого Нілу.
Стільки землі не сходив ні Геракл у поході преславнім,
Як переслідував лань мілоногу, і ліс Еріманта
Від кабана визволяв, і Лернійську поборював Гідру,
Ні переможний Ліей, що веселим яром виноградним
Від верхогір'їв Нізейських жене переможених тигрів...
Чи ти вагаєшся й досі у подвигах мужність явити?
Чи й тепер ти боїшся в Авзонських краях оселятись?...»
...Інші майстерніш, ніж ти, відливатимуть статуй з міді,
З мармуру теж, я гадаю, різьбитимуть лиця живії,
Краще в судах промовлятимуть, краще далеко від тебе
Викреслять сферу небесну і зір кругове обертання,—
Ти ж пам'ятай, громадянине римський, як правити світом.
Будуть мистецтва твої: у мірі тримати народи,
Милувати щирих підданців і вкрай доввойовувати гордих.

(VII, 1—36)

Ти, о Каєто, кормилице давня Енея, ти також
Нашій землі надала, умираючи, вічної слави:
Шана твоя і наймення понині живуть у тім краї,
Де опочила-єси, всій великій Гесперії знана.

Богобоязний Еней, довершивши обряд похоронний,
Насил могильний зробив і, лише заспокоїлось море,
Білі вітрила напнув, поновляючи путь небезпечну.

Рушив протій ночі вітер і місяць осяяв дорогу:
Іскриться море і грає, у сяєві міниться срібнім.
Вже поблизу у пітьмі позначається берег Цірцеї,
Де у гаях неприступних дочка світлосяяного сонця
Пісню веде голосну і в палахах своїх гордовитих
Палить кедрину смолясту, пахучу і, після перемігши,
Чеше легким гребінцем найдобірніше прядиво. Сторін
Чується звідти часами. Там дикого лева рикання,
Скарга на пута незламні, на муку піму у в'язниці;
Там і щетинястий вепр, там ведмедів, в оборі замкнутих,
Ревище люте і хижого вовка виття безнастянне.
Все то людей нерозважних на образ звірячий безжалісно
Зіллям своїм чарівничим богиня гнівна обернула,
Щоб боговірних троянців від лиха того боронити,
Не попустивши, щоб якорем стали у пристані згубній,—
Вітром попутним ісповнив вітрила Нептун-моревладець,
Ходу надав кораблям і проніс повз плеса підступні.
Море уже червоніло від сяйва: у горішнім небі
Жовто-золотиста Аврора стає в колісниці рожевій.
Вітер ущух; несподівана тиша лягає на море;
Рівно розмірені весла темніять нерухомі свічада.

Бачить Еней з корабля на березі гай величений,
А в гущині Тіберін течією веселою плине,
Виром глибоким вирує і жовтою в морі стягю
Слід по собі залишає. На березі птаство тамтешнє,
Звикле до річки і гаю, щебече, стріваючи збрю,
І виповняє діброви літанням та радісним свистом.
Каже Еней кораблі керувати на берег і радо
Входить у річку мутну, веселим затінену гаем.

ЩИТ ЕНЕЯ

(VIII, 608—731)

Тут осяйна серед хмар піднебесних з'явилася Венера,
Дар несучи, і, в долині затишній побачивши сина,
Що понад берегом річки, самотній, шукав прохолоди,—
Стала на очі йому і промову до нього звернула:
«От обітніця моя, подарунок тобі від Вулкана,
Утвір мистецький його. Не бійся тепер ні лаврентів,
Ані хороброго Турна на чесний двобій викликати».
Так проказала, і сина свого обняла Цітерея,
І променяєту йому біля дуба зоставила зброю.
Він же, дарунком Вулкана вшанований гойно і радій,
Намилуватись не може і броню обводить военну
Жадібним оком, дивується, в руки бере, приміряє
То гребенястий шолом, який полум'ям б'є золотистим,
То смертоносний той меч, а то панцир із міді твердої,
Червонуватий, кривавий, мов хмара грізна, олов'яна,
Що, почервонена сонcem, виблискує сяйвом відбитим,
То наголінники візьме, з електра та золота литі,
То розглядає списа, то щита незрівнянну роботу.
Там-бо, на тому щіті, прозираючи роки майбутні,
Вирізьбив владар отгню італійців майбутні пригоди,
Римського роду тріумфи, Асканіїв рід знаменитий
І нечисленні усі, послідовно проваджені війни.

Вирізьбив він і Вовчицю у Марсовій тихій печері
І коло неї близнят-сисунців, двох хлоп'ят нетямуших,
Як вони граються сміло, до матері як припадають,
Як і вола, повернувші до них свою шию могутню,
Пестить по черзі обох і тіло вилизує ніжне.
Там підімається Рим, там сабінських жінок викрадають —
Хиже насильство під час циркової забави; ще далі
Вирізьбив бог бойовища пове, що ехопилося раптом
Поміж куретами, Тацієм давнім та римським народом.
Далі обидва царі, військові покінчили змагання,
Перед жертвником збройні, з вином у руках поставали
І, заколовши свиню, миртову виробляють угоду.
Тут же, зовсім поблизу, квадриги прудкі розривають
Надвое Метта (не хтів ти додержати слова, альбанцю).
Тіло твое пошматоване Тулл поволік по дібровах,
І придорожні терни у кривавій росі червоніли.
Далі Порсенна наказував місту прийняти вигнанця
І за Тарквінія римлян страшною облогою мучив;
Діти Енееві в бій виступають за волю змагатись.
Став роздратований цар, на устах йому лята погроза,
Видко, почув, що наважився Кокліт мости зруйнувати,
Що утекла від сторожі і в Тібрів скочила води
Клелія-діва... Ще далі стояв у фортеці на чатах
Манлій і храм боронив і високий увесь Капітолій;
Ромулів іжився двір острішком нової соломи.
На позолоченім ганку сріблистий гусак неспокійно
Вгору зривавсь, кричачи, що галли уже біля храму.
Галли повзли по кущах, добиралися вже до фортеці,
Маючи добру заслону у темряві чорної ночі.
Куцері в них золоті, із золота й одяг, і броня.
В'яться плащі повишивані; широго золота намисто
В кожного сяє на ший молочний. Розмахує кожен
Парою списів легких і щитом захищається довгим,
Тут витанцюють Салії, голі луперки за ними;
Фламіїн тут у вовняних шапках, там Марсові видно

Скинуті з неба шити; там чисті жінки в колісницях
Святощі містом провозять. Ще далі мистець незрівнянний
Вирізьбив Тартар підземний, Плутонові брами високі
І лиходіям призначені карі; тебе, Катіліно,
На височенні уступі і фурій страшних проти тебе.
Праведні душі окремо, між них і Катон правосудний.
Понад підземними тінями йшов златокованій образ
Моря бурхливого; сива гойдалась і пінилась хвиля,
А навколо викидалися срібні із моря дельфіни
І розбивали хвостами гребені хвиль. В осередку
Судна пишалися мідні. Велика то битва Актійська:
Море укрите усе кораблями. Кинуть узбережжя
І відбивається золотом в хвилях прозорих Левкати.
Видно там, як цезар Август провадить у бій італійців,
Високо став на кормі він, а з ним і народ, і сенат весь,
І щонайбільші боги, і пенати. На скронях подвійне
Сяйво у нього горить, і зоря понад тім'ям аж рідна.
Далі Агріппа, з наказу богів, при сприятливім вітрі
Ставить у стрій кораблі; на чолі гордовитім у нього
Славна ознака звитяги, ростральний вінець променє
Там з іноземною міццю, при зброй і шатах відмінних,—
Від узбережжів первоних, від східних земель повернувшись
З краю Зорі переможцем,— Антоній веде за собою
Бактрів, єгиптян і... гріх щонайбільший— єгипетську жінку.
Лавою всі наступають, і піняться води затоки,
Веслами збиті, розірвані тьмами носів корабельних.
Рвуться у просторінь всі із затоки: здається, Ціклади
Вирнули з синіх безодень, стикаються гори плавучі;
Так розгорнувся потужно невиданий бій корабельний.
Падає клоччя горюче, і сиплються стріли повсюди,
Всік Нептунове поле пролитою кров'ю багре.
Серед двірської громади цариця єгипетським систром
Кличе до бою: не бачить гадюк, що її дожидають.
Тут чужинецькі повторні боги, тут Анубіс гавкучий
Проти Міневри, ѹ Нептуна, і матері римлян Венери

Стрілами прищуть. Та кинувся Марс у середину січі,
В панцир із криці закутий; із неба Ерінні люті
І невгамовна Незгода до бою розхристані впали,
Лине Беллона услід і кривавим бичем розмахнулась;
В небі високому став Аполлон із натягненим луком,
Глянув на битву, і вмить повернулися, вражені жахом,
Геть утікають араби, сабейці, египтяни, іди.
Бачить поразку цариця. Велить розв'язати мотуззя,
Порозпускати вітрила, тікає. Митець божественний
Вирізьбив горду царицю бліду, перелякану смертю;
В море односить її сприятливим подихом Япіг.
Ніл велетенський встae її назустріч, і, вражений горем,
Лоно своє відкриває, й подоланих кличе до себе,
В гирла свої таємничі, у скованки пles ясно-синіх.
Далі, потрійним троумфом до Римського замка вступивши,
Цезар богам італійським обіцяну почесть складає:
Триста в великому місті присвячує храмів обітних.
В захваті Рим од забав; скрізь оплески люду лунають;
Хори жіночі у храмах; жертвовники скрізь пломеніють;
Скрізь по жертвовниках всіх позабивано в жертву телята.
Сам же владика сидить на осяянім Фебовім ганку
І від підвладних народів приймає дари; прикрашає
Пишного храму одвірки, і довгою в'яться стягбю
Перед потужним язиків земні в розмаїтих убраниях.
Викував мудрий Ковач розперезаних афрів, нумідів,
Дальніх лелегів, карійців і лучників добрих — гелонів.
Там і Евфрат переможений лле свої води тихіше,
І краєсвітні Моріни, і Рейн із подвоєним гирлом,
Даги й далекий Аракс, що не терпить мостів над собою.

Так милувався Еней дивовижним дарунком Вулкана;
В захваті він од майбутніх подій і, радіочи серцем,
Взяв на своє рамено майбутність і славу нашадків.

Горацій

САТИРА ШОСТА ДРУГОЇ КНИГИ

Тільки і мрії було, щоби клаптик малесенький поля,
Дім, та город, та криниця з веселим струмком біля дому,
А на узгір'ї, над домом, лісок... Та боги милосердні
Більше і краще послали, і лішого я не жалаю,
Тільки, Меркурію, ти закріпи мій маєток за мною.
Я-бо не збільшив його ні крутіством, ні здирством
безбожним,
Я і не зменшу його марнотратством та власним
недбалством;
Я ні хвилини не думав, щоб той або інший куточек
До володіння свого приорати і вирівняти межі;
Жодних скарбів не збираю, не мріяю: «От горщика
з сріблом
Випадком в полі знайти б і, Геракла приязнь здобувши,
Стати як власник он той, що у наймах колись побивався». Я задоволений з того, що маю; прошу одного я:
«Боже, пошли, щоб худоба моя (аби тільки не розум!)
Сита була, і гладка, і ласкою щасна твоєю».
Наче в твердині якій, я на хуторі в горах укрився,
Що ж тут знайти для сатир і для пішої Музи моєї?
Не дошкалюють тут нам ані Австр, ані те честолюбство,
Ані пропасниці люті, ні смерті осінній ужинок.

Боже досвітніх годин, ти, що Янусом зватись волієш!
 З тебе веліли безсмертні всі справи й труди починати,
 З тебе щоденна моя починається пісня в столиці.
 Вдосвіта ти коло ліжка: «Вставай, ти ж, здається, за когось
 Маєш ручитись в суді, поспішай, щоб тобі не спізнитись».
 І чи то там Аквілон розлоптився, чи то в сніговиці
 День найкоротший світає поволі, а треба вставати,
 Бігти, розштовхувати натовп, плечима і ліктами діять,
 Щоби, добувши до суду, виразно зложити заяву.
 Тут і на мене гукають прохожі: «Чи ти божевільний,
 Чи в невідкладній потребі спішиш — на людей не зважаеш?
 А чи ти думкою вже в Меценатових світлих хоромах?»
 Меду солодші для мене слова ті... Та тільки зайду я
 На Есквілін, як одразу ж, мов хвилі, і в боки заб'ються,
 І полетять через голову тисячі справ... «Постривай лих,
 Росій просив тебе бути у претора... завтра, о другій»,
 «Скриби на збори тебе закликають... є справи важливі;
 Квінте, гляди ж, не забудь і не спізнююся!», «Любий!
 Ти ублагай Мецената, нехай лиши печатку поставить!»
 Скажеш: «Ну, добре, я спробую». Ні! Він настоює, молить.
 Сьомий минає вже рік з того часу, як ти, Меценате,
 Вперше зачислив мене до свого найтіснішого кола:
 Подорожуючи, став запрошати до власної реди;
 Щоби було з ким в путі незначним перекинутись словом:
 «Котра година?» — спитати, чи «хто з гладіаторів країш?»
 Або згадати, що «ранком годиться тепліш одягатись».
 І хоча речі такі ти довірить всякому можеш,
 Я відтоді і донині, щодля, щогодини, тё більше
 З заздрощів клятих не маю спокою. На Марсовім полі
 Грав ти zo мною в м'яча: «Щасливий!» — зітхають навколо,
 Пройде по ринку яка поголоска, аж жах розбирає,
 Всяк, хто не стрінеться, зразу ж до мене, питаетесь: «Дружел!
 Ти в тім вельможному колі як свій, ти знаєш напевно,
 Що там чувати про даків?» — «Не знаю». — «Ах, завжди
 ладен ти

З нас глузувати». — «Та хай мене бог покарає, не знаю».
 Стрінеться другий: «Не чув ти, де має нарізати Цезар
 Землю своїм ветеранам: в Італії а чи дейнде?»
 Я присягаюсь, не вірять; ззираються, мовби на диво:
 Он вам, погляньте, зразок, як уміють ховати таємниці.

Так і марнується день. А щовечора в серці молитва:
 Хуторе мій, та коли ж я вернуся до тебе, коли ж я
 В давніх рукописах, сні і яснім безтурботнім дозвіллі
 Той пожаданий знайду відпочинок від гамору й руху?
 Родичів як і коли Піфагора — боби я побачу
 І біля них на столі городинку, салом прилиту?
 Ночі блаженні, вечери богів, коли давнім звичаем
 Я й мої гости їмо перед ларом, а челядь моторна
 Живиться тим, що зосталось. П'ємо, та немає ніяких
 Правил у нас, божевільних, і кожний з нас п'є як захоче.
 Чує на силі себе цей — міцніше вино вибирає,
 Той попиває легенку. Помалу зринає розмова,
 Та не про те, що там діється в нас, про сусідніх господах,
 І не про те, як танцює Лепор. Обмірковуєм завжди
 Речі поважні, що всіх нас цікавлять і завжди на мислі:
 В чому покладено щастя; в чеснотах душі чи в маетку;
 Шо нас принаджує в дружбі: правдива любов чи вигоди;
 Шо є найвищим добром і де межі для доброго й злого?
 Цервій, мій добрій сусіда, при кожній щасливій нагоді
 Нас научає байками. Як стануть Ареїлія славить
 За незліченні скарби, він подумає й так починає:
 «Раз мишенятко сільське, повідяють, приймalo міського
 И широ його, по-казильськи, в убогій норі частувало.
 Завжди щадне, скупе, воюю ухвалило цим разом
 Справити бучний бенкет і для гостя свого дорогоого
 Не пожаліло ні зернят вівса, ні запасів гороху,
 Витягло навіть родзинки й надгризений сала шматочек,
 Різноманітністю страв догодити бажаючи гостю,
 Що доторкався ледь-лель сільських ласощів тих. Гордовитий

Гість гидував, а господар, на свіжій прилігши полові,
Ввічливо сам споживав лиш кукіль та ще полбу голодну.
Зрештою гість не втерпів: «Скажи, що тебе спокушає,
Брате мій, жити отут, на узлісся, в ярах та по горах?
Чи ти воліеш звірів лісових, ніж міське товариство?
Слухай, ходімо за мною: наш вік, сам знаєш, короткий,
І нічому земнородному не врятуватись од смерті,
Тож хоч живімо як слід: поки нашого віку, втішаймось
Скороминущим життям; пам'ятаймо, що далі — могила».
Ці красномовні слова прийшлися до вподоби сільському.—
Помандрувало за гостем у світ той принадний. Чималу
Путь перейшли вони, поки, захоплені, раді, спинились
Перед міською стіною. Вже нощі хмурна колісниця
Стала якраз на середині неба, коли мишенята
Розташувались в заможному домі, де килими пишні
Пурпуром ясним горіли по ложах слонової кости.
Сила недоідків там по мисках від вечері лишилась,
Що оддалік визирали з кошів так ласково і смачно.
Посадовивши сільське мишеня у червленім покрові,
Ніби той раб підперезаний, заметушився господар,
Страви без краю почав подавати і, зовсім як слуги,
Навіть прилизував їх крадькома, несучи до ідалyni.
Тішиться наше село, що дізналося щастя такого;
Весело й чимно сидить, мов на справжнім бенкеті,— аж ралтом
Скрип: одчинилися двері, і миші летять на підлогу.
Жах їх несвітський пройняв: забігали скрізь по покою
І... як умерли нараз: у дворі обізвались вівчарки.
Ледве прийшовши до тямі, сільське мишенятко сказали:
«Ні, не для мене цей дім і життя... Прощавай! Я волію
Жити в безпечній норі і злиденним живитись горохом».

ЕПОД 2

«Блажен, хто оддалік від гомінків турбот,
Як людський щонайперший рід,

На батьківськім лану лишився ратаєм,
Грошовий занедбавши зиск.
Його не будить таборових сурен звук,
Ні моря рев бурхливого..
Він уникає Форума, не знається
З порогами велиможними,
Зате лози виткої ніжні парості
Він край тополь висаджує;
Зате в долині затишній милується
На череду розсипану,
То всхолий сук обріже десь на дереві,
То щепі дасть бросток новий.
То жовтий мед із щільників викачує,
То вівці підстригає він.
Коли ж садами осінь пройде радісна,
Достиглим красна овочем,—
Яка утіха рвати груші щелені
Або винові китиці,
Тебе, Пріапе, жертвою шануючи,
Тебе, Сільване, славлячи...
А там, під дубом на траві, розляжеться,
В густій потоне зелені;
Струмок йому рокоче поміж скелями,
Пташки в гаю виспівують,
Джерельце тихо шепчеться, блаженний сон
На вій навіваючи.
Коли ж Юпітер зиму нам прише лиху
З снігами та негодами,
Уже на полі він хортами бистрими
Доймає вепра дикого.
Або тенета ставляє, полюючи,
На зайця полохливого,
На птицю важить: журавля із півночі,
На ситих та смачних дроздів.

Які турботи-прикроці в забаві тій
По полю не розвіноться?
А ще як господиня розпорядлива
З дітками найлюбішими —
Сабінянка яка або засмалена
На сонці апуліянка —
Тебе стріває огнищем розпаленим,
Докинувши сухих дровеца,
По загородах скрізь та по хлівах усіх,
Коло худоби впоравшись,
Винцем тобі домашнім підкріпити новим
Вечерю некуповану,—
Не хочу я тоді ві устриць із Кампанії,
Ні камбали, ні інших риб,
Що бурі їх, із сходу налітаючи,
Пригонять до тірренських вод...
Не йдуть на душу куріг'ята Лівії;
Та й іонійські рябочки
Мені не кращі, як маслини з дерева
Рясного та розлогого,
Або щавель із лугу рідного, або
Легка малькова закуска,
Чи святкове ягня, чи козеня мале,
Від вовка урятоване...
А як приємно із-за столу бачити,
Як, з поля повертаючись,
Воли ступають, а за ними тягнуться —
Зубцями вгору — борони;
А молоді раби веселим виводком
Довкола ларів товпляться...»
Так каже Альфій, хижий і меткий лихвар...
Він хоче стати дідичем...
А сам, проте, всі гроши, в іди справивши,
В календи знов дає на ріст.

ЕПОД 16

Друге уже покоління в війні громадянській конає,
Від власної руки занепадає Рим,
Рим, про його не змогли подолати ні Марси сусідні,
Ні царське військо грізної Етрурії,
Ні капуанців звіттяжне змагання, ні зброя Спартака,
Ні нещодавнє зрадництво аллоброгів.
Нині цей Рим, що його не збороли ні орди германців,
Ні Ганнібал, погроза наших прадідів,
Згине, зітреться від нашого ж кров'ю заклятого роду.
І де був город, дикий звір оселиться,
Варвар тут ступить на порох священний, тут кінь
переможця,
Б'ючи копитом, вчвал промчить по звалишах,
Ромула кості, побожно укриті од вітру і сонця,
Рукою порозмітует зухвалою.
Але спітаете ви — усі разом чи, може, найкращі,—
Де від нещасть і горя порятунок вам?
Крашої ради немає зробіть, як зробили фокейці,
Що рідну землю кинули з прокляттями,
Ниви, і отці оселі, і храми на здобич oddавши
Кривавим вепрам та вовкам-драпіжникам.
Так попростуйте і ви, куди очі покажуть, куди вас
Помчить сваволя лютих бур морських.
Згода, братерство, рушаймо? Чи ждатимем лішої ради,
Чи, може,— в добрий час! — пливім, не гаймося?
Тільки присягу зложімо, що поки не вирне каміння
З глибин морських, зтерявши всю вагу свою,
Поки потворна жага не з'єднає оленінцю з тигром,
А з шуляком локірну й тиху горлицю.
Поки Матінські шпилі не скупаються в Падовій хвилі
І Апеннін до моря не присунеться,—
Ми не поставим вітрил, не помислим назад подаватись.
Поті нам гріх до краю плисти рідного.

З цим закляттям страшним, що зав'яже нам день
повороту,
Всю громадою, чи, може, тільки часткою —
Кращою часткою — в путь! Хто, зборений, втратив надію,
Хай застосається в ліжкові ганебному.
Ви ж, непохитні серця, не зважайте на лемент жіноцький,
І в путь, і в путь повз береги Етрурії!
Нас Океан дожидає. І, плесом оміті широким,
Нас ваблять острови щасливій,
Де й непоіранній лан бує Церериним ларом
І непідчищена галузка — виногронами;
Де плодовита маслина надій хлібороба не зводить
І смоква стиглим зеленію овочем;
Мед витікає з дуплистого дуба, де з верхогір'я
Струмки прозорій мчать водоспадами.
Там до дійниць самохіт наближаються кози, і вівці
Приходять радо з вим'ям переповненим;
Там вечорами ведмідь не обходить кошари з ричанням,
І гадина в землі плідній не кублиться...
Див не злічимо там: Евр бурхливий ланів-перелогів
Не розмиває зливами могучими;
Але й посухи нема, в борозні там і зерно не гине,
Бо мудро дощ і спеку там розмірено...
Там аргонавтів весло не плескалось в нерушенні хвилі,
Не мандрувала там Медея-зрадниця,
Не привертали туди ні сідонські купці свого човна,
Ні змучена ватага Одіссеєва.
Ті береги призначив для побожного люду Юпітер,
Як опорочив вік ясного золота.
Мідь і залізо правують тепер, та праведним людям
Є порятунок на блаженнім березі.

З «ОД»

ДО ПІРРИ

(I, 5)

Який ставний юнак серед троянд, в альтані,
О Пірро, обійма тебе на самоті?
Для кого ти, ясна і в світловому убраниі,
По плечах кучері пустила золоті?

Ох, скільки, скільки раз заведені надії —
Незвиклай, молодий — оплаче гірко він,
Побачивши нараз, як море почорніє
Під подихом вітрів і переплеском пін.

Хто звірився тобі, ласкавій і прозорій,
Хто сподівається на щедрі й теплі дні,—
О, той не знає ще, яке облудне море,
Яка в твоїх очах погибель спить на дні.

Та я, я знаю все. Таблиця і присвята
На храмовій стіні показує моя,
Шо я терпів не раз і потопельні шати
Морському богові відлав на жертву я.

ДО ЛЕВКОНОІ

(I, 11)

Негоже нам, о Левконое, знати,
Яку нам суджено в житті наземнім путь.
Халдейських віщунів не будемо питати:
Халдейських чисел нам ніколи не збагнути.

Чи довго житимем, чи скоро час розстання,
Приймаймо з дякою, що доля нам дає,
Хоч, може, ця зима — для нас зима остання,
І вже не чутимем, як море в берег б'є.

Тому розумна будь: важкий і пінний келих
До вогких уст своїх бездумно піднімай,
І безліч днів живи безжурних і веселих,
І лиш на це життя надії покладай.

Минає хутко час: лови, лови хвилини!
Не вір прийдешньому, що нам назустріч лине!

РІМСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

(I, 14)

Корабелю, вважай, знову помчать тебе
В море хвилі буйні... Що ти?.. Вертай назад,
Кідай якорі... Бачиш:
Довгих весел уже нема,

Горді щогля твої бурею зламано,
Счасті стогнуть-тріщать, ребра розхитані,
Кіль твій ледве держиться
Проти хижого тиску хвиль!

Вже нема на тобі паруса цілого,
Ні богів над кермом, сильних заступників,
Марно чванишся, ніби
Ти із кедра понтійського,—

Рід і титул тобі не допоможуть тут,
Вже не вірить плавець кермі мальованій.
Бачить він: без опору
Хвilia ноєтъ і б'є тебе.

Ще недавно мені був ти огидливий,
Нині сушиш мене болем, турботами,
Стій, не йди, де нуртує
Море серед зловісних скель!

ОФІРА

(I, 19)

Жаги й бажань сувора мати
Та легковажний Вакх, Семели дивний плід,
Велять душі моїй палати
Коханням пристрасним давноминулих літ.

Ясна, як мармури Пароса,
Глікери красота принадила мене:
Той сміх — такий дзвінкоголосий,
Таке в очах її зухвальство чарівне.

Кіпріянка грізна, несита
Вже пойняла мене і хист підбила мій:
Не йдуть на мисль мені ні скити,
Ні вершник пárфянський, у битві запальний.

Зелених трав сюди, хлопчино,
Гілля і ладану, дволітнього вина...
Ачей на поклик наш уклінний
Жертвовний прийме дар — і зглянеться вона.

ДО ХЛОПІ

(I, 23)

Чому від мене так ти утікаєш, Хлоє,
Мов сарна молода, що в горах, боязка,
Страхітися вітерця і тиші лісової
І матері шука?

Відновлена весна прогомонить гаями,
Зелена ящірка в кущах зашелестить,—
Вона жахається і дивиться без тями,
І вся вока тремтить.

Таж я не лютий тигр і вийшов не на згубу,
Я не гетульський лев, щоб сарни розривати...
Пора вже дівчині, що виросла для шлюбу,
Від мені відставать.

ДО ІКЦІЯ

(I, 29)

Мій добрий Ікцію, що сталося з тобою?
Ти на Аравію збираєшся війною,
На неподоланих сабейських королів,
На перса кінного твій красномовний гнів

Гримить кайданами?.. Яка з дівчат тубільних,
Позбувшись жениха і світочів весільних,
Служитиме тобі?.. Який хлопчик двірський
Прислужником твоїм на учті голосній

Забуде край стола отецький лук і стріли?..
Як не повірш тут, що хвилі мають силу
Угору потекти, що Тібр — несвітська річ! —
Подався вже назад, до власних верхоріч,—

Коли ти, друже, ти, що втіху мав єдину —
Книжки Панетія, Сократову родину,—
Ти всіх філософів одразу і гуртом
Міняеш без жалю на бойовий шолом?!

ДО ЛІРИ

(I, 32)

Просять нас і ждуть. І коли немарно
Награвали ми, коли рік і більше
Житиме наш спів,— на латинський голос
Грай, мені ліро!

На Лесбосі вперше озвався спів твій:
Там Алкей, співець і невтомний воїн,
Як пригонить часом на зогкий берег
Човен розбитий,—

На твоїй струні Афродіту славив,
Славив Вакха й Муз, пустуна Ерота
І Ліка-хлоцьчака темнооку вроду
І кучері чорні.

Феба дивний дар, на бенкетах Зевса
Всім бажаний гість і в трудах щоденних
Пільга й супокій — на моє благання,—
Ліро, озвися.

(I, 34)

Богів почитувач нещирій та повільний,
Я мушу кинути свою неправу путь
І, заблукавши у мудрості омильний,
На шлях перейдений звернуть.

Бо ж сам Дієспітер, що током блискавиці
Громаду чорних хмар раз по раз проривав,
По небу ясному летючу колісницю
І коней буряних промчав.

І хвилі рік хиткі, і сталі суходоли,
І весь підземний край, від Стіксових дібров
До Тéнарових війсть, і Атлас білоочолий —
Все потряслось до основ.

Бог милує малих, для гордих має кару,
А славу сильних тъмить. Так Доля б'є крилом
І з хижим посвистом зриває тут тіару,
Щоб сяять над новим чолом.

(I, 38)

Не люблю я, хлопче, розкошів перських,
Не кохаюсь я в тих вінках квітчастих,—
Не шукай по саду; де ще лишились
Пізні троянди?

Досить, хлопче, з нас і простого мірту:
Міртовий вінок тобі личить, слуго,
Личить і мені, коли п'ю в садочку
Кубок веселий.

(II, 3)

В години розпачу умій себе стримати,
І в хвилі радості заховай супокій,
І знай: однаково прийдеться умирата,
О Деллію коханий мій,

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузи,
Чи, лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалернським гнатимеш вином...

Для чого ж нам сосна й тополя білокора
Прослали на землі гостинний холодок?
Пошо на лузі нам наспівую прозорий
І гомонить дзвінкий струмок?

Вина, і пахощів, і ясних рож без краю —
Короткачасний цвіт! — несіть туди, несіть,
І хай дзвенить бенкет, поки твій вік буяє
І невблаганна парка спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле, й луки,
І віллу, і сади, де Тібр тече мутний,
І на усі скарбі пожадливії руки
Наложить спадкоємець твій.

І чи в достатку жив, а чи, не мавши дому,
Тяжким шляхом тобі судилося пройти,
Кінець однаковий: Плутонові грізному
Рокований на жертву ти.

І всі ми будем там. Надійде мить остання,
І в човен кине нас, як діждемо черги,
І хмуро стрінуть нас довічного вигнання
Безповоротні береги.

НА ПОВОРОТ ДРУГА

(II, 7)

Мій вірний спільнику в ті многотрудні літа,
Як воєвода Брут у похід нас водив,
Який це добрій бог вернув тебе, квірата,
До неба рідного і рідних берегів?

Помлею, друже мій! Як часто ми при чаши
Вкорочували дні немішаним вином,
І кучері буйні тоді пахтіли наші
Під миром дорогим і запашним вінком!..

І день Філіпп настав. Без честі і без слави
Покинув я свій щит і з бойовища втік,
Там мужність зламано, там щонайкращі лави,
Наш щонайкращий цвіт там головою ліг.

Та крізь ворожий тиск мене промчав Меркурій,
Він хмарою повив і врятував мене,
Тебе ж, коханий мій, знов підхопили бурі
І в море понесли, розгніване й гучне.

І нині ти вернувсь. Обіцяним бенкетом
Вшануй Юлітера: скінчилася війна,
І в сад мій завітай,— лавр тінявий росте там,
Лягай у холодку і не жалій вина.

В різьблений кубок лій масійського старого
І знайдеш забуття від смутку і трудів.
Гей, слуги, хто проле нам пахощів із рогу?
Хто зелені подасть і мірту для вінків?

Кого з нас жеребок кіпріянки позначить,
Щоб нам господарем на учті величать?
Як радісно мені, як весело пиячить
І друзів поворот безумством зустрічати!

ДО ПОСТУМА

(II, 14)

О, як же хутко, Постуме, Постуме,
Спливаш роки! Як не служи богам,
А прийдуть зморшки, прийде старість,
Смерть невблаганна тебе настигне.

Дарма Плутона ти гекатомбами
Щодня благаєш немилосердного —

Іого ж підземних пут не зірвуть
Велет лихий Геріон і Тітій,—
А всі ми, смертні, щедро згодовані
Землі дарами, маєм до хвиль зійти,

Чи берло в світі ми носили,
Чи хліборобське тримали рало.

Даремно бою ми уникатимем
І буйно збитих хвиль Адріатики,
Даремно будем в дні осінні
Вітрових змін стерегтись облудних,—

Однак побачим мляво розгойдані
Коціта хвилі і Данайд-сестер
Безславну долю, смутку повну,
І ненастяну Сізіфа муку;

Однак покинем землю і власний дім,
Дружину вірну, і з усього добра
Самий тобі повік лишиться
Смутку віщун, кипарис жалібний.
А твій наступник, мудро розтратливий,
Добуде Цекуб із-під семи замків,
І марно піде плин коштовний,
Гідний найкращих бенкетів жрецьких.

ДО МЕЦЕНАТА

(II, 20)

На надзвичайному, на дужому крилі—
Співець двообразний — я в небеса полину;
І, звившись понад заздрістю землі,
Оселі людські і людей покину.
Батьків убогих син, нащаддя їх дрібне,
Я твій улюбленець — ти свідчиш, Меценате! —
І смерті вже не поглинути мене,
І хвилі стікосвій не обійтати!
Вже тіло у рубці взялося на ногах,
Вже наростає пух на пальцях сніжно-білій,
І весь я став співучий білій шах,
І чую: за плечима плещуть крила.
Світами лину я, немов Дедалів син,
І бачу я Босфор, і береги бентежні.
Піски гетульських спалених рівнин,
Гіперборейів займища безмежні.
Колх пізнає мене, і наддупайський дак,
Нестяжний у бою, і кінники-гелони,
І люд освічений, де плинє Таг,
І галл, що п'є із голубої Рони.

На марний порох мій не проливайте рік.
Вгамуйте, заглушіть непрошеннє ридання:
Тут не потрібний плач, даремний крик,
Тут не до речі шана вся остання.

ДО РИМЛЯН

(III, 6)

Покутувати нам смертельний гріх батьків,
Поки, о римляни, руїнами піними
Лежать у нас храми богів
І статуй брудні від чаду-диму.

Богам корились ми, і нам корився світ,
Від них початок наш, і з ними йдем до краю,—
Не то — грозою чорних бід
Нас божество зневажене скарає.

Вже двічі сталося, що напад наш назад
Владики пárфянські ганебно відбивали
І простоту вояцьких шат
У римське золото приоздобляли.

Не раз у чварі злій великий Рим третмів
Перед орапською, дакійською ордою:
Орап — стягом кораблів,
А дак — страшив леточою стрілою.

Усе злочинний вік споганив: шлюб, сім'ю...
Посіяв всюди він мерзоту і трутизну
І горя чорну течію
Наслав на місто і на всю отчину.

ДО ДЖЕРЕЛА БАНДУСІІ

(III, 13)

Дівча у нас мале, лише побачить світ,—
На танцях знається, навчається зарання,
Ще не дійшовши повних літ,
Про соромітне марити кохання.

Допіру замужем — перелюбом живе...
Вином упившися, не добирає навіть,
Із ким на ложе йде нове,
З ким і коли священний шлюб неславить.

З подружжям змовившись, у гостя на очах
Встає за учтою, щоб пристрасті годити,
Чи мандрівний її моряк,
Чи то гендляр покличе грошовитий.

Не від таких батьків похідив той народ,
Що море вчервонів пунійською рудбою,
Що Піррів зупинив похід
І Ганнібалову знеслили зброю.

То діти ратаїв і пастухів були,
Що в поті билися, робивши бідну різу,
І з гаю нáдвечір везли
На розказ матері трісок і хмизу,—

Як сонце на шпиллях гасило промінь свій
І тихо йшли воли, не корячись занозам,
І, навіаючи спокій,
Ступала ніч за їх повільним возом...

Яке ж безчестя нам приніс злочинний час.
Пора та одійшла... Батьків святе насліддя
Ми змарнували,— а по нас
Настане ще мерзотніше поріддя...

Красо Бандусії, прозоре джерело,
Назавтра вод твоїх я пошаную скло
Вином незмішаним, квітками
І козеням, що першими ріжками

Доходить мужності і битись має хіть.
Даремно: кров його повинна окропить,
Кров пурпурова первоплоду,
Мурав твоїх солодку прохолоду.

Не висушать тебе пекучі літа дні,
І втіху нестимутъ потоки крижані
Волам, що йшли з марудним ралом,
Отарам кіз і вівцям захожалим.

Довіку станеш ты славута в джерелах,
Тебе прославлю я: дубів зелений дах,
Печери і навислі круї,
Відкіль біжать струмки твої співучі.

ДО АМФОРИ

(III, 21)

Моя однолітко додержана і п'яна,
Що б не тайла ти, утіха череп'яна:
Любов, безумство, гнів чи скаргу голосну,
Чи радоші легкого сну,

І для якої б там високої причини
Приховувала ти свій масик многоцінний.—
Корвін наказує: лишивши захист свій,
Подай добірний нам напій.

Бо хоч Корвін до дна наповнений Сократа,
Він не злякається твоого аромата:
То ж і старий Катон (та хто ж того не зна?)
До цноти додавав вина.

О Вакху, ти несеш натхнення піжну муку,
На раді мудреців ти підіймаеш руку,
І таємницям їх — правдивий чарівник —
Тугий розв'язуєш язик.

Душі пригнобленій ти подаєш розвагу,
Ти збройш кволого в рішучість і одвагу,
І сміливо іде з тобою воїовник
На трон царя і збройний шик.

О амфоро! Хай Вакх, Венера і Харіта
Пробудуть з нами піч, ласкаво й призвіто,
Поки не збліднуть нам веселі ліхтарі
У слівах ранньої зорі.

ДО ВЕНЕРИ

(III, 26)

Чи то ж давно дівчат я чарував собою
І добрым вояком в безкровнім був бою?
А нині вислужену зброю
І бárбітон богині oddаю.

Сюди, сюди до ніг народженої з піни
Складайте, браття, з лівої руки —
Ліхтар мій, що розгоняє тіні,
І славний кий, що розбивав замки.

А ти, прославлена в південному Мемфісі,
Перед твоїм ясним схиляєшся я лицем,
Молю, кіп'янко, діткнися
До Хлої непокірної бичем.

ДО МЕЛЬПОМЕНИ

(III, 30)

Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.
Піднісся він чолом над царські піраміди.
Його не сточить дощ уїдливий, гризький,
Не звалить налітній північний буревій,

Ні років-довгий ряд, ні часу літ невпинний,
Я не умру цілком: ества мого частини
Переживе мене, і від людських сердечъ
Прийматиму хвалу, поки понтифік-жрецъ

Ще сходить з дівою в високий Қапітолій.
І де шумить Авфід в нестриманій сваволі,
І де казковий Давн ратайський люд судив,—
Скрізь говоритимуть, що прости син батьків

Я перший положив на італійську міру
Еллади давній спів. Так не таїсь від миру,
І лавром, що зростив святий дельфійський гай,
О Мельпомено, ти чоло мое звінчай.

ДО МЕЛЬПОМЕНИ

(IV, 3)

На кого, Музо, погляд твій
В колисці упаде, ласкавий та погідний,
Того уже кулачний бій
Не вкриє славою, і кінь того побідний —

У дикім шалі та в пілуй —
Ніколи не помчить на олімпійськім полі,
І не приймати йому хвалу
В вінку лавровому, вступивши в Капітолій,

По вдатно скінченій війні.
Зате густі гаї, зате тібурські води
Вітатимуть його лісні
Та пам'ятні вовків його лесбійські оди.

Так і мене великий Рим,
Вся молодь нинішня узнала-привітала
Співцем улюбленим своїм,—
І заздрощів мене не зранять труйні жала.

О піеріянко, я твій...
Ти, що полониш нас зітханнями кітари,
Що владна рибі дать німій
І голос лебедя, і слова дивні чарі,—

Ти захист мій, ти мій покров,
І як на мене люд указує щоденно:
«Глянь, славний наш поет пішов!»
Та слава, те чуття — твій дар, о Мельпомено!

ДО ТОРКВАТА

(IV, 7)

Збігли струмками сніги... Уже зеленіють долини,
Закучерявився гай.
В свіжім убраних земля, і ріки, що в повіль громіли,
В ложе вертаються знов.

Грації й німфи, одкінувши шати й серпанки прозорі,
Ідуть у веснянім танку....
Все на землі перемінне — так кажуть нам роки текучі
І сутінь померклого дня:

Тільки повіє весною — і літо уже на порозі;
Літо перейде — і глянь:
Осінь розсипала овочі стиглі; за осінню слідом
Мертва ступає зима.

Місяця круг защербиться і знову пливе, повновидий,—
Смертним віднови нема.
В темнім житлі, де владика Еней, де Анк і Гостілій,
Будем ми — порох і тінь.

Хто тобі скаже, докинуть чи ні тобі боги всевишні
Ще один, завтрашній день?
Тож потішай свою душу! Не хочеш, то візьме нашадок
Спадки незбуті твої.

А як умер ти і Мінос-суддя проказав урочисто
Праведний присуд тобі,
Вже не воскреснеш, Торквате! Безсила побожність, і рід
твій,
І красномовство твоє!

Бо від підземної тьми не звільнила свого Іполита
Навіть Діана сама,
Навіть могутній Тесей не подужав зірвати з Піріфоя
Вічних Аїдових пут.

T i b u l l

ВІЙНА І МИР

(I, 10)

Хто, розкажіть ви мені, хто вигадав меч смертоносний?
Що то за серце було? Криця холодна, тверда.
Хто поміж людом посіяв незгоду, хто війни накликав?
Хто до загибелі нам путь найкоротшу вказав?

Ні, не винуймо його: на дикого звіра скував він
Те, що у злобі своїй ми на братів занесли.
Золото нас порізнило,— хто чув про війну та грабунки,
Як на банкеті шумнім буковий кубок ходив?

Замків і веж у ті дні не було, і пастух безтурботний
Любо і солодко спав серед безпечних отар...
От коли б жити я мав, щоб не бачить ганебної зброї,
Мідноголосих рогів, сурен не чутъ бойових...
Нині ж рушай на війну, і спис уже десь наготові,
Що в неминучім бою віку вкоротить мені.

Батьківські лари, врятуйте мене: ви мене доглядали,
Як малолітнім хлоп'ям я пригортаєсь до вас.
Згляньтесь й нині, старі й дерев'яні, як досі зглядалися
На старосвітський поріг прадідів давніх моїх.
Правда і честь не хитались тоді, як без розкошів зайвих
В хаті сільській пробував простого дерева бог.

Він вислуха́в молитві, коли хто виногrona приносив
Або вінок польовий клав на волосся йому.
Він вдовольнявся малим: короваем од власника дому
І золотим стельником від помічниці дочки.

Тож одверніть мідноковані стріли, благаю, від мене:
Кращих ягнят із хліва я на офіру віддам,
Сам я за ними піду в найчистішім убраниі своему,
Кошки міртом впov'ю, міртом прикрашу чоло.

Жертвами вам догоджу я; хай інші беруться до зброй
І побивають грізних в лютім бою ворогів,—
Я про ті подваги й січі волію на учті послухать,
Як красномовний вояк табори креслити вином.

Чорну смerte закликати війною, скажіте, для чого?
Всюди і так стереже, всюди чигає вона.
А під землею ж немає ні лук, ні садів-виноградів,—
Цербер лише навісний та осоружний Харон,
І невимовно смутні, обгорілі в огні похороннім,
Там, коло темних озер, тіні никáють бліді.

Краще прославмо того, хто серед дітей та унуків
Стріне у хатнім теплі старість повільну свою.
Хто за отарою в горах блукає і певен, що вдома
Вірна дружина йому теплу вготує купіль.
Так би пожить і мені, щоб і в мене посивіли скроні
І пережиті літа в пам'яті встали мої.

Мир би тим часом обходив поля... Осийний, благодатний,
Ти нам у ярма криві впріг непривичних волів,
Ти насадив виноград і соком міцним бурштиновим —
Батьківським давнім добром — серце дітей звеселив.
Тільки з тобою в шанобі трудівницький заступ і рало,
А войовничький шолом єсть нездупна їржа...

ВІНШУВАННЯ

(II, 2)

Слухнє вітання зложімо: народження день наступає,
Всяк, хто надійде сюди, серцем до нас прихились!
Ладан горить на жертвовнику, смоли горять запахущі,
Що з полудневих країн нам посилає араб.

Геній нехай би злетів і на почесть свою подивився,
Хай би прикрасив вінком кучері ніжні свої.

Нардом нехай найчистішим йому б оросилися скроні,
Хай би вина й пиріжків жертву від тебе прийняв.
Хай би зичливо кивнув на благання твоє, о Корнute...

Що ж отягаєшся ти? От він киває — проси!

Передчуваю: благатимеш ти про подружжя кохане —
Десь-то на пам'ять боги знають молитву твою.

Ти ж не молитимеш жизніх ланів, щоб по цілому світу
Люди орали тобі на здоровенних волах.

Ти ж не проситимеш перлів, що родяться в морі
Індійськім,

Де від проміннів зорі води рожево горять.
Виало моління твоє. Страйвай-но, крилом прошумівші,

Син Афродіти тобі пута несе золоті,
Пута, що вік на тобі, аж поки запізнена старість

Чисте поморщить лице і на волосся владе.
Радісно дідом зустріти народження день і побачить,

Як порождіння нове прийде вітати тебе.

З приписуваного Тібуллові

МАТРОНАЛІЙ

(IV, 2)

Як на календи твої Сульпіція красно убрана!
Марсе великий, з небес глянути на неї зійди.
Знаю, Венера пробачить тобі. Одного тільки страшно —
Щоб, дивувавшися, ти якося не збувся меча.
В неї в очах, як захоче кого із богів розпалити,
Два смолоскини жаркі світить жорстокий Амор.
Що б не зробила вона і куди б не ступила ногою,
Бачиться, вродя сама потай за нею іде.
Кучері буйно розпустить — їй личить розпущенний волос.
В зачіску коси збере — гарно і в зачісці їй.
Серце чарує вона, виступаючи в паллі червоній.
В шаті, як сніг, ілучи, серце чарує вона.
Іншої в Римі немає красуні, щоб вовну найтоншу
Двічі вмочав у багрець їй фінікійський гендляр,
Щоб володіла усім, що в своїх квітниках ароматних
Нам для химер дорогих сіє багатий араб,
Що понад морем рожевим, в світанковім краї далекім
Чорний індієць зібрав із самоцвітних оздоб.
Ви, піериди, прославте їй в ці календи святочні.
Гордою лірою ти, Фебе, їй привітай.
Хай вона довгі літа відбуває цей день урочистий
Кращою серед жінок в вашому кругу святім.

ПОЛЮВАННЯ

(IV, 3)

Дику кривавий, минаяй юнака, чи в долині розлогій,
Чи в непроглядних гаях, в зарості стрінеш його
І не точи на коханого ікла свої блискавичні,
Хай задля мене його гожий рятує Ерот.
Що то за намір, що то за безумство; облавою
ставши.
Круг чагарів, по горбах ранити руки міцні?
Що за приемість у темні логовища гнати за звіром
І по ожинах дупких ноги у кров роздирать?
О, коли б я при тобі полювати могла, о Церінте,
Плетені сіті сама б радо у ліс понесла.
Я б розпізнала чуттям сліди бистроногої сарни,
Я б із тутого смича бистрих спустила хортів,
Тут мені, світе мій, тут до вподоби ті дебрі припали б.
Хай дорікають мені: в лісі була б я твоя!
Тут би і вепр підішов до тенет і вернувся безпечно,
Не перебив би і він пестощів нам запальних.
Нині ж далекий од мене, Діані служи непорочній,
Ніжних не знаючи втіх, пастки лихі наставляй.
Як же до серця твого у цю пору скрадається інша,
Хай до неситих звірів в пазури трапить вона.
Ти ж облишай свої лови, на батька завзятого здайся
І повертайся мершій знову на серце мое.

* * *

(IV, 4)

Зглянься і біль оджени од коханої дівчини, Фебе,
Зглянься ласково і стань край приголов'я її.
Зваж на благання мое: не будеш об тім жалкувати,
Що на красуні з'явив міць чарівницьку свою.
Не дозволяй, щоб без сил і снаги вона худнула далі,
Щоб чорнотою взялось тіло її осяйне.
Хай же те горе гірке, усе те, чого боймося,
В море на хвилі пливкій зносить текуча вода!
Стань же над нею, могутній, і зілля подай одворотне,
І замовлянням грізним вижени хворість гірку.
Не долаяй юнака, що боїться за дівчину любу,
Що обітниці богам зноєть без ліку й кінця,
Та обітницям услід вирікає нестримні прокляття:
Геть збожеволів юнак, бачачи кволість її.
Острак, Церінте, і муку жени: бог не скривдить коханців!
Ти лиш кохай, як раніш,— діва одужає знов.
Сльози втримай недолугі; вони ще тобі придадуться,
Як неприхильна колись стане для тебе вона.
Нині ж до тебе, до тебе лише вона горнеться серцем,
Марно про ласку її марить юнацтво у нас.
Зглянься ж, Фебе, і матимеш честь поміж людом і шану,—
Урятувавши одну, двом би вернув ти життя.
Стрінеш прославлений, радісний стрінеш, як стануть
коханці

Перед твоїм вівтарем жертву зложити святу
І несмertельні тебе щасливим назвутъ, і захоче
Кожне узяти на пай славне мистецтво твое.

Д о м і ц і й М а р с

НА СМЕРТЬ ВЕРГІЛІЯ І ТІБУЛЛА

От і тебе за Вергілем хутко, юначе Тібулле,
Смерть неблаганна взяла на Єлісейські лани,
Шоб не було кому в дистихах плакать про муки кохання
Чи в героїчних рядках славити царів та війну.

Проперацій

ЦІНТИ

(I, 3)

Мовби царівна кносійська, як човен Тесея відчалив,
Сонна зосталась сама на узбережжі глухім;
Мов Андромеда, Цефесева кров, у дрімоту запала,
Скоро відкуто її від неподатливих скель;
Або, натомлена смертно нестяним круженням танечним,
Млосно фракіянка спить на апідонських лугах —
Так уявилась мені, супокоєм якимсь оловита,
Цінтия (біле чоло в плетіві зламаних рук).
Як повертає я додому, обтяжений Вакхом, і слуги
В сірий світанок несли факели димні свої,
Ще не до краю сп'янілий, не всі почуття загубивши,
Спершись на ложе м'яке, хочу край неї лягти;
І хоч подвійним огнем спонукали мене безнастанно
Звідси Амур, а там Вакх — дужкі обидва боги,
Щоб підступив я, і руки простяг, і лагідно обнявши,
На мармуровім чолі ніжний цілунок поклав,—
Втім, не наважився я потривожити сон господині,
Бо вже не раз зазнавав вибухів гніву її.
То лише в'язався до неї очима нестяними, ніби
Аргус до рогів чудних доні Інха Io.
Тільки й надумався я, що знімати вінки свої в'ялі
І у гірлянди з квіток скроні вбирати твої,
Та порозкудлані кучері в зачіску знов укладати

I у долоні тобі яблука класти важкі.
Тільки ж невдачному Сну подарунки мої діставались
Ї, не втримавшись в руках, круто котилися з перс.
Інколи груди кохані в зітханні легкому здіймались,
І забобонним, сумним мучився я почуттям,
Що у нічниці важкій її марище зле непокоїть
Або що нелюб лихий силує серде її,
Поки світило нічне, перешовши по вікнах помалу,
Сяйном, що в досвітній млі ще не хотіло згасать.
Променем пізнім очей не розплющило її невпокійно
І не сказала мені, спершись на лікоть, вона:
«От коли лихо тебе привело до постелі моєї?
Інша коханка, либонь, двері замкнула тобі?
Довгої ночі моєї ти марно години розтратив
І повернувся без сил з першим аж сяєвом дня.
Сам ти, безсовісний, сам заробив на ці ночі самотні,
Що через тебе всяка муша висиджувати я.
Прядивом я намагалась дрімоту важку розігнати.
Втомлена брала до рук ліру Орфея дзвінку;
Плакала потім, що ти на недолю мене прирікаеш,
В інший попавши полон і призабувши мене,
Поки солодким крилом не укрив мене сон легковійний
І на скорботу важку пільги мені не подав».

ТУЛЛОВІ

(I, 14)

Хай у легкій насолоді над жовтими хвилями Тібуру
Вина лесбійські міцні п'еш ти із чар дорогих
Та поглядаєш довкола, як бистрі човни пропливають,
Як вантажеві плоти важко на лямках ідуть,
Як садове верховіття густе підіймається струнко
Вгору — немовби ліси, що прикрашають Кавказ:

Все те не може, проте, дорівняти утіхам кохання.
Знай, не зважає Амур навіть на цінні скарби.

Чи супокою нічного приділить мені моя люба,
Чи насолоді віддасть довгий і радісний день —
Що мені справжній Пактол (він пливе під дахами
моїми!),
Що мені перлів разки, зібрани в дальних морях!

Втіхи сердечні мої підносять мене над царями.
Хай же тривають вони, поки живу і люблю.

Що за утіха скарби, як Амур неприхильний до мене,
Як непривітно зоряТЬ очі Кіпріди грізи!
Владна зламати вона зелетенську потугу геройв
І найтвірдішим серцям ладна завдати жалю,
І не страшиться вона на пороги ступить аравійські,
І на багрець укривал сміливо важить вона.
Як вона, Тулле, коханця на ложі розкішному мучить,
То кольоровість тканин — не порятунок йому,
Дай мені усміх її золотий — і зневажливо гляну
Я на могутність царів і на коштовні скарби,

ПАМ'ЯТНИК

(III, 2)

Кажуть, Орфею, що ти звірів зачаровував співом
І зупиняв течію диких фракійських струмків;
Склі з гірських верховин, порушені струнами ліри,
Ішли у долину до Фів — скласти там підмурок стін;
Навіть на голос твоїх, Поліфеме, пісень Галатея
Гнала з блакитних глибин коней до Етні морських,
Тож не здивуймо і ми, що, надиханий Вакхом і Фебом,
Натовпі віжних дівчат спів зачаровує мій.

Вбога оселя моя; там не знайдеш колон тенарійських,
Ні сволоків кістяніх, ні золочених склепінь;
Сад мій, малий і звичайний, не рівня гаям феакійським:
Штучних нема там печер, ні водограїв дзвінкіх.—
Музи, проте, не тікають від мене, читач мій зо мною,
І Каліопі самій хори мої до душі.
Дівчино, щастя твоє, що прославлена ти в моїй книзі,
Кожна-бо пісня моя — пам'ятник вроді твоїй!
Бо ж піраміди царів, що до зір досягають високих,
Зевса елейського храм — наслідування небес—
І незрівнянна краса надмогильного дому Мавзола
Мають зазнати на собі смерті суровий закон.
Дош та паличий вогонь підточать іх славу всесвітню:
Роки ударять на них — порохом стануть вони,
Та не загине вовік та слава, що геній приєдбає,
Подвигів духа вовік сяє нетлінна краса.

ВТЕЧА

(III, 21)

В подорож я до Афін, до учених Афін вирушаю,
Хай від любові та путь визволить душу мою.
В любої тут на очах невпинно вона виростала:
Шедру поживу собі — муку — Ерот постачав.
Все перепробував я, щоб од серця його одігнати,
Але зусоди мене бог невблаганий тіснив.
Рада лишилась одна, о Цінте,— землю змінити:
Зникне далеко, з очей, зникне і з серця любов.
Гей, товариство веселе, женім корабель на простори,
Весла легкі раз у раз в темну пускаймо глибин.
В добру годину напінмо вітрила на щоглі високій;
Чуете: віє на нас вітер уже ходовий.

Вежі стolicні, прощайте! І ви, мої друзі недавні,
І — невблаганна, черства — діво моя, прощавай!
Поколихають мене Адріатики води суворі,—
Буду благати не раз я бурелінних богів;
А як блакить юнійська мій човен домчить до Лехею,
Там, на спокійній воді, білі вітрила впадуть;
Трохи зостанеться ще суходолом себе потрудити,
Де розмежовує Істм води блакитних морів.
А настанку Пірей привітає нас берегом славним,
І довгоруким шляхом підемо ми до Афін.
Там я віддамся душою Платоновій дивній науці,
Там завітаю в твої, о Елікуре, сади;
Там я до мови візьмусь, що дзвеніла, як меч,

в Демосфена.

Дотепом, сіллю була в творах, Менандре, твоїх.
Там живописці славетні мистецтвом мене причарують,
Славні різьбярські дива очі мої прикують...
Так пропливатимуть роки: і час, і віддалення наше
Вигоють серце труднє, болі нестерпні твої.
А як судилася смерть,— не від муки любовної згину:
Гідно — без тури й бажань — стріну останній я день.

O v i d i й

НА СМЕРТЬ ТІБУЛЛА

Мати Ахілла Й Мемнона — обидві дітей оплакали:
Навіть великих богинь горе стріває в житті,—
Так розпускай же і ти, жалібнице Елегіє, коши:
Надто правдиво звучить нині наймення твоє!
Вмер твій коханий співець, твій Тібулл, твоя слава
Й прикраса,

Он на високім кострі тіло бездушне його.
Син Афродіти за ним з сагайдаком ступає порожнім,
Зламаний лук у руці і смолоскип без огню,—
Бачиш, як смутно іде, опустивши знесилені крила,
Як його ніжна рука в груди розпачливо б'є;
Як поспадали з чола його кучері ніжні на шию,
І на рожевих устах стогін одчаю завмер.

Так, повідáють, тужив він, як брата Енея ховали;
З жалібним вийшов плачем з дому, Іуле, твого.
Мати Венера сама, повідáють, отак не тужила
З часу, як любий юнак, вепром поранений, впав.
Кажуть: «Безсмертні співці... Богове піклуються вами,
Божеська влада і міць в вашому слові живе».
Але з'являється смерть, і дочасно руйнує святиню,
І накладає на нас руки невидні свої.
Не врятували Орфея-співця ні батько, ні мати,

Ні незрівнянний його дар чарувати звірів;
В нетрях загинув і Лін, його брат по мистецтву і крові,
І довго звучала в гаях Фебова пісня по нім.
А Менонід, Менонід, джерело невсихаюче співу,
Роси святих пієрид, спраглих утіха сердець!
В чорнім Аверні й його поглинула година остання,
Тільки її лишивсь на землі спів невмирущий його.
В людському серці живе бідування нещасної Трої
І Пенелопіна шерсть, наново ткала удень.
Так Немезіда твоя, твоя Делія житимуть вічно,
Пам'ять про першу твою і про останню любов;
Їх не розважать ні жертви, ні звуки єгипетських систрів,
Вже не потішить нішо ложа самотнього їх.
Але як гине отак все найкраще у нас, найдорожче,—
В серці розпука встає: «Де ви, безсмертні боги?»
Свято живеш — умираеш, шануеш богів милосердних —
А невблагання уже смерть розкладає вогонь;
Можеш віддатись пісням, але тільки поглянь на Тібулла:
В урні тісній і малій ляже великий співець!
От вже, поете, тебе схопило те полум'я люте:
Вже не страшиться воно вижерти серце твоє!..

З «МЕТАМОРФОЗ»

КНИГА I

Створення світу

(5—88)

Перше, як море, ї земля, і небо з'явилось широке,
Всесвіт, природа уся однакове мала обличчя
І називалася Хаос: важка несформована брила,
Мертвий тягар нерухомий, помішані в купі безладній
І в ненастаний борні розмайтих речей елементи.
Світла свого ще не ляв над світами Тітан Злотозорий,

Сяйвом новим це пишалась, вгорі наростаючи, Феба;
Незрівноважена, темна, в обіймах легкого повітря
Не красувалась Земля і рук своїх, хвиль лазурових,
Не простягала ще вздовж суходолів ясна Амфітріта.
А як у масі одній зустрічались Земля і повітря,
Ще й перебіжна вода, то Земля була надто хисткою,
Хвилі занадто в'язкими, безсвітним і темним повітря.
Власної форми не мавши, у тілі однім сполучившись,
Вічне змагання провадили: все, що холодне,— з гарячим,
Все, що важке,— те з легким, все тверде — з рідким
І текучим.

Бог — чи найкраща з стихій — втихомирили ту
Ворожнечу,

Розмежувавши повітря з землею і землю з водою
І над повітрям наземним етер утвердживши небесний.
Потім, рознявши її на частки, мішанину всесвітню,
Всі ті частки пов'язали законом гармонії й згоди.
Ясно заіскривсь-зайнявся вогонь у легкому етері,
Місце знайшовши собі на верхів'ях ладу світового,
Зразу під ним розлилось етероподібне повітря.
Нижче прославась земля густа, вся з важких елементів,
Власним своїм тягарем переможена, і, настанку,
Просторінь вод голубих тверді суходоли обмила.

Так світову впорядливши будову, творець невідомий
Кожній частині знаходить належні їй місце і вигляд;
І щонайперше Землі, щоб зусюди була одностайна,
Він надає заокруглої форми; наказує водам
Плесом широким розлитись по ній і бурям назустріч
Хвилі здіймати страшні і в камінь дзвонить надбережний.
Вихід дає джерелам, болота розливає, озера
І понад ложами рік лідіймає заломами берег.
Дещо з тих вод випиває земля і потужніші ріки,
Дешо доходить до моря і там, на просторі розлившихся,
Замість тісних берегів гомонить у віддалені скелі.

З того ж велиння прослались гаї, запали долини.
Вкрилися листом гаї, і шипілі піднеслися камінні.

І як небесний простір що п'ять у нім смуг неоднаких.
(Справа і зліва по дві, посередині п'ята, пекуча),
Так і огорнену небом твердиню земну розділила
Мудра творцева рука на п'ять поясів розмаїтих:
Осередковий — гарячий, від спеки і сонця безлюдний,
Крайні укриті снігами, а два — поміж кригою й жаром —
Мають у всьому помірність, морозу й тепла рівновагу.

Вище над ними повітря, легке і рухливе,—повітря,
Легше лише відогні, як огонь — від текучої хвилі.
Там наказав створитель туманам осісти, і хмарам,
Та громовицям страшним, що людські серця потрясають
Та подошевим вітрам, що з собою несуть прохолоду.
Але бурхливцям не всюди премудрий звелів пробувати:
Тож і тепер Іхній силі опертись нелегко, хоч кожен
Має свій повів в однім лише напрямі гнати,— інакше
Всесвіт вони б рознесли у братній своїй ворожнечі.
Евр оселився в країні Зорі від земель набатейських
І аж до Перських хребтів, осляпних раїшнім сонцем;
Західний берег, де сонце промінням сіяє вечірнім,
Рідний Зефірові став. На півночі, в Скіфії дикій,
Має домівку Борей. В протилежному краї, на півдні,
В хмарах і буйних дощах царює нестриманий Австер.
Вище, над царством вітрів, етер спочиває блаженний,
Чистий, ясний, від болота земного і пороху вільний.
Ледве усталілось все і знайшло собі певні граници,
Зразу ж, притиснені доти навалою темної маси,
Зір променисті огні розжеврілись в небі широкі.
А щоб усюди живе буяло життя і дихання,
В небі боги і божественні Зорі тоді оселилися,
Хвиля принадила риб блискучу сріблясту породу.
Звір уподобав гаї, а птиця — рухливе повітря.

Тільки найвища з істот, найгостріша, найтонша на розум,
Ще не з'явилася, щоб світ покорити й держати у владі.
Звідки постала людина — хто скаже: чи з божого сім'я
Вивів створитель її, як кращого світу початок,
А чи Земля молода, допіру розлучена з Небом,
В матернім лоні своїм затримала первісток Неба,
А Іапетів нащадок, змішивши і землю і воду,
Форму для нього знайшов,— богів міцновладніх подобу.
Тож усі інші звірі з понурими лицями ходять.
Людський тим часом кістяк поставлено стрімко і просто,
Очі піднесенено вгору, до зір і високого неба.
Так з недоладної купи Земля сформувалася й стала
Матір'ю всього живого і людського роду початком.

Чотири покоління людські

(89—150)

Перше покіддя було золоте; без бича і спонуки,
З власної волі воно Правоту шанувало і Чесність.
Кари і страху не знато. Погрозливе слово закону
Ще не читалось на мідній таблиці, і люд не страшився
Вирок почутти судді, без суду й опіки безпечний.
Сосни з гірських верховин ще не сходили в діл на потоки,
Щоби легким кораблем незнані одвідати землі:
Жодні надмор'я чужі не малиши щасливого люду.
Мури, глибокі рови не були ще для міст поясами;
Пробста сурма і покручений ріг не співали до бою;
Меч і шолом не служили ні кому. Без зброї, без війська
Мирні народи жили в непорушнім і любім дозвіллі.
Щедра земля самохіт, ще не знаючи пут обов'язку,
Ралом не ткнута залізним, не зранена ще бороновою.
Люди збирали тоді дику вишню й сунці по горах,

Терен з занозистих віт, шовковині ягоди стиглі
Та жолуді, що зроцюло Юпітера древо розлоге.
Вічна стояла весна, і подувом ніжним зефіри
Пестили цвіт луговий, що пишався і ріс, самосійний.
Втім, і незораний лан половів — нахилявся хлібами,
І, не лежавши в пару, наливав своє стигле колосся.
Ріки текли молоком, струменіли скрізь нектаром ріки,
І темнолисті дуби золотими точились медами.
З того ж часу, як заславши Сатурна у Тартар темничний,
Владу Юпітер посів, то вже срібна пора та настала,
Гірша від золота, але цінніша від темної міді.
Владар новий сколотив цілорічну Сатурнову Весну,
Літо додавши до неї, неповную Осінь і Зиму
І на чотири доби річний кругобіг поділивши.
Вперше тоді затремтіло повітря від суші та спеки
І від холодних вітрів крижані позвисали бурульки.
Вперше тоді знадобились оселі; оселі знайшлися
В сковах печер, у кущах верболозу, поплетеших ликом.
Вперше Церериним зерном засіяно ниву родочу
І під ярмом заревла-застогнала покірна худоба.
Третя доба — мідянá — за срібною хутко настала;
Люд войовничий, суворої вдачі, до зброй охочий,
Але ж іще не злочинний. Остання порода — залізна.
Тож як настала доба найгіршої тої породи,
Зразу ж з'явилася Кривда, минулися Чесність і Правда;
Хитрість, Брехня і Підступство посіли їх місце спустіле;
Зрада прийшла і Насильство, жадоба на гроши і статки;
Виплив на море плавець, хоч на вітрі ще був
безпорадний.
Сосни, що досі по горах шпилястих росли безтурботно,
Нині по хвилі незнаній помчали в світі кораблями.
Землю, що спільнa була, як повітря, як сонячне сяйво,
Нині пройшов землемір, обніжки і межі поклавши.
Стали від неї тепер вимагати не тільки ужинків,
Але й скарбів, що від людського ока вона приховала.

В надра, в глибини підземні ідуть; від стігійської хвилі
Видобувають скарби, усякого лиха початок;
Вийшло Залізо на світ і Золото ще шкідливіше,
Вийшла на люди Війна, що живиться ними й лютує,
В хижих, кривавих руках брязкучу стискаючи зброю.
Люд животі з грабунку, на зятя не звіртиться теща вже,
Гість на господаря також — і братня любов потьмарилась;
Жінка грозить чоловікові, той ворогує на жінку;
Мачухи зводять дітей смертельно-блідим аконітом;
Син нетерплячий про батькову смерть дізнається в
ворожки.
Нікне Побожність і Віра, і діва небесна Астрея
Землю, сплямовану кров'ю — остання з богів,— покидає.

Гіганти

(151—162)

Навіть високий етер, як то кажуть, не зневажає супокою,
Велетні, діти Землі, запрагнули влади над Небом
І, нагромадивши гори, до зір намагались сягнути.
Та паймініший Владика, Олімп розколовши перуном,
Скинув у діл Пеліон, навалений зверху на Оссу,—
Впали шпилі кам'яні, розчавивши всіх зміеногих.
Але Земля, перейнявшіся кров'ю свого порождіння,
Знов оживила ту кров і душу у неї вдихнула.
А щоби пам'ять якась від нашадків її збереглася,
Перетворила дітей подоланіх на людську подобу,
Але нове покоління зухвале було й кровожерне
І зневажало богів; покоління народжене з крові.

Лікаон

(163—251)

Все те з високого неба побачивши, батько Сатурній
Тяжко зіткнув, застогнав і, недавно неславу згадавши,
Ще не відому богам — гідку Лікаонову учту,—
Гнівом пойнявся страшним, всесвітнього владаря гідним,
І несмертельних богів на пораду до себе скликає.

В небі високім проходить, безхмарними зrimий ночами
Шлях, що за білість свою споконвіку зоветься Молочним.
Шляхом тим ходять всевишні до царського дому владики.
Справа від нього і зліва оселі богів визначніших:
Гомін навколо, юрба, і двері відчинені навстіж.

Далі від шляху по різних місцях оселилось простацтво;
Тут же, при самій дорозі, здіймаються лари вельможних.
Цю от дільницю, як можна небесне рівняння до земного,
Я б не боявся назвати Палатіном високого неба.

Скоро зійшлися всевишні в покoї усі мармуровім,
То Громовержець на скіпетр слонової кості обперся,
З трону високого встав і тричі струснув головою,
І полилися із уст його гнівних слова за словами:
«Так, я не більше тоді за царство своє турбувався,
Як зміногi злочинці до неба тяглися, сторукі,
Щоб підгорнути його під своє керування та владу,
Бо хоча ворог був злий і жорстокий, та люте змагання
Тільки з одним поколінням, з одною сім'єю точилось.
Нині ж належить мені геть знищити людське насіння
Всоди, де тільки Нерей обмиває земні суходоли,
Ріками я присягну, що підземними плинуть гаями,—
Все перепробував я... Та рану гнійну сукровичну
Гоїти треба ножем, щоб решта лишилась злорова.

Есть у нас всякої сили в лісах, на полях і по водах:
Німфи, Сатири, і Фавни, ї лісів охоронці Сільвані;
Не ушановані правом з богами селятися в небі,
Мають від нас на землі оселю вони і притулок.
Як же ми можем, всевишні, за них на землі не боятись,
Скоро на мене самого, що вами і світом владаю,
Знаний дикунством своїм Лікаон замишляє злочинство».

Всі затремтіли і сповнились гніву. Усі вимагають
Кари злочинному. Так у годину, як змова безбожна
Хтіла в крові імператора римську потугу втопити
І перед смертю такою, грізної ждучи руїни,
Вражений світ затремтів, у годину оту вікопомну,
Августе, ти утішався побожністю люду не більше,
Як Громовержець покінністю неба. От руку піdnis він,
Тиша нараз залягла, заспокоївся гомін довкола,
Всі олімпійці примовкли, скоривши волі владичній.
Знову Юпітер уста відкриває для владої мови.

«Хай Лікаонові вчинки безсмертних богів не лякають.
Тяжко спокутував він своє непрощеннє злочинство.
Здавна до слуху мого про ганьбу ту людську долітали
Дики чутки: щоб іх перевірить, я сходжу з Олімпу,
Подорожую між людьми, людський запозичивши образ;
Довга то річ переказувати вам все повторне й огидне,
Що я між смертних знайшов: чутки були країці

за дійсність!

Вже поминув я Менал, пристановище дикого звіра,
Темні кіленські гаї і Лікея вершини холодні,—
В землю приходжу аркадську. Вже пізно було, сутеніло,
Як повітав я царя Лікаона житло негостинне.
Зразу ж я дав зрозуміти, хто я, і тиранові слуги
Переді мною схилились. Та сам Лікаон не схилився.
Мовив зухвало: «Стривайте! Я мушу дізнатися правди.
Може, це смертний який називає себе олімпійцем?»

Сам же намислив убити мене серед ночі, в постелі,—
От вам, безсмертні, що значило в нього: дізнатися правди.
Та ще не досить йому. Він наказує челяді взяти
Бранця-молосса і, горло йому перерізвавши, м'ясо
Варить: частину в окропі, частину ж, посікши надрібо,
Смажить мені над огнем, щоб бога чесніш привітати.
Тільки ж поставив на стіл він таку ще нечувану страву,
Кинув я блискавку й грім і житлó розвалив людожерне.
Втік переляканій цар. Серед нив опинившись безлюдних,
Вимовить щось захотів, та лиш вовчим виттям прохопився.
Паша несита його і кробі хижакцька жадоба
Проти худоби віднині звернулася. Царське убрання
Шерстю його облягло, і руки змінились на лапи.
Але й у вовчому тілі зберіг він первісну вдачу:
Та ж сивина, як була, і лютъ на обличчі та сама;
Очі хижактвом горять, і погляд, як перше, нахабний.
Так я скарав одного. Але всіх я прирік на загибель:
Скрізь, де лиш люди живуть, панувати Еріннія має.
Мов присяглися вони саму лиш неправду чинити,—
Кару за те понесуть усі разом. Так ухвалив я».
Батькову волю частина підтримує словом, частина ж
Голос лише подає, роз'ятрює гнів у владики.
Але й недоля людська починає богів непокоїтъ:
«Що то з землею,— питую,— без смертного станеться роду?
Хто нам палитиме ладан і жертви складатиме ситі,
Може, на здобич звірам віддаси її, Владарю Правий?»
Батько Юпітер втишає їх клопіт: «Нове покоління
Має постать на землі, не подібне до давніх злочинців».

Потоп

(253—312)

Він вже хотів розметати вогні над людьми і землею,
Та побоявся, щоб часом священний етер не зайнявся
І від стількох блискавиць не стопилася вісь світова.

Спало на пам'ять йому й рокування нехібпої Долі:
«Прийдуть часи, коли море, й земля, і небесна твердиня
Раптом поймутися вогнем і зруйнується всесвіт прекрасний». Набік одкладено стріли — Циклопів жахливе знаряддя,—
Іншу призначено кару — у поводях ріки розлити
І з неозорого неба наслати дощі ненастайні.
Так ухваливши, замкнув Аквілона в печери він темні,
З ним і всі інші вітри, що хмáрища й дощ розганяють.
Нота лише випускає, і Нот вилітає на крилах
Вогних, грізних, обважніліх. Обличча туманами вкрите,
Падають краплі роси з бороди і волосся у нього;
Хмари сидять на чолі, і одяг струмиться на грудях.
А як потисне нараз рукою могутньою хмари,—
Грім вибухає, і зливи потоками ринуть на землю.
Служка Юнонина вірна, Іріда семикольорова,
Воду тим часом збирає і хмарам її постачає.
Вилягли в полі хліба; хліборобова гине надія,
І невблаганно важка, цілорічна марнується праця.
Але Юпітеру мало цієї небесної кари —
Кличе до помочі він і блакитного брата морського,
Той же збирає на раду потоки й, зібравши, говорити:
«Вас переконуватъ довго не треба — ви знаете справу:
Вилийте всі свої води, що маєте владу над ними,
Схованки всі відчиніть, одваліте каміння на склепі
І полустите свої течії розливатись дозвільно».
Ріки, вернувшись додому, уста джерелам роздирають
І, розгнуздавши потоки свої, поспішають до моря.
Сам же владика морський, потрясаючи землю тризубцем,
Ім простеляє широкі усоди дороги і ріки,
Вийшовши геть з берегів, заливають розлогі рівнини,
Мчать на собі хліба і кущі, людей і худобу,
Цілі будинки з божницями предків і статком хазяйським.
Як же й зосталася де не зруйнована повіддо хата,
Хвilia поймає її, аж із дахом вкриваючи раптом,
І щонайвищі міські затопляє муровані вежі.

От уже море й земля ані в чому не мають відміні:
Море, куди ве поглянеш, і берега в моря немає.
Люди, втікаючи згуби, одні по горах притулились;
Інші чобчами пливуть, де недавно ще землю орали;
Треті щосили веслується над дахом затопленим вілли
І натрапляють на рибу в густім верховітті в'язовім,
Кинений якір не раз зав'язає в гірських сіножатах,
Об виноградні кущі зачіпається дно корабельне.
Там, де лиши кози тонку між каміннями скубли травичку,
Нині лежать, розіславшись, незgrabні і ситі тюлені.
Діви морські нереди дивуються чудам підводним:
Храмам, палацам, містам. Гай запосіли дельфіни,
В'язнуть серед верховітті, дерева стрясають хвостами.
Вовк поміж вівці попав і пливе, і лева рудого
Хвіля несе без опору, і тигрові ради немає.
Вепрові ікли страшні ні до чого, і оленю — ноги;
Марно шукаючи місця, де б можна було відпочити,
В море знесилений птах, не втримавшись, падає й гине.
Море в сваволі нестримній горби затопило, а хвилі
Все прибувають, в гірські верховини, зростаючи, плашуть.
Більшість людей поглинула вода; кого ж пощадила,
Тих доконала нестача нужденної павіть поживи.

Девкаліон та Пірра

(313—415)

Край Беотійський від Ети-гори відділяє Фокіда,
Щедра родюча земля, як була ще землею, а нині —
Моря розлогого води та хвиль неоглядних бурхання.
В цій от землі височі гора під зорі високі,
Зветься Парнас, і двома головами у хмари заходить.
Тільки сюди прибули (бо все інше вода укривала)
Девкаліон і дружина його, його вірна Пірра,
То щонайперш до богів тих нагірних, до німф корікійських

Та до Феміди, що мала оракул, вдалися з благанням,
Бо ж не було чоловіка, хто був би, як він, правдолюбний,
І не було між жінок, хто б побожністю й дорівнявся.

Глянув Юпітер униз і побачив, що все — під водою,
Що з-поміж тисяч мужів лиш один не втонув у безодні,
Що з-поміж тисяч жінок лиш одна залишилась живою,
Ше й неповинні обое, богам олімпійським покірні,—
Хмари прогнав дощові і, повіявші вітром північним,
Небо землі показав, а землю — блакитному небу.
Угамувалося море. Владика глибин і безодень
Осторонь гострий тризубець поклав; над морем розлогим
Виставив плечі могутні, мушлею вкриті рясною;
Кличе він бога Тритона і каже, у ріг затрубивши,
Хвілям морським та річкам до відпліву гасло подати.

Той же бере свій покручений ріг, ізнизу вузенький,
Далі все ширший і ширший, із закрутом кожним гучніший,
Щоб з-понад моря повітря набрати і звуком могутнім
Оповістити крайни — на сході й на заході сонця.
Отже, як вогкі уста доторкнулися дивного рога
І на величчя Нептуна заграв він назад повернатись,—
Води спадають, спливають, виходять горби та узгір'я;
Море уже в берегах, повноводі на річищах ріки,
Як і раніше, течуть; наростає земля, суходоли
Ширші щоразу стають, верховітті дерев виринають,
І па високім гіллі баговиння грязьке заплелося.

Світ повернувся, як був, та тільки спустілий, безлюдний...
Вчуваши, яке укриває його непорушне мовчання,
Девкаліон із слізми на очах промовляє до Пірри:
«Ти, моя сестро, дружино моя, єдина з жіноцтва,
Ти, що тебе пов'язало зо мною походження спільне,
Шлюб, а потому і ці небезпеки жахливі потопу,
Глянь на простори землі, де встає й западається сонце,
Ми — уся людність І: все інше покоїться в морі.

Та їй не до краю я певен, що ми утекли від загибу,
Хмари навислі ще їй досі несміливу душу страхаютъ.
Що, коли б Доля з тобою навіки мене розлучила,
Що б ти відчула тоді, бідолашина? І ях спромоглася б
Витерпіть жах, залишившись сама? У горі тяжкому
Хто б тобі втіху подав? І я, коли б ти потонула,
Я б за тобою пішов, потонув у неситому морі.

О, коли б міг відновити я люд Прометеєвим дивом
І у створіння із земної персті увіяти душу!
Нині судилося нам, щоб були ми останні з тобою
(Так ухвалили всевишні), останні у людському роді!.
Так він сказав, і вони заридали. І спало на думку
Їм до Феміди піти, запитати у неї поради.

От незабаром вони підступили до річки Кефіса,
Ще непрозорої, темної, хоч і в звичайному ложі.
Скоро водою з ріки покропили обличчя її одежу,
Попрямували обое до давнього храму Феміди,
Що його дах і чоло від налиплого моху сіріли,
І без вогню, без дарів запустілій жертвовник холонув.
А як діткнулися сходів,— руками вперед простелились
На храмовому порозі і з острахом камінь цілулють.
Кажуть: «Коли молитвами правдивими маемо силу
Божеський гнів одвернути і волю святу уласкавить,
Відповідь дай нам, Фемідо, як можемо ми обновити
Людську породу, і світ урятуй, у потопі знебуний».
Зрушеня серцем, богиня сказала: «Як вийдете з храму,
Голови вкрийте плащами, і розпережіте одежу,
І вергайте там позад себе великої матері кості!».

Довго стояли вони в оставлінні. Зламавши мовчання,
Пірма відмовилась перша скоритися волі Феміди,
Молити їй гріх дарувати — не може того учинити,
Щоб святокрадчим образити верганням тінь найдорожчу.
І, проказавши ще раз таємницу оракула мову,
В думці глибокій розваживши добре, що може те значить,

Лагідно син Прометея дочці відрікає побожній
Епіметея: «Що сталося, не знаю: чи горем підбитий,
Втратив давно я умілість, чи справді нам сказано інше?
Мати — то, певно, земля, а кістки — то каміння, гадаю,
Маєм каміння ми кидати назад через голови власні!».
Доня Титанова, хоч і пристала на здогади мужа,
Все ще вагається трохи, чи так же Ім радить богиня.
Але... що Ім заважає той здогад провірити ділом?
Сходять у діл, покривають лице, розпускають одежду
І починають каміння вергать за спину. І камінь
(Хто б і повірив, коли б не переказ про те стародавній!),
Камінь почав утрачати властиву йому неподатність,
Став розм'якати, тепліти і форм набирати округлих.
Вирісши потім угору, засвоївши іншу природу,
Став він поволі, помалу на образ скидатися людський,
Як розпочата у мармурі постать, іще невиразна,
Ще не дороблена тоншим різцем. І що в тім камінні
М'якше було та вогкіше, немовби від соку якого,
Те обернулось на кров і тканину, а що було гостре,
Найнеподатніше, тяжче, те стало у тілі кістками;
Що було в камені жила, те жило в тілі й лишилось.
Далі: каміння, яке кинув муж, обернулось на м'жів,
А що розкидала жінка, набрало жіночої статі.
От тому їм — покоління тверде і в труді витривале —
Маєм собі не одно про походження наше свідоцтво.

КНИГА II

Смерть Фаетонта

(1—328)

Сонця високий палац на гінких підіймався колонах,
Золотом весь мерехтів, полум'янім мінився піропом,
Гребінь блискучий слонової кості білів на покрівлі.

Срібні, важкі променіли здалека двійчасті в нім двері,
Та найдивніше — була їх робота. Сам батько Мульцібер
Вирізьбив море на них, оміті в морях суходоли,
І над землею всією простелене небо широке.
В хвилях виднілись — різьблений Тритон із покрученим рогом
Вічно мілнівий Гротей, з китом у руках, нездоланий
Велет морський Егебн і Доріда з своїми дочками,
Гарні всі внуки Нерея: одні викидаються в хвилі,
Другі на березі сіли і сушать волосся зелене,
Треті на рибах пливуть. І обличчя у них не ті самі,
Але подібні на вигляд, як пе між ріднею буває.
По суходолах красуються села, звірі та діброзви,
Ріки і німфи джерел, півбоги розмайті сільській.
Попад землею вторі розпростерті блакить неосяжну,
В ній же дванадцять сузір'їв, шість зліва і стільки ж праворуч,
Скоро, Кліменіна парость, прийшов Фаэтонт до палацу,
Скоро вступив до покоїв свого підсумнівного батька,
То, не наслінившись стати віч-на-віч з отцем найяснішим,
Він зупинився oddalik. Підійти не дало йому більче
Світло, що било від бога. В убраний багрянім на троні,
Від ізмарагдів блискучому, Феб засідав світлосяяний.
Ззаду, обіруч від нього, тіснились Століття і Роки,
Місяці, Дні і на відстанях рівних тримались Години.
Тут у квітчастім вінку різnobарвна Весна виступала,
Літо стояло там голе й гірлянду з колосся тримало,
Осінь, скривавлена соком подушених грон виноградних,
І льдовита Зима з розкуйовдженим сивим волоссям.
Сонячний бог із-за почту своєго поглянувші гостро
Оком, що світ обіймає, побачив, здивований, сина.
«Що то за справа, питает, тебе привела до палацу,
Сину мій любий, якого повік не зречусь, Фаэтонте?»
«Батьку,— сказав Фаэтонт,— ти, лампадо ясна світовору,
Батьку мій Фебе, коли так назвати себе дозволяєш,
Дай запоруку мені, що правдиво я звався і звуся
Сином твоїм, і сумніву напад розвій мені темний».

Так відповів він, і батько, вінець променістий зложивши,
Синові більче казав приступити і, віжно обнявши,
Мовив йому: «Так, ти мій... І годен моїм узвинатись;
Мати твоя і твій рід нелукаво і батька відкрила.
А щоби ти не вагався, проси в мене все, що захочеш,
Все тобі дам я. Хай води стігнійські, довіку не знані,
Свідком моєї клятви, до кінця непорушної, будуть».

Ще й не скінчив своїх слів, як юнак нерозважний благає
Дати йому колісницю і коней прудких, крилоногих.
Кається Феб, що присягся, похитує Феб головою.
«Сину мій,— каже,— тобі необачне дав слово. Коли б то
Міг я своєї зректись обітниці. Я все тобі дав би,
Тільки не це. Небезпеки, загибелі просиш ти, сину.
Як я тебе одхилило від наміру твого страшного?
Важко тобі, Фаетонте, несила управитись буде
З кіньми моїми та ще з колісницею, ти ж нерозсудний.
Смертного долю діставши, нелюдського прагнеш ти чину
І, нетямущий, берешся за те, чого і бессмертним
Не впадає торкатись. Бери собі все, що захочеш,—
Та пам'ятай, що вікто на моїй огняній колісниці
Ще не наважувавсь стати, і сам олімпійський Правитель,
Що з громової десниці вогні блискавок розкидає,
Кіньми моїми не правив. А хто у нас дужчий від нього?
Путь моя спершу береться на кручу,— незмореним коням
Тяжко на неї здобутись. Середина шляху горою
Йде по висотах найвищих. Поглянувши звідти на землю,
В мене самого не раз призвичаєне серце заб'ється,
Решта дороги — з гори, і коней тут ледве тримаеш.
Навіть бессмертна Тетіда, мене дожидаючи в морі,
Часом страшиться, щоб я стрімголов не упав до безодень.
Ще ж пригадай: небеса обертаються, рухом невпинним
Зорі з собою усі пориваючи. Я не вважаю
І проти руху всесвітнього коней скеровую. Силі,
Що покоряє усіх, не корюся — самотній і дужий.

Ну, а тепер уяви: я віддав тобі коні, мій сину,—
Чи ти здолаєш устояти проти того обертання?
Може, гадаєш, що путь моя йде повз міста та дібропи
І несмртельних богів обдаровані щедро святині?
Путь непривітна моя йде повз дикі звірі й небезпеки.
Хай дотримаєш ти напрямку, хай не зіб'ешся з дороги,
Мусиш минати, проте, наставлені роги Тельцеві
І фесалійця Стрільця, і Лев'ячу пашу неситу.
Тут Скорпіон простягатиме клешні криві та жахливі,
Рак підійматиме клешні, півколом зігнуті, на тебе.
Та не гадай, що із кіньми так легко даси собі раду.
Полум'я мають у грудях, крізь ніздри його видихають,
Ледве й самому мені покоряються, як розбіжаться.
І гордовіті їх шіл не хтять уже слухатись віжок.
Сину, молю, стережись, щоб дар мій не став тобі згубним!
Поки ще можна, облиши безумне своє ти бажання!
Доказу просиш у мене, що рід мій еси і нашадок,
Дозволу просиш на коней. Даю, але тяжко боюся.
Батьківський страх мій — от доказ тобі, що я батько твій

справді.

Глянь на обличчя мені! О, коли б твої очі сягнули
В серце мое,— вони б там прочитали тривогу за сина!
Глянь—озирнися на світ! Все, що містить той світ широчений,
Все, що таять у собі скарбниці землі й океані,
Я тобі дати ладен,— не почуєш і слова відмови!
Лиш не проси колісниці! Повір же: не честь, не пошана —
Кара то буде твоя... Чому ж так домагаєшся кари,
Що мені шию з благанням таким обіймаеш, безтямний?
Ти зажадав і дістанеш: я Стіксом страшим присягався.
Але чому не просив ти чого розумнішого, любий?»
Батько скінчів свою мову, та син Фаетонт не вважає:
Просить, затятий, собі колісниці і сонячних коней.
От вже подоланий бог підводить, знемігши сина
До подарунка Вулкана, до колісниці легкої.
Щирого золота вісь, і дишель із золота, і обід,

А в золотих ободах із срібла бліскучого спіці.
В збуру рядок хризолітів і перлів рядок многоцінний
Фебовим світлом горячі і промінь його відбивають.
Ше молодий Фаетонт розглядає ту дивну упряж,
А невисипуча Аврора на жовто-рожевому сході
Вже відчиняє присінки, і цвітом червоним троянді
Прибраний атрій. Розбіглися зорі, і Люціфер зблідлій,
Іх розглядаючи, сходить з небесної варти останній.
Тільки побачив титан, що земля починає шарти
І що ріжки у щербатого місяця зблідлі шезують,
Бистрим наказує Горам, щоб коней вони запрягали.
Гори з наказу владики із стаєнь високих виводять,
Соком амброзії ситих, страшних полум'янім диханням,
Фебових коней і упряж на них дорогу накидають.
Мастить чудесним бальзамом своїм світлосячий державець
Синове ніжнє обличчя — від спеки його захищає,
Промінь кладе на чоло і голосом, сповненим смутку,
Передчуваючи серцем загин неминучий, говорить:

«Хлопче упертий, послухайся ради принаймні в одному:
Не користуйся бичем і міцніш натягай очі віжки,
З власної волі біжать мої коні, тримай їх щосили.
Та не забудь, що не треба тобі п'ятьома поясами
Гнати всіма навпростеъ. Пам'ятай, що справжня дорога
Вправо звертає поволі і далі біжить кривиною,
Три лише знаючи смуги небесні, а полюс південний
Та з Аквілоном сусідніо Ведмедицю геть обминає:
Так і пойдеш, пильнуючи мбго виразного сліду,
Жаром однаковим гріючи небо і землю. Розважуй,
Не намагайся угору в найтонший етер підійматись,
Щоб не спалити небесних чертогів, і вниз не спускайся,
Щоб не згоріла земля. Тримайся середини, сину,
Та їй не схиляйся праворуч, де Змій між сузір розвернувся,
І стережись, щоб віз твій не взяв до Жертвника вліво.
Ти поміж ними керуй. А втім, я здаюся на Долю.

Хай вона дбає про тебе, як сам ти про себе не дбаеш.
Он уже й Ніч, подивись, поки ми розмовляли з тобою,
Воким чолом доторкнулась Гесперських стовпів.

Поспішай-но,
Нас уже ждуть. Он Аврора горить, розганяючи тіні.
Віжки держи у руках. І як намисел твій ізмінився,—
Ради моєї послухай і коней моїх не торкайся.
Поки ще змога твоя і поки ще ти на твердому,
Поки, на горе своє, не ступив ти на вісі небезпечну,—
Мій обов'язок лиши на мені... Не шукай собі згуби...»
Але даремні намови: уже Фаetont в колісниці
Віжки збирає до рук; гордовитий і радий, сіє;
Батькові дякує щиро за ласку і дозвіл. Тим часом
Сонячні коні Етон і Еой і Флегонт з Проектом
Ржути нетерпляче, диханням огністим повітря сповняють,
Б'ють копитами в ворота і рвуться вперед за горожу.
От вже богиня Тетіда, не знаючи, хто в колісниці,
Засуви всі одуває, у світ випускаючи внука.
Ринулись коні щосили, повітря в шматки розривають,
Хмар розтинають заслони. На крилах здіймаючись дужих,
Геть залишають позаду на сході породжені Еври.
Але вага невелика і дишель легкий незвичайно
Фебових коней вражают — бо що їм тягар той юнацький?
Як на морях кораблі безвантажні, хисткі і непевні,
Мчать і гойдаються, вітрові й хвилям скоряючись буйним,
Так і легка колісниця без бога-керманиця скаче,
І підкидає візницю, і небом гrimить, як порожня.
От уже шлях уторований, битий покинули коні
І, переплутавшись, збившись, наосліп летять у безладі.
Жахом пойнявсь Фаetont: де кіля справжня — не бачить;
Та коли б він і побачив, — чи може управитись з кіньми?
Кажуть, уперше тоді розпеклис на промінні Тріони
І забажали скupатись в навік забороненім морі.
Кажуть, великий Дракон, що розлітся в полярному краї,
Млявий від холоду доти, Дракон, не страшний ані кому,

Нині, зігрівшись від жару, незнаної люті набрався.
Навіть і ти, Волопасе, завжди забарний та повільний,
З місяця зірвався тривожно, і віз твій дарма тобі власний.

А як з верхів'їв небесних поглянув юнак нещасливий
На розпростертую землю, десь долі, далеко-далеко,—
Зблід, і коліна йому затремтіли від жаху німого.
Тьма йому стала в очах від того неосяжного сяява.
Нині волів би повік не торкатися батьківських коней,
Прикро йому, що про рід дізнавався і доказу прагнув,
Сином Мероповим зявився б охоче. Так гнаний Бореем
І переможений вже корабель геть по хвилях несеться,
Провід втерявші керманиця, віddаний бурі на волю.
Що йому діяти? Скільки вже неба за ним полишилось,
Стільки іще перед ним... Він міряє оком простори:
То поглядає на захід, якого йому не дістатись,
То озирпеться на схід; і віжок пустити не хоче,
І утримати не може, і коней не знає на ймення.
Тут йому в різних дільницях небесних здіймаються дивні,
Страхом проймаючи серце, великі і дики потвори.

Есть у просторах небесних місцевість, де, вигнувши
клешні —
Дві величезні дуги — і хвіст обернувши півколом,
Тілом своїм Скорпіон аж на два простелився сузір'я.
Тільки побачив юнак, як, отрутою чорною вкритий,
Він простягає жало і погрожує певною смертю,—
З страху весь похолов і віжки пустив, непримінний.
Як же ті віжки на спинах відчули розбурхані коні,
Кидатись стали туди і сюди. От, не чуючи впину,
Мчать юнака на просторах незнаних... Їх дика сваволя
Гонить легку колісницю без напрямку й стежки... На зорі,
В небі високім прибиті, вони налітають... То вгору
Злинуть нараз в небеса, то круто униз забирають
І над землею на відстані линуть, широз, то коротший.

Феба на братніх дивується коней, що нижче від неї
(Проти звичаю) біжать. Обпалені куряться хмари.
Полум'ям скрізь, по високих місцях, пойнялись суходоли;
Порозідалась земля, збувається соків і сохне;
Луки зелені горять, звивається лист на деревах;
Ніви, попалені вкрай, огневі пішли на поживу.
Але не досить того; зайлилися міста многолюдні;
Цілі країни, з усім їх достатком і людністю всею,
В попіл нараз обертаються; гори, укриті лісами —
Тавр Кілкійський, і Тмол, і Гераклова Ета,— палають;
Сохне, колись плодоносна, джерелами вславлена, Іда,
Селище муз Гелікон і Гем, ще тоді не Еагра,
Мече своє в височині подвоєне полум'я Етна,
Ерікс в огні і Парнас двоголовий, Мікала і Отрій,
Цінт, і Мімант, і Родопа примушена скинути криги,
Діндіма і Кіферон, середовище Вакхових оргій...
Скіфії холод Її пі до чого; Кавказ велетенський,
Осса і Пінд зайлилися, зайнявся Олімп величавий,
Альпів хребет снігоносний і з ним Апеннін-хмародержець.

Бачить юнак нещастиль, як світ загорівся зусуди;
Чує, що скоро і сам він не витерпить власного жару:
Ніби з великої печі пашить той огонь нестерпучий
І вже розтопить небавом його золоту колінчино;
Іскри летючі і попіл гарячий його дошкулюють.
Весь оповитий, затягнений парою скварюю й димом,
Хмарою вкритий густою, не знає вже він і не бачить,
Де він летить і куди, на волю віддавшися коням.
Кажуть, що саме тоді ефіопи від спеки страшної
Враз почорніли (запечена кров потемнила їм шкіру).
Лібія, кажуть, тоді пустинею голою стала;
Німфі джерел та потоків, золосся густе розпустивши.
Гірко заплакали. Марно Діркеї розшукують Фіви,
Аргос — джерел Амімони, Ефіра — піренської хвилі.
Навіть великі річки не уникли тоді небезпеки,

Ріки, що мали для себе завжди береги широченні:
Запарував Танаїс і Пеней, той дід фессалійський,
І тевтрантейський Каїк разом з Ерімантом пософійським,
І славнозвісний Ісмен, і Скамандр, що потім судилося
Вдруге йому закипіти, і жовтий Лікорм етолійський,
І тенарійський Еврот, і дальний Мелан мігdonійський,
Полум'ям взялся євфрат вавілонський, Оронт загорівся,
І Термодонт, і Ганг многоводний, теж Істер і Фасіс.
Буйно Алфей закипів, береги зайнялися Сперхея;
Таг златоносний, далекий розтопленим плинє металом,
Стів лебединий замовк у славетнім kraю Меонійськім:
Зграї співучі загинули всі у Каїстрових водах.
Ніл переляканий втік, так далеко край світу склавшиесь,
Що верхорічів його і досі ніхто ще не знає;
Гирла ж його — усі сім — безводними стали ярами.
Гебр і Стрімон ісмарійські спіткала однакова доля.
Висохли Родан, і Рейн, і Пад, гесперійські всі ріки
І до всесвітньої влади призначений Тібр жовтоводний.
Глибше розсілась земля, і світло денне крізь щілини
В сутемній Тартар пройшло, настрашивши подружжя підземне,
Море міліє і сохне. Де хвілі буйні вигравали,
Нині піски простяглися. Приховані досі в безоднях,
Гори виходять на світ; на поверхню моря гарячу,
Звиклі наверх викидатись, не важаться навіть дельфіни.
Мертві тюлені з глибин тут і там випливають горілицы.
Кажуть, що навіть Нерей, і Доріда, і всі переїди
Десь у печерах підводних, уже теплуватих, ховались.
Тричі владика Нептун виринав і в безмовному гніві
Руки в повітря здіймав, та не стерпів великого жару;
От уже мати Земля, обтяжена водами світу —
Водами синіх морів, джерел та струмистих потоків,
Що поховались від спеки в її затишнім лоні,—
Лагідне й світле лицо з молитвою вгору піднявши,
Вид свій ховає в долонях і знов, у третмінні великім,
Все, що на ній, потрясає і, в вогку безодню осівші

Глибше, ніж досі була, так святыми говорить устами:
«Боже найвищий, як воля твоя, як я заслужила,—
Хай же твій грім загримить, упадуть блискавиці.., як маю
Гинути я від огню, то смерть від перуна найлегша.
Глянь, як від спеки страшної я ледве уста розімлюю;
Пара мій віддих тамує, і кучері гинуть зелені.
Попіл сліпить мені очі, і попіл наліг на обличчя.
От нагорода мені, от відплата за труд мій і муки.
От мені дяка за те, що, ралом поранена тяжко,
Від хліборобів щороку терплю я жахі та знущання,
От мені дяка за те, що трави дарую худобі,
Людському племені — хліб і богам — запашні фіміамі..
Але нехай уже я заслужила ту кару. Повідай,
Що завинив тобі брат? Чому його море солоне —
Уділ його споконвічний — маліє і в діл опадає?
Як же до брата й до мене нема в тобі іскри любові,
Зглянься на власну державу, на полюси глянь льодовиті!
Глянь, як парують; коли ж їх огонь усесвітній охопить,—
Небо високе владе. Атлант — як він витерпить, дужий?
Ледве і так вже тримає на плечах розпечено вісь він,
А як загинуть моря, й суходоли, й чертопти небесні,—
Всі ми у давній обернемось хаос. Тож вирви з пожару
Все, що зсталось донині, і світ урятуй од загуби».

Так от сказала Земля, але неспроможна терпіти
Довше той жар паровий, не промовила більше нічого,
Власне лице заховала у близких до Манів печерах.
Тут уже владар небесний покликав всевишніх і Феба
І, сповістивши, що хаос настане, як він не втрутиться,
Став на небеснім шпилі, що звідти на землю й на море
Хмари зсила дощові, розкида блискавиці тремтючі
Ta гуркотливі громи. Але вже не має могутній
Ані туману, щоб землю розпечено хмарами вкрити,
Ані дощів заливних, щоб із неба вогні втихомирити.
Громом озвавсь: розмахнувся, метнув смертоносним перуном

На Фаетонта,— упав Фаетонт пиживий з колісници;
Полум'ям бог вгамував пожежі вогонь розбуялий.
Вроzič метнулися коні, порвали — сполохаві — упряж;
Нарізно мчать без дороги і порвані віжки лишають.
Тут гнуздечка лежить, там осі потрощені, дишель,
Там від побитих коліс порозкидані широко спиці,—
Де не поглянеш, усюди сліди руйнування і жаху.
Сам же візниця, опалений громом, з волоссям червоним
Стрімголов падає вниз, залишаючи стежку вогністу;
Часом отак, як зоря на безхмарному небі нічному,
Хоч і не падає зовсім, та може падучою здатись.
Тіло юнацьке, побите, у краї чужім та незнанім
Дальній узяв Ерідон, і палаюче вимив обличчя,
А гесперійські наяди над громом запаленим тілом
Вивели горб надмогильний і пам'ятний напис зробили:
«Тут лежить Фаетонт, що на Фебовій став колісниці;
Хоч і не вправився з нею, у пориві смілім загинув».

КНИГА IV

Пірам і Тізба

(55—167)

Тізба й Пірам; з юнаків найпрекрасніший він вавілонських,
З дів найкраща вона, що на сході живуть миловиді,
В житлах сусідніх жили, там, де Семіраміда, казали,
Місто високе своє оточила у мури із цегли.
Перше знайомство між ними положило велике сусідство.
З часом кохання зросло; і до шлюбу іти вже було б ім,
Тільки боронять батьки! Одного заказать не здолали,
Це, щоб обое вони почуттям не палали безкраїм.
Потай кохались вони, розмовляючи тільки на мігах.
Тим у них більший вогонь, чим ховається він у них глибше.
В мури щілина була, що зробилась вона ще іздавна,

Ще відтоді, як стіна будувалася в домі уперше.
Хиби маленької з давніх-давен ще ніхто не примітив,
Що ж те кохання не взна? Запримітивши перші, коханці
Голосу путь вторували, й слова іх закохані часто
В шпарку проходили ту в шепотінні тихенькім безлечно.
Тізба та любий Пірам, до стіни притуливши, часто
Дихання спільне палке переймали по черзі й мовляли:
«Заздрісна стіно, чого для коханців становиш заваду?
Що, коли б нас ти пустила, щоб всім ми з'єдналися тілом?
Ну, а як важко і це, то хоча б для цілунків відкрилася!
Ми ж тобі вдячні й тепер: визнаємо, що ми тобі винні,
Ти-бо для вух дорогих безперечно дала нам дорогу».
От, набалакавши так за стіною міцною даремно,
Мовили на ніч «прощай» і з обох тут сторін переслали
Любі цілунки стіні, що на той-такі бік не сягнули.
Друга Аврора ясна розігнала сріблястій зорі,
Сонце ж траву росяну золотим просушило промінням.
Ті, як звичайно, зійшлися. І тоді, в шепотінні сказавши
Перш жалкування свої, зміркували вони неодмінно
В тиші пічній ошукать вартових і пройти поза двері,
Потім, як з дому втечуть, покрівлі покинуті міста;
Щоб же в широкім степу не прийшлося їм марно блукати,
Треба до Ніна могили піти й сковатись під тінню
Дерева. Дерево там на плоди білоспіжні багате,
Росла шовковиця-це, що була при холодній криниці.
Люба умова обом; і вже світло, що нишком зникало,
Сіло у хвилях, і після вже з'явилася з хвиль отих самих.
Хитра у темряві Тізба, відсунувши клямку на дверях,
Йде, одуривші своїх, закриває свій вид і надходить
Аж до могили тієї й сіда під призначенні віти.
Зваги кохання дало! Надійшла сюди раптом левиця,
Паша якої запінена ї в крові волів, що загризла,
З тим надійшла, щоб жагу заспокоїть в сусідній криниці.
Зараз при свіtlі її вавілонянка Тізба уздріла,—
Вздріла і, вся тремтячи, у печеру похмуру побігла.

Як утікала вона, то упало з плечей покривало.
Утамувала левиця жагу, із джерела напившись,
Далі, вертаючись в гай, випадково тонке покривало
Хижка знайшла і його розшматовує ротом кривавим.
Потім, прийшовши, Пірам в пилу там глибоким побачив
Хижого звіра сліди, і з страху тоді зблід на обличчі.
Ледве ж побачив він там покривало, заплямлене кров'ю,
Мовив: «Едина ніч до загину призводить коханців!
З них же вона найгідніша була щонайдовшого віку,
Я тільки винен у цім, загубив-бо тебе я, нещасна,
Сю ніч звелівши прийти у місця, небезпекою повні,
Сам же я перш не прийшов! Розшматуйте ж тепер мое тіло,
Члени злочинні мої пожеріте жорстоким кусанням,
Леви, що тут живете під скелями, поміж камінням!»
Тільки ж убивства хотіть боягузи самі! Позбирав він
Тізби одежду і всю переніс на призначене місце.
Плащ той зросивши слізми й поцілунками вкривши,

сказав він:

«Нині прийми ж і моєї ти крові потоки так само!»
Зараз же меч свій дістав, що носив він при боці, і миттю
В тіло собі застромив і, вмираючи, знов його вийняв.
Високо кров з нього б'є, як лежить на землі він горлиця:
Так, як зітреТЬся свинець і надколеться трубка фонтану,
З отвору з свистом поринуть назовні довжені потоки,
Кинуті натиском дужим і вдараю розріжуть повітря.
Дерева овоч тоді, що, забруднений близкими крові,
Чорним стає, а коріння, пролитою змочене кров'ю,
В барву червону вбира на гілках його ягоди білі.
От, ще не збувшись страху, щоб коханцю свому

не збрехати,

Знов вона йде і шука юнака і душою і тілом,
Пильно бажа розказати про свої небезпеки жахливі;
Те вона місце знайшла, розпізнала і дереві форми,—
Барва ж її зневірює й не знає, чи справді воно це?
От як вагалася вона тремтячи, у пилу вона бачить —

Б'ється скривавлене тіло... Ступила назад вона зразу
З видом, від буку блідішим, тремтить вона з ляку, неначе
Море, що хвиля пойма, як вітрець його рушить легенький.
От незабаром вона, як пізнала ясного коханця,
В розpacu руки скрестила свої, аж луна розляглася.
Кучері стала зривати, обнявши кохане тіло,
Сповнила рані слізми і, змішавши ті слізози із кров'ю,
Мертвe обличчя його засипаючи градом цілунків,
Скрикнула: «Друже мій, що це тебе відібрало у мене?
Любий Піраме, кажи ж, бо коханая зве тебе Тізба!
Любий, завваж ти мене, підведи свое никле обличчя!»
Очі, заплющені смертю, від імені любого Тізби
Миттю Пірам розплющає й, побачивши, знов закризає.
Плащ свій уздрівши тоді і кістку слонову білу,
Вільну тепер від меча: «Від моєї руки та кохання
Згинув ти, бідний,— говорить,— та й в мене міцні задля

цього
Є і кохання, і руки, для рані дадуть вони сили.
Я за тобою піду, і нехай мене кличути, нещасну,
Приводом друга в бід; але ти, що єдиним сконанням
Зникнуть від мене здолав, не втечеш і по смерті від
мене!

Нині благають про те, нещасливая наша родино,
Тихі розмови сумні та обох нас слова невеселі,
Щоби коханців отих, що з'єднало їх, врешті, кохання,
Ви не позаздрили більше в одній домовині з'єднати.
Ти ж, деревино крислата, що нині гіллям укриваеш
Тіло нещасне одне, нас покриеш обох незабаром,
Вбивства ознаки сковай і чорні, здатні до плачу,
Овочі май на собі, як двоїстої крові нагадку».
Мовила й, меч нехібкий приладнавши до персів ізнизу,
Стала залізо впихати, що було ще від крові тепленьке.
Проосьба вразила богів, уразила вона і родину,—
Колір же овочів тих, як поспілють вони, почорні.
Те ж, від кострів що зосталось, в єдиній впокоїлось урні...

КНИГА VIII

Філемон і Бавкіда

(611—724)

Так закінчив Ахелой. Те, що він розповів, надзвичайно
Всіх здивувало. Один лиш наваживсь сміятися з цього,
Впертий отої богоборець, Іксіона син невгамовний:
«Вигадки, що розповів Ахелой: вже надто могучі
В тебе боги олімпійські, як можуть всі речі змінити». Всі оставпіли, й ніхто з них промови не міг ухвалити. Перший Лелег серед всіх, нарешті, мовчання порушив, Розумом зрілій і віком: «Безмірна небесная влада, Краю нема і кінця її; схотіли безсмертні — і сталося. Сумнів твій тут не до речі. Ось слухай. На горах Фрігійських Поруч із дубом стоїть стіною обведена липа; Бачив це місце я сам, бо Піттей посылав мене в край той Дальній на пиви Пелопа, колись його роду півландні, — Ніпі болото; де край був залюднений — птиці лишилися. В людському образі раз завітав сюди з сином Юпітер, З Антлантиадом, своїм жезлоносцем небесним на крилах. Сотні осель обійшли олімпійці — благали спочинку, В сотнях осель олімпійців не пущено. Радо зустріли Іх лиш пенати одні, очеретом болотяним вкриті. Жив там старий Філемон і побожна стара з ним Бавкіда. Там оселились вони, ще за літ молодих поєднавшись, Там і постарілись, в тій самій хаті. Жили-бідували, Але на те не вважали, і вбожество їх не гнітило. Слуг би ти в них не знайшов; їх двоє жило на господі, Хазайнували самі і самі ж собі вірно служили.

Ледве безсмертні боги завітали до вбогих пенатів, Голови визъко схиливши, в тісненькі просунулись двері, — Тут Філемон їх запрошує поруч сідати на ослоні,

А працьовита Бавкіда рядном той ослін покриває.
Потім до огнища йде і в попелі ще нехолоднім
Жар вигрібає, кори докидає і листу сухого,
Трудно і пильно старечим диханням огонь здобуваває,
Зносить з гори після того трісок та всілякого хмизу.
Дрібно ламає його, під казан мідяний підкладає
І ту, що з градок поприносив господар, городину чистить.
А Філемон бере вила двозубі тим часом у руки
І зараз хребтину задимлену з чорного балка здіймає.
З тої свинини, що довго про свята держали під дахом,
Він невеличкий шматок відрізає і варить в окропі.

Щоб не знудилися гості, щоб час їм минав веселіше,
Розпочинають старецькі розмову. Прип'яті за вуніко
Висіли в хаті ночовки; мерщій наливають водою,
Вишинім богам присувають — обмити натомлені ноги.
Ліжко було в них старе, з вербового дерева збите,
Був і сінник з осоки, на вербовій простелений рамі.
Ковдорою вкрила сінник господиня,— так тільки у свята
Ліжко вона застилала, хоч ковдра, стара і дешева,
Тільки їй придатна на те, щоби ліжко вербове вкривати.
От прилягти олімпійці. Приносить тоді господиня
Стіл, але стіл шкутильгає на ногу; малій черепочок
Вирівняв ногу старому служаці, а м'ята зелена
Зверху старанно його для почесної учти натерла.
Ставить тоді господиня двокольорові маслини,
Терен осінній смачний, прозорим налитий розсолом,
Редьку, цикорій і сир, а з сиром одцідженим поряд —
Яйця, що в попелі злегка спекла для гостей подорожніх.
Все те на глянняній чистій посуді. Вино розмішали
В гляннянім чистім кратері, поставили букові кубки,
Пильно, уважно натерті пахучим зсередини воском.
Хутко потому на стіл і гаряча з'явилася страва,
З нею й вино молоде... Трохи згодом все те одсувають,
Щоб переміну нову на тісному столі розмістити.

Тут і горіхи, і фіга, і фініки сушені в зморішках,
Сливи солодкі, пахучі, у кошику яблука стиглі,
А посередині меду стільник. І миліші від страви —
Щира і щедра гостинність та ясні обличчя старечі.

От примічають старі, що як стане кратер порожніти,
То вже й не знають, відкіль самохітто вино прибуває.
Вражені дивом таким, затремтіли старі богобійні,
Просять чудесних гостей пробачити за страву убогу...
Був на господі у них це й гусак, що за сторожа правив,—
Сторожа того вони й прирікають на жертву безсмертним.
Довго він крилами бив, все з-під рук виридався старечих,
Поки не вдавсь до гостей та й під ноги до них не забився.
Гости йому врятували життя і, підвішивши з-за столу:
«Так, ми безсмертні боги,— прорекли.— Ми йдемо покарати
Селище ваше за гріх і блазніство. Та ви не страшітесь:
Кара на вас не впаде. Отже, вашу оселю лишіте
І разом з нами ідіть на шпилі й полонини нагірні».
Божому слову коряться старі і, щосили обпервшись
На подорожні ціпки, помаленьку збираються вгору.
Вже недалеко були й від вершини гірської,— так, певне,
Пущена з луку стріла долетіла б,— оглянулись — горе!
Все, що в долині було, затяглося болотом, і тільки
Їхня хатина зсталася. Та поки дивуються диву,
Поки недолю сусідську оплакують, видко стареньким,
Як та хатина мала, що й для них затісно здавалась,
Храмом величним стає: замість сох піднеслися колони,
Замість гнилої соломи блицить непідроблене золото,
Різьблені двері важкі і мармуром висланий ганок.
Чують ласкаві слова — син Сатурна до них промовляє:
«Праведний старче, і ти, достойна та праведна жою!
Що б ви хотіли від нас?» Поспітившися ради в дружині,
Спільнє бажання тоді Філемон одкриває безсмертним:
«Хочемо бути жерцями і храму святого глядіти;
Та як у згоді дійшли до кінця свого віку земного,

Дайте і вмерти відразу обом, щоб мені не прийшлося
Бачити дружини в огні, та і їй щоб мене не ховати.
Так по їх волі і сталося. І храму вони доглядали,
Поки точилось життя. Раз, знеможені віком і кволі,
Вийшли із храму на ганок вони; обступили їм пам'ять
Давні події; стоять, розмовляють; аж бачить Бавкіда:
Зазеленів Філемон; придивився старий: його жінка
Криється листом — і от вже шумить верховіття над ними.
Поки ще можна було, розмовляли обое, а потім:
«Друже, прощай», — проказали, і вже одночасно корою
Іхні уста поросли. І досі ще люди тамтешні
Вказують двоє дерев, що старе заступили подружжя.

Так повідáли мені старі та шановані люди.
Правду святу говорили. Я бачив вінки там на вітті,
І, начіпляючи свíжу свою плетеницю, промовив:
«Люди, шануйте богів, то й вам тоді шана довíку».

КНИГА XV

Апофеоз Цезаря

(746—879)

Цезар у власному місті став богом. Великий у тозі,
Був і при зброй великий. Але не бої переможні,
Не горожанські діла, не подвигів гомін летучий
Перетворили його на світило нове, на комету,—
Славен породженням став він своїм: із діянь всіх великих
Найголосніше було, що такого обрав собі сина.
Справді: невже важливіше морських втихомирити бріттів,
Чи сінома течіями папірусородного Нілу
На переможних пройти кораблях, чи то нумідійців
Ta Цініфійського Юбу і Понт, Мітрідатами гордій,

По небезпечній війні приєднати до люду Квіріна,
Силу тріумфів здобувши і справивши силу тріумфів,—
Ніж породити такого владику, що править він світом,
І благодаттю своєю нас наділити, безсмертні?
Отже, щоб сей не від людського сім'я на світ народився,
Той був повинен зробитися богом. Та тільки прозріла
Мати Енеєва смерть найсумнішу, якою загинуть
Має Понтіфік; як тільки криваву побачила змову,—
Зблідла і всім олімпійцям, як стрінеться хто, говорила:
«Глянь, як зусоди на мене взялися Злоба та Підступство.
Як ненависно і люто на голову важать єдину,
Що від дарданця Іула у люду мого залишилась!
Чи то єдина з богів турбуватися маю довіку?
То Діомед мене ранить у битві списом калідонським,
То непокоять троянського муру лихі оборонці,
То я повинна дивитись, як чадо мое найдорожче
В морі блукає, терпить, до краю підземного сходить,
З Турном змагатися мусить, або ж (говорімо по правді!)
Зводить з Юноною бій... Та що мені згадувати давнє
Роду мого лихоліття? Я й нині страшуся, і страх мій
Застує горе колишнє. Злочинні мечі проти мене,
Бачите, як насталили? Молю, одвертає злочинство.
Зрадницьким вбивством жерця не згасіте полум'я Вести».
В тузі несвітській по небу всьому ті слова розкидала
Мати Венера, і вишні боги засмутились; та тільки
Сили не мають тих сестер старих постанову зламати.
Провість вони подають, неминучого горя ознаки:
Брязкотом зброй в ті дні віщували насуплені хмари
Біди незнані; розказують: сурми й ріжків завивання
В небі високім лунали, і сонце затемненим диском
Тьмянє світло жовтаве принижклій землі подавало.
Часто у зорянім небі з'являлися грізні смолоскипи,
Часто у смугах дощу криваві з'являлися краплі;
Люціфер сходив, і сине обличчя бувало укрите
Темною ржею, і місяць в кривавій стояв колісниці.

В тисячах місць накликав бідування пастирливий пугач,
В тисячах храмів кумири слізми обливались і, кажуть,
Співи й прокльони грізні по священних гаях розлягались.
Жертва немила була; про заколот лютий зловісні
Свідчили жили, і потух офір віщував про злочинство.
Кажуть: на Ринку, довкола домів і шанованих храмів,
Скиглили пси уночі і тіні померлих блукали;
Місто велике, схвильоване, блідло, тремтіло від жаху.
Та не змогли одвернути неминучого всі безперечні
Перестороги богів, і у храмі мечі заблищали;
Курія змові кривавій припала одна до вподоби
В цілому Римі, щоб там довершити намислений злочин.
Тут Цітерея нараз, обома сплеснувши руками,
Вдарила в груди і хмарою вкрити хотіла нащадка,
Так, як Паріса колись приховала від люті Атріда,
Як від мечів Діомедових батько Еней врятувався.
Мовив, побачивши, батько її: «Чи не думаєш, дочки,
Долю незмінну змінити? Ввійди лишеңь ти до господи
Сестер трьох парок. У них у просторії палаті побачиш
Ти незчисленні події на різьблених мідних таблицях,
Що не бояться ні неба здригнів, ні грому грізного,
Ні катастроф світових і триватимуть вік непорушні.
Знайдеш ти там у письмі невитравнім зазначену долю
Власного роду. Читав я про нього і добре затямив.
Взнай же і ти, Цітереє, майбутнє свого покоління:
Той із нащадків твоїх, що тебе так тривожить сьогодні,
Бивершив всі уже дні, які взяв для прожитку земного;
Ти і нащадок його відчините брами небесні,
Храми йому побудуете славні. Його ж спадкоємець
Візьме тягар його імені. Месником стане за батька
Він переможеного і нас коло себе згромадить.
Щастя його привітає. Обложені Мутіни мури
Миру благатимуть в нього. Фарсал його силу відчує,
І македонські Філіппи від братньої крові змокріють.
В водах Сікульського моря умалиться славне наймення;

Звіривши марно на пілюб із римським вождем
легковажним,
Згине єгиптянка владна. Розвінеться чорні погрози,
Ніби Канопові наш Қапітолій скоритися має.
Чи ж називати тобі всіх тих варварів, всі ті народи,
Ті, що обабіч живуть Океану. Залюднені землі
Всі йому мають служити, а з ними і море широке,
Мир він землі подарує, а потім до прав громадянських
Духом схилившихся своїм, забезпечить усім справедливість.
Прикладом власним поліпшить звичай і оком пророчим,
Роки майбутні пойнявши і всіх полічивши нащадків,
Синові, благословленої небом дружини своєї,
Власне наймення свое передасть і турботу державну.
А як із Нестором давнім зрівняється віком поважним,
То до всевишніх злетить він у небо, до рідах сузір'їв...
Цю ж із убитого тіла візьми непохитну душу,
Перетвори її в сльово, щоб з неба висот повсякчасно
На Қапітолій могутній дивився божественний Юлій».

Тільки скінчив він, як, звисока мати Венера злетівші,
Стала посеред Сенату, нікому не зрима, і душу
Цезаря, ледве злетіла вона із смертельного тіла,
Щоб не розтала в повітрі, взяла і полинула в небо;
І як відчула, що полум'ям ясним вона розгорілась,
З лона свого відпустила її. Під місячне сяйво
Та підлетіла і, довгий лишаючи слід за собою,
Замерхтила зорею. І бачивши синові вчинки,
Вищими їх уважає, радіє його перевазі.
Правда, що син не велить прославляти себе понад батька,
Та поголоска іде,—не скоряється жодним велінням
І підіймає його понад батьківські вчинки славетні:
Так Агаменоноvi поступився Атрей, його батько;
Так от Егей — Тесей, так Пелея Ахілл переважив;
Так (наостанку візьму я належніше їм порівняння),
Так і Сатурн від Юпітера менший. Владає Юпітер

Твердю всією небес і всесвіту царством потрійним,
Август керує землею: обидва — батьки і владики.
Ви, охоронці Енеїві, що одвернули від нього
Меч і вогонь! Ви, тубільні боги, і Квіріне, осадчий
Нашого міста, і ти, нездоланного Ромула батьку.
Сильний Градіве, і Весто, шанована в цезарськім домі,
Ти, Аполлоне домовий, шанований з Вестою разом!
Ти, що живеш у тарпейському храмі, Юпітере римський!
Всі, кого серцем побожним належить поетові знати:
Хай забариться той день і нас не застане живими,
Як наш велитель покине цей світ, його владі підлеглий,
Щоб, відійшовши до зір, піклуватися нами здалека.

Так довершив я свій труд. Ні Юпітера гнів громоносний,
Ні неблагання залізо, ні давність його не зруйнують.
Хоч і надійде той день, що тільки над тілом владає,
І покладе непомітному краї існуванню моєму,—
Країщим природи моєї первістком над зорі полину,
Тут же наймення своє залишу незабутнє. І всюди,
Де неоглядна земля покоряється Римській державі,
Житиму я у людей на устах і, коли непомильне
Передчування співця,— у безсмертній зростатиму славі.

ЖИТТЯ ПОЕТА

(Книга IV, елегія X)

Любоців ніжний співець, як свій шлях життєвий
перейшов я,—
Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя.
Мила вітчизна моя — Сульмон, на джерела багатий;
Дев'ятдесят туди миль треба від Рима пройти.
Там я на світ народився, а щоб добре ти рік той затяմив,
Знай, що одинакова смерть консулів стріла тоді,
З діда і прадіда рід наш поважний із вершників римських,
Не випадковість, не гріш в люді виводили нас.

Парость не перша в сім'ї,— коли я на світ появився,
Був уже брат у батьків, старший від мене на рік;
Але зірница одна привітала народження наші,
День святкувався один, тільки на два пиріжки.
Був то один із п'яти, зброеною сій Мінерві відданих
Днів, коли перші бої в цирку кривавлять пісок.

В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:
В Рим до найкращих знатців батько обох нас послав.
Брат мій від літ молодих вінць красномовства вподобав,
Форума сварки гучні вабили серце його.
Серцю ж моєму з дитинства подобались святощі неба,
Муз до тихих пісень кликала душу мою,
Часто мій батько мовляв: «Не за хлібне ти діло берешся,
Славний Гомер, але й він так і помер нуждарем».
Батькове слово узяв до душі я і, муз призабувши,
Спробував прозу писати, кинув я метри дзвінкі,—
Тільки ж писання мое самохіть окриялося ритмом,
Що б не почав я писати, вірші складались самі.

Роки тим часом минали — нечутною перше ходою,
Вільної тоги настав день для обох юнаків,
Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий,
Нахили серця, проте, не відмінилися в нас.
Брат мій подвоїти встиг у житті своїм десять лиш років,—
Вмер, і я мав почуття, ніби себе я втеряв.
Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
Членом колегії трьох деякий час я пробув.
Курія далі чекала; та звузвив я рубчик червоний,
Не до снаги-бо мені був той почесний тягар:
Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці,
А честолюбство мені завжди огидне було;
Сестри до того ж аонські шептали про творче дозвілля,
Що уявлялось і так даром найкращим мені.

Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
В кожім улюбленці муз бога я серцем вчуваю,
Слухав я Макра старого читання — поему про «Птахів»,
Та про отрутних гадюк, та про цілюще зело.
Часто Проперцій мені довіряв свою словідь вогненну:
Щира й правдива приязнь нас сполучила обіх.
Басс, славнозвісний сатирою, славний гекзаметром Понтік —
Спільнники любі були тих товарицьких зібрань,
І незрівнянний Горасій втішав нас багатством мелодій,
Пісні химерно-тонкій рідину навчivши струну.
Тільки на образ Вергілія знову я, і смерть передчасна
Вирвала раптом з життя приязнь, Тібулле, твою.

Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець — Проперцій,
Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.
Як я старіших колись, так мене привітали молодіші;
Хутко Талія моя стала відомою всім.
А виступав я з читаннями перед громадою в Римі,—
Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.
Хист мій співецький збудила прославлена в місті Корінна,—
Так неправдивим ім'ям владарку здав я свою.
Досить тоді написав я, та все, що вважав негодяшим,
Сам я — суворий співець — кидав в огонь без жалю...
Правда, тоді, як я йшов на вигнання, багато спалив я
Навіть достойних пісень, в гілі на Музу свою.
Серце було в мене чule, покірне Еротові серце;
Часто з найменших причин поломеніло воно,
Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
Та на іменні моїм плям і чуток не було.

Мало не хлопцем мене одружили; немила та жінка
Дуже недовго жила шлюблім зо мною життям.
Друга її заступила; не смію догані й скласти,
Але недовго й вона ложе ділила мое.

Третя — й остання — діждала зо мною поважного віку

Та й на заслання мене випало й виряджати.
Мав і дочку я єдину, і внуків од неї діждався,
Двох вона мала дітей, але і шлюб не один.

От уже шлях свій промірявши, батько помер мій спокійно;

Дев'ять десятків прожив він на своєму віку.
Гірко я плакав за ним, так і він оплакав свого б сина.
Матері скоро свой шану останню я склав.

Щастя їм випало, що мого горя вони не діждали,
Що мого віслання день їх в домовині застав.
Щастя й мое, що недоля мене не при них перестріла,
Не довелося старим гірко за мною тужити.

Та як від мертвих не тільки ім'я на землі зостається,
І від високих кострів тінь одлітає легка,
І як про горе мое прилине до вас поголоска,
І понад Стіксом мутним будуть судити мене,—
Знайте, кохані, тоді, що причина моого вигнання —
Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.
Мертвим належне віддав я; для тебе, читачу сердечний,
Знову продовжую я повість скорботну свою.

Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
В кучері чорні мої позаліталася скрізь,
І переможний іздець на моєму віку олімпійський
Десять вже взяв нагород і заквітчався вінком,—
Як несподіваний Цезаря гнів мене вислав у Томи,
Де чорноморський бурун в західні б'e береги.
Кари моєї причини і так аж занадто відома,

Але про власну біду свідчить не вільно мені.
Зрада супутників, прикрості слуг — що я згадуватъ маю?
Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
Тільки ж мій дух не схитнувсь, не скорився лихій я негоді,
Скупчив всі сили свої — перетерпіти біду.
Від же на мене звалися стільки на суші й на морі,
Скільки зірок золотих в небі високим горить.

Давнє дозвілля, солодке життя довелося забути
І в непривичній руці зброю належну підніять.
Берег сарматський, суміжний із племенем гетів стрілецьким,
Зрештою нас привітав після набридлих блукань.
Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
На самотині свою пісню складаю сумну.
І хоч нікого нема, хто б її привітав благодушно,
Але скорочує день, час забирає вона.
Дяка, о Музо, тобі, що живу я, страждання я зношу
І що це трудне життя не підломило мене.
Ти-бо потіху даеш, ти приходиш до мене, як ліки,
І заспокоюєш ти серце турботне мое.
Вождь і супутник еси: пориваєш мене від Дунаю,
На Геліконі мені місце почесне даєш;
Ти — це не часто буває — мені за життя ще з'єднала
Славу й потужне ім'я, шану посмертну співців.
Заздрість, що все сьогоднє принижує завжди і ганить,
В паці несигій моїх не поглинула пісень,
І хоча наша доба породила великих поетів,
Але прихильні були людські й до мене уста,
І хоч, на думку мою, є багацько співців поважніших,
Поруч із ними й мене ставить ласкавий читач.
Передчування ж співецьке говорить мені — та чи правда? —
Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм,
Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали,—
Дякую красно тобі, любий читальнику мій.

€

Публій Папіній Стаций

СЕПТИМІЮ СЕВЕРОВІ

(Silvae, IV, 5)

Малим достатком щиро вдоволений,
З околиць Альби, святощів повної,
Тебе, Севере мій хоробрий,
Дзвоном чужих мені струн вітаю.

Вже холод зімній геть змандрував од нас,
Щоразу вищим сонцем подоланий;
Вже стихло море, сяє небо,
Вже Аквілони грізні минулись.

В новім уборі скрізь кучерявіють
Дерева ніжні. Всюди — пташиний спів,
І знов лунають жаль і радість,
Що німували в душі зимою.

І знов я тішусь полем, самотністю
І власним дахом бідним, задимленим,
Бо ж тут живим і добрим Вакхом
Пінчаться кубки мої кипучі.

І хай отар не чую тут мекання,
Ані худоби рику могутнього,
І хай на поклик мій само лиш
Відповідає луною поле,—

Я все ж кохаю, мов отчину свою,
Цей кут гостинний: тут-бо мій вірш дзвінкий
    Цариця війн, страшна і мужня,
    Вкрила дарунками рук владичних.

А ти ще, друже, прагнеш розвіяти
Мою покурість і звеселити мене.

    Мов Кастор, пильно вухом ловиш
    Звук щонайменший, найменшу приkrість.
Невже ж такого нам породив тебе
Лібійський берег (хай же красує він
    Індійським жнивом і сабейським
    Хай кінамоном солодким лише).

Ніхто не вірить, що не на римських ти
Узгір'ях виріс, друже Сентімію,

    І після рідних лон устами
    Не припадав до джерел латинських.

Бо й справді, хто ти? Ледве прибув у Рим,
А вже ні сліду вдачі пунійської,

    Нема підступства. Рідним сином
    Ти пропливаєш по водах Тібуру.

Серед нащаддя пиших сенаторів
Вузьким і скромним сяєш ты пурпуром.

    І все ж помітний ти, бо ділом
    Патріціанське являєш серце.

Твоя розмова, постать і вигляд твій —
Все разом свідчить: римлянин, римлянин

    У Римі вже, у наших лавах
    Славної Лібії кращий вицвіт.

Твій голос любить форум вибагливий:
Його чарує твій непідкупний дар,
    Піхов твоїх двусічне лезо
    Завжди готове служити друзям.

Та сам ти любиш тихе сільське життя,
Чи то в маєтку біля дідичних Вей,
    Чи то в густих гаях латинських,
    Чи у принадних Сабінських горах.

І там в прозовій тонеш ти творчості,
Далекий метрам, але згадай мене
    І відповідь заграй на лірі,
    Що задрімала в твоїм одлюдді.

15/X 1932

СОН

(Silvae, V, 4)

Що я тобі завинив, найласкавіший серед безсмертних?
Чом ти меле одного обминаєш своїми дарами,
Лагідний сне? Все на світі мовчить, звірина, і пташина,
І верховіття дерев удає, ніби спить тихо-мирно.
Плюскіт не той по річках, і на морі глухе нарікання
Стихло — солона гладінь пригорнулась до берега щільно.
Съома уже повертається Феба, а змучені очі
Ше не змикалися; всьоме згасає на небі Пафійське
Світло і съома Зоря, на скаргу мою милосердна,
Зимною кропить росою натомлені тяжко повіки.
Звідки я сил наберу? Я не стерплю, коли б навіть був я
Тисячоокий і міг, ніби Аргус, дивитись позмінно
І ні хвилини не жив повнотою чуття життєвого.
Так, а де-небудь цю ніч — таку нестерпчу для мене —
В ніжних обіймах коханці женуть тебе, сне живодайний.
Звідти до мене прилињ і коли я, нещасний, не можу
Глибше в твоє забуття поринути (nehай того молять
Інші щасливці) — хоч різкою злегка торкнися до мене.
Край приголов'я скились і навшпиньках пройди надо мною.

17/IX 1932

Марціал

ЕПІГРАМИ

НА СЕКСТА

(III, 38)

«Сексте, які сподівання тобі усміхаються в Римі,
 Маєш надії які? Чи тобі мріється що?» —
 «Справи в судах поведу я, як сам Ціщорон велемовний,
 Вже ж я на нашім торгу всіх правників переміг». —
 Так говорив Атестін, вихвалявся тим самим і Цівій,
 Що ж? Ані оден не зміг навіть житла оплатити!
 «Не поведеться в суді — за поеми візьмуся натхненні,—
 Скажеш, напевне, ти сам: «От де Вергілія хист!» —
 «Ти збожеволів, малий! Он у дранких плащах походжають,
 Все то Марони твої, все то Назони самі!» —
 «Стану клієнтом вельможного дому». — «І це нерозважно.
 Бачиш: голодна юрба — вітер мотає її». —
 «Що ж мені діять? Я хочу до Рима». — «Як ти не
 Знай — випадково лишеңь можеш у Римі прожить».

злочинець,—

НА ЛІГУРІНА

(III, 44)

Лігуріне, чому тобі не радіють,
 Лігуріне, чому від тебе втікають,
 А як з'явився де, пустиня круг тебе?

Знаєш, надто вже ти — поет, Лігуріне!
 То велика біда, страшна небезпека:
 Ні тигриці, як діти їй повбивають,
 Ні гадюки, як літнє сонце пригріє,
 Скорпіона страшного так не бояться.
 Ти поглянь, розміркуй: то ж мука нестерпна.
 Я стою — ти читаєш, я сяду — читаєш,
 Вийду десь у потребі — все декламуюеш,
 Хочу в терми укритись — дзвониш у вуха,
 До басейну піду я — плавати борониш,
 На бенкет поспішу — хапаєш за поли,
 На бенкеті лежу я — з подушки тягнеш,
 Я втомлюся, засну — ти сонного будиш.
 Скільки лиха від тебе! Чесний, правдивий
 Чоловік — і, проте, яка ти потвора!

* * *

(IV, 44)

От він, Везувій, колись від садів-виноградів
 зелений,
 Де у творила стікав сік найдобірніших грон.
 Вакхове згір'я любіше юому за індійську Нісу,
 Хорам сатирів гірських вік незабутні шпилі,
 Храм Венери, догідніший їй від лаконського храму,
 Місце, що мужній Геракл іменем вславив своїм...
 Певно, важкою бува влада всесвітня богам.

ДО ЮЛІЯ МАРЦІАЛА

(V, 20)

Ах, коли б же то нам, Марціале любий,
Довелося діждать хоч на старість щастя:
По вподобі своїй укладати дозвілля,
У правдивих тонуть життєвих вигодах,—
Ми б не знали тоді ві вельможних ганків,
Ні розправ судових, ні шумливих ринків,
Ані статуй препишних в домах багатих.
Наше діло було б: прогулінки, книги,
Поле, терми, гай та джерела дальні.
Ото б радість була, безтурботна втіха...
Та ніхто не живе в наші дні для себе:
Всі марнуєм ми час, а години плинуть,
Плинуть кращі літа і назад не прийдуть...
Хто, уміючи жити, не схотів би жити?

ДО МУЗИ

(VIII, 3)

Досить було б і п'яти: шість книжок чи там сім — забагато.
Музо! Невже ж це тобі ще не остило співати?
Годі! Встидаймось, мовчим! Про славу ту людську не
дбаймо:
Досить того, що і так скрізь перечитують нас.
Он від надгробку Мессали розкиданий камінь лишиться,
Порохом стане сипким мармур Ліціна твердий,
А незрадливий читач не забуде мене, і мандрівник,
Ідучи з Рима, мене візьме в свій рідний куток.
Так я промовив, мовчу. А в одежі схилившись паухчій,
З сестер дев'ята, почув, відповідає мені:

«Так? Ти покинеш, невдячний, складати свої вірші
веселі?
Будеш без діла сидіть, світ і людей проклинати?
Чи ти волєш на сцену — з високих котурнів віщати,
Чи в героїчних рядках славити війни та кров,
Щоб велемовний учитель виспівував твір твій у школі
І голосом хріплим душив хлопців і ченіхів дівчат?
Hi! Хай про війни гrimлять ті ловажні та славні
писаки,
Що до півночі сидять та переводять свічки,
Ти ж свої жарти складай та римською сіллю присолой,
Хай в отих жартах життя здачу пізнає свою.
Правда, розсудять не раз, що на вбогій ти дудочці
граеш,
Але ж при дудочці тій голосу сурен не чутъ».

ЕПІТАФІЯ ФІЛЕНИ

(IX, 29)

Нестора шлях життєвий переміряла ти, о Філено,
Поки до темрявих хвиль в царство Плутона зійшла,—
А не зрівнялась, проте, з прастарою Сібллю віком:
Місяців зо три вона довше топтала свій ряст.
В бозі язик спочива, той язик, що його не здолали б
Ні ярмаркова юрба, ні Серапіса жерці,
Ні журавлині ключі, над Стрімоном курличучи дальнім,
Ні голосна дітвора, вранці до шкіл ідуучі.
Хто ж тепер зможе, як ти, до землі причаровувать
місяць?
Хто ж тепер зможе, як ти, зводництвом славу добути?
Буде хай пухом земля, не тужавіе ґрунт над тобою,
Щоби не тяжко було псам одкопати тебе.

(IX, 60)

Звідки б ви не були: чи зростали в розкішнім Тібури,
Чи червоніли, як кров, в п'єстумських ви квітниках,
Чи в пренестійських садах садівниця вас позрізала,
А чи красою буяв ваш по Кампанії цвіт,—
Скажем: «Троянди оці завітали з мого Номентану...»
Другу Сабіну тоді видастесь кращим вінок.

А В Л О В І

(IX, 81)

Авле, ти знаєш: читач мене хвáлить, слухач поважає,
Гудять поети лише: неопрацьований вірш!
Я не вважаю на те. Як справляю бенкет, то волію,
Щоб догодити гостям. Що мені смак кухарів?

Д О А Н Т О Н Й А

(X, 23)

Прім Антоній пройшов без турботи свій шлях
многоденний —
Сімдесят років прожив, восьмий десяток почав.
В роках минулих, у днях пережитих він думою тоне,
І — недалека уже! — Лета йому нестрашна;
Тоне в минулому віл і пропашного дня не знаходить,
Прикрих не знає годин.. все б він хотів пригадати.
Праведна, чиста душа Існування поширює грани:
Втіху з минулого п'є — вдвое живе на землі.

Р И М О В І

(X, 74)

О Риме, відпочить хоч на хвилину дай!
Клієнт утруджений вітаннями украї.
За сотню мідяків весь день в передпокою
Між тогоносно вистоювати юрбою
(А переможець Скорл із циркових рядів
Тягає золото десятками мішків) —
Як гірко те мені! Коли б я міг заправити
Щось за свої книжки, я не хотів бы навіть
Степів Апулії, ні сіцілійських бджіл,
Ні золотих ланів, що заливає Ніл,
Ні Сетій, де вином красує діл багатий...
Я б одного хотів — удоєвта поспати.

Н А Х Е Р Е М О Н А

(XI, 56)

Що, мій Херемоне стойку, смерть вихваляеш
надміру?
Хочеш мені показать вдачу і дух мудреця?
Знаю, чесвоту твою породили — твій кухоль надбитий,
Та безнадійне твое огнище мерзле й смутиє,
Та продірявлена ковдра, та ліжко тверде, та блощиці,
Також однака й легка тога уденъ і вночі.
Справді, ти духом великий: від чорного хліба, соломи
Та від терпкого вина хочеш навік одійти!
Ні, хай перину тобі покладуть із левконської вовни,
Ковдра багряна нехай ложе укріє твое,
Хай при тобі залишиться той хлопчик, що вина добірні
В чаші недавно мішав і непокоїв гостей,—

Був би ти радий потроїти Нестора давнього роки
Та й ні единого дня не змарнувати для розваг,
Легко життя зніважати у бідності, в тузі злідениній,
Мужність показує той, хто і в нестатках живе.

ДО ТУККИ

(ХІІ, 44)

Епос складав я; і ти вже над епосом сохнеш; я кинув,
Щоби натхненням своїм в тебе хвали не відбити.
От на котурни трагічні моя переносяться музя,
Але в трагічнім плаці вже походжаєш і ти.
Лірну струну колихнув я, Каменам Апулії любу,—.
Знову хвилюєшся ти, плектр перехоплюєш мій.
Сатури спробував я, ось і ти вже над ними працюєш,
Дистихів спробував я, ти вже й елегіком став.
Що є найменшого, взяв я — почав епіграми складати,
Але і тут мій почин дихать тобі не дає.
Зрештою, Тукко, скажи, чого ти не хочеш писати
І що немиле тобі, те хоч для мене зостав.

Ювенал

САТИРА III

НЕВИГОДИ СТОЛИЧНІ

Хоч і немило мені розлучатися з другом старинним,
Але хороша то думка — до затишних Кум перебратись
І громадянином зайвим потішити древню Сібллу.
Там ворота до Баїв, там берег, що надить спокоєм,—
Прохіта навіть мала миліша мені за Субуру.
Хай там убого і пусто,— зате не боїшся принаймні
Римських пожеж ненастаних, сповзання дахів, ані інших
Тисячі тисяч столичних нещасть, і, сказати по правді,
В місяці серпні там віршів своїх не читають поети.

Поки все хатне майно на одній пакували підводі,
Приятель мій зупинився поблизу Капенської брами.
Там колись Нума вночі до німфи ставав на пораду,—
Нині ж і гай, і святе джерело віддаються в оренду
В bogим юдеям, що в'язанка сіна — їх статок хазяйський.
(Скоро ми кожне мале деревце обкладемо податком).
Скоро вже, збувші Камен, старцоватимуть наші дібрости.
Так помаленьку зійшли ми в долину. Славетна печера
Втратила нині свій вигляд природний, хоч, правду сказати,
Краще було б, якби води святі спочивали у травах,
І самовпевнений мармур не тиснув тубільного туфу.

Тут мій Умбріцій почав: «Як для чесної, каже, людини
В Римі немає ні шаші, ні місця, ані заробітку,

Як мій достаток невпинно щодня, щогодини малі,—
То чи не краще мені податись до тихого міста,
Де старовинний Дедал згорнув натомлені крила?
Ще поживу я, коли мого прядива досить у парок.

І сивина ще недавня, і стан не зігнувся, а ноги
Ходять по світу бадьоро і костура в поміч не просять,—
З рідного міста тікаю. Нехай там лишаться Арторій,
Катулл і всі ті людці, що й чорне на біле обернуть,
Всі ті, кому до душі відкупляти річки та будинки,
Упоряджати клоаки, на огнища труни носити
Або, набравшись оренд, над собою списка виставляти,
Хай залишаються там сурмачі, ті подвижники славні
Муніципальних арен, ті роті, всій людності знаці,
Що улаштовують інні забави і, черні на втіху,
Можуть убити, на кого показує пальцем, а потім,
З ігор вернувшись, на пужники важать пожитні. А як же?
Все то пестунчики щастя. Від самого дна на вершини
Доля їх знаєть, як хоче із кого часом посміяється.

Так... але я, що я маю роботи? Брехати — не вмію,
Книжку хвалити недоладну — не можу. Про зорі небесні
Слова не тямлю сказати. Про батькову смерть ворожити —
Хисту нема і... охоти. Досліджувати жаб'ячий потух —
Знайдуться інші митці. Листи до коханок носити —
Знайдуться теж промітніші посланці... Та й злодію поміч
З мене ніяка, либонь, і, нікому в пригоді не ставши,
Я тут немовби каліка, сліпий, сухорукий і зайвий.

Хто-бо в пошані тепер? Тільки спільнік у злочині, тільки
Темна душа, що горить від укритого в ній лиходійства.
Приязні той не шукатиме в тебе дарунками й грішми.
Хто тобі добрі довірив свої почуття та учинки.
Той лише Верресові любий, тому лише Веррес догоджає,
Хто його може всякденъ потягнути до суду... Гадаю:

Золото все, що затінений Таг у море виносить,
Не спокусйтъ тебе стати таким співучасником добрим,
Що вимагає дарів і визискує власного друга.
Хто ж найлюбіший тепер вельможному нашому люду,
Хто мене гонить із міста найдужче, скажу тобі зараз —
Чи то соромитись маю? — Не можу я знести, квірти,
Римської тої гречизни... Хоч греки у нас не найгірше.
З того часу, як сірійський Оронт долучився до Тібуру,
Досить з'явилось в нас тамтешні звичаїв, і мови,
І косострунних самбік, галасливих тимпанів, а з ними
І безсоромних дівчат, що вистоють ніч коло цирку:
Просим сердечно усіх, хто на варварські пов'язки ласий...
Ромуле! Твій селянин лизоблюдом уже походить;
Знаки подібні на шиї, натертій олією, носить...
Тут же й гречисько — один Сікіонські висоти покинув,
Другий — Амідон, той — Тралли, а той — Алабанду...
Мостяться на Есквілін та на горб, Вімінальським що звється,
В душі господарям лізуть, щоб потім самим панувати.
Розумом бистрий, у вчинках зухвалий і мовою спритний,
Мовби Ісей-красномовець, — за кого, скажи, уважаєш
Ти отакого митця? Він за тисячний люд тобі править.
Ритор, граматик, різьляр, землемір, цирковий таццориста,
Лікар, купальний прислужник і маг — він тямить на всьому;
А як голодний, — на небо пошли — він полізе на небо...
То ж не випадок, мабуть, що найперший літун-крилоробець
Був не фракієць, не скіф, а гречисько з Афін найметкішіх?
Як же мені не втікати від їхнього пурпuru, в разі
Буде від мене писатися вище і вище сидіти
Той, кого вітер пригнав із оливами й фігами разом?..
Чи то не має ваги, що змалку пили ми повітря
Римських священих горбів та сабінських маслин уживали?
Що ж тут подієш, як люд цей лестивий ладен вихвалити
Мову невігласа, і стиль, і обличчя, і постати почвари,
Немічну шию каліка рівняти до цієї Геракла,
Що задушив колись велетня, вгору піднявши, Антея;

Славити годен рідкий голосок у співучого друга,
Що навіть півнєві той дорівнятися співом не може.
Можем і ми похвалити те саме, та нам не повірять.
Ми не зумімо так, бо то ж і митці удавати
Чи то Таїду, чи гідну матрону, чи навіть Доріду,
Що без одежі виходить на сцену... О, їх не здивують
Ні Антіох, ні Стратокл, ні Деметрій з улюбленим Гемом.
Там весь народ — лицедій. Ти смієшся — він душиться сміхом,
Сльози побачить в очах,— як приятель добрий, заплаче;
Ти про мороз спогадаеш узимку — він взяв сидроміді;
Скажеш йому: «Як же душно!» — він хусткою піт утирає.
Як же мені, як же нам, нетямущим, рівнятися з ними?
Іх серед ночі збуди і, чужу наложивши личину,
Вже вихваляють вони, вже готові без краю плескати,
Що б не зробив, щоб не вигадав, приятель будеш найкращий.
Так і впovзають вони у всі таємниці родинні.
А як Діфіл, чи Гермарх, чи такий Протоген запанують
В римському домі, то римлянам тут уже ходу немає.
Хто з них дозволить — весь рід їх такий,— щоб інші клієнти
Ласки хоч трохи собі зберегли?.. Патронові в ухо
Впустить він трохи отрути, звичайної в Іхньому роді,
І вже замкнулися двері, вся служба моя ні до чого,—
Бо ще ніколи не важив так мало клієнт стародавній...

Де уже нам, злідарям, нездійсненні плекати надії
Чимсь прислужитись, на щось заслужити! У тозі даремно
Ти усю ніч проходи — не заробиш. Бо, вдосвіта вставши,
Претор велиможний погнав уже слуг до вдовиць невисипущих,
Щоб хто інший не встиг у тих пань доступитися ласки.
Он в товаристві раба грошовитого — парость велиможних,
Доброго роду батьків,— бо раб той якійсь Катієні
Стільки заплатить, що в війську трибун і за рік не дістане.
Свідком постав ти у нас найдіннішу людину, як той, що
Постать Ідейської матері в дім свій прийняв, або Нума,
Або Метелл, що Мінерву колись врятував із пожежі!..

Чи їх чеснота що важить? Про це з ми питаем найперше:
Скільки у кого рабів? Скільки югерів лугу і поля?
Скільки потрав за обідом і скільки якого начиння?
В Римі у нас,— скільки срібла по кованих скринях ховаеш —
Стільки ж і віри тобі. Хоч жертвовниками присягайся —
Самофракійськими й нашими,— віри тобі ані крихти!
Що злідарева клятьба? Чим важить злідар, кленучися?
Що йому близнакава й грім, що візьмуть з такого всевишні?
Але що віри питати?.. Плаща тут подертої досить,
Досить несвіжої тоги, або черевиків з дірками,
Або відмінної латки на ношенні довго одежі,
Щоб підхопили тебе на усяке дурне глузування.
Вбожество тим і страшне, що на посміх людей обертає,
Клиноми їх допікаючи... «Хай же,— говорять довколо,—
Встане і йде собі геть від вершиницьких місць у театрі
Той, що достатки його не доходить законної міри».
Що ж, то нехай засідають там зводників пещені діти.
Хай там плескають в долоні потомки покликачів, хай там
З дітьми борців циркових гладіаторські учні красують!..
От як домислився нас чванливий Отон порізнати!..

Як тепер має подобатись зять, що не може маєтком
З пишним добром молодої рівнятись? Кого з бідолашних
У заповіті згадають? До ради едилів покличутъ?
Час і пора громадянам біdnішим звідсіль вибиратись.
Правда, і в інших містах нелегко тому випливати,
Хто у нестатках домує... Та що усе те проти Рима?
Коштує все тут надміру: житло (невигідне та вогке),
Шлунок раба і власний обід... До того ще сором
Істи лише з череп'яного посуду. «Що за дурниця?» —
Скажеш, напевне, ти сам, за столом опинившися в марсів,
Серед людей, що радіють і сірій з відлогою світі...
Правду сказати, в Італії досить кутків старосвітських,
Де лише мертвого в тогу вибрають. Ба навіть у свято,
Як у театрі немудрім іде урочиста вистава

І на помості з'являється здавна відомий екодій,
А перестражене маскою — чорним роззявленим ротом —
Плаче сільське дитинча, до матері тиснувшись ближче,—
Навіть на той час усі однакове мають убрання,
Люди й оркестра, і навіть самим щонайвищим едилам
Досить буває звичайної тушики... Тут же, у Римі,
Всяк намагається понад достатки свої чепуритись,
А недостачу з чужої не раз надолужує скрині.
Хиба властива усім. Всі ми тут живемо в честолюбній
Бідності та грошохвастстві. Усе тут купується в Римі,
Все продається... Чи хочеш до Косса на очі з'явитись,
Чи то увагу звернуть Веентона, то маеш платити.
Бороду голить один, другий кучері зняв вихованцю,—
Повен весь дім пиріжків привітальних.. Поглянь на дарунки,
Та і подумай про себе: «То ж наша данина клієнтська,
Все те в рабів ми купуєм, підносимо їх заробітки».
Але на тім не кінець... Хто боявся коли у Пренесті
Чи у Вольсініях, лісом лямованих, Габіях чесних,
Чи на покотистих Тібура горах — домів руйнування?
Тут же ми всі живемо у домищах, тичками підпертвих,
Бо лиш підпорами тими столичний гада управитель
Урятувати будинок і, шпару замазавши давню,
Радить своїм пожильцям безпечно в руйновищі спати.
Годі! Як жити, то там, де немає пожежі, ні жаху —
Римського жаху щоночі!. «Воді!» — закричав коло тебе
Укалегон і лахміття виносить; вже третій зайнявся
Поверх у тебе, а ти — ані гадки: як схопиться знизу,
То вже останнім дізнається той, що від неба і зливи
Під черепицю склався і там з голубами туркоче.
Ліжко у Кодра було, тісне і для Прокули ліжко,
Шестеро кухликів стіл прикрашало; а далі, край столу,
Ковщик оздоблений поряд з кентавром лежачим Хіроном;
Скрийка, уже не нова, містила поетів Еллади,
І неосвічені миші точили високе натхнення...
Кодр анічого не мав — хто скаже, що мав? — і однаже

Все те «нічого» згубив бідолаха! А що найприкріше,
Що є вершок безголов'я,— ніхто його, голого, в зліднях,
Що потребує окрайчика хліба, не прийме до себе...
От хай в Астуріка займеться дім — все жіноцтво зітхає,
Всі можновладні в жалобі, і претор свій суд переносять,
Лемент усюди стіть, усі ми огонь проклинаєм.
Ще не скінчився пожар, як один нав'язує мармур,
Другий несе відшкодування грішми; той статуй білі,
Той славнозвісну картину Евфранора чи Поліклета.
Цей старовинні оздоби дарує, богів азіатських,
Цей книгозбирню, поліцю і разом — погруддя Мінерви;
Третій відбудеться міркою срібла. Не диво, що Персік
Після пожежі ще кращий мурує палац,— та й недарма
Кажуть про нього, що сам він собі заподіяв нещастя.
Ні, коли можеш відкінутись римських видовищ, то кранце
Тихий купи собі домик у Сорі або Фрузіоні.
Стане усе те тобі не дорожче, як тута пайнити
Темне і вбоге житло. А там тобі сад і криниця,
Де навіть діжок не треба, щоб овоч і квіти поляти.
Там з рискаlem працьовитим у саді, доглянутім пильно,
Можеш препишино учтюю сто Піфагорових учнів
Пошанувати, як схочеш. Що значить — в якомусь куточку
Бути господарем справжнім, хоча б і тісненького ґрунту!
Але і це ще не все... А скільки людей умирає
Тут від безсоння нічного! Неперетравлена страва
В шлунку бунтує, і спати несила. У найманій хаті,
Певно ж, ніхто не засне,— тож і сон таки коштує грошей,
Ще й немалих. Торохтіння возів по тісних перевулках,
Лайка погоничів, ревище гнаюї звідкись худоби
Можуть розвіяти сон навіть Друзові, навіть ведмедям.
Добре багатому: він, при потребі, і в натовпі пройде,
В ношах його через голови мчать велетенські лібурни,
Він же тим часом всередині може читати, писати,
Навіть заснути вигідно, фіранкою вікна прикривши.
Я не встигаю за ним. Я спішу, а мені на заваді

Лава народу стає. Величезною хвилею котить
Ззаду за мною юрба незліченна. Той лікtem штовхає,
Дошкою той зачіпає; один попихає поліном,
Другий — цебром величезним, і всі наступають на ноги.
А від цвяхів на солдатських чоботях кривавляться пальці.

Далі, он там (чи ти бачиш?) справляється уча весела,
Сотні людей поспішають; за кожним димує жаровня.
Сам Корбулон не підніс би такого припасу й начиня,
Скільки за кожним несе на струджених плечах покірно
Раб-бідолаха, що має ще й жар на ходу роздимати.
Латана рветься сорочка... А он, на розвореній хурі
Віттям тримтить величезна сосна, а на другій ялині
Темним киває вершком, грозить перехожому люду;
Далі каміння везуть лігурійське. От-от перетліє
Вісі ненадійна, і камінь горою посуне у натовпі...
Що там лишиться від люду? Від ніг, від рамен — ані кістки,
Мов од легкої душі, не зостанеться й сліду від трупа:
Згине людина, як сон... Там, дома, її дождають,
Наготовляють обід, полумиски весело миють;
Дмуть, роздимають вогонь, брязкотять тупіями; олію
І рушники для миття вже готують, хапаються слуги...
Так! Господар тим часом на березі Стіксу, самотній,
Сумно сидить, перевізника люто страшиться, бо навіть
І мідяком не запасся за свій перевіз заплатити.

Ще ж на інші погляньмо нічні небезпеки. Погляньмо,
Чи не над намні дахи височенні, що кожній хвилі
Можуть на той світ послати?.. А вікна, з яких викидають
Посуд побитий — важкі черепини, що слід залишають
Навіть на бруку... Ти справді, мій друже, якийсь
нерозважний,
Непередбачливий ти, що йдеш на бенкет товариський
Без заповіту в кишені. Бо ж скільки тобі по дорозі
Світиться вікон безсонних, то все твоя смерть виглядає.
Тож переходь по завулках з опаскою, ревно молися,

Щоб окошилося все на вилитих з вікон помиях.
Ще не забудь і того, що гультай, як кого не зацепить
та не наб'є уночі, смуткує незгірш від Ахілла;
То він ницьма на ліжку впаде, то повернеться набік...
Що ж тó не спиться йому?.. Видко, іншому сон навівають
Тільки бешкети нічні. Але навіть гульвіса зухвалий,
Вкрай перелившись, минає того, що іде в багряниці,
Ще й провожатих веде за собою загін довжелезний —
Армію бронзових ламп, ліхтарів та чадних смолоскилів...
Він попадає на мене, а я лише недогарок маю
І раз у раз користуюся місячним, зоряним світлом,
Бережно тратячи гніт... Починається сварка,— як тільки
Сваркою звельється, як кривдяє мене, а я безневинно
Кривду терплю, бідолаха... От хтось проти мене спинився...
Каже ставати. Стaю. Що маю робити? Там сила...
Досвід до того і хист... «Ти звідki? — питає.— Яким ти
Ощтом мерзеним напися, якими бобами нажерся,
Де і в якого шевця баранячу голову їв ти?
Що ж ти мовчиш, як питаютъ? Чи, може, схотів прочухана?..
Де ти живеш? Я бачу: ти, певне, з сірійського кодла?»
Чи ти наважишся що відповісти, чи будеш тікати,—
Битимуть, знай, все одно. А потім почнуть позивати,
Гніватись будуть... Щоправда, і бідний у нас не без права:
Може, наприклад, благати, щоб зуби йому полишили.

Та чи самих же боятись зухвалців?.. Є досить і інших,
Що пограбують тебе уночі, як замкнуто двері
І на прогонні взято крамниці усі і таверни.
Ці тебе можуть зустріти і гострим ножем розбишацьким.
Тож, як нашлють вояків у Понтіни, на бір Галлінарський,—
Все розбишацтво у Римі збиряється — повним звіринцем...
Де у нас горно, ковадло таке, що не роблять кайданів?
Стільки заліза іде на злочинців, що скоро — боюся —
Салки не знатимем, плуга не матимем з чого зробити...

Як тут не скажеш: щасливі були ті праділні роки,
Що за трибунів військових минали безпечно, і досить
Для семигорбого Рима було однієї в'язниці.
Можна б додати було ще багато сюди міркуваннів,
Але... підвода не жде, і сонце заходить... Рушаю.
Вже і погонич не раз батіжком подавав мені гасло.
Ну, прощавай! Та, гляди, не забудь. Наїжджаючи з Рима
До благодатного того Аквіну на тихий спочинок,
В Куми мені напиши. До ваших Діани й Церери
По захололих ланах я в високих прийду черевиках...
Ще і поживи якоєв тобі принесу для сатири...

САТИРА IV

Ще за тих днів, як останній із Флавіїв мучив нещадно
Світ напівмертвий і Рим угинався під лисим Нероном,—
Перед Венериним храмом, у давній Анконі дорійській,
Камбала десь величезна в рибальські потрапила сіті.
Диво не видане там,— бо ж рибина була чи не більша,
Ніж меотійські, що, кригою вкриті, зимують у морі,
А як проміння весняне той лід поламає, пливуть до Босфору,
Від нерухомості ситі і мляві від довгих морозів.
Мудрий рибалка призначив диковину ту в подарунок
Первосвященику. Справді: чи зважився б хто продавати
Чи купувати таку дивину, коли скрізь понад морем
Повно підглядачів та шпигунів: у кущах надбережних
Позасідавши, побачать, і ну безборонного шарпать;
Скажуть, що камбала та — то, напевне, втікачка зухвали
І годувалася досі по сажалках рибних владики
І, безперечно, повинна до давнього пана вернутись,
Бо ж,— коли віри поймеш ти Пальфурію чи Арміллату—
Все, що спіймається в морі найкраще або найдорожче,
Цезарській має належати казні. «Що ж робить? Дарувати...

Бо заберуть все одно». Вже миналася осінь смертельна
І відступала дорогу морозам; пропасниця лята
Не докучала недужним; вітри сніговійні зривались...
От перед ним і озера, де давня зруйнована Альба,
Що береже той троянський огонь і вшановує Весту;
Натовп сенаторський тут заступає дорогу рибалці.
Навстіж розчинено двері, і рибу вперед пропускають:
Те, що до хліба,— вперед, а батьки залишаються ззаду.
Перед Атрідом піценець таке промовляє: «Прияння
Зволь оцю рибу, занадто велику для кухонь приватних;
Свято вчини нам і шлунок мерщій приготуй для поживи,
Камбалу з'їж, що до віку твого дожила дивоглядна,
В сіті сама напросилася... Здається, прозоро? А в того,
Мовби у півнів, і гребінь піднявся. Чому не повірять
Владарі та богорівні, як ім говорити облесно?

Тільки... немає рибині тій блода... І владар скликає
Всіх найзначніших вельмож (те ненависне кодло) на раду.
Блідість у них на обличчях, ознака високої ласки —
Дружби тирана. На голос посланця: «Скоріш прибувайте,
Вже засідає!» найперший Пегаз за плаща ухопився,
Що в приголомшенні місті за старосту став віднедавна.
Чи ж бо й справді тоді був префект? Найкращий з префектів.
Добрий правник і доглядач закону, Пегаз і в нестерпні
Роки тиранства гадав, що законів додержувати треба,
Хоч би закони були і беззбройні. І Крісл надіходить,
Мильтій дідок, красномовства ласкавого, тихої вдачі;
Хто б був порадником кращим владиці морів, суходолів
Та незчисленних народів, коли б тій Чумі та Нещастю
Можна було говорити по совісті і повставати
Проти неситої люті?.. Та що тут тиранові скажеш,
Як у розмові про спеку та дощ, про тумани весняні
Кожного з близчих людей спіктати могла небезпека?
Так і не важився він проти течії там кермувати;
Та й громадянином, певно, не був, щоби, думку подавши,
Твердо устояти в ній і за правду життям наложити,

Так і дожив він до восьмого — тихо та мирно — десятка
І при такому дворі заставався живий і здоровий.
З ним увійшов і найближчий літами до його Аціллій
З сином, що потім безвинно дочасною смертю загинув
Від розбіщацьких мечів, що послали йому Цезар. По правді,
Старість тоді для вельможних осіб видавалася чудом.
Краще вже бути найменшим в родині безрідних гігантів.
Не помогло бідоласі, що голій, немов гладіатор,
Проти ведмедів нумідеїв ставав на арені альбанській...
Патріціанські підходи — кого вони нині обдуруть?
Хто б здивувався тепер божевіллю уданому, Бруте?
Тільки колишніх царів бородатих так можна дурити...
Далі з'являється Рубрій, на вигляд сумний, худорлявий,
Винний у злочині давнім, укритім, і все ж безсоромний,
Підлій нахаба, ще гірший за того, що шкрябав сатири.
От і Монтанове пузо, від сала важке, нерухоме;
От і Кріспін, многоцінним амомом напахчений зрана,—
Стало б бальзаму на двох мертвяків, і Помпей кровожерний
Ще від Кріспіна лютіший, що й шептом міг задушити.
От і вояка, що тіло плекав на поталу дакійським шулікам,
Фуск, що про подвиги мріяв на віллі своїй мармуровій,
І Веентон обережний із вісником смерті Катуллом,
Що розпалявся жагою, хоч сам і не бачив від кого,—
Навіть для той пори надзвичайна і хижка потвора.
Був він сліпий, той облесник жорстокий, мов старець із мосту,
Вартій того, щоб стоять поблизу колісниць аріційських
І посылати поцілунки колясі, що вже віддалялась.
Камбалі цей дивувався найдужче... Звернувшись вліво,
Він теревенів без краю, а риба лежала праворуч.
Так вихвалив, і не бачивши, він кілкійця і пегми,
Що підіймають людей із арени геть-геть під велярій.
Не поступився йому І Веентон і — запеклий фанатик,
Ткнутий Беллони жалом,— говорив: «Ось прикмета надійна
Про перемогу нову, про славетні тріумфи майбутні.
Цар тут якийсь попаде у полон, або з колісниці

Звалиться брит Арвіраг,— бо ж рибина оця іноземна.
Бачиш ці пера — то ніби якісь палісади»... Ще трохи —
І розповів би Фабрицій літа і походження риби.
«Що ж ти гадаеш? — питается Цезар.— Порізавши,
смажить?» —
«Ні, то б нечестя було». А Монтан докидає: «Потрібно
Форму зробити тонку і велику для цілої риби,
А для роботи такої нового знайти Прометея,
Глину і круг йому дати мершій і надалі держати,
Цезарю, в домі твоїм двірським гончарів щонайкращих».
Так і ухвалено. Думка була таки гідна промовця,
Знав він давніші розкоші двірські і Неронові учти
Аж до опівночі, й другу неситість, коли від фалерну
Кров клекотіла. Ніхто у ті роки не вмів попоїсти
Так, як Монтан, і ніхто не вгадав би, як він, скуштувавши,
Звідки привезено устрицю — чи від Цірцейського рогу,
Чи від лукрінського берега, чи від Рутупій британських,—
Або, пакинувши оком, сказати, де спіймано рибу.

З тим і скінчили нараду; дозволено вийти вельможам,
Що до альбанського табору викликав вождь знаменитий
(Ще й послішати прямусив, украй приголомшених!), ніби
Мав доповісти про хаттів та диких сікамбрів; немовби
Вісти тривожні, лихі із найдальших земель прикордонних
Із бистрокрилим листом прилетіли і ждуть розв'язання.

Краще, проте, марнував би він час на подібні забави,
Аніж творив ті розправи шалені, що в Римі забрали
Скільки найкращих людей, забрали без карі, без помсти...
Згинув він тільки тоді, як барішникам став небезпечний;
Крамарі вбили його, а не Ламіїв кров благородна.

Децім Магн Авзоній

КВІТУВАННЯ ТРОЯНД

Вранці було навесні і холодом злегка колючим,
В світ повернувшись знов, віяв шафрановий день.
Повів той свіжий, що злегка тягнув перед кінами
Аврори,
Кликав зажити утіх перед задухою дня.
По перехресних стежинах блукав я у росянім саді,
Щоб підживити себе свіжістю ранніх годин.
Бачив, як роси студені, мов наморозь сива, лежали
Тут по зелених грядках, там — на пожовклі траві.
Як по широкім стеблі вигравали краплини округлі,
Важко долляти вночі опадом синіх небес.
Бачив, як, Пестуму цвіт, усміхалися горді троянди
Ранній блискучий Зорі, юній супутниці' рос;
Як на замерзлих кущах розсипалися перли минущі
(Вмерти судилося їм з першими сяйвами дня!).
Хто розповість, чи Зоря з того цвіту червець переймає,
Чи убирає квітки в барву рожеву сама.
Барва та сама, і роси, і ранішній час квітування,
Мати та сама у них — владарка втіх чарівна.
Пахощі спільні, либо... Але де вони, зір аромати?
Пахощі квітів земних — близькі людським почуттям.
Владарка Пафу звеліла квіткам і зорі своїй ранній
З тих же багряних тканин мати плаща на собі.

Я роздивлявся, як пуп'янки ніжні троянд набрякали,
Щоб розвернутися в цвіт хутко одна по одній.
Ця ще зелена замкнулася вся в укритті листяниому,
В тої крізь листя тонке вже проступає багрець.
Ця розгорнула зелений вершок гострокутої шапки
І показала звідтіль личко рум'яне свое.
Та посидала раніше обслони усі недоречні,

Щоб похвалитись мершій ліком своїх пелюстків.
Їй не терпиться: з'явити б красу своїх вінців веселих.
Темнобарвисту глибину полум'яних осередь.
Ця ж, яка перше руділа у кучерях радісних, блідне
І осипає у діл мляві свої пелюстки.

Я дивував, як же скоро той час-рабівник набігає:
Ледве розкрились квітки, старість уже надійшла.
Поки я мовив, до краю обсипались жар і кармазин,
Вся від опалих квіток вже огнєві земля.
Скільки кольорів, скільки народжені і відтінків скільки,—
Все процвіло за добу і за добу одійшло!
Маємо жаль, о Природо, до тебе: така ти хвилинна,
Ледве покажеш свій дар — вже забираєш його.
Скільки триває доба, стільки й віку короткого квітам,
З юністю десь у плече староші їхні ідуть.
Раційша сходить зоря і народження рози вітає,
Ввечер звівшися знов, бачить загибелль її.
Хай же і коротко їм одміreno дні прудкобіжні,
Цвіт осипають вони, жити вродливі хотять.
Рви ж, о дівчино, троянди, збирай, поки молодість грає,
Не забувай: і твоє хутко життя пробіжить.

ІМ'Я НА МАРМУРІ

Літера тільки єдина блищить, і дві крапки за нею:
«Люцій!» — читаемо ми власне паймення мерця.
Далі наридане «М», але «М» не цілком збереглося,
Камінь упав і вгорі літеру ту пощербив.

І не вгадає ніхто із остаті нужденої — Марій,
Марцій чи, може, Метелл тут під землею поліг,
Порозпадались на порох усі переплутані скалки,—
Як уложить тепер прізвище з них родове?
Чи ж дивуватися смерті людей? Не втече від загину
Камінь могили твердий, імені слава дзвінка.

Клавдій Клавдіан

ВЕРОНСЬКИЙ ДІД

(XX)

Щастя зазнав, хто кінчає свій вік у гнізді родовому,
В хаті, де жив юнаком, пізніх діджавшися літ,
Хто на ціпок припадає, де лазив колись у пісочку
І про господу свою повість би міг розказати.
Зиски ніколи його не манили назустріч турботам;
Воду п'ючи, не схилявсь він до чужинних криниць.
Не гендлював на морях, не боявся ріжка бойового,
Форуму свари і гук геть стороною минав.
І непричетний до справ, неприхильний до міста тісного,
Знав і любив кругогляд широкополих ланів.
Роки числив по жнивах, був до консульських змін неуважний.
Овоч йому звістував осінь, а квіти — весну.
Сонце вставало всякач і заходило в нивах розлогих,
Між господарчих робіт розподіляючи день.
Цей от розложистий дуб він малим деревцем пам'ятає.
Гай — одноліток йому, зріс і постарівся з ним.
Чорної Індії дальша для нього Верона сусідня.
Води Альпійських озер — берег Червоний йому.
Втім, його мішь не знасилась, і руки іще не ослабли:
Третя пора життєвова дужим його застасе.
Інші нехай по світах, по Гіберіях дальніх мандрують —
Більше спізнають лише, щастя не знайдуть вони.

НІЛ

(XXVIII)

Добре тому, хто фароські лани лемешем розтинає;
Хмар він не жде грозових, що насулюють небо погоже,—
Не закликає ні вогкого вітру, що з заходу віє
Та з полуночі, ні дуг розмайтих у барві мілливій.
Бо не дощами Єгипетський край плодоносний — і вільгу
Має без туч,— тут ясні небеса, тут вітрій без потреби:
Радо він водами плаще, поля затопляючи Нілом.
Ніл же із глибу земель полудневих, коритом широким
Від опломінених смуг, від гарячого Рака пробившись,
Плане у наші світи, несучи незвідані води
Із таємничих джерел (завжди марнувалася праця
Нору його віднайти; верхів'я його розпізнати
Ще не вдалося нікому): без жодного свідка поставши,
Гонить свою течію, під чужинним народжену небом.
Колінуватим потоком по Лівії всій розплеснувшись,
Йде він по тисячі царств зчорнілих, як ніч ефіопів,
І на спекоту під сонцем безжалісним роковані землі
Зрошую — спраглим народам живий порятунок! І плине
Через Мерою, блемійців суворих і смаглу Сіену.
П'ють його води твердий гаррамант і гіррей-звіроловець,
Що величезні печери під наповзом скель заселяє,
Що здобуває гебен і кістку привозить слонову,—
І племена, що у волос тугий стрілу заплітають,
Інші, одмінні причини (і в пору незвичну) підносять
Води його живодайні. Не пут крижаних руйнування
І не дощі, випадаючи в горах, дають йому силу.
Тож, як тужлива зима доливає всі інші потоки,
Ніл зостається в своїх берегах. А як інші у межах
Мляво і скupo течуть, Ніл звичаєм своїм прибуває
І що посушливе літо бере від усіх водотоків,
Все те природа дарує йому,— по цілому світу

Зібрані пайки одним направляючи річищем дужим,
В пору, як Пес гарячіший стає і розжеврює сонце,
Як випаровують води і кров стискається в жилах,
Як від проміння могутнього вісь свіtotвору яріє,—
Всупереч світові, Ніл зустрічає тоді свою зиму.
Намул приносячи свій хліборобові, морем Егейським
Він затримався і плаще грізний, мовби тонь Іонійська,
І на розлогі лани водяною гладінню лягає.
Хвиля над нивами ходить, над випасом хлюпають весла,
І, в полуденевому сні задрімавши не раз безтурботно,
Бачить пастух, як по хвилі пливуть його хлів і худоба.

НА ЯКОВА, НАЧАЛЬНИКА КІННОТИ

(L)

Порохом Павла тебе, прахом Петра заклинаю,
Мужу війни, не шматуй, Якове, віршів моїх.
Хай твої груди Тома замість щита заслоняє,
Бартоломей на війну хай супроводить тебе.
Хай допомогою їх ти від варвара Альпи заступиш,
Хай тебе в мужність і жах збройть Сусанна свята.
Хай усі ті, що перейдуть Дунай, морозом окутий,
Взнають, як коні свої занапастив Фараон.
Хай-но, як месніця орди гетійські мечем справедливим
Текла свята посіче, римську піддерживши міць.
Хай, умираючи, гість тебе пошанує тріумфом,
Кухви розливані хай спрагу вгамують твою.
Хай ти правиці не сплямши ніколи ворожою кров'ю,—
Мужу війни, не шматуй, Якове, віршів моїх.

Сульпіцій Луперк

ТЛІННІСТЬ СВІТОТВОРУ

В світі кожна річ, хоч яка б могутня
 Видавалась нам, похитнувшись має;
 Час іде, а з ним все стає зужите
 І нетривале.

Так ріка міняє звичайне ложе,
 Прокладає путь простобіжну, рівну,
 І підмитий берег не зносить тиску
 Дужої хвилі.

Так струмок гірський розбиває камінь,
 Сточується в ґрунті залишне рало;
 Стерпнись, блідне так золотий, на пальці
 Ношений, перстень.

Пентадій

ВЕСНА

Чую, надходить весна. Під зефіром весь світ оживає,
 Повниться води теплом. Чую, надходить весна.
 Проростом криється лан. Земля обігрілась на сонці,
 В сяйві блакитного дня проростом криється лан.
 В силу вбивається брост, зодягаються листом дерева,
 Скрізь по зелених гаях сил набирається брост.
 Вже Філомела дзвенить... На Ітіса руку підносить,
 Мати душою тверда — вже Філомела дзвенить.
 Води весняні гудуть, водоспадом у скелях шумують
 І прокидають луну, води весняні гудуть.
 Скрізь незлічені квітки колихаються в ранковім світлі,
 В долах Темпейських пахтять скрізь незлічені квітки.
 Ехо в печерах лунки повторяє худоби ревіння,
 Котить до гір і гуде ехо в печерах лунких.
 Лози винові цвітуть, по сусідніх в'язах поеднавшись;
 Сплівшись подружжям витким, лози винові цвітуть.
 Хмиззя, обмазане в глей, говорюча ластівка носить,
 Поки не зліпити гнізда,— хмиззя обмазане в глей.
 Серед платанів густих на ту пору дрімається любо:
 Радісно в'ються вінки серед платанів густих:
 Солодко вмерти тоді. Тож збігайте, нитки, з веретена:
 Серед обіймів і віткі солодко вмерти тоді!

Невідомий автор

НІЧНЕ СВЯТО ВЕНЕРИ

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Іде весна, весна співуча, в світ іде нова весна;
З нею згоди серце прагне, з нею гнізда в'ють птахи,
І в дощах рясних і буйних пуша гонить ярий лист.
Владарко любові, завтра в затінку густих дерев
Між сільські осади наші ти вплетеш зелений мірт,
Завтра, Діонея, з трону будеш суд давати свій.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Німфам править путь богиня в миртовий зелений гай:
«Німфи, йдіть, відкинув зброю, свято має хлопчик мій,
Має він іти без зброї, голий має він іти,
Щоб огнем кого не скривдив, щоб не стрелив з лука він.
Йде Амор, і йдуть дівчата, але хто б повірить міг,
Щоб Купідін був безпечний, геть поклавши свій сайдак?
Сторожко тримайтесь, німфи, він чарує, той божок!
Хоч і голий, весь при зброй з вами йде в поході він...»

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Шле звістовниць в гай богиня, шле дівчат до дівчини:
«Про одно тебе благаєм: вийди звідси, Деліе!

Хай би ліс не бачив крові, хай би звір не знав стріли...
Так тобі Венера мовить: нині не для тебе гай!
Так тебе богиня молить: дівчині негоже тут!
Тroe кол танечним кроком, юрмами оточені,
По твоїх дібровах темних на всепоющие свято йдуть,
Йдуть вони, війки на скронях, від зелених сіл ідуть,
З ними Вакх, Венера з ними, з ними віщий бог пісень,
Цілу ніч безсону буде тут дзвінкий лунати клич:
Прав світами, прав, Діано, вийди звідси, Деліе!»

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

От уже богиня каже ставляти квітчастий трон,
Буде звідси суд давати, грації при ній сидять.
Гібло, близни нам квітками — всім, що гожий рік принес!
Гібло, в шаті стань зелений, будь — мов Енни красний дід!
Килим кінь із зел пахучих на хвилясті спади гір,—
Прийдуть німфи з лук і поля, прийдуть німфи всіх джерел,
Ті, що мають дім у горах, ті, що в лісі мають дах.
Горнучи дівчат до себе, мати втіх говорить ім:
«Хоч Амор і голий тута, небезпечний він для вас».

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Завтра день, коли з землею небо в любості злилось,
Щоб із вогких хмар весняних вивести веселій світ,
Зливами упавши гойно до земних родючих лон,
Завтра день, коли із шуму неосяжних Понту хвиль,
З-між двоногих білих коцей, з-між морських дивочих див
Виплеснув красу Діону водяний солоний вурт.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

От вона перловим цвітом гойно красить день новий,
З леготом весни здіймає пуп'янки рожеві перс;
Іде до теплих гнізд пташиних — і блискучі перли рос,

Що безхмарна ніч лишила, сипле на квітки сама.
Крапельки дрібні помалу падають на зела лук
І бриняты, тримтять сльозами в тяготі своїй легкій,
Барвою горяте і грають на барвистім тлі квіток.
Завтра ця волога срібна, чистий дар сузір'я нічних,
Пуп'янки грудей дівчатам скропить у досвітній час,
Завтра цвіт рясний троянди скине вповитті своє,
Пурпуру пелюсток ніжних, що Купідін пестив сам,
Що скропила кров Діони, чиста кров безсмертних жил,
Пурпуру свого ясного від Зефірів, Сонця й РОС,
Вже не буде крити надалі під замкнутим пуп'янком!
Вже йому не стид для шлюбу виявити красу свою!

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Все богиня, кров і думку, подихом живить своїм,
В пориві керує творчим силами таємцями:
В небі, на землі живущій і в глибинах чистих вод,
Все вона словняє пalom, з сімені ростить свого,
Цілій світ веде тропою буйної родючості.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

То вона троянських ларів справила у римський край,
То вона, лавернську діву синові у шлюб дала,
Марсові знайшла подружжя серед храму стін святих
І сабінських бранок гожих чаром пойняла своїм,
Щоб у світі став славетний рамнів і квіритів рід,
Плем'я Ромула і Цезар, знаний у потомні дні.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Пристрасть все пліднить довкола, поле й ліс п'янить вона,
Сам Амор Діонин, кажуть, перед нив прийшов у світ.
Поле породило хлопця, а вона взяла до лоні,
Серед трав і квітів буйних виплекала ту красу.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Серед лук у жовтих дроках тішать міць свою бики:
Радісно у пору шлюбну, весело живеться ІМ!
В затінок спішать отари в полоні любовних чар...
І співучий рід богиня хилить під свое ярмо:
Лебедів кликучі зграї на просторі пles ячать,
І дочка Терея плаче серед тополевих віт.
Знай: кохання наплив буйний будить той солодкий звук.
Не кажи: то жаль і скарга на суворість шлюбних пут.
Спів дзвенить, а я німую — де вона, моя весна?
Чом, як ластівка, не можу вилитись у співі я?
Музу я свою утратив, німувавши довгий час,
Згинув так через мовчання в давнину славетний край.

Хто любив, хай завтра любить, завтра — хто ще не любив!

Невідомий автор

У ТАКТ ВЕСЛАМ

Гей-я! Гребім, веслярі,— хай нам ехо у відповідь: гей-я!
Владар ласкавий глибин, посміхнувшись лагідним оком,
Бурю грізну вгамував і розложисте вигладив море;
Хвиля солона сама під вагою своєю опала.

Гей-я! Гребім, веслярі,— хай нам ехо у відповідь: гей-я!
Мірним напруженням сил на простір корабель виганяймо,
Море безодніве скрізь із погожим братаеться небом;
Свіжий вітрець ходовий надимає вітрило воласте.

Гей-я! Гребім, веслярі,— хай нам ехо у відповідь: гей-я!
Прова нехай як дельфін поринає угліб і зринає;
Рівнява хай водяна на руках підіймається вору;
Сива зачітиться нехай борозна, закипаючи шумом.

Гей-я! Гребім, веслярі,— хай нам ехо у відповідь: гей-я!
Західний віtre, повій, щоб нам легше гукалося: гей-я!
Море, запінься кругом, розпорощене бризками: гей-я!
Берегу, голос подай, раз у раз озиваючись: гей-я!

Рутілій Намаціан

ПРОЩАННЯ З РИМОМ

Слухай, могутній, мене, подоланого світу владико—
Риме, до вишніх богів взятий у зоряний круг.
Слухай, кормителю люду і батьку богів невмирующих
(Через твої вівтарі близькі і ми небесам),
Славлю тебе і, допоки живу, тебе славити буду:
Хто у тобі побував, вік не забуде тебе.
Сонце померкне скоріш у зневажливій пам'яті людській,
Як твої слава і честь наші покине серця.
Слівом сонячним ти опромінюєш землю розлогу,
Це лише в берег її хвилею б'є Океан.
Феб, мандрівник кругосвітній, для тебе жене свої коні:
Сходить, заходить — і скрізь бачить господу твою.
Кроку твого не задержав гарячий пісок африканський,
Не затримали сніги заходу дальніх земель.
Як тільки може на північ створіння жаве розселитись —
Скрізь про чесноту твою чутка пройшла голосна.
Ти племена супротивні з'єднав у родовищі спільнім,
Навіть неволю і гніт їм на добро повернув.
Бо ж поневоленим ти горожанства свого уділяєш:
Світ цей, як був спочатку, Римом віднині стає.
І пошановані в нас, мовби власного роду початок,
Мати Венера і Марс — римської слави батьки.
Ти, переможець ласкавий, і зброй межу покладаєш,
Вміеш у вдачі своїй Марса й Венеру з'єднати.

Серце собі звеселяєш війною і лагідним миром,
Бореш украї вояків, зборених милуеш ти.
Люди шанують здавен, хто вино їм подав і оливу,
Хто лемешем дорогим землю уперше зорав;
Зносять Пеанові жертви за дивне мистецтво лікарське,
Кажуть: за труд життєвий сів між богами Алкід,
Ти ж, незрівнянний, весь світ переміг у тріумфі
закону.

В праві єдиному ти людність землі поєднав,—
Божеська шана належить тобі до найдальших народів,
Що миротворне твоє двигають нині ярмо.
Зорі в своїм обертанні, цілій оглядаючи всесвіт,
Не зустрічали ніде царства такого, як ти.
Не спромоглася на те ассіріян прославлена зброя,
Тільки сусіду свого перси збороти могли,
Пафріян царі і владики тірійські, зроставши по черзі,
Одному тільки один свій накидали закон.
Ти, народивши, був не багатший на люд і на зброю.
Але тверезе чуття, мудрість велителя мав:
Був на війні справедливий, у мирних угодах розважний,—
От і зійшов на верхи в силі і славі своїй.
Влада твоя у світах — за чесноту твою нагорода,
Подвиги зносять тебе вище, як доля сама.
Тяжко трофеїв твоїх полічити окраси високі,
Так неспромога злічить зорі ясні в небесах.
Очі блукують, засліплені храмів твоїх мерехтінням,
Можна подумати: боги там невмирущі живуть.
Чи ж говорити про води вгорі, на повітряних арках,
Навіть Іріди дуга вдережати їх не могла.
Можна сказати: то гори здіймаються небу назустріць,
Колом Гігантів сама Греція б їх нарекла.
То перехоплені ріки ти в мури свої завертаеш:
Жадібні терми твої воду озерами п'ють.
Ta прохолода удень відсвіжує спеку жагущу:
Солодко струменем тим спрагу суху гамувати.

Але ѿ джерелами власними сам ти рясний понадміру
І самородних криниць досить таїш у землі.
Так із Тарпей колись прорвалися води гарячі
І від ворожих полків захистом стали тобі.
Нині б вони зоставались, сказав би я: то — випадковість,
Але, зробивши своє, в ґрунті пропали воїни.
Чи ж говорити про зелень дерев під дахами твоїми,
Де полонені птахи навіть узимку дзвенять.
Ця безнастанина весна пом'якшує року суровість,
І на пишноти твої темна не важить зима.

Риме, зведи свої скроні лаврові, забудь свою старість
І, поновивши буття, в кучерях стань молодих.
Хай твій зубчастий кінець золотистою сяє дугою,
Хай близкавичні вогні мече твій щит золотий.
Кривду нехай і нешастя твої забуття поволочить,
Хай затамується біль, згояться рані твої.
Завжды у горі й біді ти щасливого ждав повороту,
З кожної втрати умів взяти пожиток собі.
Так, западаючи, зорі віщують відродження власне,
Так, пощербивши вкрай, місяць являється знов.
Карою впала на Брінна колишня його перемога,
Рабством суворий саміт успіх покутував свій.
Після грізних перемог був примушений Пірр утикати,
Щастя свое бойове тую збув Ганцібал.
Як усе те, що не може втонути, з великим напором
Рине угору чимдуж з моря бездонного вод,
Як, нахиляючи світоч, ми збільшуєм полум'я кволе,—
Так з лиховісної тьми ясно підносишся ти.
Стій же навік, і закони свої заповідуй століттям,
І не лякайся один Долі судніх веретен,
Хоч і минається скоро вже тисячу сто сімдесятій
Неба річний оборот, як заснували тебе.
Хай же майбутні літа пропливають тобі безтурботно,
Поки красує земля, поки горячі небеса.

Все те гартує тебе, що захитує інші держави,
А гартуватись в біді — значить воскреснути знов,
Хай же на здобич тобі упадуть племена нечестиві,
Схилятися в порохі нехай готів нестриманий люд.
Хай заспокоені землі несуть тобі знову податки,
Варварські дані нехай сплються в лόно твоє.
Хай тобі орють над Рейном, і Ніл затопляє долину,
Щоб годувати тебе, владара й батька свого.
Хай тебе Африка щедра небаченим живом втішає:
Грунтом славетна вона,— ти й кропиш дощем.
Хай і латинські лани виповнюють засіки пашнею,
І з-під авзонських давил точиться добре вино.
Хай же і Тібр, очеретом убравши себе тріумфальним,
На слугування тобі вигладить хвилю свою
І надбережжя засипле твое найдобірнішим крамом
Від гесперійських земель, з дальніх заморських країн.

З ЛАТИНСЬКИХ ВІРШІВ СТ. ЯВОРСЬКОГО
І ГР. СКОВОРОДИ

Степана Яворського
МИТРОПОЛИТА РЯЗАНСЬКОГО ТА МУРОМСЬКОГО
СЛІЗНЕ З КНИГАМИ ПРОЩАННЯ

В путь виrushайте, книжки, що часто гортав я і пестив,
В путь, мое сльво, ідіть! втіхо й окрасо моя!

Іншим шасливішим душам поживою будьте одніні,
Інші благенні серця нектаром вашим поїть!

Горе мені: мої очі розлучаться з вами павіки
Та й не спроможуться вже душу мою наситить.

Ви-бо едині були мені нектаром, медом поживним;
З вами на світі, книжки, солодко жити було.

Ви мені скарб найдорожчий, ви слава моя щонайбільша,
Ви повсякчасна любов і ралювання мое!

Ви просвітили мене, превелебні дали мені титла,
Шаку вельможних людей подарували мені.

Нині ж судилось мені — о мій смуток і біль нестерпучий! —
В спомині тільки плекать ті неохмарені дні!

Кволі повіки мої віковічна ніч замикає,
Ваших легких сторінок не турбуватиму я!

Вічності книгу відмінну перед моїми очима —
Скоро до нього прайду — має відкрити господь!

Кожен з сувоїв її свої вчинки й слова відчитає
І по заслузі у ній знайде заплату собі.

Книго господня страшна! На судці нашім останнім
Кожне злочинство і гріх навіч покаже вона!

В думці її розгортаю: тремтіння пронизує тіло,
В боліснім серці стримить тонка і бистра стріла!

Боже мій, отче мій! ти — невичерпної ласки безодня,
Віри святе джерело, благості вицій вінець!

Ти єсл моря й землі і найвищого неба владика,
Гори розбурханих вод вмить логамовуеш ти.

Ти управляєш, премудрий, кругами сузір'їв небесних...
Черв нерозумний, ніщо — боже! тебе я молю.

Зглянися і в книгу життя запиши мое марне наймення
Кров'ю святою Христа (в нім-бо спасіння мое).

Ви ж, мої книги, писання мої і дім мій,— прощайте!
Праці відданої плід — бібліотеко, прощай!

Браті, стáрці і всі пожильці землі,— прощавайте...
Земле — гостино моя, мати моя,— прощавай!

В ніжні обійми прийми смертельне своє порождіння;
Наша душа — небесам, кості належать тобі.

12/VI 1928

Гр. Сковорода

ПОХВАЛА БІДНОСТІ

О блаженна й свята — юділ мій бідності,
Справжня мати серцям, рідна і лагідна!
Всім, хто в морі зазнав горя і пâгуби,
Супокійная гаване!

О щасливий, хто зміг думкою гострою
Зрозуміти, які втіхи незмірені
Ти приносиш усім, хто вшанував тебе
Серцем щирим і радісним.

О щасливий, хто зміг заприязнітъ тебе,
Хто на ласку твою здався без огляду
І кого на бенкет свій допустила ти,
Ввійши в хату пізьку й тісну.

Всяка слабість тіка геть від твоїх осель...
Немов диму бджола, так уникають їх
Чорна неміч, гостепінь і камінний недуг,
Жовчні болі й пропасниця.

Бо немилі тобі п'янство й зажерливість,
З котрих сила хвороб плине й кипить у ключ;
Бо немила тобі розкіш неправедна,
Люта мати тривог лихих,

Ні турбота гризька, ні тії клопоти
До пенатів твоїх не наближаються,
Ні амбітність, ні шум слави порожньої,
Ні погніблевні пристрасті.

Не лякає тебе полум'я блискавки,
Не страшить глибочінь моря бурхливого,
Бо ж оселя твоя в тихому падолі,
Човен твій на мілкім брідку.

В твій куток не зорить острах і хитрощі
І пекельних богинь погляди заздрісні
Не спроможні пойняти дім твій — і Тартаром
В тиху пристань повіяти.

Нестурбований мир, спокій нерушений
І здоров'я міцне, і привичаене
До побожних трудів серце незламнє
Славлять твій гостелюбний дах.

Зріноважений дух, мудра розсудливість
Та веселість ясна, що з верховин своїх
На глупоту людську дивиться з осміхом —
От супутники бідності.

Але ті жебраки — як я прославлю їх? —
Що на серці у них прагнення золота,
Ті захланні старці, що до скарбів земних
Так пожадливо горнуться.

Ні, покіль іще ти оком пожадливим,
Мов злidenний той Ір, рвешся до золота,
То й без скринь золотих ти не наблизишся
До правдивої бідності.

Був убогий Христос,— бо зневажав скарби,
Павел був нуждарем, бо не жадав утіх,
Не в старчачих торбах, бідносте, ти живеш
В серці чистім і праведнім.

* * *

От вона, молодість року! Природи лице оновилось;
Радо підняв хлібороб звичній праці тягар.
Передбачаючи зиму прийдешню, в турботі хазяйській,
Саду пильнує свого, ниви свої засіва.
Скажеш: щасливий оратай. Але щасливіший од нього,
Хто залюбки обробив ниву душевну свою.
І нерозумний не раз утішається благом тілесним,
Старість немудра, проте, щастя не може дознатъ.
Ти ж наглядай за душою, яке в ній зело проростає,
І не барися полоть, як де недобре зійшло.
Все повиполюй мершій, де ожина і терен пробились.
Знай, що багатство глушить слова господнього ряст.
Де проростають свиріпа й часник, висмикуй з корінням,
Бога не узрить вовкі, хто засмітив почуття.
Де височіє кедрина, сокирою там поорудуй,
Знай: відкидає господь горді від себе серця.
Ще ж уважай: і на доброму древі, бува, наростає
Пагоння вовче, лихе — геть пообрубуй його! —
Бо хто багато священих книжок прочитає, у того
В серці несита пиха і славолюбство росте.
Все непутяще поли, а добрі рослини викохуй
І щонайперше плекай квітку святу чистоти.
Як він горить, променіє, той вицвіт незаймано чистий!
Відай: найбільше Христа тішить його аромат.

ЕПІГРАММА

Музам колись дев'ятьом на шляху з'явилася Венера;
З нею — її Купідон; слово зухвале — в устах:
«Музи, шануйте мене, я найперша з усіх олімпійців,
Всі перед берлом моїм хиляться люди й боги».
Мовила. Музи на те: «А над нами, богине, не владна.
Наша святыня не ти, наша любов — Гелікон».

1921

НА ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ ТОМАРИ

Круг годовий довершився і знов розпочався. Сьогодні
Маємо першу добу, року нового почин,
Доля судила тобі, обдарований хлопче Василю,
В цей народитися день. Добра то провість тобі.
Першим ти пагонцем, хлопче, на світ од батьків народився,
Перший чеснотою скрізь, перший і славою будь,
Перший і розумом сильним і перший тим даром природ-
ним,
Що потребує його врода тілесна твоя.
Благословення тобі, первакові, послала природа,
Що для молодших дітей мачуха гостра була.
Так і спорудник всесвітній, створивши Адама найперше,
Єву потому створив, меншу в любові його.
Радо вітаю тебе, що стільки добра тобі дानо:
Досить на частку твою бог милосердний поклав.
Тільки ж гай-гай! Як багато тобі доручив сотворитель,
Згодом немало і сам схоче від тебе узяty.
Отже, науки і всякої праці берись, не цурайся,
І не з найменення лише, будь і ділами Василь.

1/VII 1921

382

М. А. МЮРЕ

AD PETRUM GERARDIUM

Село мое, спокою мій улюблений,
Далекий від тривог земних!
Джерел прозорих безнастаний гомоне
В розкішнім холодку гаїв!
Дерев розложистих шумливі кучері!
Луги перлисто росяни!

І ти, моя самотносте, подруго дум,
І ти, свята безмовносте,
Якої й пташка не порушить піснею,
Ні пастушок сопілкою,
Як вівці гонить вранці на пасовище,
А нáдвечір у теплій хлів.

А стіл привітний, щедрий і без вигадок,
Та трапеза з звичайних страв,
Не з тих, що вчений кухар повимислов
Про ласого господара,
А з тих, що мати зварить заклопотана
Для батька й молодих синів.

І ти, полице, не для всіх призначена,
Добірні й дорогі книжки!
І келія, де ліжко тільки міститься,
І сон надходить радісний!
Безпечна стежко до життя блаженного
Незнана підлот людській!

Як рвусь до тебе серцем переповненим,
Все інше споневаживши,
Як лину я до тебе, одкидаючи,
Усі розкоші Персії,
Омитий в чистім джерелі Ольмеєвім,
Причетний лаврам Фебовим!

383

Що ж ти, Герарде, ти, якому б тішитись
З криниць не знаних людові,—
Не йдеш сюди, опалений жадобою
Скарбів та слави марно?
Невже понад усі ті чисті радоші
Підносиш ти життя двірське?
О, ради тих печер святих Лікесвих,
Що в них бував ти хлопчиком,
Прийми пораду, що тобі нашпітує
Старий і вірний приятель.

А хто тебе від творчих дум відтягує,
На ради тих замкни свій слух,
Як син Лаертів, що на спів підступницький
Мав охоронний віск в ушах.

Не той блажен, хто загрібає золото
Та дивні перли Індії,—
Щасливий, хто малим задоволяється,
Нешчасний, хто не знає меж!

Коли в спокої, сам собі належачи,
Провадиш ти життя своє,
Де те безумство, що тебе примусило б
Кайдани взяТЬ невільницькі,
В чужій ходити волі і понижено
Тремтіти перед власником?

Отож порви, порви всі пута, скинь ярмо,
Що так тебе намучило;
Насмілься бути щасливим, геть покинь усе,
Що до землі пригнічує.

Літай думками по етеру ясному,
Віддайся духом вічності,

Покинь забави, долю ту розкішницьку,
Що вабить темних неуків.
Коли б мені в свій час, як перша молодість
Цвіла ще на моїх щоках,
Хто старший так вділив би свого досвіду,
Як хочу я вділити тобі,—
То, може, й я б не плакавсь, що без розуму
Потратив стільки країщих літ!

1922

З БІЛОРУСЬКОЮ ПОЕЗІЇ

Я. Купала

З ВЕЧІРНІХ ДУМ

Як погасне зорі пурпурое крило
І простелеться тьма по цілій Білорусі,
Хтось шепоче: «Іди» — я піду за село,
І в полях під похилим хрестом залишуся.

Оловатий у час посмеркових годин,
Прислушаюсь, як шепчуться доли і гори
І замисленим оком — самотен, один —
Пролітаю у тьмі неосяжні простори.

І журба моя гине в спокої святім,
Що здіймається з випаром срібно-вечірнім,
Аж до неба, що маком мигтить золотим,
До вогнів золотих у наметі безмірнім.

Далечінь мовчазна мовить слово своє,
Вона з шелестів ночі вінок заплітає,
Землю славить вона, пісню з небом снує,
І душа моя рветься в ту пісню безкраю

Про земного життя небувалу красу,
Про ті сяива, що долю голублять наземну,
Про розвіяну гніту людського грозу —
Чую звістку пророчу — святу і таємну.

Коли житом наш лан вигинався і спів,
Коли весело ратай на сонце дивився,
Голос ночі і зір виливав я у спів...
Ах, було те, як я ще на світ не родився!..

28/III 1933

НА СУД

На суд вам, книжники, себе я віддаю:
Судіте по статтях, як пишеться в законі,—
Усе життя я жив немовби на припоні,
Та душу не віддав на зганьблення свою.

Минав я завжди вас і вашу всю сім'ю,
Перед кумирами не гнувся у поклоні.
Коли ж душа моя зривалась у прокльоні,
Я гамував своїх неситих мук змію.

Не вкрив ганьбою я лиху громаду вашу.
Я горе пив щодня і лиха зінав я чашу,
Але до зрадницьких не долучився лав.

І маю гріх один, він тут мов лев пустельний...
Я винен в тім лише, що серце, серце мав.
Скажіть же навпростець, що то є гріх смертельний.

22/III 1933

НА ШЛЯХУ

В'ючись гадюкою, передо мною
Лежить він, стоптаний віками шлях,
І синть казками, марить давниною,
Що сам укрив у змучених грудях.

Над ним берези, плакальниці білі,
Немов на варті, стали і стоять,
І клонять віти, кволі, слабосилі:
«Ти, шляху — наш!» — промовити хотять.

А вітер їм співає і голосить,
То звіром рикне, то шепне привіт,
Голубить їх, і знов, і знов термосить,
І кличе їх у неоглядний світ.

Між тих беріз скорботно-битим шляхом
Іду я з тягарем понуріх дум,
Іду самотній, і таємним жахом
Зо мною він, мій несмertельний сум.

Я сам як шлях: нема мені спокою
У ясні ної і в дрімучі дні:
Покладено недбалою рукою
Мене — верстати доли жалібні.

І я ж — немов береза-жалібниця,
Що позбулася листу восени,
І вся тремтить од хуг і сніговиці,
І жде морозу з північ-сторони.

Я вітер той, що в полі сиротою
І в лісі чорнім ходить по ночах,
Не знаючи ні сну, ні супокою,
Ані розради у скупих сльозах.

Іду я шляхом — сумно позираю,
Немовби сфінкс, у темну далечінь,
І власним мукам не знаходжу краю,
Не можу власних зbutися терпінь.

От — яструб: захитався, бистроокий,
Понад землею у горах завис,
На мене важить, на мій вік короткий,
І кпити, і хоче кинутися вниз.

О, хай би душу вирвав він із тіла,—
Та хоч на мить задержав в небесах,
Хоч раз нехай би зором охопила
Свій у долині перебутий шлях!

29/III 1983

З РОСІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

O. Пушкін

ДО ***

Ні, не питай, чому тужлива дума
Серед забав оповива мене?
Чому мій зір блукає, повен суму,
Чому життя не надить чарівне.

Та й не питай, чому навік душою
Я розлюбив веселість і любов.
І жодної не назову своєю:
Хто раз кохав, не покохає знов;

Хто щастя зінав, той щастя не зазнає.
Коротка мить — і радості нема.
Від юних днів, від пестощів і раю
Нам тягота лишається сама.

ДО ОВІДІЯ

(Уривок)

Овідій, я живу край берегів смутних,
Що ларів їм своїх прабатьківських, старих
Ти в давні дні приніс і попіл свій заставив.
Твій безпорадний плач країну цю прославив,

І ліри ніжний звук іще не занімів:
Твоєю славою ще повен шир степів!
Як живо у мою ти вкарбував уяву
Смутного вигнання пустелю неласкову,
Похмурий неба схил, нетанучі сніги,
І коротко теплом розцвічені луги.
Як часто, струн твоїх вчарованій гудьбою,
Я серцем мандрував, Овідію, з тобою.
Я бачив човен твій у шумі бурунів
І котви, кинені край диких берегів,
Де жде співця жаги погибель і заглада.
Там голий степ кругом, горби без винограду,
Породжені в снігах задля страхіть війни,
Одважні Скітії холодної сини
Ждуть тільки здобичі, укрившись за Дунаєм,
І нападу гроза тяжить над цілим краєм.
Немає впину їм. По річці вплав пливуть
І по льоду дзвінкім торують хижу путь...

1932

ЛИСТ У СИБІР

На глибині сибірських руд
Терпіть у гордому мовчанні:
Не пропаде ваш скорбний труд
І дум високих поривання.

Незрадна темних мук сестра,
До вас прилинувши, надія
Теплом і мужністю повіє...
Настане радісна пора:

ДО ВЕЛЬМОЖІ

Як від північних пут розковуючи світ,
Зефір, струмуючи, свій принесе привіт,
Як молодим пушком зазеленіє липа,
До тебе, лагідний нащадку Арістіппа,
До тебе я з'явлюсь, у твій славетний дім,
Де циркуль і різець із пензлем чарівним
На твій учений кліч з'являлися, слухняні,
Щоб утворить дива мистецства незрівнянні.
Ти знаєш ціль життя. Щасливий чоловік,
Ти для життя живеш. Свій довгий ясний вік
Ще замолоду ти умів оздобити гойно,
Шукав можливого і розважавсь пристойно,
Спізнавши всю вагу і рангів, і забав.
Царицин посланець до Розуму й Держав,
З'явивсь ти у Ферней, і цинік посивілій,
Привідця дум і мод примітливий і смілій,
Плекаючи свій чар на Півночі глухій,
Віддав тобі поклін передмогильний свій.
Ти ще спізнав його веселість пустотливу
І лестощі тонкі, земних богів поживу.
З Фернею рушивши, побачив ти Версаль.
Не пориваючись очима в темну даль,
Все раювало там. Арміда новочасна
Давала гасло всім і бавилася красно,
Не знаючи, який судився єділ їй,
А з нею тішився весь круг її двірський.
Розкоші, Тріанон... як можна те забути?
Та не знемігся ти від любої отрути,
Ти хтів учитися. У гурті неряснім
Ти замикавсь тоді, і за столом твоїм
То речник промислу, то вільнодум зухвалий,
Мостився Дідерот на свій триніг несталий,
Перуку з голови у захваті скидав

Братерство і любов у ній
Крізь грati пройдуть і твердині
Так, як у пори ваші нині
Проходить вільний голос мій.

Заліznі пута опадуть,
Темниці рушаться, і воля
Заблісне вам на виноколі,
І меч брати вам oddадуть.

* * *

Що в імені тобі мої?
Воно замре, як сплеск бентежний
Об камінь дальній надбережний,
Як шелест у гаю нічнім.

Воно між пам'ятних листків
Зоставить слід незрозумілій,
Як візерунок на могилі
Із мертвих чужомовних слів.

Що в ньому? Глибоко й давно
Забуте у нових поривах,
Душі твої не дасть воно
Ні дум, ні споминів щасливих.

Та в день журби, в самотині,
Його крізь тугу прокажи ти,
Промов: е серце, де мені
У спогаді припало жити.

І проповідував. І мовчки наслухав
Ти до нестримних слів атея чи дієста,
Як скит до голосу атенського софіста.
Ta London ззвав тебе. Твій погляд розпізнав
Подвійну течію його державних справ;
Тут натиск огнячий, там відбиття суворе,
Ладу державного нечувані опори.

Але над Темзою, зачудившись, либонь,
Ти далі мав пливти. Та бистрий, як огонь,
І сам, як Фігаро, нестриманий порою,
Веселій Бомарше майнув перед тобою.
Він розгадав тебе. Його живих речей
Про ніжки точені, про полумінь очей
Заслухувався ти і марив про країни,
Де сонцем спалене життя солодке лине,
Немовби юнака жагучий дивний сон,
Де надвечір жінки виходять на балкон
І, зневажаючи чоловіків тубільних,
Чужинців зваблюють, зальотників свавільних.
В Севілью ти помчав, збентежений украї.

Незрозумілий світ, благословений край!
Хвилюють лаври там, там помаранчі спіють...
О, розкажи ж мені, як там жінки уміють
Любов з побожністю спокусливо єднати,
Із-під мантільї знак умовлений подати;
Скажи, як лист летить поза віконні гратеги,
Як тітку золотом там можна присипляти,
Скажи, як молодий коханець уночі
Тремтить під вікнами в широкому плащі.
Все відмінилося. Ти бачив напад бурі
І розум в плоні неситих серцем фурій,
Свободи грізної несхіблений закон,
Під гільйотиною Версаль і Тріанон

І жахом без кінця заступлені забави.
Перетворився світ під гук нової слави.

Давно замовк Ферней. Вольтер, зичливець твій,
На знак мінливості народів і подій,
Не заспокоївшись у смертній домовині,
Із склепу в новий склеп подорожує й вині.
Барон д'Ольбах, Марле, Гальяні, Дідерот,
Енциклопедії скептичний весь компілот,
І гострій Бомарше, і Касти твій безносий —
Всі, всі минулися. Іх гомін стоголосий
Пірнув у забуття. Поглянь: встає нове,
В свою черту, росте і радісно живе.
Недавні свідки бур, погрому і падіння
Ледве отяминувши, новітні покоління
Гіркому доєвіду дають запізній лад
І зводять підсумки прибутків і витрат.
Ім годі бавиться, обідати в Темірі,
Про вірші спорити. Звук голосної ліри,
Звук ліри Байрона порушить їх не міг.

А ти лишивсь, як був. Ступлю на твій поріг —
І враз перелечу я в пору Катерини,
Малярство, статуй, і садові куртини,
І шафи книжкові — все свідчить тут мені,
Шо спілка з музами твої скрашает дні,
Шо тиша тут ясна і самота чудова.
Я слухаю тебе. Невимушена мова
Ше віє юністю. У красоті земній
Ти замилований. Чарують погляд твій
Струнка Аля'єва і піжна Гончарова.
Серед мистецьких дів Кореджія й Канови
Та забуваєш сум нудних земних турбот
І згорда дивишся на той круговорот
Тривог і мирних днів безкраїх, невгомонних.

Так, в холодку альтан та вілл білоколонних,
Лишивши вир тривог, лелючи спокій,
Вельможні римляни стрівали захід свій
І здалека до них то ветеран похилий,
Диктатор стомлений, то консул повносилий
З'являлися спочить до тихих, світлих брам,
Щоб знов віддатися негодам і трудам,

ПОЕТОВІ

Поете, не зважай на лестощі народу!
Хвалінь і захвату міне хвилинний шум,
Почуєш блазня суд і черні дикий глум,
Але байдуже стрінь той вихор і негода.

Ти — цар. Шануй свою самотність і свободу,
Прямуй, куди тебе свободій манить ум,
Виношуочи плід дозрілих творчих дум,
Не сподіваючись на людську нагороду.

Вона — в душі твоїй. Ти сам свій вищий суд,
Сам найсуворіше ти свій цінуеш труд.
Ти ним не гребуеш, о майстре гордовитий?

Не гребуеш! Нехай же люд його ганьбить
І на віттар плює, де твій огонь горить,
І прагне в нестягі триніжок твій розбити.

1936

ТРУД

Мить пожадана прийшла: довершено труд многоденний!
Що ж то за сум, не збегну, потай тривожить мене.
Чи, докінчивши роботу, стою — непотрібний поденщик,—
Взявши заплату свою, іншим турботам чужий?
Чи мені шкода труда, мовчазного супутника ночі,
Друга ясної Зорі, друга пенатів святих?

14/XI 1927

* * *

Ехо, німфа безсонна, блукала по луках Пенея.
Феб, як побачив її, жаром до неї зайнявсь.
Німфа плід понесла від захвату бога-коханця:
Між гомінливих наяд в муках вона привела
Доню кохану. І спеленала сама Мнемосіна;
В хорі богинь піерід діва химерна зросла,
Пам'яті сталій покірна, з чутливою матір'ю схожа;
Подруга муз, на землі Римою звється вона.

1937

* * *

Флейта добірна, Теон опочив тут. Провідника хору —
Віком підбитий сліпець. Скірpal колись породив;
І у натхненні назвав порождіння Теоном. На учтах
Солодко Вакха і Муз лагідний славив Теон.
Славив і Ватала він, красуна молодого. Прохожий,
Поуз могилу йдучи, мовиши: «Теоне, вітай!»

* * *

Exegi monumentum..

Я пам'ятник собі поставив незотлінний,
До нього вік людська не заросте трола,
Що перед ним чоло і камінь непоклінний
Александрійського стовпа?

Ні, я не ввесь умру. У лірнім заповіті
Душа переживе видимий мій кінець,
І славен буду я, доки в білім світі
Лишиться хоч один співець.

Полине гомін мій скрізь по Русі великій
І знатиме мене усяк її язик,
І гордий внук слов'ян, і фінн, і нині дикий
Тунгуз, і степовий калмик.

І довго житиму я в пам'яті народу,
Що добрі почуття я лірою плекав,
Що в мій суворий вік я звеличував свободу
І за подбланих благав.

О музо! наслухай господнього веління:
Не прагнучи вінця, оподаль від борні
Стрівай байдужістю і осуд, і хваління,
І блазня присуди дурні.

М. Лермонтов

БАЖАННЯ

Чому я не ворон, не птах степовий,
Що майнув наді мною, прудкий?
Чому я у небі не можу ширять
І саму лише волю плекати?

На захід, на захід полинув би я,
Де цвітуть моїх предків поля,
Де в замку пустельнім, в туманах гірських
Тліють кості занедбані їх.

На давній стіні — там їх щит гербовий
Та заржалений меч сталевий...
Я став би літать над мечем, над щитом,
Обмахнув би я порох крилом.

Шотландської арфи б торкнув я струну
І збудив би в склепінні луну;
Збудивши її, тільки б сам наслухав,
Як під дахом той гомін вмирав.

Та що те маріння, щоб голос благань
Проти долі твердих рокувань?
Між мною і краєм забутих батьків
Простеллися плеса морів.

Останній нащадок по славних дідах
У чужиних марніснігах.
Хоч тут народивсь, я тут серцем чужий...
О, чому я не птах степовий?

СОНЕТ

Я пам'яттю живу і мріями старими;
Видінь минулого передо мною рій,
І поміж них усіх далекий образ твій
Як місяць уночі між хмарами важкими.

Страждаю раз у раз в обладі я твоїй:
Чаклунським усміхом, магічними очима
Мій дух мов путами окутий сталевими,—
Та марне я терплю. Самотність — єділ мій.

Ти не гордуєш, ні! палким моїм коханням,
Та раз у раз чужа томлінням і благанням;
Так з мармуру кумир на березі морськім

Стойть, край піг йому солона хвиля грає,
А він, у божестві затоплений своїм,
Не слухає її, хоча її не відтраує.

15/X 1930

КАЗБЕКУ

На північ ідуши далеку
Із теплих та чужих сторін,
Кавказу вартовий, Казбеку,
Тобі складаю я поклін.

400

Вповиті білою чалмою
Чоло і вид старечий твій,
І не торкне твого спокою
Людини гордий неспокій.

Та серця тихого моління
Хай скелі віднесуть твої
До ніг Аллі, у край проміння,
Де грають зоряні роб.

Хай прохолоду день постеле,
Молю, на жовтий пил доріг,
Щоб я у спаленій пустелі
На камені спочити міг.

Молю, щоб буря не спікала
У громі й бойовім огні
В тісних ущелинах Дар'яла
Мене на змученім коні.

Та єсть іще одне бажання.
Душа трептить... Як оповім?
Що, коли я за дні вигнання
Забутий у краю своїм?

Чи стріну там тісні обійми,
Колишній чи знайду привіт,
І як братерство давнє прийме
Товариша забутих літ?

Чи вже серед могил холодних
Я наступлю на кості тих
Палких, веселих, благородних,
Що мій ділили юний сміх?

401

О, коли так, мерщій снігами,
Казбеку, замети — молю —
І порох мандрівний світами
Розвій без серця і жалю.

1929

* * *

Як небо, зір твій променистий —
Емалева блакить;
Як поцілунок, голос чистий
І тане і тремтить.

Єдиний звук твоєї мови,
Єдиний погляд твій,
І я віддатъ за те готовий
Кинджал грузинський мій.

І він порою любо грає,
Привабливо дзвенить;
На дзвін його душа палає
І в серці кров кипить.

Але мені навік остили
Війна і гук боїв,
Як я почув твій голос милий
І погляд твій зустрів,

402

ПОЕТ

Ясніє мій кинджал в оздобі золотій,
Холодна і несхібна криця,
І кріє гарп його нешадний, бойовий,
Старого сходу таємниця.

Він верховинцеві товариш вірний був,
І не питаючи заплати,
В боях йому не раз поваги роздобув,
Скривавивши ворожі шати.

Забаві він годив, немов служняний раб,
На глум — дзвонив грізним докором,
Оздоба дорога в той час йому була б
Ганебним і чудним убором.

Господар ліг в бою, його ж на трулі взяв
— Козак із Терської станиці,
І потім довго він занедбаний лежав
Серед непотребу в крамниці.

І нині без піхов, побитих у війні,
Героя приятель незрадний,
Повис як забавка у мене на стіні,
Знеславлений і безпорадний.

І нині вже ніхто в досвідчених руках
Не оберта його пестливо,
І напису на нім з побожністю в очах
Не перечитує гордливо.

Поет! Чи не так за нашої доби,
Забувши єділ свій високий,
Всю міць свою змінив ти на земні скарби —
Все те, що мав у дазні робки.

403

Бувало, на луну речей твоїх палких
Вставали вояки голінні,
Твій вірш — то келих був на учтах гомінкіх,
Кадило в храмовім склепінні.

I мов господній дух — наказ юрбі німій —
Шугав, могутній і розлогий,
Як горожанський дзвін на башті вічовій
У дні напасті й перемоги.

Ta надокучив нам суворий твій язик,
Нас тішить золота омана;
Наш вік, старіочки, немов красуня, звик
Ховати зморшки під рум'яна.

Пророк осміянний, чи ти постанеш знов?
Чи, нерішучий і тверезий,
Не вирвеш марного із золотих піхоб
Свого заржавленого леза?

1930

ПРИСВЯТА ПОЕМИ «ДЕМОН»

Тобі, Кавказе, царю гір земних,
Я віддаю оці недбалі рими,
Благослови їх як дітей своїх
І отіни верхами сніговими.
Від юних літ я до узгір твоїх
Прикутий долі путами міцними.
На півночі, в землі тобі чужій,
Я серцем твій, я скрізь і завжди твій.

Колись мене дитиною малою
Твої стежки до верховин вели,

404

Всякчас повитих млистою чалмою,
Як голови прислужників Алли;
Там вітер вольний ходить самотою,
Там почувати злітаються орли.
До них і я стремив свій лет примарний;
Я з ними був, іх приятель надхмарний.

Багато відтоді минуло літ,
І знов прийшов я у твої міжгір'я;
І, як колись дитині, твій привіт
Ласкавий був і в темні дні зневір'я.
Вигнанцеві відкрився інший світ;
Забулось лиxo, надійшло примир'я.
І от, серед полуночних снігів,
Тобі мій спомин і тобі мій спів.

ПАМ'ЯТИ О. І. ОДОЄВСЬКОГО

1

Я зінав його; ми мандрували з ним
У горах сходу, тутого вигнання
Діливши дружно; та у рідний дім
Вернувся я, і час поневір'яня,
Призначений недолею, пробіг;
А він ясної не діждався хвилі,
Під військовим наметом у знесиллі,
Підточений недугою, поліг,
Пішов од нас і виплекать не встиг
Ще не дозріліх творчих пориваннів,
Гірких жалів і марніх наріканнів.

405

Він народився для них, для тих надій,
Поезії і щастя. Та бентежний
З одінь дитячих вирвався як стій
І кинув серце в океан безмежний —
І світ не зглянувсь, бог не врятував...
Але ніколи в життєвому труді
Серед людей і в степовім безплоді
Він добрих почувань не утрачав:
Дитячий сміх його не покидав,
Сердечна мова, гра очей блакитна
І в гідність людську віра непохитна.

Самотен стих палкого серця бій...
Хай спокій буде з ним, мій любий Сашо,
Під укриттям важким, в землі чужій
Хай тихо спить воно, як приязнь наша,
Похована у пам'яті моїй.
Ти вмер спокійно, без жалю і суму,
Як і багато хто. Таємну думу
Застигле укривало ще чоло,
Як вії сном довічним сповило,
І що сказав ти на смертельнім ложі,
Ніхто із нас повідати не зможе.

Шо то було? Привіт товаришам
Чи до отчизни скорбне накликання?
Нестерпний жаль за молодим життям
Чи просто зойк останнього страждання —

Хто скаже нам! Твоїх останніх слів
Глибока мисль, хоч повна безнадії,
Згубилася. Думки твої, і дії,
І наміри розтали без слідів,
Немовби хмар осінніх череда:
Заблисне враз на сонці — і зникає...
Куди вона і звідки? — хто спитає...

І знаку в небесах нема по цій,
Як по дитячій музі гарячковій,
Як по буйнину заповідних мрій,
Не звірених ні дружбі, ні любові.
Не все одно? Хай забуває світ
Життя твое чуже і приладкове.
Нащо тобі терни його обмови
І похвали його даремний цвіт.
Ти не служив йому... З юнацьких літ
Ти ухилявся пут його лукавих:
Любив ти моря шум, імпульси степів ласкавих,

Та вищерблений верх гірських кряжів...
І край твоєї темної могили
Усе, чим тішивсь ти і що любив,
Так незрівнянно доля сполучила.
Синіє степ, і сніговим хребтом
Кавказ його німоту обіймає,
Над морем він, схилившися, дрімає,
Мов велетень над дорогим щитом,
І гомін хвиль мандрівних наслухає;
А море Чорне шумить, не замовкає.

* * *

1-е січня

Як часто в натовпі, в безладній метушні,
Як на моїх очах немовби у півні,
Під гук музайки безупинний,
Під шептіт навісний заучених речей
Рябіють постаті набридливі людей,
Пристойні і тупі личини;

Як дотикаються холодних рук моїх
Недбало й сміливо вродливиць городських
Віддавна нетремтячі руки,—
В кружінні зграйному на око я тону,
А сам викохую я мрію осяйну
І чую літ минулих звуки.

А як забудуся хоч на коротку мить,
Щезає все кругом: душа моя летить,
Мов птах із хатньої темниці...
І я уже дитя, і бачу в сні моїм
Місця укохані: високий панський дім,
Сад і занедбані теплиці.

Травою, кущирем поріс широкий став,
А по той бік село, і над ланами встав
Туман, туман, де скинеш оком.
В алею входжу я; крізь дерева горить
Вечірня заграва, і жовтий лист шумить
Під боязким і тихим кроком.

А туга налягла на душу вже мою,
Про неї мислю я, і мрію, і люблю,

Люблю її, мое маріння,
З очима ясними, мов огнєва блакить,
З рожевим усміхом, мов усміх верховіть
У сяйві першого проміння.

Держави дивної всесильний володар,
Я довго так сидів — і не минув той чар:
Я ще живу в моїй омані
Під бурями жаги та сумнівів-борінь,
Як свіжий остревець між водяних пустинь
У неогляднім океані.

Коли ж прокинусь я і відиво ясне
Під гамір натовпу розвіться й майне,
Непрошене і позбагнute,—
Як хочеться мені стлумити радість їм
І в очі кинути їм віршем сталевім,
Гірким від жовчі і отрути.

1929

* * *

На пута суворі,
На гомін привабливий бала
Степи неозорі
України вона проміняла.

Та півдня палкого
Собі залишила приміту
Серед крижаного,
Серед невблаганного світу.

Як ночі України
У сяєві зір таємничих.
Доховують тайни
Слова її уст чарівничих.

Як обрій сині —
Очей її полиск і сяння;
Як вітер пустині —
Жагуче її милування.

І стиглістю сливи
Рожеве обличчя зорі;
І сонце пестливе
У кучерях її золоті.

І, молячись широ
За прикладом рідного краю,
Незайману віру
У серці дитячим плекає.

Як люд її рідний,
Не жде від чужинця опори;
Безмовно і гідно
Терпить і знущання, і горе.

На погляд зухвалий
Не займеться враз потасемно;
Звикає помалу,
Зате її не розлюбить даремно,

* * *

З дубової гілки зірвався листочок незнаний
І в степ покотився, суворими бурями гнаний,
Засох і зів'яв він од холоду, спеки і горя
І от докотився настанку до Чорного моря.

Край Чорного моря чинара розкидала віти,
І вітер літає до неї в гіллі гомоніти;
На вітті зеленому райські гойдаються птиці,
Співають пісень її про славу морської цариці.

І кволий мандрівець до кореня її припадає,
З глибокою тugoю захисту молить-благає,
І каже їй так: «Я дубовий листочок нещасний,
В суворому краї розцвів та їй опав я дочасно.

Давно я світами без цілі блуджу самотою,
Засох я від спеки: зів'яв я без сну й супокою;
Укрій подорожнього в шату свою смарагдову,
За те не одну я повім тобі повість чудову».

«Нашо ти мені? — молода йому мовить чинара.—
Ти живтий, зів'ялий і листю моєму не пара.
Ти світу набачивсь? Та що ті казки і билиці?
Мені надокучили співи і райської птиці.

Іди собі далі, мандрівче, тебе я не знаю,
Я в пестощах сонця, для нього живу й процвітаю;
І віття своє підіймаю у небо просторе,
А корінь мій місє студеною хвилею море».

ПРОРОК

Відколи вічний дав судя
Мені всевідання пророче,
Сторінки зlostі й зопсуття
Скрізь увижаютъ віщі очі.

Я скрізь любовъ вістити став,
І правди чистої науку,
А темний люд на мене зняв
Озброєну камінням руку.

Утік із міста я, нагий,
Жалоби попелом укритий,
І от в пустелі кам'яній
Живу, господнім даром ситий.

По слову вічного, земне
Мені покірне там створіння,
І зорі слухають мене,
І сиплють радісне проміння.

Коли ж по вулицях міських
Іду поспішною ходою,
Старих я чую прикрий сміх
І слово, значене хулою:

«Дивіться, діти, приклад вам:
Був гордий, розійшовся з нами,
Хотів запевнить нас, що сам
Говорить бог його устами.

Дивіться ж, діти, онде він,—
Який похилий і знебулий,
Похмурій, темний, як зігнули
Його зневага і проклін!»

* * *

Не плач, не плач, мое дитя!
Не вартій він твого страждання:
Він не беріг твого чуття,
Утіхи прагнув від кохання.
А в Грузії у нас ачей
Доволі юнаків знайдеться;
Ясніший промінь іх очей
І чорний вус густіше в'ється.

Із дальних, із чужих країн,
Принесений сюди війною,
Шукав гучної слави він,—
Так що ж він міг знайти з тобою?
Він в золото тебе вбирав,
Він присягавсь тебе любити,
І пестощі він цінував,—
Та сліз не міг він оцівити.

ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА

Над степом зноситься гора-могила;
Земне з землею поєдналось в ній;
Одзічний сон, нерушний супокій
Знайшла собі тут знівечена сила.

Але що смерть? — Як пісня легокорила,
Мов вітер вольний в спеці осійній
Несе в майбутнє огнєвий напій,
Що ним минувши жила й міцніла.

Побожний гостю! Припади чолом,
З душі зринає радісний псалом,
Хоча від сліз і туманіють вій.

Там дід Дніпро і степ без берегів,
А тут гора, розлогий шум гаїв
І хрест, як символ муки і надії.

1922

П. Бутурлін

ЛУКСОРСЬКИЙ ОБЕЛІСК

Кругом Париж — як море гомінливе;
Бульварів плеск, очей і вікон блиск,
І в тих нуртах — Луксорський обеліск
Стоїть самотній, замкнено-тужливий.

Він бачить Ніл і створоті Фіви,
Де тиша й сон, незнаний люду тиск,
І тільки Ра, легкий крилатий диск,
З небес родючі озирає ниви.

Він пам'ятає сиву давнину
І фараонів славу голосну —
Льонові шати і полки залишні;

І щастю людському не вірить він,
Бо знає: згодом у новій отчизні
Стоятиме серед німих руїн,

18/V 1934

КАМІНЬ КААБИ

То яспіс був. Мов цвіт весни в садах,
Дар найдорожчий райського Джіннату.
Мов льодовців сліпуче-синя шата
На визублених крем'яних шпілях.

Його людині заповів аллах,
Щоб не була така слізми багата,
І горніх янголів чота крилати
Під храмовий його поклала дах.

Полинув люд на блиск його перловий,
Та зойки рвалися, ридало слово,
Сердець зневажених скорботна дань.

І змила туга неземні поваби,
І чорний став од смутку і страждань
Ти, найяспішій яспіс Кааби.

12/V 1934

Iw. Бунін

ЄГИПЕТ

Джерело дня і владарю богів,
Амоне-Ре! Я — Сет, я бог пустині.
Мій славний вороже! В моїй країні
Ти панував десятками віків.

І човен твій в високім небі плив,
І фіміам тобі куривсь в долині,
А я дививсь, я йшов — і де він нині,
Той незатертий слід твоїх трудів?

Безносий сфінкс в околиці Мемфіса,
Могутніх статуй вишерблені риси,
Дрімливий Ніл, окрадений Луксор,

Та обеліск в розпечений блакиті,
Та на плиті обвітреній, розбитій
Гієрогліфів плутаний узор!

7/V 1922

Валерій Брюсов

МИ

В морі широкім, розбурханім світі
Ми — сплески найвищих валів.
Солодко й чудно теперішнім жити,
Надію повниться спів.

Браття, віддаймося морю шумному,
Звитяжцями вийдем з боїв,
Нам сумнів незнаний, нам жах невідомий,
Ми — сплески найвищих валів.

НАПОЛЕОН

Так, на шляху племен і років,
На попелі зотлілих літ,
Твоїх важких і певних кроків
Лишився незатертій слід.

Мов велетень, із криці литий,
Ти, долі непомильний суд,
Не міг іти, і не гнітити,
І не кривавить смертний люд.

Все, що здавалось поколінням,
Все, що виводили віки,
Ти руйнував одним велінням,
Єдиним поруком руки.

Ти щастя взяв собі в обладу,
Примусив слугувати тобі,
І всю свою всесвітню владу
На карту ставив в боротьбі.

Від слави вірної сп'янілій,
Ти йшов, валив місце, слабе,
І стало під кінець несила
Самій землі носити тебе.

Світ випроставсь, і ти, безвладний,
Як лист, на вітрі знявся сам,
Подався в далеч безоглядну
І впав серед бескетів, там,

Де на незміренім просторі
На тебе ждав, одколи світ,
Піднесений з безодні моря
Підніжжям гордим твій граніт.

БЛУДНИЙ СИН

Так отрок біблії, безумный
расточитель...
А. Пушкин

Невже, пройшовши путь відлюдну,
Побачу я май отчий дім
І упаду, як син розпутний,
Підбитий соромом гризьким.

Я вийшов звідси, повний віри
(Так, як на влови йдуть стрільці),
Я снів про вас, красуні Tipa,
Про вас, сідонські мудреці.

І от, чого я хтів, настало,
Я бачив все, всього дійшов,
І серце в пестощах буяло,
І розум в золоті промов.

Ta з рук пустив я скарб безцінний,
Всі келихи отрут допив,
І знов — убогий і злочинний —
Утік на простір лук і нив.

І радісно в нічнім спокою
Свою самотність привітав,
Упився срібною росою
Холодних і зцілюючих трав.

І враз таким безповоротним
Мені з'явився рідний дім
З димком легким і безтурботним
Над нашим річищем сухим,

Де в свій дитинний вік відрядний
Носив я в серці скарб чуття,
Все, що розвіяв марнотратно
По буйних бенкетах життя.

Коли б то знов на ті дороги,
До літ дитячих, повернуть
І без турботи, я без тривоги
В житті бездумнім потонуть,

ЮЛІЙ ЦЕЗАР

Вони кричать: за нами право,
Вони кленуть: ти бунтівник,
Ти стяг війни піdnіс кривавий,
На брата брата ти подвиг!

А ви, ви, консули,— безвинні?..
Чи ж то не ваших зчинків плід?..
Здається, й брукове каміння
Кричить про ваш пестерпній гніт!

Ви радите: права народу,—
Підтримуй мир, за спокій стій,—
Коли у вас Мілон і Клодій
На вулицях заводять бій.

Ви мовите, що я зухвало
Сенатові перечу й вам,—
Самі віддавши на поталу
Весь Рим Помпеєвим списам.

Коли б ще на трону законів
Побідний склали ви трофей.
А то клейноди легіонів
Парфянських веселять дітей!

Ереб давно вас жде-голосить,
Розвійтесь ж, як марний сон!..
Я кинув жереб свій і — досить —
Сміліш, мій коню, в Рубікон!

ДО ЗАДОВОЛЕНИХ

Мене пече несвітський сором
Від привітальних ваших слів,—
Яким дивитиметься зором
На сяєва прийдешніх днів?

Ви раді радістю худоби,
Вам тільки б латочку трави,
Знайдете, наб'єте утроби —
І ситі, і блаженні ви!

Прекрасний в громі тиранії
Неситий цар Асарагон,
Прекрасний океан стихії,
Що мчить і трощить царський трон.

Та сором і ганьба без міри,
Як замість моря — став і твань,—
Не блискавка — полудня сіре,
Не форум — зала для зібрань.

Ви, діти днів, пойнятих жаром,
На плем'я кволе і дрібне
Вставайте бурею, пожаром,
Крушіть життя і з ним мене!

СКАРГА ГЕРОЯ

Нас так мало, так мало з породи могутньої
Нездоланих бійців, що рушали під Трою;
Про ті герці страшні, про ту пору славутнюю
Навіть чудно і згадувати нині герою.

Агамемнон від зради упав під наругою,
Оілеїв Аянт — від грізної богині,
Теламонід безумний розбитий недугою,
А Патрокл і Ахілл сплять давно на чужині.

Де ви, другі мої? Одіссею досвідчений,
Так безславно живеш ти в Ітаці нікчемній,
Тевкр утік і народ свій покинув незлічений,
Син Тідеїв пішов десь у безвісти темні.

Тож як стрінемось ми серед люду безродного,
Ми, що звикли вже жити між юрбою дрібною,—
Враз підносимо зброю один проти одного,
Щоби душу потішити в рівнім двобої.

ЕНЕЙ

До Карthagенських веж незнаних
Прибитий бурями в полон,
Я у розкошах ненастаних
Провадив дні, як дивний сон,

І як дозволили богове
Блаженство нам, наземній тлі,—
В ті дні жаги, в ті дні любові
Я був щасливим на землі.

Усе життя в такій неволі,
Рабом цариці все життя,
Чи може бути краща доля
І горя краще забуття?..

Стояла ніч над сонним містом...
Огонь кохання одбуяв...

На ложі царськім позлотистім
Я край Дідона задрімав.

Я пам'ятаю її зітхання,—
Весь побрив наш немов у сні,—
Гарячих персів хвилювання
І руки сплетені й тісні.

І от ударили світ рантовий,
Окрилений почувся крок,—
Над ложем ранковим любові
Стоїть з жезлом кіленський бог.

— Вставай, породження богині!
Ти спиш, але не сплять боги:
Твій єділ — донести святыні
На інші славні береги.

Земна жага,— що їй в герой?
Не піддавайся чарам слів!
Ти маєш для нової Трої
Зростити люд богатирів.

Священна воля Громовержця,
Скорися їй, пливи звідсіль
До меж італьських, вирви з серця
Жаги квітчастий чад і хміль.

Сказав — і зник, як блискавиця,
Погас, завмер за звуком звук,
І враз покликала цариця
Мене в обійми ніжних рук.

Та я одкинувся, суворий,
Уста і очі відхилив...
А вранці ріг співав прозорий
І флот у край Сатурна плив.

ПОЕТ ДО МУЗИ

Я весь свій вік одвікував у зраді,
Я стяг свій часто кидав в боротьбі,
Незрадно лиш твоїй корився владі
І вірний був тобі.

Зачувши голос від вершин незнаних,
На поклик владний я до тебе йшов;
Устами одривавсь од уст коханих,
Щоб бути з тобою знов.

В степу широкім, під легкою тінню
Рожевих хмар, під тихий шум ланів
З твоїх зітхань і власного третіння
Снував я ніжний спів.

В тортурах пристрасті, в огні жадання,
Життя віддавши поривам грізним,
Я знов, я знов, що муку і кохання
Тобі переповім.

І як конала ти на ложі смерті,
Шо мрії всі я з нею звик ділить,
Крізь туту й жаль я відмічав, упертий,
Всі риси, кожни мить.

Палаючи в нестерпному стражданні,
Любовно оглядаючи курок,
Втішався я, що із свого признання
Тобі сплету вінок.

Чи то життя мене широке надить,
Чи маю йти я в темряву нічну,
Душа моя вовк-віків ні зрадить
Тебе, тебе одну.

ГІМН АФРОДІТІ

Гімн складатиму вік несмртельний і свіtlій богині.
Ти, Афродіто,— Любов, ти цариця одвіку й донині.
Квітом троянди ласкавим твої віттарі ми вінчаем,
Радісно чобо твое і твій сміх безтурботний вітаєм.

Правду віщують яку твій погляд і сміх загадковий?
Темні видіння які пророкують уста мармурові?
Далям яким незахідні твої приглядаються очі?
Обрій вужкі стають, віки і хвилини коротші:

Час і простір розплівлися в цім димі святого кадила,
Мудрість премудрих і радість поетів таємно спочила.
Ти розв'язання всіх загадок темних часу і простору,—
Вірно складаю до ніг тобі дань дивування й покори.

Змалку манила мене невгамована буйна тривога,
Світом блукавши, я прагнув провідника, владаря, бoga.
Од віттарів к віттарям переходив, здіймався на гори,
«Завтра» завжди прославляв, а «сьогодні» вважав як
«учора».

Знову проходжу до тебе, богине богинь, Афродіто!
Бачу: за статтю твоєю дорога в безмежність отворена.
Владі віддавшись твоїй, усі таємниці відчуваю
В хвилю останню, як пристрасті згубній себе доручу я.

ЗАХІД НАД МОРЕМ

Над морем із сірого крепу,
В шовковій постелі багряній
Покіться сонце... Край склену
Вітрила стоять, як прочани.

Владика памету денного
Тъмяніє у смертному сні,
Востаннє на воду од нього
Зміасті лягають огні,

А онде маяк циклопічний
Півтонно поглянув довкола.
Он диск пурпуровий владичний
Приліг на саме виноколо.
Суворо запіщені хвилі
Понуро і глухо звучать...
Уже на закритій могилі
Вітрила примерклі стоять.

ВЕЧІРНІЙ ПАН

Вечірній Пан в яснім спокою
Не задзвенить, не прошумить.
Приліг на лісовій поляні
І стежить, як зоря рікою
По небу лле червону кров,
Як береги білють знов
В молочно-голубім тумані,—
І тихо першою звіздою
Иому цвіте тъмяна блакить.

Вечірній Пан вбирає звуки,
Шо навколо встають у млі,—
Далекий скрип арби на мості,
Шептання річки в темних луках
І кумкання глухих ставків.
Самотній на пімій землі,
Він повікає в дивній млості
І, зносячи кошлаті руки,
Благословляє царство снів.

ДИТЯЧІ СПОДІВАННЯ

Знову ніч і небо, і червоний
Марс горить в блакиті осяйній.
Раб землі окутій і безсонний,
Що страждати від незвичних мрій?

Маріння мої далекозорі,
Не діждусь я слави ваших днів;
Не побачу в світовім просторі
Кинених в безмежність кораблів!

Не злечу в небесні океани,
Навіть не дізнаюся з газет,
Як Колумб, допіру ще не знаний,
Новий світ знайшов серед планет.

Але ні, душа моя не хоче
Відрікатись чарівного сну,
Жде і вірить в ліклики пророчі
Про велику будучність земні.

Ні, ми не глядітимем, мов бранці,
Кволі і покірні дикиуни,
Як, змінившись нас, нові обранці
Візьмуть наші гори і лани.

Ми самі уперті, непохитні,
Всіх стихій могутні королі,
Понесёмо в обшири всесвітні
Благовістя нашої землі.

ВІД ПЕРІКЛА ДО ЛЕНІНА

В базальтах скель вибиваючи аниали,
Понурі раби фараона Снофру
Чи ж думали коли, що гіми Інтернаціонала
Прозвучить звитяжно Сені й Дніпру?

Дикун чатує в очеретах Мвутанга,
Застромивши в волосся два блискучі пера,
А в залах Bull обертається танго
І огнями танцює Avenue de l'Opéra.

Та по-давньому з голок комашня метушлива
Підймає високо лабіринти-жилтá,
І бобер свою греблю споруджає на диво.
І стільник з шестикутників ліпить бджола.

І ті самі в просторі перспі Сатурна,
Проміння Венери і орбіти комет,
Як тоді, коли сцену стрясали котурни,
Коли місяць на храми стягав Магомет.

Від Перікла до Леніна, від сьогодні до завтра —
Моряка перебіжний на березі сон,
І тупе миготіння в голові плеозавра
Лиш помалу з'яковує упертій Бергсон.

І сяєва смілі Лобачевського й Маркса,
Змагання віків, їх побідний пеан —
Тільки іскорка звідти, з червоного Марса,
З світових порошинок, що мчить Альдебаран

ТЕМРЯВА ЛІСОВА

Безлюддя, Глуш, Зеленувате
Проміння скрізь, І голоси
Ті, що на них завжди багаті
Липневі сонячні ліси.

Сюрчання хорів ненастаних,
І скрип дерев, і вдалини,
Між звуків дивних, хоть і знаних,
Мотор на ріці у човні.

Ні, ще! Вважай! Крізь міriadи
Листків зелених, плащ земний,
Шум, що не відали дріади,—
Вгорі пропелер гомінкій.

Не знаю, тут, де полюс близько,
Чи він ходив, колишній Пан,—
Але шипінням василіска
Його збентежив би біплан.

Гудіння хижого металу
І влада розуму сім'ю
Богів днедавніх розігнали,
І промінь світить у гаю.

Замокнув ліс в тьмянім хоралі,
І йдуть із глибини степів
Електроплуг, електротралер —
Дивá майбутніх наших днів.

З ПОЛЬСЬКИХ ПОЕТИВ

I. Красіцький

ПАН ТА СОБАКА

Вірний пес стеріг господи, цілу ніч не спав,
А на ранок пса побито: спати не давав.
Другу ніч прослав як мертвий: в дім забрався злодій,
А на ранок пса побито, щоб стеріг господи.

ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

Розпука пойняла господаря старого,
Що весь йому горох поїли край дороги.
Як мати з того гріш? Людина не без тями,
Надумавсь він горох посіять за житами.
Розважив все як слід... Та от жива наспіли:
Горох поїли знов, ще й жито столочили.
Стари і молоді, розважте цю пригоду:
Надмірні хитрощи бувають нам на шкоду.

ЧАТИР-ДАГ

Я, вірний, тут молюсь, я припадаю ниць.
О щогло на судні таврійськім Чатир-Даху,
О мінареті гір, всесильний падишаху,
За хмарою укрився од наших ти зіниць.

Мов янгол Гавриїл, сама потуга й міць,
Ти входи стережеш до зоряного даху;
Ліс на тобі як плащ, і, яничари жаху,
Гаптують твій тюрбан потоки блискавиць.

Чи впovиває тінь, чи томить нас проміння,
Чи впала сарана, гяури палять дім,
Усе німуш ти в замисленні тяжкім.

І, висланець землі до синього проміння,
Ти долі все забув — людей, і хмару, і грім,
Заслухай, як бог говорить до створіння.

27/XII 1930

A. Mіцкевич

З «КРИМСЬКИХ СОНЕТИВ»

МОГИЛА ПОТОЦЬКОЇ

В саду зів'яла ти, як цвіт рожевий в'янє,
Бо дні минулого — барвиsti мотилі —
Покинули тебе, заставивши жалі
Та червом спомінів розвередивши рани.

А там у Польщу йшли сузір'їв каравані...
Ах, скільки їх горить у посмерковій млі!
Твій погляд, рідної шукаючи землі,
На небі випалив той слід палкий, багряний.

О полько! Тут і я могильним сном засну...
Край тебе покладуть сумну мою труну,
Де наші мандрівці спиняються порою.

Отчизни любий звук розбудить тут мене;
Тут і поет, тебе вінчаючи хвалою,
Побачить напис мій і в пісні спом'яне.

1927

Прокинеться сонце, розступляться тіні,
Підіймуться сиві тумани з болот!..
Отак же і волі наспіє година,
Коли ще пророками славен народ!

Антоній Сова

ШЕВЧЕНКОВІ

Народний співаче і сину народу,
Вітай, найславніший з народних співців!
Лавровий вінець оповив тобі скроні,
Святочний, як твій променіючий спів.

А другий вінець із колючого терну
На скронях кривавих у тебе лежить,
Не власні боління, терпіння народу
Ти в слово безсмертне хотів переліть.

Братам твоїм навіть стогнання за злочин,
Ім руки закуто, замкнуто уста:
У слові твоїм обізвалась, пророче,
Народного слова жива красота.

Кайдани і горе усюди вбачав ти,
Над кожною піснею плакав еси,
На бога вставав ти, шукаючи правди,
І дух тебе божий пойняв з небеси.

Безсмертний співаче! доволі скорбіти...
Хто сонце спроможеться ясне затьмити?
Що зроблять тирани великим серцям,
Пророкам господнім, народним співцям?

Богдан Залеський

ТАРАСОВА МОГИЛА

Здалёка над могилою новою,
Що виросла під Каневом недавно,
Побожною схилюється головою:
Тарасова могила то преславна.

Взяв той Тарас на спадок хист Наума,
Там нас обох у літа молодечі
Наумова плекала давня дума,
Аж поки власні не достигли речі.

І все, чим край наш іздавен рясніє —
Краса легенд і образів звабливих,—
Однаково відбилося і віє
В моїх піснях і у Тараса в співах.

Тарасе, побратиме мій! до краю
Тебе прибило те життя — страждання:
З трійзілля муки ти напивсь, одчаю,
Нелюдського дознав поневірня.

Понизила свій лет душа крилата,
Слова взялися в серці гіркотою;
Ганявся ти, царя минувши, ката,
За лядською ворожкою марою.

Днедавня свара!.. Час її забути...
Минулась воля, смерть козацькій славі,
А ти, замість дзвонити до покути,
Бенкети її звади накликав криваві.

А втім, тебе на відлюдді киргизькім
В брудній казармі, у тяжкім конанні
Лях привітав братерським дружнім стиском,
Полегшив гніт московського вигнання.

Таж коли мав од нас в ті дні немилі
Хвилину супокою та погоди,—
Братерським словом озовись з могили,
Подай нам заповіт святої згоди.

Впovie сон твій тиша пожадана,
Зростуть усюди миролюбні мыслі
І знову рід твій, Дніпрові поляни,
З'єднаються з полянами на Віслі...

Козацький кат і польський людожерця,
Цар забиває нас в залізне пuto,
Лещатами торкає мужне серце,—
Але душа в нас вільна і нескута.

Вгамуй же лютъ до братнього народу,
На раду стань з птахами степовими
І з ними клич до братства і свободи,
Тарасе, мій полянський побратиме!

Здалека над могилою новою,
Що Канівське узгір'я засмутила,
Полянською схилюється головою:
Преславна будь, Тарасова могило!

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

M i r i a m

A V E V I T A !¹

Вітай, вітай, життя одвічно-буйний вир,
Вітайте, юності заквітні кружанки,
Гроза, і супокій, і заходи, й світанки,
Вітайте, барви дня, проміння сонця й зір!

Малыштрему нуртино, помчи мене в простір,
Де мають снів і дум веселчасті серпанки,
Де полум'я подій і світ очей коханки
Спроможні опалити і засліпити зір.

Мов огир, з копита зриваючись у шалі,
Б'ють почуття в мені, нестримні, розбуялі,
Тріпочутъ і дзвенять: «Летім немов стріла!

У море життєве рушаймо. Ave, vita!
Чи верне човен наш, чи втоне де, розбитий,—
Хай передчасний жаль не потьмарить чола!»

22/V 1934

¹ Привіт життю! (Lat.).

Дж. Г. Байрон

ПОРАЗКА СЕННАХЕРІВА

Ассіріець упав, ніби вовк до кошар,
Його військо багрянцем горіло, як жар,
А списів його полиск — мов зорі небес..
В глибині галілейських схвильованих пles..

Мовби листя зелених улітку дібров,
Ще увечері маяли тьми корогов,
Мовби листя дібров, коли осінь подме,
Все те вранці було і зів'яле й німе.

Ангел смерті, як буря, крило розгорнув,
І пройшов поміж них, і в лиці їх дихнув,
І мертвота склепила повіки бійця,
І лиш раз стрепенулись і впали серця.

Смерть стойть над баским гордовитим конем,
Його ніздрям уже не пашти вогнем,
Тільки мило кругом на билині сухій,
Мов на скелі холодного моря прибій.

Ось і вершник поблідлий лежить на землі,
Ржака на зброї йому і роса на чолі,

І не плещеться стяг, і намети німі —
Не здійнятись мечам, не ячати сурмі!

І вдовиці Ашура зайшлись у слюзах,
І Ваала кумир повалився у прах,
І невірного міць, нездолания мечем,
Розтопилась мов сніг перед божим лицем.

З ІТАЛІЙСЬКОЮ ПОЕЗІЇ

Франческо Петрарка

НА СМЕРТЬ ЛАУРИ

I (CCLXXIX)

Чи скиглення в гаях зачується пташине,
Чи в літнім вітерці зашептуть дерева,
Чи лепетливих вод гармонія жива
Сюди до берега зеленого долине,

Де я сиджу й пишу погожої години,—
Про неї, дар небес, що нині укрива
Глибінь землі, я сно і мислю, і слова,
Здається, з уст живих спадають у долини.

«Для чого завчасу марнуеш ти свій вік? —
Вчувається мені: — Для чого з-під повік
Струмиш потоки сліз розпусливо, безсило?

Я вмерла, щоб ланцюг скороминущих літ
Зімкнути з вічністю; зіниці я склепила,
Щоб їх розкрити там, у непомеркний світ».

20/VIII 1984

Ні зоряних небес мандрівні хори,
Ні вітрокрилі в морі байдаки,
Ні в полі збройних лицарів полки,
Ні звіра красного глибокі пори,

Ні вісті, що приходять через море,
Ні строф любовних точені рядки,
Ні в ароматах свіжої луки
Співання дам, що тішать наші зори,—

Ніщо мого вже серця не торкне:
Свій день і сонце втратило, труднє,
І все для цього мороком укрите.

Журбою стали довгі дні мої:
Я кличу смерть, бо прагну ту зустріти,
Що був би краще не стрівав її.

24/VIII 1934

З ФРАНЦУЗЬКИХ
ТА БЕЛЬГІЙСЬКИХ ПОЕТИВ

П'єр Ронсар

ІЗ «СОНЕТІВ ДЛЯ ГЕЛЕНИ»

I

Покинь певолі дім і землю фараона,
Ходім, де серед скель синіє Іордан,
Покинь для мене двір, облудну фальш рум'ян,
Свій спів сирен, своїх Цірцей чаклунські лона.

Твій невеличкий ґрунт хай буде як заслона
Від життєвих турбот і прикрих серця ран,
Спіши, бо дні летять як бистрий ураган,
Зближається зима і наша кров холоне.

Ти знаєш, скільки зла у метушні двірській.
Ти знаєш, як там вік марнують дорогий,
І скрізь — на людях честь і кривда скрізь велика.

Минаймо ж здалеку той честолюбства шлях,
З богами, з німфами селімся в полях
І будемо нові Орфей і Еврідіка.

19/IV 1934

II

Кібели дерево на честь тобі саджаю,
Цю хвою,— хай тебе прославить скрізь вона,—
І на корі пишу я наші імена:
Здіймайтесь, ростіть під тихий шептіт гаю.

Ви, фавни, пожильці укоханого краю
(Так часто бачить вас Луара прозірна)
Під вашим доглядом хай процвіте сосна,
Хай ні мороз її, ні спека не здолає.

Пастуше, з вівцями до цих прибувші лук,
З солілки видобудь еклоги ніжний звук
І дощечку повісь на віти ці зелені,

Хай про жагу мою новим звістують дніам,
І прокажи, ягня віддавши в дар богам:
«Ти, сосно! вік свята нам пам'ять по Гелені».

20/VI 1934

III

Щоб у долинах все було тобою повне,
Як зносить до небес ім'я твоє сосна,—
Звертанням до богів та узлиттям вина
Я джерельце тобі присвячує дібровне.

Вівчарю, хай отар і стриженої вовни
Не бачить ця, в яру, свята луговина!
Хай майоран, нарцис і м'ята запашна
Гелені віддають кадіння молитовне!

444

Зате хай мандрівник на постільці з зела
Гелені зложить од похвальних без числа,
І, може, мій рядок гаї повторять лунко.

І кожен, хто лише зачерпне з джерела,
Нехай відчує хміль полуум'яного трунку,
Шо кров мою лойняв, а не дає рятунку.

20/VII 1934

IV

Як будете старі і над пригаслим жаром
При свіtlі з прядивом у присмерковий час
Згадаєте мій вірш і скажете нараз:
Була за вроду я прославлена Ронсаром!

Одну лиш із служниць, ще віддану примарам
Тих днів, знайомий звук, що виник і погас,
Прокине з забуття: вона згадає вас
І вашу красоту з її примеркливим чаром.

Я ж буду у труні і, привид пам'ятний,
Знайду під міртами солодкий супокій;
І шкода стане вам край огнища смутного,

Що мій сердечний жар зневажили колись.
Тож не гоніть чуття юд вашого порога,
Зривайте цвіт троянд, що нині розцвілісь.

20/VII 1934

I

Ж. Дю Белле

З «ЖАЛІВ»

Блажен, хто, звідавши всі племена земні,
Як мудрий Одіссея чи то Язон завзятий,
Укритий славою чи досвідом багатий,
Вертає в отчину — дожить останні дні.

Коли ж побачу я у рідній стороні
Дим від тісних осель і зможу привітати
Колочий живопліт навколо старої хати,
Понад усі скарби дорожчої мені?

Я так люблю цей дах, споруджений лідами,
Що забиваю Рим і мармурові храми,
На дикий камінь стін з утіхою гляджу;

Луару не віддам за Тібр; малу долину
Ліре волю я висотам Палатину,
А сплеску римських вод — солодкий сон Анжу.

27/VI 1934

446

Мов Берецінтія у повозі святім,
Мурами вінчана, оточена юрбою
Богів, дітей своїх — і ти була такою,
Державо із держав у розцвіті свої!

Чи ж ліком власних чад не дорівнявся Рим
Фрігійській матері? А славою дзвінкою
Все переважив він і чарами спокою
Ласкаво панував над кругом світовим.

І тільки Рим один до Риму міг рівнятись,
І Риму одного міг тільки Рим жахатись,
Було бо писано у книзі судьбовій,

Щоб скрізь підносив він тріумфи горді брами,
Законом для землі поставив присуд свій,
А серця мужністю зрівнявся з небесами!

17/VI 1934

II

Ні жах пожеж, що в пам'яті живуть,
Ні гострі леза згубного металу,
Ні звал усобицьких туман запалий,
Що тьмою крив твою, о Риме, путь,

Ні часу заздрого нестяжна лютъ,
Ні доля, в зрадництві така зухвали,
Ні гнів небес, ні варварська навала,
Що владні універъ все обернути.

447

Ні урагану золотої міць руїна,
Ні буйства вод старого Тіберіна,
Шо стільки раз вставав на тебе він,

Не збили гордої твоєї вроди,
І навіть прах святих твоїх руїн
Ще вабить владарів, спішить народи.

11/VII 1934

III

Ти, що несеш хвали своєї дань
Гордіні, що стрясала небесами,
Милувшися на гори, вал і брами,
На легкість арок і могуту бань,

Пильніше на останки ці поглянь,
На все, що, віку сточене зубами,
Ще й досі мудро устає над нами,
Як джерело уміlostі і знань,

Поглянь, як Рим пустині дав на здобич
Старе свое житло і тут же, обіч
Помурував красу нових колон,—

І ти збагнеш це божество, єдине,
Що проти Долі владних заборон
Ще воскрешає дорогі руїни.

18/VII 1934

IV

Як лан завруниться, зелений, по весні,
А там зведе стебло туге і стромовите,
Стебло ж оздобиться у колос красовитий
І визернить його у млюсні літа дні.

І як у пору жнив наспіє час пашні
Хвильсті кучері на ниві положити
І рівно смугами нажатими жовтти,
Щоб тисяча снопів постала на стерні,—

Так римська день у день підносилася держава,
Аж поки варварів прорвалася буйна лава,
І ці руїни — знак хижакької руки.

А ми плакаєм їх, мов злідарі, поволі
Блукаєм, зігнуті, збираєм колоски,
Усе, що по женцях лишилося на полі.

1/VII 1934

П. Ж. Беранже

ФЕЯ РИМ

Поетам-робітникам

Є фея, фея рим. На землю лише
Дочка небес, чарівна й голосна,
І нас втішає у трудні хвилини.
Але пильниймо: відлетить вона,
Така химерна і така крилата!
У неї з пригорщів беруть співці
Рубіни й перли на важкі вінці,
Щоб музам скроні увічнати.
Утіхо нам і мукам край,
О фея! нас не покидай,
Не покидай!

Юнак за нею йде у світ лукавий,
Йому кричать, відраджують — дарма!
Він кинув школу, проміняв забави
На тяготу солодкого ярма.
І відтоді в полях і серед гаю
До лун далеких наслухає він —
І в смертну мить гучної слави дзвін
Його в примарах колисає.
Утіхо нам і мукам край,
О фея! нас не покидай,
Не покидай!

Нехай міста кленуть її потугу,
Вона іде в халути злідарів,
Робітникам втішає скрут і тугу,
Дарує бідним найсолідший спів.
Так мало треба, щоб вернути звагу
Тим у гарячці змученим серцям.
І фея каже: «Нате пісню вам!» —

Міраж води гамує спрагу,
Утіхо нам і злідням край,
О фея! нас не покидай,
Не покидай!

Ми ще побачим, як вона, натхнена,
Під робітничий загоститься дах,
Як заспівають гемблі, веретена
І з'явиться мистецтво в постолах.
Ось ті співці доходять перемоги;
Зайка-люд уже заговорив,
В турботі трон: то виринає гнів,
Повстали кинемі під ноги.
Утіхо нам і злідням край,
О фея! нас не покидай,
Не покидай!

О фея, згляньяся і крилом широким
Іх перший спів окрій і захисти,
Міцним вином, не нидінням убогим,
Вином надії дай їм процвісти.
Нехай твоїх діткінувшися напоїв,
І мій почин ті люди спом'януть:
«Він протоптив нову для пісні путь,
Нас у поезію озброїв».
Утіхо нам і мукам край,
О фея! нас не покидай,
Не покидай!

МАРКІЗ де КАРАБА

Гляньте: цей маркіз
Право нам скупе привіз.
На коні баскому,
Вчвал прискочив він додому
Та й у замок свій
Квапиться мерщій.
На безчестя наше,
Шабелькою маше:
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Люду чесний, знай,
Я вщасливив цілий край.
Я — підпора трону,
Я монарсі дав корону
І тому, як він
На мій стан і чин
Та підійме руку,—
Матиме науку!
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Чутка йде — немов
У млині мій дід молов.
Що за вражі пльотки!
Сам Піпін, Пілін Короткий
Був прарашур нам...
Першості не 'дам
В родословнім древі
Навіть королеві...
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Я в палацах — свій!
Паросток молодший мій
На епіскопаті
Сяде скоро в білій шаті.
Правда, старший син
Дурень, але й він
Без війни і рані
Три хрести дістане.
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Що? Податки з нас
Сміють правити в цей час?
На дворянське право
Заміряється... держава?
Не заплатим, ні!
Замки в нас міцні,
І як прийде влада,
Привітаєм радо.
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Чом тобі не рай?
Ти, паноче, гріш збирай,
А простацтво злісне
Знов тягни ярмо залізне.
Від лівчат твоїх
Ми ждемо утіх,—
Бо ж на «перші ночі»
Всі єсьмо охочі.
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

Та й настане лад!
По церквах — кадило й чад,
А сіпаки вірні

Б'ють і мучать села хирні.
Від своїх дідів
Владу я посів,
І її ж у спадок
Візьме мій нащадок.
Скинь шапки, гинь, юрба,—
Хай живе маркіз Караба!

29/VI 1923

СВЯЩЕННИЙ СОЮЗ НАРОДІВ

Я бачив Мир — як над землею віяв
Квітками він і золотом пашні.
Він переміг, і бог війни розвіяв
Погрози хмар і блискавок огні.
І мовив Мир: «У кожному народі
Я вмію честь і гідність одзначить.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

О племена, вас утомили війни,
І навіть в сні не вийти вам із пут.
Переділиться знову — супокійний
Хай буде кожному під сонцем кут.
Не йдіть з царями в тріумфальнім ході
І власну путь до щастя прокладіть.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

Сусіду спалиш — знай, що Аквілони
Тим полум'ям і твій охоплять дах.
Війна минеться, попіл прохолоне,
Але — що плуг у зранених руках?

454

Границі ваші у страшнім обводі:
Рови фортець, поля кровопролиття...
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

Міста горять, а можновладні берла
Підводять підсумки людських утрат,
Що їх війна ненаситна пожерла
Задля вінців і пурпурowych шат.
Сліпі отари, зрозумійте — годі
Покірні шій до ярма хилить.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

Щоб Марсових не чути більше кроків,
Закони даймо землям і містам,
Щоб їм кривавих не струмить потоків
На втіху вінчаним воївникам.
Не вірте в зорі їх. Бліснутъ на Сході,
Та в світлі дня їм більше не світить.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

А світ зітхне в спокої тихомирнім,
Скажіть: прощай! усім минулим дням
І сійте хліб у любім дзвоні лірнім,
Курітъ мистецства гойний фіміам.
Достатки в кожній з'являться господі
І кожен шлюб нащаддя проростить.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

Так говорив юнак той боговитий,
І лиш монархів він не зворушив.
Осінній день стояв у цвіт повитий,

455

Вернулись радощі весняних днів.
Пролийте ж вина на хвалу свободі
І щастя еру скрізь оповістіть.
Народи, злийтесь у братній згоді
І руки потисніть.

21/VIII 1932

МОЩІ

Як до моцей я прикладавсь
Надвечір, в присмерку собору,
Сусід до мене обізвавсь:
«А чув, як цей святий говоре?»
Поклав хреста магічний знак,
І бачу я — лихий і тощий
З труни підводиться кістяк
І мовби сотня розбішак:
«Шануй,— кричить,— нетлінні моці,
Цілуй мої нетлінні моці!»

Кричить — регоче на весь рот,
Кричить, нахабний і запеклий;
«Вважай-но, літ уже сімсот
Пече мене несите пекло.
За славу вчинків голосну
Мене покарано на площі,
Та хитрий піп пустив ману:
Поклав мене в святу труну —
Цілуй же, люд, нетлінні моці,
Цілуй мої нетлінні моці.

Мене боявся цілий край.
Я був собі во время оно

Штукар, грабіжник і шахрай
З лицем і мовою барона,
Я зневажав святі церкви,
Обносив шати найдорожчі,
А моці кидав у рови.
І от позбувся голови...
Шануй же, люд, нетлінні моці,
Шануй мої нетлінні моці!

А далі, глянь, оцей покров
Так само вкрив святий останок —
Жидівочку, мою любов,
Найкращу із земних коханок.
Прелат в ересі завели
Її кохання солодощі,
Ченці ж на вухо їй гули
Слова блознірства і хули.
Цілуй же, люд, нетлінні моці,
Цілуй її нетлінні моці!

А цей старий, що поряд нас,—
Святий інакшого гатунку.
То був злочинець (свинопас!)

І кат — без хиби і рятунку.
Його король наш поважав —
Було за що, було і по що;
Я сам до мученицьких лав
З його управних рук попав.
Цілуй же, люд, нетлінні моці,
Цілуй його нетлінні моці.

І от усі ми по церквах,
Заступники і слава люду,
Не влежать гроші в гаманцях,
І то найбільше наше чудо.

Та чую я пекельний ріг:
«Пора до чорта йти на прощі».
Сказав, і знов до гробу ліг,
І вкрав хреста — і як він встиг?
Шануй же, люд, нетлінні мощі,
Шануй усі нетлінні мощі!

5/VIII 1932

ПРОЩАЙ

Вже скоро, Франціє. Я смерті подих чую.
О мати дорога! Нехай твоє ім'я,
Ім'я улюблене останнім прокажу я.
Чи хто любив тебе відданіше, як я?
Я вихваляв тебе, не вміючи читати,
І нині в смертну мить, знесилений украї,
Про тебе буду я, копаючи, співати,
Ти ж пошануй мене слізовою і — прошай!

Як десять королів прийшли тобі на страту
І в кров топтав тебе їх переможний віз,—
Я рвав на корпіо їх пурпурову шату,
Точив на рани я бальзам цілющих сліз.
І небо зглянулось. Плідні твої руїни
Подякою племен красуються — і знай:
Ти зерно рівності посіяла нетлінне,
І рівності жнива зближаються. Прошай!

Я бачу, як лежу під віком у могилі.
Кого я тут любив — молю — оборони,
І віддаси ти борт тій голубиці білій,
Що берегла твої, о Франціє, лани.

458

І щоб почула ти, як я тебе благаю,
Готовий одійти в незнаний інший край,—
Свій камінь гробовий поволі підімаю,
Та руки ломляться; він падає. Прощай!

22/VII 1932

ЧОТИРНАДЦЯТЬ ЛИПНЯ

Той спомин бранцеві — як воля пожадана,
Я був іще малий, коли зачуває крик:
«Гей, на Бастілю! До зброї, громадяни!»
І все пішло туди — купець і ремісник.
Як зблідла дівчина і як жахнулась мати,
Зачувши рев гармат і барабаний гнів.
Ta переміг народ, Бастілю узято,—
І весь у сонці день святочний зяєснів,
У сонці зяєснів.

Всі обіймалися — убогий і багатий,—
Жіночтво славило і вояків, і бій,
Вертали в синьому герой дня солдати
У бурі оплесків і в юрмі гомінкій.
Втонув тоді король у глибині неслави
І всюди Лафайєт хвалою заряснів,
І волю я відчув, і крила я розправив,—
І весь у сонці день святочний зяєснів,
У сонці зяєснів.

На другий день мене дідок один учений
Повів на згарище, до замкових руїн.
«Мій сину,— мовив він,— тут деспотизм шалений
Душив народ — раба серед понурих стін.
І, прагнучи людське донищити коріння,
Він стільки, стільки нір для в'язнів поробив,

459

Що з першим натиском запалася твердиня,—
І весь у сонці день святочний заяснів,
У сонці заяснів.

Свобода, друже мій, то давня бунтівниця.
І от, озбройвшись праਪраділним мечем,
Прийшла затерти слід тиранської в'язниці,
І Рівність з янгольським з'явилася лицем.
А з ними розлилось небесних бур свавілля:
То голос Мірабо безчесний двір громив,
Він гасло нам подав: «Іще одну Бастілью!»
І як у сонці день святочний заяснів,
У сонці заяснів!

Що ми посімо, пожнуть усі народи,
Ми дебатуємо — і нишкнуть королі,
А їх вінці тримтять, і про дари свободи
Піддані шепчуться по всій уже землі.
Таблиці людських прав нову добу прискорять,
Всю землю обійдуть грозою буйних злив,
А з цих руїн господь новітній світ утворить...»
Ах, як у сонці день святочний заяснів,
У сонці заяснів.

Я не забув дідка і ту пророчу мову,
Дарма, що сорок літ по тому перейшло,
І за решоткою мені згадалось знову
Те чотирнадцяте, те дорогое число.
Свободо! голос мій не зможуть подолати,
Тобі веде хвалу мій непокірний спів.
Зоря всміхнулася, позолотила грati,—
І весь у сонці день святочний заяснів,
У сонці заяснів.

16/VIII 1932

460

КОМАШНЯ

Гомін ходить муравлиском,
Чути мову запальну,
Сам король з двором і військом
Вирушає на війну.
Адвокат своїм звичаєм
Робить жести замашні:
«Всіх підгорнем, подолаєм —
Честь і слава комашні!»

Військо йде — курить шляхами
І вбачає у шпилі
Сміттяні вали і брами,
Трав'яної табор тлі.
І король говорить: «Діти,
З нами бог! У цій борні
Мужність маємо явити —
Честь і слава комашні!»

Тля ж своїх веде геройв,
Молиться своїм богам,
Гомін, крики, свист набоїв,
Скільки сліз і крові там!
Бідні тлі, богам неправим
Надійшли останні дні.
Варварам ганьба кривавим,
Честь і слава комашні!

Бюлетені королівські
Цю криваву смертну путь,
Ті розправи хатні свійські
Битвою гігантів звуть.
«Ми побили. Що ж тепер нам?
Докорчовувати пні!

461

Скільки ґрунту, скільки зерна!..
Честь і слава комашні!»

Ставлять арку тріумfalну —
Знак, що в пень побита тля,
Ввозять зброю вогнепальну,
Славлять божа й короля.
Піндар сам золотоустий
Строчить оди голосні —
Комашні все те до густу!¹—
Честь і слава комашні!

На легкім крилі уяви
Вгору зноситься пійт:
«Хто зажив такої слави? —
Комашні належить світ!
Геть же сумнів недоречний,
В висі неба світляні
Нас провадить шлях безпечний...
Честь і слава комашні!»

Та поки співець чванливий
Героїчних прагнув діл,
Промились над царством зливи,
Шо вчинив смиренний віл.
Бард, король і всі піддані
Смерть зустріли десь на дні.
Царство все — гідка ковбаня...
Честь і слава комашні!

¹ До густу — до смаку.

Ш. Лекон т де Ліль

КЛЕАРІСТА

То Клеаріста йде у хвилюванні нив;
Блакиті очей горить із-під дугастих брів,
Вузьке чоло її пов'язкою вповите;
На шніф молодій важка лежить кося,
І в ній пишаються: мілєтських рож краса
І братків синьоокі квіти.

Ген, полумінь Зорі далекий обрій зминв;
І тріпотіння крил, і жайворонків спів
Із посвистом дрозда у дальне небо лине;
Зайці, прокинувшись у золотих житах,
Росу обтрушують — і по туших стеблах
Тремтять і будяться перлинни.

Під небом молодим від чого світло б'є —
Чи від Зорі, що з хвиль запінених встає,
Чи з усміху й очей краси — сіціліянки?
Хто знає? Може, вас стрясає, як росу,
Світило чарівне: і сяйво, і красу,
І щастя молоді світанки?

Бо там з отарою, на гострому шпилі,
Гіблейський став пастух і бачить, як у млі

Кохані обриси рожевий день обводить.
Він каже: — Ніч була і от світає день! —
І краще від Зорі, лунікіше од пісень
В душі у нього сонце сходить.

ДВА ГОЛОСИ

1. Богиня Аттіки в прозорому одінню,
Елладо радісна, твій люд мене створив;
Безсмертний жар несла я смертному створінню,
До вогних уст земних я надила богів.

2. У шаті жалібній, дитя покірне Сходу,
Я полюбила дах убогого житла,
На ваших берегах, о галілейські води,
В росі господніх сліз я серцем проросла.

1. Мій сміх божествений торкає темні вії,
Тривогою жаги горить очей блакить,
Твій мед, о Пристрасте, із уст бездумних віє,
І тіло осянє твій промінь золотить.

2. Зітхання й тягота життя мое окрили,
Для зранених сердеч відрада й супокій,
Від тягарів земних мене підносять крила
Туди, де жде мене жених небесний мій.

1. Пароським мармуром плечей моїх звабливих
Манила я серця для радості й утіх,
І в круговім танку, і в іонійських співах
Кіпріду славила на учтах голосних.

2. Блажен, хто хилить слух на голос мій побожний,
Блажен, хто молиться, не встаючи з колін,—

О, небо — книга з тих, що зрозуміє кожний,
Коли лише любив, коли лиш плакав він.

1. Ерот, мене Ерот владичною рукою
З дитинства ще повів у почеті своїм,
І відтоді жага стрілою золотою
Іскриться і тремтить в цім серці грозовім.

2. Саронських пестощів, ні конвалій, ні рожі
Не відало мое задумане чоло,—
Лиш квіту вічності я знала барви гожі,
Містичні пахощі і золоте стебло.

1. Котурни скинувши для дії хорової,
Як Артеміда, я на Фрігії горах
Водила ігрища, і кликала «Евое»,
І вища пінила на запашних устах.

2. Заступниця усім і пристань нещасливим,
Як лілія бліда у затінку садів,
Струмила я свій чар, і непорочним дівам
Була я захистом в годині тихих снів.

1. В священній Аттіці на побережних кручах —
Під іонійський гімн і хвиль гучний привіт —
Він роззвітався по всіх слідах моїх летючих,
О Вродо, твій рясний і променістий цвіт.

2. Вагались мудреці, душа в сумнім ваганні
Прощалась з божеством, відбившися доріг,
Я виплекала в ній надію і змагання,
Я землю привела до господевих ніг.

1. Ти, келиху дзвінкий, вина і меду повний,
О Пристрасте, де твій неподоланий спів?

Твоя дочка в сльозах і горнеться, безмовна,
До вкритих травами і згаслих віттарів.

2 Любов без берега і чистота без плями...
Посиротився світ, і люд замкнув серця.
Коли ж ти займешся над людськими ночами,
О Зоре нових днів, без краю і кінця?

АНТИЧНІ МЕДАЛІ

IV

На горі серед проваль,
Де ніхто не був понині,
У ліпарській самотині
Господарить бог-коваль.

Весь в диму, червоні лиця,
Молотом щосили б'є;
Він залізу міць дає,
Він тверду гартує кришю.

I без ліку, без числа
Зброя родиться безжальна,
Меч і ратище металнє,
I гартована стріла.

А Кіпріда з його твору
Кліть, не зводить довгих вій;
Справжня міць належить їй,
Тільки їй нема опору.

Ж. M. Eредіа

ЗАБУТТЯ

В руїнах давній храм на гострому шпилі,
Там незворушно сплять у мертвому спокої
Богині з мармуру і бронзові герой,
Що славу їх гучну поховано в землі.

I тільки волопас там сходить на чолі
Важкої череди в години водопою,
I ріг його тоді дзвенить старовиною,
I чорна тінь встає на лазурівім тлі.

Природа-мати там, ласкова, многодарна,
I кожної весни проречисто і марно
Ростить новий акант на мармурі колон;

I тільки людський рід, сліпий і легкодухий,
Не чує хвиль нічних, що жалісно і глухо
Повабливих сирен оплакують крізь сон.

22/VIII 1925

ПРИСВЯТНИЙ НАПИС

Мій дар Арееві, Незгоді та Війні.
О друже добрий мій, допоможи старому
Цей меч пошерблений, недобиток шолому
І щит, мій добрий щит, повісить на стіні.

Візьми туди ж і лук. Ти б не повірив, ні—
Що я коноплею по дереву твердому
Його обмотував — він не дававсь нікому—
І руки накладав на тятиву міцні.

А от і сагайдак. Летючої, дзвінкої,
Дарма стрілецької ти в нім шукаеш зброї—
Моїх досвідчених і прудкокрилих стріл:

Я їх не розгубив. На службу нашій волі
Я чесно їх віддав. У купах перських тіл
Зосталися воїни на Марафонськім полі.

27/VIII 1921

НА ОТРИ

Глянь: западає день, і вітер посвіжів,
Не в'ються оводи уже над чередою,
І тіні довшають. Побудь, побудь зо мною,
Сердечний гостю мій, посланиче богів!

За кухлем молока з гірських моїх ґрунтів
Там, за вершиною Тіфреста сніговою,
Ген-ген побачиш ти Олімп перед собою,
Красу темпейських лук і піерійських нив.

468

А там Еубея спить на лоні хвиль безмовних
І Ета, де Геракл, конаючи, воздвиг
Останнє огнище і перший свій жертвовник.

А там ясний Парнас і непорочний сніг,
Де громовий Пегас, збудившись із зорею,
В свій несмртельний льот рушає над землею.

1/V 1922

ГОРАМ БОЖЕСТВЕННИМ

Ви, сині льодові, гранітні верховини,
Уламки гострих скель, ви, подуві вітрові
Над морем золотим розложистих ланів,
Провалля і ліси, де спочивають тіні;

Печери темряви, непривітні долини,
Де непокірливі вигнанці давніх днів
Волія наслухатъ до клекоту орлів,—
Благословення вам од рабської родини!

Утікши від тюрми і міста клятих стін,
Цю стеллу і олтар поставив раб Гемін
Вам, гори, сторожі незайманої волі.

На вас, ясні шпилі, що мовчите весь вік,
В повітрі чистому, яким не дишуть долі,
Люднині вольної лунає вольний крик.

1921

469

ЗАВОЙОВНИКИ

Мов зграю сторожких над падлом шуляків,
Яким докучали біда і безнадія,—
З Палося рідного так поривала мрія
Неситих, сміливих і хижих моряків.

Їх вабили скарби далеких берегів,
Де щире золото в підземних жилах спіє,
І під пасатами їх щогли віковії
Хилились наперед до західних світів.

В чеканії славних діл і вчинків героїчних
Фосфорно-осяйна блакить морів тропічних
Золотистим маревом вінчала їхні сни;

Або, схиливши над хвилі неозорі,
Із більших каравел дивилися вони,
Як від незнаних вод незнані сходять зорі.

1921

ДЖЕРЕЛО ЮНОСТІ

Хуан Понс де Леон, піддавшись сатані,
Знеможений, старий і від наук похилий,
Як кучері йому посохли й побіліли,
По воді юності подався чарівні.

Солону шир морів в жадобі й марнім сні
Три роки пінів він і напинав вітрила,
Аж поки крізь туман бермудський поріділій
Флоріда процвіла в морській далечині.

470

І тут, конкістадор, безумний і упертий,
В землі незнаній ти, на власнім ложі смерті,
Рукою квально поставив прapor свій.

Старий! ти щастя знов, і смерть, така ласкова,
Не доторкнулася твоїх зухвалих мрій,
І юність навік тебе окрила слава.

18/X 1924

ВИЦВІТ ОГНЮ

Безріччя хаосу і довгий ряд віків
Вулкан метав огнем на цю гірську терасу
І понад сніжними верхами Чімборасо
Кривавим проростом у небі червонів.

А нині все мовчить. Вже ні сірчаних злив,
Ні попелу нема з прарадідного часу,
І лава, кров землі, застигла в темну масу,
Шпилі усталились і гуркіт занімів.

Лиш як останній крик вгамованого бунту
У зморшках страдницьких спотвореного ґрунту,
Край вивітрених скель, де чорне спить жерлó,

Мов вибух гробовий у тиші урочистій
Злітає кактуса легке струнке стебло
І розкриває враз свій цвіт полуменистий.

4/XII 1931

471

ТРЕББІЯ

Зоря страшного дня поймає верховини;
Все прокидается; в розбурханій ріці
На водопої вже нумідські верхівці,
І поклик сурмачів зловісним зойком лине.

Даремно Треббія несамовито рине;
Перечить Сципіон, відраджують жерці,
І б'є холодний дощ. «Вложити топірці!» —
Семпроній наказ триває без одміни.

В небесній заграві міняючись щомить,
Інсубрів селище на обрії горить
І чути рик слона з навітряного краю.

А хижий Ганибал добувся до застав
І потай з-під моста уважно наслухає
До тупоту когорт і легкокінних лав.

12/II 1982

Ш. Бодлер

ПОДОРОЖ

I

Дитя, закохане у мапи та естамни,
Вбирає світотвір очима ранніх літ!
Такий широкий світ в вечірнім світлі лампи
І в згадках молодих такий маленький світ!

От вирушаєм ми. В томліннях і тривогах
Горять у нас серця... Бажання, гіркість, гнів,—
І ми колишемо у ритмі хвиль розлогих
Безмежність наших дум на тісноті морів.

Той, утікаючи з безславної вітчизни,
А той одкинутий вітчизною — пливуть...
А третій, щоб забути жіночих уст трутину,
Від чар Цірцеїніх рушає в дальню путь.

Він звіром стати мав. І от утік з неволі
На світло і простір, під інший небозвід
Хай сонце припіка, мороз обличчя коле,
Із губ стираючи гидких цілунків слід...

Та справжні мандрівці — то ті, що від'їжджають
Без цілі і мети... Серця легкі, як дим,
Вони призначення і долі не втікають
І мають на устах завжди одно: «Пливім!»

Бажання в них і сні як хмарок переливи,
Мов новобранець той, що догляда гармат,
Про втіхи снять вони, незнані і мінливі,
Що навіть імені у мові ім нема.

13/X 1925

VI

Та й не забудемо ще речі головної!..
Ми, й не шукаючи, скрізь бачили одне —
На кожному щаблі драбини житьової —
Гріха безсмертного видовище нудне.

Ми жінку бачили: невільниця одвіку,
Самозакохана, несита і дурна...
Мужчину бачили: пожадливий і дикий,
Служник невільниці, загиждений до дна.

Скрізь у пошані кат, а праведника гнано,
На святі — бéшкети і крові п'яній клич;
Скрізь панування яд знесилює тирана,
А люд боготворить його пастуший бич.

Релігій без кінця. Зарозумілі й ниці
Розташуватися хотять у небесах,
І святість на гвіздках, у вбогій власяниці,
Розкошів зазнає — немов у подушках.

Людина, як раніш, од власних сил п'яніє;
Нестримна, як була у давню давнину,
Грозиться богові в зухвалій агонії:
«Тебе, владико мій, мій образе, клену!»

Найбільші ж мудреці із людської отари
Втікають, щоб себе п'янити день у день
І в оції знайти безмежні, райські чари,—
Од світу нашого довічний бюллетень!

VIII

Смерть... давній капітан. Пора! Напнім вітрило.
Цей край докучив нам. О смерте! смерте! в путь...
Довкола — океан, і небо як чорнило,
І лиши в серцях у нас твої огні цвітуть.

Пролий отруту нам, в ній радість нам світає.
Наш мозок спалено, жадоба серце рве —
Пірнути в бездонний глиб (пекельних мук чи раю?),
У глиб НЕЗНАНОГО, щоб віднайти НОВЕ.

9/X 1925

MOESTA ET ERRABUNDA¹

Скажи, твое серце не лине, Агато,
Від моря засмічених улиць міських
До іншого моря, де сяйва багато;
Де топе все в чарах дівочо-ясних...
Туди твое серце не лине, Агато?

О море широке, вгамуй мої рани...
Хто даром співецьким тебе наділив?
Вітри над тобою громлять, як органи,
А ти колисковий наспівуеш спів.
О море широке, вгамуй мої рани...

¹ Смутна і заблукана (лат.).

В хиткому вагоні, на кермі фрегата..
Тут сльози потоком нечистим течуть.
«Полинемо звідси! — ти скажеш, Агато,—
Щоб горя не бачить і плачу не чути».
В хиткому вагоні, на кермі фрегата..

Та як ти далеко, запашний мій раю,
Де радість витає, сміється блакить,
Де гідна любові людина кохає,
Де чисте бажання на серці горить,—
О, як ти далеко, запашний мій раю.

Мій раю зелений, кохання дитяче,
Квітки й поцілунки, забави й пісні,
І скрипка, що в сутіні тужить і плаче,
І вечір над садом, і кубки хмільні,
Мій раю зелений, кохання дитяче.

Мій раю невинний, несміливі втіхи.
Як дальний Китай, ви далекі від нас.
Ні чарі дзвінкого сріблистого сміху,
Ні скарги тужливі не викличуть вас,—
Мій раю невинний, несміливі втіхи.

Ш. Кро

КОПЧЕНИЙ ОСЕЛЕДЕЦЬ

Була стіна висока — гола, гола, гола,
Біля стіни драбина — висока, висока, висока,
А далі оселедець — сухий, сухий, сухий.
І він прийшов, а руки — брудні, брудні, брудні.
В руках гвіздок і молот — важкий, важкий, важкий,
Та ще клубок мотузя — от стільки, от стільки, от стільки.
Він виліз на драбину — високу, високу, високу,
Забив гвіздок довженний — тук! тук! тук!
Високо, в білу стіну — у голу, в голу, в голу.
Забив і кинув молот — лети! лети! лети!
Та й натягнув мотузку — довгу, довгу, довгу,
Повісив оселедець — сухий, сухий, сухий.
Повісив, зліз з драбини — додолу, додолу, додолу,
Забрав драбину й молот — важкий, важкий, важкий,
І сам пішов далеко — кудись, кудись, кудись,
І досі оселедець — сухий, сухий, сухий
Там висить на мотузі — довгій, довгій, довгій,
Погойдувшись тихо, — весь час, весь час, весь час.
Я розказав цю казку — присту, присту, присту,
Щоб сердилися люди — поважні, поважні, поважні
І щоб сміялись діти — малі, малі, малі.

6/XII 1930

E. Верхарн

ГОРДІСТЬ

Ні, не тому, що він живе у тузі та стражданні,
Але щораз живить і будить сподівання,—
Він повені віри, суворий світ.

Дарма, що з давніх уже літ
У храмовім склепінні,
Як сходить день, як гасне світ,
Щораз мертвотніше звучить
Розл'ятому моління.

Дарма! Зусилля, множені по всіх країнах,
Ви віру таєте в незвіданих глибинах,
Бо вірить той, хто робить і тримтит!
І вірить, хто шукає й винаходить!
І промінь кожного світанку родить
І воскрешає віру, і віра та нова —
У міць і запал людського ества.

А з нею Гордість устає, на тайни нападає,
Що нам земля дає і знов од нас ховає;
Та Гордість молода спинається, жива,
І перешкоди валить перед собою всюди,
З себе самої творячи щоденне чудо,
Що потребує рід людський.

О віро в силу рук, в чоло і погляд свій,
О віро в мозок, дослідом сп'янілій,
О віро в рід людський напружений, палкий!
Як я з тобою в небезпеці злій
І в славі, що життя на пай мені вділило,
Стаю упевнений і смілій!

Бо ж як подумаю, що я
Є дивоглядна часточка буття,
Уламок всесвіту, відданого на велетенські зміни,—
То небо, землі, гори і гаї
Стають ріднішими і близчими мені,
І я люблю себе в тім неживім створінні.

Люблю себе, дивуюся собі
У руках молодих, що робить їх в життєвій боротьбі,
Проходячи землею, кожен,—
Бо маю я,
Як кожен, хист, і волю, і чуття,—
І все, що робить він, те й я зробить спроможен.

Легенями вбираю я великих діл красу,
І славу подвигів, що відусюди лине,
І думку кожну, як свою, беру, несусь,
Бо сміливість відчува її в своїх глибинах.

І от
Я відчуваю,
Що свій я у житті до всіх речей, істот,
І в щедрості безкрай
Я віддаю себе, і все мене проїмає.
І що то — вада, заслуга, чеснота, гріх,—
Але та Гордість вчить мене і з мужністю терпіти
І, як потреба, вмерти гордовито,
Щоб не принизити сил напружених своїх.

НА МОЛУ В ПРИСТАНІ

Коли я йду до хвиль нічних і розбуялих,
Як океан у берег б'є,
То руки стискую я на грудях запалих,
Щоб серце відчувати своє.

Ось-ось під пальцями тремтить воно, шаліє,
І під ритмічний рівний бій
Враз загубилося в безумній веремії
Бездадно збурених стихій;

Віддаючи життя в змагання комашине
Вітрів і незліченних зір,
Піднесене числом і ритмом їхнім,— лине
У неокрайний простір.

І поступається моїм жаданням пильним
Бтолить у вічність погляд свій,
І віповнити час і далеч божевільним
Буянням болісних надій.

Я думаю про тих, що в дальних поколіннях,
Як я в оцю шумливу мить,
Потонуть поглядом у осяйніх проміннях,
Що сходять на нічну блакить;

Що прийдуть теж до хвиль нічних і розбуялих,
Як океан у берег б'є,
І руки прикладуть теж до грудей запалих,
Щоб серце відчувати своє.

Хотів би я для них у вітрі цім могутнім,
В солоних далях цих знайти

Слова премудрості, напоєні майбутнім
І спраглі дальшої мети,

Щоб душу пристрасну мою вони відчули,
Слізнавши із самих-но слів,
Як серцем радісним у час давно минулій
Я душу їхню полюбив.

Анрі де Реньє

ГЛІНЯНІ МЕДАЛІ

ПРОЛОГ

Я снів, немов боги озвалися до мене:
Той, що струмиться баговинням вогким,
І той — похилений під золотом спонів і грон,
І той — крилатий,
Нагий
І неприступно-гарний.
І цей — з лицем, повитим в чорні шати,
І цей, що з піснею в устах збирає
Ситняк на дудки
І братки темні
І на своєму золотому тирсі в'яже
На взір звістовникової патериці дві гадюки...
І ще... і ще...

Я мовив їм: «От кошки і флейти,
Вкусіте від моїх земних плодів,
Прислухайтесь до співів бджіл робучих
І пийте тихий шум
Зелених лоз, поплетеших і скосених очеретів...»
І мовив я: «Вважай,
Вважай,
Хтось є, хтось є за голосами лун,
Хтось на ногах стоїть серед життя шумного,

В руках тримаючи подвійний лук і смолоскип
подвійний,

І хто — таємна річ! —
Є ми самі».

Незримий образ! То ж я різьбив тебе в медалях
Із срібла ніжного, як ранні зорі,
Із золота гарячого, як сонце,
Із бронзи темної, як ніч.
Різьбив тебе з усіх металів:
З тих, що дзвенять, як радощі, прозоро,
З тих, що звучать, як слава, глухо,
Як смерть або любов.

Але найкращі я робив із глини,
Із сірої крихкої глини...
Одна по одній ви їх почислите, всміхаючись,
І скажете: «Так, це майстерно!»
І пройдете всміхаючись.
Так, бо ніхто, ніхто із вас не бачив,
Як ніжністю мої тремтіли руки,
Як весь великий сон земний
Жив у мені, щоб потім жити в них,
Що я різьбив з металів тих побожних
Богів моїх
І що вони — живе обличчя
Того, що чуєм ми в квітках троянди,
В діброві, вітрі,
В морській солоній хвилі,
В усіх речах і навіть
У власнім тілі,
І що вони — таємна річ! — є ми самі.

12/IV 1926

НАПІС

Якось увечері на роздоріжжі лісовому,
Якось увечері під подихом вітрів,
Непевний днів, мені призначених, відчувиши втому
Від попелу домашніх огнищ і років,—
Край тіні власної я сів.

Дороги ті стелилися до дальших днів,
І міг би я ще простувати ними
Всякдень, всякачас
Іти до хвиль, земель і снів, іти всякачас,
Допоки мій не довершиться час
І смерть чаклунськими руками і легкіми
На вій втомлені печать спокою покладе.

Дорого між дубів, самотності дорого,
Каміння на тобі таке тверде,
Жорства твоя натруджені збиває ноги,
Я там побачив би, як кров'ю давнього, булого
Значиться кожний крок, і я — вважай —
Єдиний вітру рев почув би у дубах шумливих,
А я втомився вкрай.

Дорого між беріз пожовкливих, тріпотливих,
Бліда як встид мандрівників твоїх блідих,
Що заблудилися між трясовин глухих,
І йдуть юрбою,
І одвертаються, щоб не дивитися увіч.

Дорого між грузьких мочаг і ржавих верхоріч,
Де вітер піснею проймає жалібною
І саги у лататті срібнім, під наморозі сивиною,
Стоять у присмерку, край колій проїзних,
І хто хотів би йти тобою,
Нудьги не збутися тому вовік.

Дорого між ласкавих ясенів, там у лісках без краю,
Де вітер слід вигладжує, і замітає,
І радить забувати, і легко йти серед дерев, як він,
Твій медоносний цвіт, як золото піщин,
І повороти колій непомітні,
Провадиш ти в міста, до чужаків привітні,
І радо б я пішов, міста, до ваших брам,
Коли б мій крок не залишився десь-інде там,
Де цвіт моїх надій,— в сльозах, над тінями булого.

Тож не піду я до дубів,
Ні вздовж беріз, не хочу ясенів,
Ні ваших сонця, ні ваших вод, ні ваших городів,
Дороги.
Я чую: он мое минуле у крові,
І крохи мертві, бачилося, вертаються живі,
І перед мене йдуть у нетрі лісові
Луною вашою, дороги,—
Найлегша, ти, і ти, ганебна, гордовита,— ти!
Я чую вітру голоси,
То він, мій брат, у марному блуканні,
Він ходить у дубах і сходить у риданні.

Душа моя, сумний цей вечір над твоїм учора,
Душа моя, зловісний вечір цей над нашим завтра,
Душа моя, важкий цей вечір над тобою.

ІІІ. Пегі

ПРОЩАННЯ З МЕЗОЮ.

О Мезо, прощавай, з дитячих днів ласкова,
Ти зостаєшся тут, де тихий луг дріма.
О Мезо, прощавай, прийшла моя віправа
До краю іншого, де хвиль твоїх нема.

До краю іншого лежить моя дорога,
Я маю ріками незнаними брести;
Повинна взятися до наміру нового,
Нових завдань вагу я маю понести.

А ти турбот моїх не знатимеш, ласкова,
Розлого несучи прозорий свій потік
В долині затишній, де проростають трави,
О Мезо дорога, невичерпані вік.

(П а у з а).

Ти пропливатимеш у затишній долині;
Ти й завтра будеш тут, де пропливаєш нині.
Забудеш дівчину в поході бойовім,
Шо бавилася дитям на березі твоїм,
Ями копаючи у набережній ріні.

Пастушка відійшла від любих їй отар,
І пряля відійшла від вовни й веретена.

Покинула вона свій моріжок зелений,
Покинула вона родинний свій димар.

Не знаєш, Мезо, ти про людський біль кривавий,
Незмінна, лагідна в дитячих ти серцях,
Не знаєш хвилювань розлуки і відправи
І котиш хвилі все ти по своїх лугах —
Опідаль наших бід і нашої неправди,
О Мезо лагідна, о Мезо дорога.

(П а у з а).

Коли візьму до рук я знане веретено?
Коли побачу знов ці луки заливні?
Коли ми стрінемось? Чи стрінемось іще ми?
О Мезо лагідна і дорога мені.

(В е л и к а п а у з а).

Домочку батьківський, що я там пряла вовну,
Де взимку коминок вечірній не згасав,
Де пісню чула я стару, солодкомовну —
Вже розлучитись нам суровий час настав.

Віднині надвечір щораз в новій оселі
Почую я пісень, не знаних ще мені,
Віднині надвечір в турботі невеселій
Піду я в дім новий, не знаний ще мені.

(П а у з а).

Домочку з каменю, де всі, усі небавом
Почують про від'їзд і темну лжу мою,
Шо віддалася я трудам новим, кривавим,
І всі тужитимуть, кого я так люблю,—
І згасне коминок у пустці невимовній.

Чи зможу я коли у дома прясти вовну?
Чи зможу слухати лоренські я пісні?
Чи зможу я колись у закутку своєму
Молитись, мріяти в солодкім тихім сні?

Коли ми стрінемось? Чи стрінемось іще ми,
Осадо кинута і дорога мені?

Ш. Г е р е н

* * *

Розніжений Шеньє, Верглію могутній,
Вас розгортало я в вечірньому півні,
Як на відлюдний сад лягає сива сутінь
І стиглі овочі падуть у глушині.
Як заздрю я твоїм, Верглію, героям,
Твоїм закоханим як заздрю я, Шеньє!
Ta вже ні пристрастю, ані кривавим боем,
Ні працею чуття не поновить мое.
Серед філософів — іронію плекати,
Не вірити собі — о радосте терпка!
Я людські пориви не годен осівати,
Для тих-бо давніх струн є вправніша рука;
Є люди — слава їх лунає звуком рогу.
А мій убогий пай — незнані темні дні,
І флейту я візьму, уживану і вбогу,—
Безумства, насміху. Уста мої смутні,
Немов цілунками, втішатимуться нею.
Вона мое дитя, порадниця моя:
Віддам я душу їй, і відповість душою.
Прохожий спиниться послухати, як я
Тут награю в ті дні, як стигнуть виногrona.
Самотній граю я, не знаючи, хто там,
Пестливо, пристрасно, і переливні тони

Говорять раз у раз тужливішим чуттям.
Мое убожество то милостині просить,
Прохожий хилиться чолом і йде відсіль.
І знов вертається — таж флейта ця голосить
Що осені сумніш, і щораз глибший біль.

П. Сушен

ПРОВАНСОВІ

Колиско днів моїх, моя питома мати,
Як стане гіркота чуття мої поймати,
Немовби овоч той, що соки збув давно,
До тебе я прийду, прованска стороно,
Щоб сонце, і вітри, і море повносили
Новою радістю життя мені сповнили.
Для того ж ти, либонь, дала моїм очам
Синь від твоїх небес і повела до брам
І темрявих склепінь гіркого храму слави,
Щоб з іменем моїм з'єднати своє, ласкаве.

Спів найсолодший мій і все тобі віддам.
Про сонце розповім, що награє данам,
Про золото пшениць, що села облягає,
Про ніжну сизину оливкового гаю,
Про ратайв твоїх, жінок і моряків,
Про племено твоє, похватливе на гнів.
Де пристрасна любов полуменіє зтубно,
А вдача — ніби ріг, дзвінка і славолюбна.
Та ні! не годен я списати цвітінь твою!
Коли ж я мушу жити у іншому краю,
Оподаль від твого намріянного лану...
Таж я до міста звінк, де клаптями туману

Спотворено красу домів і буйних площ,
Де цілий рік плашем звисає сірий дощ,
Але де людський дух у безнастаний дії
Проймає камінь стін і понад бруком віє.

Ж. Дюамель

ВЕЧІРНЯ БАЛАДА

Коли яблука поспадали,
— О ті напади хриплих вітрів,
Ті бичі налітних бурунів,—
Коли яблука поопадали,
— Найдрібніші зуби найдрібніших звірів,
Тривале завзяття тонкого жала,
Сріблистя слини слімаків,—
Коли яблука поопадали,
За зимою, весною (люди живі)
Літо вродить яблука нові.

— Чи знаєш ти щастя, в дорозі затерте ліктями,
Мерцій би до нього... Знайти... Прив'язатись...
Радість умерла, хай живе радість.

Коли яблука підуть на поживу,
— От воши, поцілунки зубів,
Плід заборонений, поцілунки пожадливі,
М'ясо рудіє, та м'якість синяста — поваблива,—
Коли яблука підуть на поживу,
Коли на зубах нав'язне оскома,
— Ох, як довго тривають загадки про колишнє.
Коли яблука підуть на поживу,
Весна настане і з нею — вишні.

— Ах, людина ніколи не бувас черства,
Щедра й гостинна путь життєва,
І скрізь без господаря щастя трапляється,
Хороше щастя, що гавкає й ластиться...
Ним би вдовольнитись, ним дихати й жити
І з ним на стежки вибиватись...
Радість умерла, хай живе радість.

Коли всі овочі погниють осінні
І оскома пойме піднебіння,
І відраза — перетончений смак,
Народиться радість: жити без сподіванок,
Не чекати нічого, крім вечірнього присмерку,
Не діждатись нічого, крім сліз на очах;
Коли всі овочі погниють осінні
І смак химерний зникне в оскомі,
Як добре тоді
Буде нам на спочинок піти в нерухомість.
— Серцем спустілим, без бажань і надій
Відчути той саван божественний, що над нами
почне розгортатись.
Кожна радість вмирає... Хай живе радість!..

ПРИМІТКИ

ВІД УПОРЯДНИКА

До складу тома увійшли власні поезії та переклади Миколи Зерова. Збірка сонетів публікується за текстом, що його впорядкував сам автор у 1934 році. Твори, що подаються в цьому томі, зберігаються в родинному архіві М. Зерова і в збірках Т. Г. Волобуевої, П. О. Жураківської, Л. В. Кошової та Л. А. Курилової. В упорядкуванні тома найближчу участь взяли В. П. Петров та Г. П. Кочур. Друзям Миколи Зерова, що, подавши оригінали творів, забезпечили повноту публікації, висловлюю щиру, сердечну подяку.

С. Ф. Зерова

ПОЕЗІЇ

З оригінальними поезіями М. К. Зеров уперше виступив у друку 1924 р., коли видавництво «Слово» видало його збірку «Каменя». Окрім п'ятьох сонетів перекладних (четири з Ередіа — «На Отрісі», «Присвятний напис», «Горам божественным» і «Конквістадори», та один — «Єгипет» — на мотив з Буніна), в «Камені» було вміщено одинадцять оригінальних сонетів («Хірон», «Саломея», «Навсікайя», «Діва», «Скорпіон», «Гільгамеш», «Александрія», «Тезей», «Князь Ігор», «Турчиновський» і «Класики») та вісім александрійських віршів («Під кровом», «В степу», «Тягар робочих літ», «В п'яти немудрих дів», «Праосінь», «Овідій», «Безсмертність», «Елій Ламія»). 1926 р. кілька віршів умістив дніпропетровський журнал «Зоря» («Лотофаги», «Лестригони», «Мої серпневі дні», «Трудно і вбого живеш ти...» та ін.), два («Арістарх» і «Київ. З лівого берега») надруковано в хрестоматії «За 25 літ» (1926), два («Брама Зaborовського», сонет перший, і «На віддалені») — в другому томі «Антології української поезії» за ред. Є. Плужника і

Ф. Якубовського (1931). Кілька віршів (без дозволу автора) вміщені в збірці «Літератури пародії» (1928). 1934 р. М. Зеров наново впорядкував «Камені», куди включив багато пізніших, ніде не друкованіх поезій. Основну частину цієї збірки подано в цьому виданні. Поряд з оригінальними сонетами М. Зеров умістив у збірці й переклади сонетів. Але це вміщення мало тимчасовий характер, бо поет готовував окрему антологію, куди мали ввійти переклади з найвидатніших сонетистів світу¹.

СОНЕТИ

Сонети в «Камені» можна розподілити на тематичні цикли (Крим, Одіссея, Київ і т. д.).

Чатирдаг I—II, Партеніт, Наверхів'ях Каці.

Ці сонети виникли наслідком дворазового перебування М. Зерова в Криму (влітку 1926 і 1927 рр.). Поряд з кримськими географічними назвами в сонетах зустрічаємо й античні ремінісації — згадані герой пов'язаних з Кримом давньогрецьких легенд: дочка Агамемнона Іфігенія та її брат Орест із своїм другом *Піладом*.

Партеніт — храм богині Артеміди коло гори Аю-Даг. Перший Партеніт — храм діви Артеміди, другий — Богородичний монастир візантійської доби (М. З.).

У творі відбилися і літературні суперечки 20-х років. Фраза, що стоїть в епіграфі сонета «Партеніт», належить критику Б. Колленку.

Лотофаги, Лестригони, Калнос: тѣсъ уаїпъ, Телемаху Спарті I—II.

Твори навіяні тематикою Гомерової «Одіссеї» — однієї з найулюбленіших книг М. Зерова.

Калнос тѣсъ уаїпъ — *Дим країни (рідної)*... — вислів, що зустрічається у багатьох поетів, особливо відомий з Грибоєдова (*«Дим отечества»*) і Лесі Українки, вперше вжитий в «Одіссеї» (*«Дим, что над рідним підноситься краєм»* — переклад Бориса Тена).

Діонея — одне з імен богині кохання Афродіти, мати якої звалися Діона.

Київ. З лівого берега.

І не тобі, молодшому, горить... — Молодше місто тут — Харків, що був тоді столицею УРСР.

¹ Примітки склали Г. П. Кочур та В. П. Петров. Використана також значна частина авторського коментаря та деякі пояснення М. Т. Рильського. Примітки М. Зерова та М. Рильського підписано ініціалами в дужках (М. З. та М. Р.).

Шеделя білоколонне диво... — Лаврська дзвіниця, яку побудував архітектор І. Г. Шедель (1680—1752). Свого часу цей сонет був об'єктом вул'гарносоціологічних тлумачень і спричинив нападки на автора.

Київ. Традиція.

Даннепортадт (місто на Дніпрі) — остроготське місто IV століття, можливо, поблизу того місця, де виник Київ.

Лядський Болеслав — польський король Болеслав Хоробрий, що 1018 р. на деякий час оволодів Києвом.

Erix Ляссота (бл. 1550—1611) — дипломат германського імператора Рудольфа II. 1594 р. він побував на Запорозькій Січі. Його подорожній щоденник містить відомості про Україну.

Гійом-Левассер Боплан (бл. 1600—1673) — французький інженер на службі у польського уряду. 1631—1648 рр. перебував на Україні. Автор «Опису України» (1650).

Аспанчути (Асоціація панфутуристів) — київське літературне утруповання на чолі з М. Семенком (1922—1924).

Mit — залишаємо тогочасну форму слова «міф» для збереження римі.

Київ навесні ввечері.

Гермокопіди — спотворювачі герм. Так називали в Афінах у В ст. до н. е. невідкритих злочинців, що розбивали герми (мармурові стовпи з погрудям бога Гермеса). В переносному розумінні — знищувачі пам'яток архітектури чи скульптури.

Брама Заборовського I—II.

Вірш навіянний «Будівлями» Бажана (М. З.).

Ваш мілій образ... — це Зеров звертається до Бажана. В усякому разі, якусь розмову М. Зерова з М. Бажаном про браму Заборовського я чув (М. Р.).

Хрія — промова, складена за приписами риторики.

Rupida — металева архітектурна прикраса (у вигляді сонця), характерна для будов українського бароко.

Панаєя — іконка, яку представники вишого духовництва носили на грудях.

Другий сонет про браму Заборовського Зеров написав як анти-тезу, коректив до первого, розкриваючи в ньому зворотний бік меценатства київського митрополита Р. Заборовського — «хижакство й хамство гладких ченців».

Будівникові.

Спондилова цегла — цегла, випалена з спондилової глини, жов-

тої на колір, до складу якої входять залишки викопних молюсків, так званих спонділів.

Турчиновський.

Ілля Турчиновський — мандрівний дяк, автобіографія якого, вперше опублікована в журналі «Киевская старина» (лютий 1885 р.) і передрукована в «Хрестоматії давньої української літератури» О. І. Білецького, — яскрава пам'ятка української літератури XVIII ст.

Вагант — латинський термін для означення мандрівних школярів, від слова *vagare* — блукати (М. З.).

Горленко, Той самий.

Горленко Василь Петрович (1853—1907) — український письменник, мистецтвознавець і фольклорист ліберально-буржуазного напрямку, автор праць про українське мистецтво.

Ермітаж — музей історії мистецтва і культури в Ленінграді.

Тен Иполит (1828—1893) — французький теоретик літератури й мистецтва, філософ. Його праця «Філософія мистецтва» була перекладена і по-українськи («Філософія штуки», 1902).

Той самий — В. Горленко.

Діва, Скорпіон, Близнята, Водник. Ці твори становлять цикл «астрономічних» сонетів. М. Зеров, людина великої широти інтересів, був аматором і знавцем астрономії.

Діва, Астрея, Діва — Правда, що з кінцем золотого віку залишила землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви.

Колос — головна зоря в сузір'ї Діви (М. З.).

Антарес — найбільша зоря в сузір'ї Скорпіона. *Стрілець* — див. примітку до сонета «Хірон» (М. З.).

Чаша, Близнята, Оріон, Водник (Водолій) — сузір'я.

Стожар (Волосожар, Плеяди) — скupчення зір у сузір'ї Тельця.

«По чорних днях...»

Параду — назва садиби у романі Е. Золя «Превина абата Муре». Тут — символ спокою, безтурботності й близькості до природи.

Роог Йорісік!

Poor Yorick! — «Бідолашний Йоріку!» — так вигукує Гамлет, якому до рук потрапляє череп королівського блазня Йоріка.

К є о р о с.

Образ цвіту лотоса над темною тоною ріки — взятий у Ж. Лагора (Казаліса), французького поета-парнасця (див.: А. Н. Гиляров, «Предсмертные мысли XIX в. во Франции», Київ, 1901, стор. 449—453) (М. З.).

Космос — лад, порядок (грецьк.).

Сон Святослава.

Цей сонет, як і сонет «Князь Ігор», навіянний «Словом о полку Ігоревім». «Сон Святослава» дійсно приснився мені. Останній терцет — зарисовка пейзажу, те, що видно з моого вікна. Я прогинувся і підішов до балкона, щоб прогнати владу сну (М. З.).

Superstitio.

Полікрат — тиран на острові Самосі (537—522 до н. е.). Легенду про Полікратів перстень переповів у своїй баладі Ф. Шіллер.

Semper legenda.

М. К. Зеров любив говорити про свою бібліотеку, що дома треба держати книги тільки *semper legenda* (завжди перечитувані) (М. Р.).

Цикл сонетів присвячений читанням різного часу книг: «Таємничий острів» — роман Жюля Верна. «Домбі і син» Ч. Діккенса, «Історія Генрі Есмоїда» В. Теккерея та «Життя на Міссісіпі» Марка Твена.

Легенда однієї садиби.

Це назва роману шведської письменниці С. Лагерлеф (1858—1940). Є український переклад Дніпрової Чайки («Інгрид. Билиця старонанського маєтку», ЛНВ, 1910, кн. 11—12).

Тітанії.

Тітанія — персонаж «Сну літньої ночі» Шекспіра.

«Книга Руф» і «Пісня над піснями» — книги, що входять до біблії

Двері у стіні.

Образ «Дверей у стіні» взятий з одноіменного оповідання Г. Уеллса (М. З.). Є український переклад М. Я. Калиновича.

Присвята.

«Шалфейные холмы» — назва збірки віршів М. Я. Калиновича, яку він сам, здається, знищив (М. Р.).

Блат або *блят* — деталь ткацького верстата, інакше — бердо. Тут, очевидно, вживто в переносному розумінні — знаряддя для ткання словесної шати, словесного килиму.

Степові дороги.

Опішнянські «кучі» — вози, в яких возили посуд.

Гільгамеш.

Гільгамеш — герой глибокодумного вавілонського епосу, знайденої і прочитаної коло ста років тому (1872, Дж. Сміт). Цар Уру-

ка, велетень і воїк Гільгамеш по смерті свого приятеля Еабані тяжко замислюється над вічною загадкою життя й смерті. Блукуючи по світах, він прибивається на щасливий острів серед моря, де живе давній праведник Ут-Напіштім, вавілонський Ної, єдиний з людей, що врятувався з сім'єю під час всесвітнього потопу. Ут-Напіштім розповідає про потоп, про свій корабель, на якому він урятувався, про бессмерття, яким нагородили його боги. Він навчає Гільгамеша, як дістати овочів з дерева життя. Гільгамеш дістає ті овочі, але Змій підступається до нього; герой тратить свою здобич, і людський рід застосується смертним (М. З.). 1961 р. вийшов новий рос. переклад поеми («Епос о Гильгамеше», пер. з академічного І. Дьяконова, Ізд. Акад. наук ССР). Сучасні дослідники інакше розшифровують деякі імена, приміром, герой, що у вірші має ім'я Еабані, зетьється у них Енкілу.

Хірон.

Хірон — найзnamенитіший з кентаврів, фантастичного племені півлюдей, півконей, яким грецька уявля заселила підгір'я Тессалії в героїчну добу. Педагог (вихователь багатьох героїв) і ворожбит, музика й лікар, Хірон єдиний з кентаврів переміг змисловість і звірячу хіть свого племені. По смерті, взятий на небо, перетворився на сузір'я Стрільця.

Ета — високий гірський хребет на межі Середньої й Північної Греції. Один із шпилів хребта звався Руга і уважався місцем, де Геракл спалив себе на вогнищі.

Сім очеретин — fistula або syrinx, пастуша сопілка; складалася найчастіше з семи очеретин, одна одної коротших, вирівняних по верхній лінії і заплелених воском.

Гімет — гора поблизу Афін, вкрита запашним тим'яном і відома своїм медом (М. З.).

Саломея.

Саломея — біблійний персонаж, дочка Іродіади. На її бажання було страчено Йоаканаана (Іоанна Хрестителя). Сонет викликаний київською виставою п'єси О. Уайльда «Саломея».

Навсікая.

Навсікая — найчарівніший з жіноцьких образів Гомерових поэм. Зустріч Одіссея з Навсікаєю — в VI рапсодії «Одіссеї» (М. З.). Цей сонет тематично поєднаний з попереднім: у ньому світ античної Греції протиставлений світові біблійних переказів.

Тесей.

Тесей — один з найбільших грецьких героїв, син афінського царя Егея, переможець Мінотавра на острові Кріті. Він за допо-

могою клубка ниток, що дала йому Ариадна, пройшов у глибину знаменитого крітського Лабіринту і, убивши потвору, щасливо звідти вибрався. Од'їжджаючи додому в Афіни, взяв Ариадну з собою, але мусив покинути її, сонну, вночі на острові Наксосі — тема, яку так прекрасно в російській поезії розробили В. Брюсов («Тесей Ариадне») та Ф. Сологуб («Сни внезапно отлетели»). Покинуту на острові царівну знайшов бог Вакх, і вона стала його бессмертною дружиною. Шлюбний вінець Ариадни, подарунок Афродіти, потім було перетворено на сузір'я (Північна корона, див.: Овідій, Faсти (Календар), III, 459—516). (М. З.). Епіграф «Зрадливий та підступний Тесею» взято також з «Фастів» Овідія.

Александрія.

Як Фарос твій, тей білий Гептастадій... — Гавань давньої Александрії утворювалася берегом материка, островом Фаросом і величним, сім стадіїв завдовжки (верста з чвертью приблизно), молом, так званим Гептастадієм. На острові Фаросі стояв знаменитий Фароський маяк.

Пасатний вітер нам вітрило рве... — Мова про постійні північно-східні вітри на Середземному морі, що в давнину звалися етісіями (М. З.).

Вергілій.

Трирема — судно з трьома рядами весел.

Чернігів.

Болдині гори — в околицях Чернігова.

Рибалка Крутъ — гадка про героя оповідання І. Нечуя-Левицького.

Олегів мужніх прастаре кубло... — За Київської Русі в Чернігові князювали Ольговичі.

Оглавський сад.

Цей сонет, як і вірші «Читаючи поета», «Самоозначення», «Творча тиша», «Рго дото», «Класики», становлять цикл, де поет, як протиставлення представникам попереднього покоління, декларує свою літературну програму. Основні її вимоги — підвищення рівня поетичної майстерності, орієнтація на найвищі здобутки класичної літератури, боротьба з епігонством, поетичними штампами, трафаретними образами й ритмами.

Оглавський сад — сад в Оглаві (Гоголеві) колишнього Остерського повіту на Чернігівщині.

Кумир хатянських буйних поколінь... — Мова йде про журнал «Українська хата» (що виходив у Києві 1909—1914 рр.).

Читаючи поета.

Поет — це російський поет К. Фофанов (1862—1911). Перші вісім рядків — переклад його вірша «Сонет» («Есть добрые сердца...»), (Стихотворения К. Фофанова, СПб., 1889, стор. 56), дали — іронічний коментар до цих рядків.

Натрутні — набридлі.

Класики.

Калагатія, від слів καλός καὶ αὐθός (прекрасний і добрий — одно з грецьких означень моральної досконалості та витонченості культурної) (М. З.).

Святослав на порогах.

Варуфорос, Геландрі — скандінавські, а Вулніпраг — давньоруська назва дніпрових порогів у такій формі, як їх зафіксував грецький імператор Константин Багрянородний (Х ст.) у своєму трактаті «Про керування імперією». Пізніші назви цих порогів: Варуфорос (Вулніпраг) — Вовнизываючий, Геландрі — Дзвонецький.

Моноксили — човни, довбані з суцільного дерева.

Доростол — старовинна фортеця на Дунаї в Болгарії, яку 971 р. заснував Святослав.

Невитерти варяг. Невитерте черепище — епітет Ів. Вишенського (М. З.).

Розмова на пароплаві.

Нечеса — так запорожці прозивали Г. Потьомкіна.

Потьомкінські селища. (Аппо 1787).

1787 р. Катерина II подорожувала по Україні. Для неї Потьомкін на берегах Дніпра будував ефемерні села, щоб створити ілюзію залюдненості краю.

Відповідь.

Цей сонет — відповідь критиків В. Коряку.

Іван зламав свій заповідний круг... — образ Івана взято з Довженкового фільму «Іван» (1932), що його М. Зеров цінив дуже високо.

Херсон I—II.

Фараон — гра в карти.

В гостях у поета.

В сонеті мова йде про українського поета М. Чернявського, (1868—1946), якого Зеров одівдав 1934 р. у Херсоні.

Сонети «То був щасливий десятьлітній сон...» і «Тут Теплий Олексій...», як і елегійний дистих «Сон», відбивають велике особисте горе поета — смерть десятирічного сина.

АЛЕКСАНДРІЙСЬКІ ВІРШИ

Лукро́за.

Лукро́за (від лат. *lucrum* — баріш, прибуток) — так М. Зеров латинізував назву с. Барішівки Київської області, де учительював у 1920—1923 рр.

Баальбек (місто сонця, грецька назва — Геліополь) — місто в давній Сирії, від якого нині лишилися тільки руїни.

Ольвія — давньогрецька колонія на березі Бузького лиману.

Без смертія.

Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад. Альби і серенади — пісні середньовічних провансальських трубадурів, що часто були наслідуванням елегій Овідія.

Овідій.

Переклад епіграфа: Під зорями, що ніколи не торкаються хвиль — з початку X елегії третьої книги «Сумних елегій» Овідія.

Елій Ламія.

Переклад епіграфа: Елію вельможний з старовинного Ламія — з сімнадцятої оди третьої книги «Од» Гораций.

Елій Ламія — римський консул, якому Гораций присвятив дві оди.

Корнелій Галл (69—26 до н. е.) — основоположник римської елегії і перший намісник перетвореного на римську провінцію Єгипту. Обвинувачений за образу величності, покінчив життя самогубством (М. З.).

Вальгай, Басс — римські поети епохи Августа.

Арістарх.

Арістарх (217—145 до н. е.) — видатнийalexandrijський філолог. Велике значення мали його коментарі до текстів Гомерових поем.

Аргонавти.

Футуристичний тривій. У середні віки в курс освіти входило сім «вільних мистецтв». Три з них (граматика, логіка, риторика) мали назву «тривій» і становили собою початкову освіту, а чотири (арифметика, геометрія, астрономія і музика) звалися «квадривій» і вважалися вже вищою стадією освіти. Отже, тут «тривій» і вжито в значенні « книжного мистецького рівня ». Автор мав на увазі ще й інше значення слова «тривій» — тривіальність (М. Р.).

Тіфій —стерничий корабля аргонавтів (з грецьк. міфології).

«Чей ти не знаєш...»

Орк — потойбічний світ у римській міфології. У вірші переказано разом з Одіссея з Ахіллесом (Одіссея, пісня X, 477—91).

Елегія Грабуздовська — на умолчаніє мелниці фамильної.

Історію цього вірша розповів автор у статті «Мої зустрічі з Г. І. Нарбутом» («Бібліологічні вісті», 1927, ч. 1/14). Там же вірш уперше був опублікований): «Неслужащий дворянин» з маломаєтих пирятинських поміщиків, Луна Грабуздов був артистичним витвором *гуругу* (гуртука, що зосереджувався навколо Нарбута), українським Козьмою Прутковим, що мав свою постаттю віддати всі етапи українського життя і руху XIX—XX в. (М. З.). Планувався збірник пам'яті Грабуздова, який мав ілюструвати Нарбут. Ось проекція однієї ілюстрації: «Місячна ніч, силює напівзруйнованого млина, що був колись основою матеріальних гараздів у родині Грабуздових-Грабузденків, і перед ним постать самого «неслужащого дворянина» в ораторській позі. Під макіонком мав іти мій текст «На умолчаніє мелниці фамильної» (М. З.).

ПЕРЕКЛАДИ

З РИМСЬКИХ ПОЕТІВ

Як перекладач римських поетів М. Зеров уперше виступив у «Літературно-науковому віснику» 1918 р.: у № 2—3 була вміщена Четверта еклога, в № 10—11 — Перша еклога Вергілія, в № 12 — два вірші Горація («До Венери», «До Левконої»), а в № 4—6 за 1919 р.— «Хвала сільському життю» Горація.

1920 р. у видавництві «Друкар» вийшла «Антологія римської поезії». Її зміст такий: *Катулл* «Плач, Венеро», «Аврелій і Фуррій—Катуллові друзі», «Наш дім поставлений», «Хлопциську-слуго», «Знову весна»; *Вергілій* «Еклога І», «Еклога IV», «Енеїда» (V, 835—871); *Горацій* «До Левконої», «До Ліри», «До хлопця-працівника», «До Деллія», «До Венери», «До Торквата», «Сатира II, 6»; *Проперцій* «Елегія III, 2»; *Овідій* «На смерть Тібулла»; *Марціал* «До музи», «Епітафія Філени», «Сабінові», «Авлові», «Про Пріма Антонія».

У «Камені» (вид. «Слово», 1924) перекладний відділ та-

кий: *Вергілій* «Георгіки, I, 488—497, IV, 453—529»; *Горацій* «Епод 16», «До Хлої», «На поворот друга»; *Тібулл* «Війна і мир»; *Овідій* «Метаморфози VIII, 611—724», «Життя поетове»; *Марціал* «До Туккія».

1925 р. в ж. «Червоний шлях» № 10 вміщено п'ять уривків з поеми Лукреція «Про природу речей». Зеров готував її до окремого видання (бстиг перекласти приблизно третину). Готував він і друге поширене видання «Антології римської поезії», яке не побачило світу. У хрестоматії О. І. Білецького «Антична література» (1937), крім раніше публікованих, були надруковані (анонімно) ще такі переклади: *Катулл* «Поет про себе», «До Ціцерона», «Про Лесбію», «Про свое кохання»; *Вергілій* «Георгіки II, 136—176, 458—542»; *Горацій* «До Арістія Фуска», «Римський державі», «До Постума», «До Мельпомени», «Епод 2»; *Проперцій* «Елегія 1, 3; 1, 14; 3, 21»; *Овідій* «З сумних елегій 1, 3»; *Ювенал* «Сатира 3 і 4»; *Марціал* «На Літургія», «На Секста», «На Херемона», «Римові», «До Юлія Марціала»; *Намаціан* «Прощання з Римом». Крім того, в хрестоматії ширше були представлені поема Лукреція «Про природу речей», «Епейда» Вергілія та «Метаморфози» Овідія.

Треба мати на увазі, що упорядник і редактори хрестоматії виправлювали тексти, отже, не все, вміщене там, можна вважати за автентичне.

В «Антології» 1920 р. і в перекладному відділі «Камені» Зеров до приміток додає ще коротенькі передмови. Ось що він пише в «Камені»: «...У нас, на наших літературних облогах, при повній майже нерозробленості поетичної мови, римські майстри можуть мати чимале значення стилістичне. Ні для кого не секрет, що наші поети, за кількома нечисленними виниками, дуже мало вчаться і мало працюють над технікою слова. Накинувшись на вільний вірш, дуже небезпечний для стилю ще не викристалізованого, як дікуні накидуються на скляне намисто, імпровізуючи свої поеми і образу, без оброблення, подаючи їх до друку, вони на корню підтинають усяку можливість дальншого розвитку поетичного стилю. В результаті — довга пізка поем, позбавлені музичності, колориту, словесної економії, доброї синтакси, хорошого словника. Надто словника, бо навіть приперченій неологізмами, фізичними й хімічними термінами, телеграфними скороченнями, лексиконом багатьох молодих авторів не в силі приховати своєї погрозливої бідності. І тут, на мій погляд, праця над латинськими класиками та французькими парнасцями може нам у великий стати пригоді, звернувшись нашу увагу в бік артистично обробленої, багатої на вирази, логічно спаяної, здібної передати всі відтінки думок мови. В цьому перше оправдання такої праці перед лицем сучасності».

Лукрецій

Тіт Лукрецій Кар (бл. 99—55 до н. е.) — римський поет, визначний представник філософської поезії. В своїй поемі «Про природу речей» виклав, доповнивши власними міркуваннями, матеріалістичну філософію грецького філософа Епікура (341—270 до н. е.), твори якого до нас не дійшли. В поемі Лукреція знаходимо й атомістичну теорію Епікура. Термін грецького походження «атом» Лукрецій інколи віддає словом «prīmordiūm» (першооснова, першоелемент).

Про природу речей.

Римського роду прамати... — Початок поеми — звертання до Венери, праматері римлян (вона — мати Енея, який, згідно з легендою, заснував Римську державу) і одночасно — філософсько-алегоричного втілення творчих сил природи. Лукрецій не відкидає існування богів, але заперечує їх участь у світотворі й втручання в земні справи.

Меммія синові... — Вважається, що Лукрецій присвятив свою поему Гаю Меммієві, римському державному діячеві.

Маврот — архаїчна форма, замість Марс — бог війни (М. З.). Сміливий еллін — тобто Епікур.

Іфіанассину кров... — Іфіанасса — дочка вождя греків Агамемнона, принесена в жертву богам.

Тіндаріда — Єлена, дружина спартанського вождя Менелая.

Олександр — Паріс, що викрав її. Це спричинилося до Троїанської війни.

Пієріди — замість «музи», один з численних їх епітетів. Пієрія — місто в північній Греції й місцевість у Македонії (М. З.).

Пірон — сплав міді з золотом.

Мусійський — поетичний, властивий музам.

Церера — богиня рослинного царства і особливо посіяної пашні (М. З.).

Лібер — епітет бога вина Вакха (Діоніса), містить у собі вказівку на свободіність, тобто розпущеність його культу (М. З.).

Немейський лев, ерімантський кабан, стімфалійські птахи — страховища, що їх позніщував Геракл.

Катулл

Гай Валерій Катулл (бл. 84—54 до н. е.) — видатний римський поет, лірик.

Мова і вірш Катулла ще не мають тієї викінченості й досконалості, що в пізнішого покоління, але коли взяти до уваги багатство настроїв, безпосередність чуття, повну відсутність усякої риторики, то в цьому розумінні Катулла безперечно найбільший лірик Риму (М. З.).

До Лесбії (VII).

Кірена — нині Кіренайка, місто й країна, давня римська колонія на південному узбережжі Середземного моря (Північна Африка). Сильфій — рослина, сік якої вживали як ліки та приправу до різних страв.

Батт — легендарний засновник Кірени.

До Фурія та Аврелія.

Аврелій і Фурій — Катуллові друзі... Аврелій і Фурій — знайомі Катулла; з'являються до нього з риторичними запевненнями в своїй приязні й з дипломатичними якимись дорученнями від коштної коханки Катуллової Клодії (Лесбії). Можливо, мають на оци помирити її з поетом (М. З.).

Саки, парфи (парфяні) — народи, суміжні з вайдальшими східними провінціями Римської держави.

Араби ніжні (molles) — звичайний їх епітет у римських поетів: з Аравії привозили пахощі.

«Наш дім поставлений...»

Ні Австр, ні Апельйот... — Австр — сухий вітер з півдня, з африканських степів, Борей — північний, Фавоній (Зефір) — західний (М. З.).

«Хлопчицьку-слугу!..»

Постумій-цариці... — Всі присутні на банкеті, звичайно, обирали голову учи, що мав на обов'язку визначити пропорцію вина та води в чашиах, з яких черпали присутні. Всупереч доброму звичаю, Постумія наказує пити чисте, непрозведене вино. На вечірках інтимних можна було й не додержувати цих приписів, не зв'язуючи особистого смаку гостей. У Пушкіна означення magistra перекладене «председательница»:

Так Постумия велела,
Председательница оргий (М. З.).

Гімн Діані.

Латонія — Діана, дочка Зевса і Лето (Юпітера і Латони). В пізніших уявленнях — богиня місяця, ловів, пологів. Як богиня місячного сяйва, вона ототожнювалася з Гекатою, могутньою багинею підземного царства, що діє чари, страхуючи людей нічними привидами, і з душами мертвих відпочиває на перехрестях. Звідси її епітет Трівія — трьохпутна, та, що перебуває на роздоріжжях.

Анковим дітям, Квіріновим... — римлянам. Квірін — перший римський цар Ромул, названий так по прийнятті його на небо; Анк Марцій — четвертий з черги цар римський.

Гім легко уявити собі як почергений, антифонний спів: першу строфу виконують обидва хори, другу і четверту — дівочий, третю й п'яту — хлоп'ячий, а шосту — знов обидва хори (М. З.).

До Корміфіція.

Сімонід Кеоський — один з найбільших грецьких лірників (559—469 до н. е.), відомий своїми епіграмами, елегіями та тренами (жалібними піснями). Останнє і має на увазі Катулл, говорячи про «плачі» Сімоніда (М. З.).

Верглій

Публій Верглій Марон (70—19 до н. е.) — перший визначний поет так званого «золотого віку» римської літератури. Його слава заснована на таких трьох творах: 1. «Буколіки» (пастуші пісні), 2. «Георгії» — поема про рільництво, 3. «Енеїда» — військово-героїчний епос, у якому виникнення Римської держави поставлене в зв'язок з троянським героєм Енеєм.

Буколіки. Перша еклога.

Написав її Верглій у часи упадку старого республіканського Риму і триумву нового цезарівського з Октавіаном Августом на чолі. Найбільшою опорою переможців були давні легіони Цезаря, що на своїх плечах внесли весь тягар цивільної війни. Тому задовільнити ветеранів забитого диктатора, нагородити спільніків стало першим завданням цезарівського уряду. Спосіб задоволення був єдиний, підказаний традицією — наділення землею. Але перевести таку величезну операцію земельну планово й мирно в уряд жодної змоги не було: земельний фонд Італії був обмежений, ветеранів багато, скуповувати ж грунти у землевласників за високі ціни не ставало коштів. Довелось звернутися до методу конфіскації — одібрати землю на території 18 найбагатших міст Італії і заснувати там колонії ветеранів. Налякана розпорядженнями урядових комісарів, тероризована саваленою жовнірства, хліборобська людність Італії доходить до правдивої розпуки: одна частина її шукає виходу в еміграції, друга, зоставшись на місці, у'язується в криваві сутички з новими власниками, третя — поповнює кадри бандітів та жебраків. Повсякчасні хвилювання й заколоти занепокоїли, зрештою, й уряд, і Октавіан мусив де в чому свої аграрні закони пом'якшити: разом з маєтками сенаторів він увільнив від конфіскації землі і тих дрібних господарств, що їх власність не перевищувала звичайного жовнірського наділу... В «Еклозі» проходить перед нами поетичний пейзаж рідної поетові Ломбардії і на тлі його — розмова двох пастухів, Тітіра (самого поета) і Мелібая. Мелібей, вигнаний ветеранами з свого власного маєтку, дивується товаришеві, що зумів серед такої страшної хуртовини оборонити

свій хутір та худобу, а той, одповідаючи, починає прославляти цезаря Октавіана як бога, що подарував йому спокій, вернув усю худобу і ґрунт...

Що ж до літературної форми — ідилії, еклоги, то вона запозичена Верглієм у грецького поета III в. до н. е. — сіцілійця Феокріта (М. З.).

Парфи... прибликають... до Рейну... — У творі є низка вказівок на неможливе.

Оакса — Верглій мав на увазі, мабуть, Аму-Дар'ю.

Четверта еклога.

В основі еклоги лежить величезний розповсюджений в тодішньому римському громадянстві погляд, нібито незабаром має наступити велика світова катастрофа: зорі мають скластися на ту саму констеляцію, що й на початку світу, і всі пережиті землею епохи нібито повторяться заново. Після кривавих горожанських воєн кінця республіки настане золота доба, щасливий вік Сатурна: знову повернуться на землю боги і між ними Діва-Правда, що останньою полишила колись сплямованих гріхом людей. Першим владикою нових часів і буде той дивний хлопчик, якого народження вітає земля і небо. Хто був той хлопчик, що йому таку світлу долю віщував Верглій, напевно невідомо. На думку одних дослідників, — це син Полліона, на думку других — сподіваний син самого Августа від першої його дружини Скрібопії. Не бракує й інших гіпотез. Християнські письменники IV—V в. зрозуміли еклогу як пророчство про народження Христа (М. З.).

Кумейські пророцтва — пророцтва Сібліlli, що жила в печері в Кумах і провіщала майбутнє.

Ассірійський алом — рослина, з якої готували бальзам.

Сандікс — червона фарба яскравого тону.

Парки — три сестри, що сучать нитки людського життя, втілення долі.

Орфей — син річкового бога Еагра, прославлений співець, що піснями зрушував каміння, скелі й дерева.

Ісмар — місто у Фракії.

Пан — аркадський бог лісів, згодом — уособлення природи.

Георгіки. На костях.

Філіппи — місто в Македонії, біля якого в 42 р. до н. е. Антоній і Октавіан (майбутній Август) перемогли республіканське військо Брута і Кассія.

Похвала Італії.

Мідійська земля — Мідія, країна на південний схід від Каспійського моря, Ірак.

Герм златоносний — ріка в Лідії (Мала Азія).

Лукрін — озеро з соленою водою на Кампанському березі.

Життя хліборобів.

Сперхей — річка в Фессалії.

Тайget — гора в Лаконії з храмом Діоніса. Сходили на гору мали право тільки жінки.

Різки громадянської влади — пучок різок, ознака влади консула.

Ростра — кафедра на форумі, звідки виголошувано промови. *Леней* — одне з імен Діоніса.

Орфей і Еврідіка.

Гебр, Стрімон (нині Маріца, Струма) — ріки на півночі Балканського півострова.

Пангей — гора в Македонії.

Ереб, Тартар, Орк — різні означення підземного царства, перші грецького, останнє латинського походження (М. З.).

Танайд — Дон.

Ріфей — Урал.

Енеїда.

Над повним перекладом «Енеїди» Зеров почав працювати з 1931 р. (раніше перекладав тільки уривки для антології). До 1936 р. встиг перекласти першу, шосту, сьому, восьму і половину дев'ятої пісні. Решту поеми переклав в ув'язненні. Повного тексту тим часом не знайдено.

Пісня перша.

Лацію давши пенатів... — Утікаючи з Трої, Еней узяв родинних своїх богів з наказу Гектора, що з'явився йому ввін сні.

Сатурнія — епітет Юнони.

Ганімед — син троянського царя Троя, красунь, узятий на небо, виночорпій богів.

Мніманій — уявний.

Грай — греки.

Пісня шоста.

Образ тритільної тіні — тритільний велетень Геріон, якого вбив Геракл.

Авзонія — Італія.

Внук Алкея — Геракл.

...шия йому настовбурчилась гаддю... — У Цербера на ший замість шерсті змії.

Пісня сьома.

Каeta — годувальниця Енея.

Пісня восьма.

Електр — сплав з трьох частин золота і однієї срібла.

Кеадрига — колісниця, запряжена четвіркою коней.

Яніс — східний вітер, що віє з Апулії.

Гораций

На відміну від епіка Вергілія, другий блискучий представник класичної доби римської літератури Квінт Гораций Флак (65—8 до н. е.) — переважно лірік. Хронологічно найраніші з його творів дві книги сатир морально-дидактичного змісту та книга еподів (*епод* — лірічний вірш з тією особливістю чисто формального характеру, що в ньому кожен вінєпарний рядок писаний одним розміром, а кожен парний — другим, коротшим). Наступний твір — чотири книги од., до яких можна долучити так званий Ювілейний гімн. І останнє — дві книги «*Послання*» (віршованих листів), до яких належить і «*Лист до Пізонів*» («Про мистецтво поетичне»). У перекладах Зерова охоплена вся різноманітність Горациєвої творчості.

Сатира шоста другої книги.

...і приязнь Геракла здобувши... — В Італії Геракла шановано як бога-викажчика прихованих скарбів (М. З.).

Есквілін — один з семи римських пагорбів, на якому був дім Мецената.

Скриби — писарі. Гораций певний час мав посаду в канцелярії.
Реда — легка коляска.

Даки жили в нинішній Трансильванії. В 31 р. до н. е. римляни боялись їхнього нападу на північну Італію.

...родичів... *Піфагора* — боби я побачу. — Піфагор (бл. 580—500 до н. е.) — математик, філософ, релігійний реформатор, забороняв своїм учням їсти боби. Вигадано було й пояснення — нібито він твердив, що люди ї боби одного походження (М. З.).

Я їй мої гости імо перед ларом... — Вечеря одбувається, згідно з старовинним звичаем, перед ларами (статуями родових богів), тобто в великий світлиці, в атрії, а не в спеціальній іdalні, триклінії (М. З.).

Ніби той раб підперезаний... — Сільське мишеня приймає свого гостя з почуттям власної гідності, по-хазяйськи; міське — в багатому домі поводиться як раб, у підперезаній (в інтересах більшої свободи рухів) туніці (М. З.).

Епод 2.

Пріап — син Діоніса, бог родючості полів та садів. Римляни ототожнювали його з Мутіном, італійським богом запліднення (М. З.).

Сільван — латинське божество рослинності, ріллі та отар.

Календи — перше, *іди* — трипнадцяте або п'ятнадцяте число кожного місяця.

Епод 16.

Марси, етруски, аллобоги — племена, з якими воювали римляни.

Матінські шпилі — гори в Апулії, на півдні Італії.

Пад (нині По) — ріка в північній Італії (М. З.).

Церерин дар — хліб.

Щасливими островами (куди закликає плисти Горацій) римляни називали Канарські острови коло західного африканського узбережжя.

З «Од».

До Пірри.

Небезпечну приязнь Пірри Горацій уявляє на зразок непадійного моря, що кожної хвилини може зрадити, а своє становище прирівнює до становища людини, яка не раз терпіла аварії і на знак порятунку прибиває богу моря Нептунові подячну таблицю і присвячує йому одежду (М. З.).

Римській державі.

...ні богів над кермом... — На кермі корабля стояли статуї богів, що мали охороняти судно від напасті (М. З.).

...ти із кедра pontійського... — Південне узбережжя Чорного моря славилося корабельним лісом (М. З.).

Офіра.

Семелі дивний плід... — Бога Вакха міфологія вважала сином фіванської царівни Семелі. Народження його супроводилося різними дивами, тому він і названий дивним (М. З.).

Кіпріянка — епітет Афродіти.

До Хлої.

Гетульський лев — з північно-західної частини Лівії (Африка).

До Ікція.

Сабей — один з аравійських народів.

Панеттій — грецький філософ, популяризатор грецької філософії в Римі.

Сократова родина — Сократ з учнями.

До ліри.

Горацій дивиться на себе, як на спадкоємця лесбійських поетів — Алкея і Сапфо (М. З.).

До себе самого.

Дієспітер (батько дня) — давнє ім'я Юпітера.

Тенар — міс Матапан у південній Греції. За давніми переказами, там були печери, якими можна було спуститися до підземного царства (М. З.).

Атлас — снігові гори в північно-західній Африці.

На поворот друга.

Крізь ворожий тиск мене промчав Меркурій... — Меркурія вважали заступником і патроном поезії (М. З.).

До Постумуса.

Геріон і Тітій — міфічні велетні.

Берло — ознака царської влади.

Цекуб — цекубське вино.

До Мецената.

Слівець двоображенний — тобто людина за життя і лебідь по смерті.

До римлян.

Орапи (в оригіналі ефіопи), *даки*, *пунійці* (карфагенці) — племена, з якими воював Рим.

Пірр (319—272 до н. е.) — цар Епіру, що воював з Римом. У 279 до н. е. він здобув перемогу над римлянами, яка виснажила всі його сили. Звідси «Піррова перемога» — перемога дорогою цілою.

До джерела Бандусії.

Бандусія — джерело в садібі Горація.

До амфори.

Масик — вино.

Корейн Мессала — державний діяч і аматор поезії.

Харіта (у римлян грації) — богині звабливості та веселощів.

До Венери.

Барбітон — музичний інструмент.

До Мельпомени (III, 30).

Аевід (нині Офантон) — ріка в Апулії, на батьківщині Горація.

Давн — міфічний цар Апулії.

До Торквата.

Анк, Гостілій — легендарні римські царі.

Тібуул

З представників римської елегії Альбій Тібулл (бл. 54—19 до н. е.) найстарший. З-поміж інших елегіків Тібулл відрізняється простотою викладу, безпосередністю і нахилом до сентиментально-ідилічних мотивів. До двох книг Тібуллових елегій у старовинних

списках додано ще книгу третю та четверту: це вірші Лігдама, поетеси Сульпіції, один вірш невідомого поета і кілька елегій, автором яких був, можливо, і сам Тібулл. Крім двох Тібуллових елегій («Війна і мир» та «Вінчання»), М. Зеров переклав три вірші з приписаних Тібуллові, а саме:

Матроналі.

Матроналі — давньоримське свято заміжніх жінок (1 березня).
Палла — верхній жіночий одяг.

Полювання.

Дик — дикий вепр.

Доміцій Марс

Доміцій Марс — римський поет I ст. н. е., з усіх творів якого до нас дійшов, крім наведеного тут, ще один вірш.

Проперцій

Другий видатний майстер елегійної поезії Секст Проперцій (бл. 49–15 до н. е.) — автор чотирьох книг елегій, в яких оспівав свою любов до Цінти (Кінфі). На відміну від Тібулла, Проперцій — поет більшого темпераменту і емоційної напруженості, хоч водночас його лірика вишукана й перевантажена міфологічними образами.

Цінти.

Цінти, що заснула, поєт рівняє до красунь, прославлених у легендах.

Туллові.

Пактол — ріка в Лідії, знаменита в давнину своїми золотоносними пісками.

Пам'ятник.

Склі з гірських верховин... — Відома легенда про будування міської стіни в Фівах. Цар фіванський Амфіон збудував її, користуючись виключно своїм музичним хистом (М. З.).

Втеча.

Лехей — гавань і мис у Коринфській затоці.

Довгорукий шлях — шлях від Афін до порту Пірея вздовж мурів, які поєт порівнює до рук.

Овідій

Публій Овідій Назон (43 до н. е.— 17 н. е.) — наймолодший з сузір'я визначних римських поетів епохи Августа. Його творчість відрізняється великою жанровою різноманітністю: він не тільки

майстер елегій, але й видатний епічний поет. Лірика Овідія в перекладах Зерова представлена елегією «На смерть Тібулла» та елегією з найпізнішої поетової книги, писаної на засланні (в піншій Румунії біля м. Констанції), де він опинився з наказу імператора. Епічна поезія Овідія представлена уривками з «Метаморфоз». Тема цього найбільшого Овідіевого твору — різноманітні перетворення богів і людей на тварин, рослини, каміння і т. д.

На смерть Тібулла.

Мати Ахілла й Мемнона... — Ахілл — син богині Фетіди; Мемнон — син Аврора (зорі).

Син Афродіти — Ерот (Амур).

...як брата Енея ховали... — Еней так само син Афродіти; отже, Еротові він доводиться братом.

Любий юнак, впром поранений... — пастух Адоніс, улюблений Венери.

Лін — легендарний співець, друг Орфея, що перейняв поетичний дар від самих богів.

Меонід — Гомер.

Аверн — багнista місцевість у середній Італії. Авернське озеро вважали входом до підземного царства.

Делія і Немезіда — героїні любовних елегій Тібулла.

Систр — музичний інструмент єгипетського походження, брязкало (М. З.).

З «Метаморфоз».

Книга I.

Створення світу.

Тітан Златозорий — сонце.

Феба — одне з імен Артеміди, богині місяця.

Амфітріта — морська богиня, тут — море.

Землі Набатейські — в Аравії.

Іапетів нащадок — Прометей.

Чотири покоління людські.

Аконіт — отрута.

Лікаон.

Менал, Кілена, Лікей — гори в Аркалії, в Греції.

Молосси — народ в Елірі, в західній Греції.

Девкаліон та Пірра.

Девкаліон — син Прометея.

Пірра — дочка Прометеевого брата Епіметея.

Корікійські німфи — що живуть на горі Парнасі в Корікійській печері.

Книга II. Смерть Фаетонта.

Мульцібер — ім'я бога-ковала Гефеста.

Кліменна парость — Faeton, син німфи Клімени та Феба — Геліоса.

Гори, або *Ори*, — божества пір року.

Атрій — передній кімната.

Тріони — сузір'я Воза.

Мерон — цар ефіопський, чоловік Клімени.

Еагр — батько Орфея.

Скварний — гарячий, жаркий.

Книга IV. Пірам і Тізба.

Нін — міфічний засновник ассирійського царства.

Книга VIII. Філемон і Бавкіда.

Ахелой — річковий бог.

Син Сатурна — Юпітер.

Книга XV. Апофеоз Цезаря.

Славен породженням став він своїм... — Породження — Октавіан Август, усиновлення Цезарем.

Градів — ім'я бога війни Марса.

З «Сумних елегій». Життя поета.

Знай, що однакова смерть консулов стріла тоді... — коли обидва консули не дожили до кінця своїх повноважень.

Вільної тоги настав день для обох юнаків... — Тогу дозволялося носити з 17 років як знак громадянського повноліття.

Широкий рубець пурпуровий... — означав, що юнаки мають виступати кандидатами на магістратські посади (M. Z.).

Колегія трьох — поліційна установа.

Звузив я рубчик червоний... — відмовився від магістратської кар'єри.

Курія — сенат.

Сестри аонські — музи.

Публій Папіній Стаций

Публій Папіній Стаций (40—95 н. е.) — автор епічних поэм («Фіваїда», «Ахіллеїда») і талановитий лірік (збірка «Сильви»).

Марціал

Марк Валерій Марціал (бл. 40—104 н. е.) — творець епіграм в широкому розумінні слова, тобто невеличкого вірша лірічного змісту, краса якого полягає у влучності стислого виразу (M. Z.).

Епіграми.

На Лігуруна.

Терми — римські лазні, що були разом з тим чимось на зразок новочасних клубів, місцем відпочинку й розваги.

«*От він, Везувій...*»

Nіса — міфічна місцевість в Індії, де німфи виховали бога Діоніса (Вакха).

Лаконський храм — храм Афродіти (Венери).

До музи.

Мессала — державний діяч, *Ліцін* — визволений раб, іамісник Галлії. Обидва спорудили собі пишні мавзолеї. Іх імена наведено тут, щоб показати несталість і мароту людської слави.

З сестер дев'ята... — дев'ята муз, Талія — муза комедії та жартівливих віршів.

Героїчні рядки — гекзаметр, уживаний у героїчних поемах.

Епітафія Філени.

Нестор — герой «Іліади», знаний своїм довголіттям.

Серапіс — єгипетське божество, культ якого поширився й у Римі.

Сабінові, посилаючи вінок з троянд.

Тібур, *Пестум*, *Пренеста* — італійські міста, славетні своїми квітниками (M. Z.).

Номентан — місто в середній Італії, в околиці якого була небелика вілла Марціалова (M. Z.).

Римові.

Тогоносна юруба. — *Тога* — верхній одяг, що його мали право носити тільки римські громадяни.

Сетія (нині Сецце) — місто в Італії, славне в давнину своїм вином.

До Туккі.

Котурни — взуття трагічних акторів, що збільшувало їх зріст.

Камеки Апулій — натяк на Горация, що походив з Апулії.

Плектр — паличка, що її вживали для гри на струнних інструментах.

Дистихів спробував я... — тобто став писати елегійним розміром (поєднання гекзаметра з пентаметром).

Ювенал

Децим Юній Ювенал (бл. 60—140 н. е.) — видатний представник римської сатиричної поезії. На відміну від лагідного Горация, Ювенал у своїх сатирах нещадно картає розклад і глибокий моральний занепад сучасного йому суспільства.

Сатира III.

Куми — неведичке містечко над морем біля модного курорту
Баїв (поблизу Неаполя).

Прохітє — острівець у Неаполітанській затоці.

Субура — людна вулиця в Римі.

Капенська брама — у Римі.

Умбріцій — приятель, якого Ювенал вириджав з Рима.

Тах (нині Тахо) — ріка в Іспанії.

Оронт — ріка в Сирії.

Сидроміда — великий вовняний плащ.

Постать Ідеїскої матері — статуя богині Кібели.

Еділи — поліційні урядовці.

Ексодій — невеличка театральна вистава.

Вольсіній, Габій — назви провінційних містечок.

Піфагорові учні згідно з учнінням Піфагора були вегетаріанці.

Аквін — батьківщина Ювенала.

Сатира IV.

Початок перекладу — перші 36 рядків — не зберігся.

Останній Флавій, лисий Нерон, Атрід — так Ювенал іронічно
зве імператора Доміціана.

Анкона — місто на березі Адріатики.

Піценець — мешканець Піценської області.

Пегаз, Кріон та ін. — придворні Доміціана.

Беллона — богиня війни.

Арвіраг — британський вождь.

Цірцейський ріг — мис в Італії.

Лукрін — озеро.

Рутупій — приморське місто в стародавній Британії.

Хатти й сікамбri — германські племена, з якими воювали рим-
ляни.

Ламій — патриціанський рід, одного з представників якого скав-
рав на смерть Доміціан.

Децім Магн Авзоній

Відомості про тих представників пізньоримської поезії, твори
яких дамо тут, дуже скруп. Найбільше знаємо про *Деціма Магна*
Авзонія (бл. 310—393 н. е.). Відомо, що він був галл, учився в
Бурдігальському (Бордоському) університеті, протягом кількох де-
сятків років викладав там граматику й риторику, потім був вихо-
вателем імператорового сина й урядовцем на високих посадах.

Квітування троянд.

Владарка Пафу — Афродіта.

Паф (Пафос) — місто на західному узбережжі Кіпру, відоме
культом Афродіти.

Клавдій Клавдіан

Клавдій Клавдіан — грек з Єгипту. Писати почав грецькою мо-
вою. У Рим прибув 395 р. і перейшов на латинську мову в пошу-
ках літературної кар'єри.

Веронський дід Ніл.

Гіберією в Римі звано і Грузію, і часом Іспанію.

Фарос — острівець біля дельти Нілу. *Фароскі лани* — тут у
ширшому значенні — єгипетська земля.

Мероя, Сіена — міста, що існували в давнину в Африці.

Блемійці, гараманти, گрреп — африканські племена.

Пентадій

Про Пентадія і Сульпіція Луперка ніяких відомостей не збе-
реглося.

«Весна» Пентадія — це так званий вірш-відгук, — початок пер-
шого рядка (гекзаметра) ідентичний з закінченням другого (пен-
таметра).

Вже Філомела дзвенить... — Пентадій згадує легенду про фра-
нкійського царя Терея, що одружився з Прокною, з якою мав сина
Ітіса. Силою оволодівші Й сестрою Філомелою, він відрізав її
язика, щоб вона не могла розказати про його злочин. Філомела
віткала на сукні кілька слів, з яких Прокна дізналася про те, що
сталось. Щоб помститись, сестри вбили Ітіса і його м'ясом наго-
дували Терея. Коли він погнався за ними з сокирою, боги обернули
Філомелу на ластівку. Прокну — на солов'я, а Терея — на одуда
(за іншим варіантом Філомела стала солов'єм, Прокна — ластівкою,
Терей — яструбом).

В долах Темпейських... — Долина на півночі Греції в Фессалії.

Невідомий автор

Нічне свято Венери. У такт веслам.

Твори анонімні. Невідомі не тільки їх автори, а нема і єдиної
думки про час виникнення цих віршів.

Діонея, Діона — імена богині Венери.

Гіба — назва кількох міст і гори на острові Сіцілії.

Рамни, квірати, плем'я Ромула — у цьому випадку синоніми
слова «кримляни».

Прова — носова частина судна.

Рутілій Намаціан

Клавдій Рутілій Намаціан — один з останніх римських поетів. Походженням галл, він зробив кар'єру на службі Римської імперії, кілька років був префектом м. Рима, 416 року повернувся на батьківщину. Свою подорож описав у «Поемі повороту», початком якої є перекладене «Прощання з Римом», показник того, як впливала римська культура та місія Римської імперії на представників підкорених народів.

Проща́ння з Римом.

Риме, до вищих богів взятий у зоряний круг... — місто Рим було обожнене, і на честь його був споруджений храм.

Ти племена супротивні з'єднав у родовиці спільнім... — римський імператор Каракалла дав усім підкореним племенам (за винятком рабів) права римського громадянства.

Зносять Пеанові жертви за дивне мистецтво лікарське... — Аполон-Пеан вважався богом медицини.

Ірида — богиня райдуги.

Так із Тарпей колись прорвалися води гарячі... — у час війни римлян з сабінами римлянка Тарпея показала ворогам прохід на Капітолій, але з скелі близнув гарячий струмінь і перепинив вороже військо. Скеля після того була названа Тарпейською.

Бренн, Пірр, Ганнібал — полководці, що здобували тимчасові перемоги над римлянами, але кінець кінцем зазнавали поразки. Гесперийські землі — нинішня Іспанія.

З ЛАТИНСЬКИХ ВІРШІВ СТ. ЯВОРСЬКОГО І ГР. СКОВОРОДИ

Стефана Яворського... слізне з книгами проща́ння.

Ця латинська елегія відомого церковного діяча Стефана Яворського (1658—1722) написана в Петербурзі в серпні 1721 р. Й додана до каталога його бібліотеки, яку Яворський у передчутті близької смерті заповідав ніжинському Благовіщенському монастирю.

Гр. Сковорода (1722—1794)

Вірші «Похвала бідності», «Епіурозма» («Музам колись дев'ятьом») (як і вірш «Ad Petrum Gerardium» М. А. Мюре) надруковані в журналі «Червоний шлях», 1924, № 3.

Похвала бідності.

Злідений... Ір — персонаж з Гомерової «Одіссеї».

На день народження Василя Томари.

Вірш написаний до дванадцятиріччя Сковородиного учня.

I не з наймення лише, будь і ділами Василь.—Ім'я «Василь» грецького походження. Означає воно — владар, цар.

М. А. Мюре. Ad Petrum Gerardium.

Вірш належить французькому вченому гуманістові, знавцеві римської літератури Марку Антуанові Мюре (1526—1585). Існує рукопис цього вірша, зроблений рукою Сковороди, в зв'язку з чим певний час вважалося, що Сковорода був і автором цього вірша. Він не тільки переписав, але й переклав його (див.: Г. С. Сковорода, Твори, т. II, Київ, 1961, стор. 64—66).

Омітий в частім джерелі Ольмеевім... — Ольмія — міс у Греції, славний у давнину своїми джерелами.

О, ради тих печер святих Лікеївих... — Лікей — одне з численних імен бога Зевса.

З БІЛОРУСЬКОЮ ПОЕЗІЄЮ

Янка Купала (1882—1942)

Переклади були зроблені 28—29 березня 1933 р., очевидно, в зв'язку з наміром видати збірку поезій Янки Купали українською мовою. Вірш «З вечірніх дум» написаний автором 6/VI 1913 р., «На шляху» — 27/I 1914 р., «На суд» — 20/I 1915 р. Надруковані всі три у віленській газеті «Наша ніва» в 1914—1915 роках.

З РОСІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

З віршів Пушкіна — «Труд» надрукований у першому виданні «Вибраних творів» Пушкіна (1927). У другому, доповненному, виданні (1930), крім того, вміщено ще такі переклади: «Ні, не пітай», «Лист у Сибір», «Що в імені тобі мої?», «До велиможі» і «Я пам'ятник собі...». У цьому ж виданні вміщено «Постріл» (з «По вістях Белкіна») і «Сцену біля фонтана» (з «Бориса Годунова»). Повністю «Борис Годунов» у перекладі М. Зерова був надрукований за підписом Б. Петрушевського у другому томі вибраних творів Пушкіна 1937 р.

Переклад «Ехо, німфа безсонна» надісланий у листі від 17/XI 1936 р., «Поетові» — 2/XII 1936 р., «До Овідія» — 2/IV 1937 р. У листі надіслано тільки уривок вірша «До Овідія», але зазначено, що вірш перекладений повністю. Закінчення перекладу не збереглося.

Дванадцять перекладів з Лермонтова було зроблено для проктованої збірки вибраних творів Лермонтова, що мала вийти за редакцією П. П. Філіповича. Під рукописом сонета «Я пам'ятую живу» стоять дата 15/X 1930 р. Отже, 1930-м або початком 1931 року можна, мабуть, датувати й решту перекладів.

П. Бутурлін

Бутурлін Петро Дмитрович (1859—1895) — російський поет, майстер сонета, близький до поетів «чистого мистецтва». Сюжети брав з античної і давньоруської міфології.

Луксорський обеліск.

Луксор — нині місто на руїнах давніх єгипетських Фів. Луксорський храм, від якого лишилися тільки руїни, був присвячений богові сонця Амону-Ра.

Шевченкова могила.

І хрест, як символ муки і надії... — В дореволюційні роки на Шевченковій могилі стояв хрест, споруджений у 80-х роках інженером О. Ф. Якубенком на зібрані серед інтелігенції гроші. (Тепер цей хрест зберігається на подвір'ї Музею українського мистецтва в Києві).

I. Бунін

(1870—1953)

Камінь Кааби.

Кааба — будова, в якій міститься чорний камінь, найбільша святиня мусульман (м. Мекка, нині в Саудівській Аравії).

Джіннат — райський сад у мусульманській міфології.

В. Брюсов

(1873—1924)

Переклади з В. Брюсова були друковані в збірці «Валерій Брюсов» (1925). Крім Зерова, тринадцять віршів для цієї збірки переклав М. Рильський, стільки ж П. Філіпович.

з польських поетів

До байкарської творчості Іgn. Красіцького (1735—1801) Зеров звернувся, зіставляючи в курсі української літератури байки Красіцького з байками Гулака-Артемовського. Переклад байки «Пан і пес» він наводить у своїй книзі «Нове українське письменство» (1924). Пізніше в книзі «Байка і притча в українській літературі» (1931) він дав спробу іншого перекладу, зберігаючи силабічну ритміку первотвору:

Пес гавкав на злодія, труждався до рана;
На ранок його побито, бо розбудив пана.
Другу ніч проспав смачно, злодій в дім забрався;
Знову пса побито вранці, щоб знов шанувався.

У цій же книзі вміщений і переклад байки «Горох при дорозі».

Антоній Сова

Шевченкові.

Антоній Сова (Едвард Желіговський, 1820—1864) — польський поет-романтик, приятель Шевченка. Цей вірш, що автор його переписав у Шевченків щоденник, має назву «До брата Тараса Шевченка». Переклад уперше надрукований у журналі «Нова громада» (1924, березень, кн. 20—21).

Богдан Залеський

Богдан Залеський (1802—1886) — представник так званої української школи в польській поезії. Його вірш «Тарасова могила», сповнений пошані до великого українського поета, водночас відбиває й поширені тоді в польських колах хібні думки про ставлення Шевченка до поляків, безпідставно приписуючи йому «лють до братнього народу».

Тарасова могила.

Хист Наума... — Наум — легендарний співець-чарівник, витвір фантазії польських поетів української школи.

Переклад опублікований у конспекті лекцій М. Зерова «Українське письменство», що був надрукований 1928 р. на склографі в кількості 100 примірників.

Miriām

Miriām (З. Пшесмицький, 1861—1944) — польський поет і критик.

Ave vital!

Малиштрем — вірш, утворений зіткненням хвиль припливу і хвиль відпліву біля берегів Норвегії. Взагалі — вірш, пурт.

з англійської поезії

Дж. Г. Байрон

Поразка Сеннахеріба.

Це вірш з циклу «Єврейських melodій» Байрона (1788—1824). Сеннахеріб — ашурський (ассирійський) завойовник. Переклад зроблений наприкінці 1936 або на початку 1937 р. З англійської мови в ув'язненні М. Зеров перекладав також Лонгфелло: вірш «Вальтер фон дер Фогельвейде» (збереглися перші 4 рядки) і «Пісню про Гайавату». Переклад «Пісні про Гайавату» (незакінчений) не зберігся.

З ІТАЛІЙСЬКОЮ ПОЕЗІЄЮ

Ф. Петrarка

На смерть Лаури I—II.

Петrarка Франческо (1304—1374) — великий італійський поет. Переклади сонетів Ф. Петrarки, П. Ронсара, Ж. Дю Белле, Ж. М. Ередія, А. Мішкевича, О. Пушкіна, З. Пшесмицького (Міріам), І. Буніна та П. Бутурліна поет готовував для планованої антології світового сонета. Більшість цих перекладів була також вміщена у підготовлюваній 1934 року до друку збірці «Камена».

З ФРАНЦУЗЬКИХ ТА БЕЛЬГІЙСЬКИХ ПОЕТИВ

П'єр Ронсар

Ронсар П'єр (1524—1585) — французький поет, глава групи поетів «Плеяди», що відіграва велику роль у формуванні французької національної поезії.

Із «Сонетів для Гелени», I, II, III, IV.

Кібелла — фрігійська богиня, «велика маті природи», що її культ у II ст. до н. е. з Малої Азії поширився в усій Греції та Римській імперії.

Сосну вважали священним деревом Кібелли.

Ж. Дю Белле

Дю Белле Жоакен (1522—1560) — французький поет, один з керівників групи «Плеяди» і автор її маніфесту.

З «Жалів».

Сонет написаний після повернення поета з Рима до Франції, в провінцію Анжу.

Луре — містечко на р. Луарі, батьківщина поета.

Палатін — один з пагорбів, на яких стоїть Рим.

З книги «Старовинності Риму», I, II, III, IV.

Бересінтя — одне з імен богині Кібелли.

Фрігійська маті — вона ж.

П. Ж. Беранже

Над перекладами з П. Ж. Беранже (1780—1857) М. Зеров працював 1932 р., маючи намір видати з П. П. Філіповичем окрему збірку. Вірш «Прощай» датовано 22/VII, «Фея рим» — 28/VII, «Чотирнадцять липня» — 16/VIII 1932 р. Вірш «Фея рим» був надрукований у «Літературній газеті» (1932, № 20—21), а «Мощі» — в ж. «Житті й революція», 1932, № 8—9.

Маркіз де Караба.

Ім'я це Беранже запозичив з відомої казки Перро «Кіт у чобо-

тях», застосувавши його до феодалів-землевласників, що після реставрації Бурбонів (1814) почали повернутися з еміграції в свої маєтки.

Піпін Короткий (714—778) — король Франції.

Чотирнадцять липня.

Цей день — роковини 14 липня 1789 року, коли революційний народ здобув і зруйнував фортецю Бастилью, де була політична тюрма.

Лафайєт, Мірабо — революційні діячі того часу. Цю пісню Беранже написав у в'язниці, де він 1829 р. відбував кару за пісні, сковоровані проти монархічного уряду.

Усі наступні переклади з французьких поетів та великого бельгійського поета Верхарна (1855—1916) були призначенні для антології французької поезії. Спершу це мала бути збірка віршів новітніх французьких поетів за редакцією М. Я. Калиновича, згодом виник намір видати ширшу антологію — від Ж. де Нервалья до сучасності. Редагувати її мали проф. С. В. Савченко та М. К. Зеров, як це зазначено у видавничій угоді 12/II 1930 р.

Найраніший з перекладів — «Moesta et errabunda» Ш. Бодлер-ра, друкований у «Літературно-науковому віснику» (1919, кн. 7—9). У «Житті й революції» (1925, № 10) була вміщена «Вечірня балада» Ж. Дюамеля.

Ш. Леконт де Ліль

Леконт де Ліль Шарль (1818—1894) — чільний представник групи парнасців у французькій поезії. Визначний майстер вірша, він, поряд з Ередієм, належав до улюблених поетів М. Зерова.

Клеаріста.

Клеаріста — жіноче ім'я, що зустрічається у давньогрецького поета Феокріта і в романі Лонга «Дафніс і Хлоя», звідки його й запозичив Леконт де Ліль.

Два голоси.

У вірші протиставлені два старовинні світи з їх релігіями й культурними традиціями: світ античний, греко-римський, і єудейсько-християнський. Те саме ми маємо в сонетах М. Зерова «Саломея» і «Навсікайя».

«На горі серед провалів».

Це четвертий вірш з циклу «Античні медалі».

Бог-коваль — Гефест, згідно з грецькими міфами, — чоловік Афродіти, богині кохання.

Ліпар (нині Ліпари) — острів поблизу берегів Сіцилії, відомий

частими землетрусами. Тому його й вважали місцем перебування Гефеста (Вулкана).

Ж. М. Ередія

Ередія Жозе-Марія (1842—1905) — французький поет, належав до літературної групи «Парнас».

На Отрії

Отрій, або *Огріс*, — гірський кряж у Північній Греції, поблизу Ети, у тессалійській долині. На північному схилі гори — містечко Тавмаке (од *фа маєв* — дивуватися), славне своїм краєвидом. Звідси розгортається ціла панорама: долина Тессалії, море, скелі Евбей, гірські пасма Тіффеста, Олімпу і Парнасу (М. З.).

Горам божественным.

Вільний переспів цього сонета є у П. Грабовського.

Завойовники.

Палос — місто в Іспанії, де колись була гавань, нині замуленіна. Звідси випливали до Америки ісланські мореплавці і завойовники.

Римування 9-го і 10-го рядків цього сонета критикував колись О. Мандельштам, уважаючи, що не годиться давати поряд дві рими з чужомовними походженнями слів (М. З.).

В іцвіт отнію.

Чімборасо — згаслий вулкан в Андах (Еквадор).

Треббія.

Нумідські верхівці. Нумідія — стародавня держава на місці нинішнього Алжиру, по сусіству з Карфагеном. Треббія — річка в Північній Італії. Поблизу неї в 218 р. до н. е. карфагенський полководець Ганнібал здобув перемогу над римським військом.

Сципіон, Семпроній — римські полководці.

Інсубри — кельтське плем'я на півночі Італії, підкорене римлянами.

Шарль Бодлер

Бодлер Шарль (1821—1867) — видатний поет, єдина збірка віршів якого «Квіти зла» мала великий вплив на розвиток не лише французької, але й усієї світової поезії.

Подорож.

Першу, шосту і останню, восьму, частини вірша «Подорож» Зеров переклав у жовтні 1925 р.

Ш. Кро

Копченій оселедець.

Шарль Кро (1842—1888) — французький поет і інженер, один з винахідників фонографа та кольорової фотографії. Гротескна пісенька «Копченій оселедець» — пайзменітіший його вірш. Є ще українські переклади М. Рудницького та М. Терещенка.

Анрі де Рене

Глинняні медалі. Пролог.

Анрі де Рене (1864—1936) — поет і романіст, що в своїй творчості поєднував принципи символізму з ясністю й прозорістю парнаської поетики.

Ш. Пегі

Прощання з Мезою.

Шарль Пегі (1873—1914) — друг Р. Ролана, письменник, відавець «Двотижневих зашитків», де вперше був надрукований «Жан Крістоф». Перекладений уривок становить монолог Жанні д'Арк, прощання з місцями, де минало її дитинство.

Ш. Герен

«Розігнений Шеньє...»

Шарль Герен (1873—1907) — поет, один з молодших прибічників символістичного напрямку. Передчасна смерть не дала змоги повністю розвинутись його визначному ліричному обдаруванню.

П. Сушон

Провансові.

Поль Сушон (1874) — поет і драматург, походженням з Провансу. Автор книги про великого провансальського поета Ф. Містряля.

Ж. Дюамель

Вечірня балада.

Жорж Дюамель (1884—1966) — поет, романіст і драматург. Замолоду був пов'язаний з групою поетів-уніаністів. Як лікар з фаху, брав участь у першій світовій війні. Автор кількох антивоєнних творів («Життя мучеників», «Цивілізація»).

З МІСТ

Максим Рильський. Микола Зеров — поет і перекладач 5

ПОЕЗІЇ

СОНЕТИ

Чатир-Даг I	21
Чатир-Даг II	22
Партеніт	23
На верхів'ях Качі	24
Лотофаги	25
Лестригони	26
Κατνύς τῆς γαῖης	27
Телемах у Спарті I	28
Телемах у Спарті II	29
Київ з лівого берега	30
Київ. Традиція	31
Київ навесні ввечері	32
У травні	33
Брама Заборовського I	34
Брама Заборовського II (Коректив)	35
Будівниківі	36
Турчиновський	37
Горленко	38
Той самий	39
Чернишевський	40
Діва	41
Скорпіон	42
Близнята (Квітень)	43
Водник (Спогад)	44
«По чорних днях...»	45
«Ще вчора думка мовила...»	46
Poor Uorick!	47
Резиняція	48
Κέσμρος	49

Сон Святослава	50
Князь Ігор	51
Superstіtіo	52
Під Новий рік	53
Ворожіння	54
Суници	55
Inсognіto	56
Semper legenda	57
Таємничий острів	58
Домбі і син	59
Історія Генрі Есмонда	60
Життя на Miccicіnі	61
Легенда однієї садиби I	62
Легенда однієї садиби II	63
Гуллівер	64
Τіtanій	65
Двері у стіні	66
Визволення	67
Елегія	68
Присвята	69
У Донбасі	70
28 серпня 1914	71
Степові дороги	72
Гільгамеш	73
Хірон	74
Саломея	75
Навськая	76
Тессей	77
Александрія	78
Верглій	79
Чернігів	80
Оглавський сад	81
Читаючи поета	82
Самоозначення	83
Творча тиша	84
Pro domo	85
Класики	86
Данте	87
Святослав на порогах	88
Розмова на пароплаві	89
Потьомкінські селища	90
Голос	91
Відповідь	92
Херсон I	93

Херсон II	94
В гостях у поета	95
«То був щасливий десятилітній сон!»	96
«Тут Теплий Олексій...»	97

АЛЕКСАНДРІЙСЬКІ ВІРШИ

Lucrosa	98
У стелу	99
До альбома	100
Поминки	101
«Як інжина праосінь...»	102
Бесмрття	103
Овідій	104
Елій Ламія	105
Аристарх	106
Аргонавти	107
«Мої серпневі дні...»	108
Возовиця	109
На віддаленні	110
«Я не складав тобі...»	111
Вечір	112

ЕЛЕГІЙНІ ДИСТИХИ

«Прудко на безвість ідуть...»	113
«В біленій вапніом хатині...»	114
«Мімо бескетів червоних...»	115
«Трудно і вбого живеш ти...»	116
«Чей ти не знаєш...»	117
Сон	118
Елегія Грабуздовська — на умолканіє мелниці фамильної	119

П Е Р Е К Л А Д И

З РИМСЬКИХ ПОЕТИВ

Лукрецій

Про природу речей	123
Книга перша	
Книга друга	157

Книга четверта	193
Книга п'ята	194

К а т у л л

III. «Плач, Венеро! Плачте, купідона!»	201
V. До Лесбії	202
VII. До Лесбії	202
VIII. Поет про себе	203
XII. До Фурія та Аврелія	203
XXVI. «Наш дім поставлений...»	204
XXVII. «Хлопчицьку-слугу!»	205
XXXIV. Гіми Діані	205
XXXVIII. До Корніфіція	206
XLVI. «Знову весна, оживає земля.»	206
XLIX. До Ціцерона	207
LXX. Про Лесбію	207
LXXXV. Про своє кохання	207

В е р г і л і й

Буколіки, I. Перша еклога	208
Четверта еклога	211
Георгіки, I. На костях	213
II. Похвала Італії	214
II. Життя хліборобів	205
IV. Орфей і Еврідіка	218
Енеїда	
I.	221
II.	243
V.	244
VI. Хід до підземного царства	246
VI. Пророцтво Апхіза про майбутню славу	251
VII. Біля берегів Італії	254
VIII. Щит Енея	255

Г о р а ц і й

Сатира шоста другої книги	259
Епод 2	262
Епод 16	265
З «Од»	
До Пірри	267
До Левконої	267
Римській державі	268
Офіра	269

До Хлої	270
До Ікція	270
До ліри	271
До себе самого	272
«Не люблю я, хлопче...»	272
До Деллія	273
На поворот друга	274
До Постума	275
До Мецената	276
До римлян	277
До джерела Бандусії	279
До амфори	279
До Венери	280
До Мельломени («Мій пам'ятник...»)	281
До Мельломени («На кого, Музо...»)	282
До Торквата	283
Т і б у л л	
Війна і мир	285
Віншування	287
З приписуваного Тібуллові	
Матроналії	288
Полювання	289
«Зглянися і біль оджени...»	290
Доміцій Марс	
На смерть Вергілія і Тібулла	291
Проперцій	
Цінтії	292
Туллові	293
Пам'ятник	294
Втеча	295
Овідій	
На смерть Тібулла	297
З «Метаморфоз»	
Книга I	
Створення світу	298
Чотири покоління людські	301
Гіганти	303
Лікаон	304
Потоп	306
Девкаліон та Пірра	308

Книга II	
Смерть Фаєтonta	311
Книга IV	
Пірам і Тізба	321
Книга VII	
Філемон і Бавкіда	325
Книга XV	
Апореоз Цезаря	328
Життя поета	332
Публій Папіній Стаций	
Септімію Северові	337
Сон	339
Марціал	
Епіграми	
На Секста	340
На Лігуріна	340
«От він, Безувій...»	341
До Юлія Марціала	342
До музи	342
Епітафія Філени	343
Сабінові, посилаючи вінок з троянд	344
Авлові	344
До Антонія	344
Римові	345
На Херемона	345
До Тукки	346
Ювенал	
Сатира III. Невигоди столичні	347
Сатира IV. («Ще за тих днів...»)	356
Децім Магн Авзоній	
Квітування троянд	360
Ім'я на мармурі	361
Клавдій Клавдіан	
Веронський дід	363
Ніл	364
На Якова, начальника кінноти	365

Сульпіцій Луперк	
Тлінність світотвору	366
Пентадій	
Весна	367
Невідомий автор	
Нічне свято Венери	368
Невідомий автор	
У такт веслам	372
Рутілій Намаціан	
Прощання з Римом	373
з латинських віршів ст. Яворського і Гр. Сковороди	
Стефана Яворського митрополита рязанського та муромського слізне з книгами прощання	377
Гр. Сковорода	
Похвала бідності	379
«От вона, молодість року!»	381
Епіფанія	382
На день народження Василя Томарі	382
M. A. МІОРЕ	
Ad Petrum Gerardum	383
з білоруської поезії	
Я. Купала	
З вечірніх дум	386
На суд	387
На шляху	388
з російських поетів	
O. Пушкін	
До ***	390
До Овідія	390
Лист у Сибір	391
«Що в імені тобі моїм?»	392
До велиможі	393
Поетові	396
Труд	397
«Ехо, німфа безсонна...»	397

«Флейта добірна, Теон...»	397
«Я пам'ятник собі поставив незотлінний...»	398
M. Лермонтов	
Бажання	399
Сонет («Я пам'ятто живу...»)	400
Казбеку («На північ їдучи далеку...»)	400
«Як небо, зір твій...»	402
Поет	403
Присвята поеми «Демон»	404
Пам'яті О. І. Одоєвського	405
«Як часто в натовпі...»	408
«На пута суворі...»	409
«З дубової гілки...»	411
Пророк	412
«Не плач, не плач, мое дитя!»	413
P. Бутурлін	
Луксорський обеліск	414
Шевченкова могила	415
I. Вунін	
Єгипет	416
Камінь Кааби	417
Vалерій Брюсов	
Ми	418
Наполеон	418
Блудний син	419
Юлій Цезар	421
До задоволених	422
Скарга героя	422
Еней	423
Поет до музи	425
Гімн Афродіті	426
Захід над морем	426
Вечірній Пан	427
Двічі сподівання	428
Від Перікла до Леніна	429
Темрява лісова	430
з польських поетів	
I. Красіцький	
Пан та собака	431
Горох при дорозі	431

А. Міцкевич	
З «Кримських сонетів»	
Могила Потоцької	432
Чатир-Даг	433
Антоній Сова	
Шевченкові	434
Богдан Залеський	
Тарасова могила	436
Міріам	
Ave vita!	438
зАНГЛІЙСЬКОЮ ПОЕЗІЄЮ	
Дж. Г. Байрон	
Поразка Сеннахеріба	439
зІТАЛІЙСЬКОЮ ПОЕЗІЄЮ	
Франческо Петрарка	
На смерть Лаури. I (CCLXXIX)	441
II (CCCXII)	442
зФРАНЦУЗЬКИХ ТА БЕЛЬГІЙСЬКИХ ПОЕТИВ	
П'єр Ронсар	
Із «Сонетів для Гелени» I	443
II	444
III	444
IV	445
Ж. Дю Белле	
З «Жалів»	446
З книги «Старовинності Риму». I	447
II	447
III	448
IV	449
П. Ж. Беранже	
Фея рим	450
Маркіз де Караба	452
Священний союз народів	454
Мощі	456
Прощай	458

Чотирнадцяте липня	459	
Комашня	461	
Ш. Леконт де Ліль		
Клеаріста	463	
Два голоси	464	
Античні медалі. IV	466	
Ж. М. Ередіа		
Забуття	467	
Присвятний напис	468	
На Отрії	468	
Горам божественным	469	
Завойовники	470	
Джерело юності	470	
Вицвіт огню	471	
Треббія	472	
Ш. Бодлер		
Подорож I	473	
VI	474	
VIII	475	
Moesta et errabunda	475	
Ш. Кро		
Копчений оселедець	477	
Е. Верхарн		
Гордість	478	
На молу в пристані	480	
Анрі де Реньє		
Глиняні медалі. Пролог	482	
Напис	484	
Ш. Пегі		
Прощання з Мезою	486	
Ш. Герен		
«Розніжений Шенъє, Верглію могутній...»	489	
П. Сушон		
Провансові	491	
Ж. Дюамель		
Вечірня балада	493	
ПРИМІТКИ		495

НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ ЗЕРОВ

ИЗБРАННОЕ

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»
Київ, Володимирська, 42.

Редактор Ф. Ф. Скляр

Художник Г. І. Гавриленко

Художній редактор Б. Л. Тулін

Технічний редактор Г. А. Зіскіндер

Коректори О. С. Назаренко, О. З. Пустовійт

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР,
Київ, вул. Воровського, 24.

Лінотипісти: С. С. Поліщук, І. С. Соловйов

Еерстальник В. І. Шмаков

Друкарі: М. Б. Шкляров, С. С. Задорожний, І. А. Молочний
Палітуристи: К. І. Чайчеська, М. А. Пилипенко,
В. Й. Кочерга, В. І. Жоругова

БФ 00242. Здано на виробництво 23/XII 1965 р.

Підписано до друку 14/VII 1966 р.

Папір № 1. Формат 70×108^{1/2}. Фізич. друк. арк. 16,875.

Умовн. друк. арк. 23,625. Обліково-видавн. арк. 20,4.

Ціна 1 крб. 18 коп. Замовл. 692. Тираж 8000.

1 крб. 18 коп.

К

МИКОЛА ЗЕРОВ • ВИБРАНЕ

